

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ
DÖNEMLERİ (İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nevin BÜYÜKKAYA
168107011016

Danışman
Doç. Dr. Selçuk PEKER

KONYA - 2019

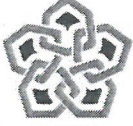

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nevin BÜYÜKKAYA
	Numarası	168107011016
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Selçuk PEKER
	Tezin Adı	ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ (İNCELEME-METİN)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Anadolu Sahası Atasözlerinde Geçiş Dönemleri (İnceleme-Metin) başlıklı bu çalışma 19/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Selçuk PEKER	
2	Prof. Dr.	Sinan GÖNEN	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Aziz AYVA	

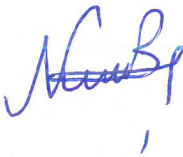
BİLİMSEL ETİK SAYFASI

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	NEVİN BÜYÜKKAYA		
	Numarası	168107011016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ (İNCELEME-METİN)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tezin içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Nevin BÜYÜKKAYA

 ,

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	NEVİN BÜYÜKKAYA		
	Numarası	168107011016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. SELÇUK PEKER		
Tezin Adı	ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ (İNCELEME-METİN)			

ÖZET

Bu çalışma, Anadolu Sahası Atasözlerinde Geçiş Dönemleri (İnceleme-Metin) adını taşımaktadır. Çalışma için temel kaynak niteliğindeki on atasözü kitabı incelenmiştir. İncelenen kaynaklar içerisinde geçiş dönemiyle ilgili 999 atasözü metni seçilmiştir. Geçmişten geleceğe toplumun her kesimini ilgilendiren geçiş dönemleri; doğum, çocukluk, okul, ergenlik, gençlik, askerlik, evlilik, hac, yaşlılık ve ölüm olmak üzere on başlık altında sınıflandırılarak atasözü metinleri ile açıklanmıştır.

Çalışmada, anonim halk edebiyatı türlerinden olan atasözlerinde geçen geçiş dönemlerine ait unsurlar din, mitoloji, gelenek ve görenek, örf ve âdet, halk inanmaları, yaşam tarzı, modernite ve sosyo-kültürel konular çerçevesinde incelenmiştir.

Atasözleri kültürel değerleri içermesi bağlamında temel ürünlerdir. Geçiş dönemlerinde de her dönem kendi içerisinde çeşitli unsurları barındırmaktadır. Bu çalışma ile atasözleri içerisinde yer alan geçiş dönemine ait unsurlar tespit edilip bir bütün hâlinde incelenmiş ve geçiş dönemi aşamaları hakkında birtakım tespitlerde bulunulmuştur.

Geçiş dönemiyle ilgili başlıca üç dönem doğum, evlenme ve ölümdür. Doğum dönemiyle ilgili, bebeğin cinsiyetinin tayin edilmesi, ad verme, çocuksuzluk ve Umay; Evlilik dönemiyle ilgili, evlilik-kısmet ilişkisi, gelin-damat seçimi, nişan, çeyiz, nikâh, duvak, gelin-kaynana ilişkisi; Ölüm dönemiyle ilgili, Azrail, yıkama, kefenleme, tabut, ağıt, ölü aşı, mezar taşı, vasiyet/miras ve ahiret gibi unsurların yer aldığı atasözü metinleri geçiş dönemleri içerisinde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Geçiş Dönemleri, Anadolu Sahası, Halk Bilimi, Doğum, Evlenme, Ölüm.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Author's	Name and Surname	NEVİN BÜYÜKKAYA		
	Student Number	168107011016		
	Department	TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree(Ph.D)		
	Supervisor	Doç. Dr. SELÇUK PEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	TRANSITION PERIOD IN ANATOLIAN FIELD PROVERBS (REVIEW-TEXT)			

ABSTRACT

This study is called Transition Period in Anatolian Field Proverbs (Review-Text). Ten proverb books, which are the main sources for the study, were examined. Among the examined sources, 999 proverb texts related to the transition period were selected. Transition periods which concern every part of the society from the past to the future are classified under ten headings as birth, childhood, school, adolescence, youth, military service, marriage, pilgrimage, old age and death and explained with proverb texts.

In this study, the elements of the transitional periods in the proverbs, which are one of the anonymous folk literature genres, have been examined within the framework of religion, mythology, tradition and customs, customs and traditions, folk beliefs, lifestyle, modernity and socio-cultural issues.

Proverbs are essential products in the context of cultural values. In transition periods, each period contains various elements within itself. In this study, the elements of the transition period in the proverbs were determined and examined as a whole and some determinations were made about the stages of the transition period.

The three main periods of transition are birth, marriage and death. The determination of the sex of the baby, naming, childlessness and Goddess; The relationship between marriage-fortune, bride-groom selection, engagement, dowry, wedding, veil, bride to mother relationship; The proverb texts about the period of death, including the grim reaper, washing, shrouding, coffin, lament, dead meal, gravestone, will / legacy and the hereafter have been explained in the transitional periods.

Key Words: Proverbs, Transition Periods, Anatolian Field, Folklore, Birth, Marriage, Death.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR.....	ix
ÖN SÖZ.....	x
GİRİŞ	1
A. Çalışma Hakkında.....	1
1. Çalışmanın Konusu	1
2. Çalışmanın Amacı	1
3. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	1
4. Çalışmanın Metodu	1
5. Çalışmanın Materyalleri.....	2
B. Atasözleri Hakkında.....	1
1. Atasözü Nedir?	2
A. Sözlüklerde Atasözü	2
B. Halk Edebiyatı Kitaplarında Atasözü	4
2. Atasözü Terimleri.....	5
2. 1. Türkiye Türkçesinde Atasözü Karşılığında Kullanılan Terimler	5
2. 2. Türk Dünyasında Atasözü Karşılığında Kullanılan Terimler	5
3. Atasözünün Doğuşu ve Tarihî Gelişimi.....	6
4. Türklerde Atasözünün Kullanımı	7
5. Tarihî Kaynaklarda Atasözlerinin Kullanımı	8
6. Atasözlerinin Özellikleri	14
6. 1. Atasözlerinin Şekil Özellikleri	14
6. 2. Atasözlerinin Muhteva (İçerik) Özellikleri	16
7. Atasözlerinin Diğer Türlerle İlişkisi	16
7. 1. Masal-Atasözü İlişkisi	16
7. 2. Halk Hikâyesi-Atasözü İlişkisi.....	17
7. 3. Efsane-Atasözü İlişkisi.....	18
7. 4. Fıkra-Atasözü İlişkisi	18
7. 5. Özdeyiş-Atasözü İlişkisi.....	19
7. 6. Deyim-Atasözü İlişkisi.....	20
8. Çalışmada Kullanılan Atasözlerinin Alındığı Kaynaklar	20

9. Atasözleri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar	23
9. 1. Kitaplar	24
9. 2. Tezler	32
9. 2. 1. Lisans Tezleri	32
9. 2. 2. Yüksek Lisans Tezleri	32
9. 2. 3. Doktora Tezleri	36
9. 3. Makaleler	37

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE DOĞUMLA İLGİLİ UNSURLAR

A. 1. Atasözlerinde Doğum Dönemi.....	52
A. 1. 1. Atasözlerinde Doğum Öncesi.....	52
A. 1. 1. 1. Cinsiyet Tayin Etme.....	52
A. 1. 1. 2. Erkek Çocuk İsteği.....	53
A. 1. 2. Atasözlerinde Doğum Esnası	55
A. 1. 2. 1. Doğumun Zahmeti	55
A. 1. 3. Atasözlerinde Doğum Sonrası	56
A. 1. 3. 1. Göbek Bağı	56
A. 1. 3. 2. Ad Verme	57
A. 1. 3. 3. Kırklama.....	58
A. 1. 4. Atasözlerinde Doğum Dönemi ile İlgili Diğer Unsurlar	60
A. 1. 4. 1. Çocuksuzluk.....	60
A. 1. 4. 2. Umay	62

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE EVLİLİKLE İLGİLİ UNSURLAR

B. 1. Atasözlerinde Evlilik Dönemi.....	64
B. 1. a. Evlilik Biçimleri	64
B. 1. 1. Atasözlerinde Evlilik Öncesi	65
B. 1. 1. 1. Evlilik-Kısmet İlişkisi	65
B. 1. 1. 2. Gelin-Damat Seçimi	66
B. 1. 1. 3. Bekârlık ve Evlilik Yaşı	69
B. 1. 1. 4. Evlilikte Denklik Unsuru	70
B. 1. 2. Atasözlerinde Evlilik Esnası	71
B. 1. 2. 1. Nişan.....	71
B. 1. 2. 2. Başlık Parası/ Kalın.....	72
B. 1. 2. 3. Çeyiz.....	73
B. 1. 2. 4. Nikâh	73
B. 1. 2. 5. Düğün Evi ve Çalgı	74
B. 1. 2. 6. Davet/ Okuntu	75
B. 1. 2. 7. Düğün Yemeği	76
B. 1. 2. 8. Kına	76

B. 1. 2. 9. Duvak	77
B. 1. 2. 10. Gelinin Düğün Esnasındaki Tutumları	78
B. 1. 2. 11. Sağdıç	78
B. 1. 2. 12. Saçı	79
B. 1. 2. 13. Gerdek Gecesi	79
B. 1. 3. Atasözlerinde Evlilik Sonrası Dönem	80
B. 1. 3. 1. Evlilik Sonrası Eşlerin Birbirine Karşı Tutumu	80
B. 1. 3. 2. Evlilik Sonrası Akraba İlişkileri	82
B. 1. 3. 2. 1. Gelin-Kaynana İlişkisi	82
B. 1. 3. 2. 2. Eltiler Arası İlişki	84
B. 1. 3. 2. 3. Kayın	84
B. 1. 4. Atasözlerinde Evlilik Dönemi ile İlgili Diğer Unsurlar	84
B. 1. 4. 1. At-Avrat-Silah	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE ÖLÜMLE İLGİLİ UNSURLAR

C. 1. Atasözlerinde Ölüm Dönemi	86
C. 1. 1. Atasözlerinde Ölüm Öncesi	86
C. 1. 2. Atasözlerinde Ölüm Esnası	87
C. 1. 2. 1. Ölüm Anı	87
C. 1. 2. 2. Azrail	88
C. 1. 3. Atasözlerinde Ölüm Sonrası	89
C. 1. 3. 1. İmam	90
C. 1. 3. 2. Yıkama	90
C. 1. 3. 3. Kefenleme	91
C. 1. 3. 4. Tabut	92
C. 1. 3. 5. Ağıt	93
C. 1. 3. 6. Ölü Evi	95
C. 1. 3. 7. Ölü Aşısı	95
C. 1. 3. 8. Mezarlık	96
C. 1. 3. 9. Mezar Taşı	98
C. 1. 3. 10. Vasiyet/ Miras	98
C. 1. 4. Atasözlerinde Ölüm Dönemi ile İlgili Diğer Unsurlar	100
C. 1. 4. 1. Ahiret	100
C. 1. 4. 2. Cennet ve Cehennem	101
C. 1. 4. 3. Ölümle İlgili İnanmalar	103
C. 1. 4. 4. Ölümle İlgili Dua ve Beddualar	103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMİYLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

D. 1. Atasözlerinde Çocukluk Dönemi	105
E. 1. Atasözlerinde Okul Dönemi	111

F. 1. Atasözlerinde Ergenlik Dönemi.....	113
G. 1. Atasözlerinde Gençlik Dönemi	114
H. 1. Atasözlerinde Askerlik Dönemi	117
I. 1. Atasözlerinde Hac Dönemi	121
İ. 1. Atasözlerinde Yaşlılık Dönemi	124

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

(METİNLER)

A. 5. 1. Doğum ile İlgili Atasözleri	128
A. 5. 1. 1. Doğum Öncesi ile İlgili Atasözleri	128
A. 5. 1. 2. Doğum Esnası ile İlgili Atasözleri	128
A. 5. 1. 3. Doğum Sonrası ile İlgili Atasözleri	129
A. 5. 1. 4. Doğum ile İlgili Diğer Atasözleri	130
B. 5. 2. Evlilik ile İlgili Atasözleri.....	131
B. 5. 2. 1. Evlilik Öncesi ile İlgili Atasözleri.....	131
B. 5. 2. 2. Evlilik Esnası ile İlgili Atasözleri	135
B. 5. 2. 3. Evlilik Sonrası ile İlgili Atasözleri.....	138
B. 5. 2. 4. Evlilik ile İlgili Diğer Atasözleri.....	143
C. 5. 3. Ölüm ile İlgili Atasözleri	153
C. 5. 3. 1. Ölüm Öncesi ile İlgili Atasözleri	153
C. 5. 3. 2. Ölüm Esnası ile İlgili Atasözleri	153
C. 5. 3. 3. Ölüm Sonrası ile İlgili Atasözleri.....	154
C. 5. 3. 4. Ölüm ile İlgili Diğer Atasözleri	154
D. 5. 4. Çocukluk ile İlgili Atasözleri	164
E. 5. 5. Okul ile İlgili Atasözleri	168
F. 5. 6. Ergenlik ile İlgili Atasözleri	168
G. 5. 7. Gençlik ile İlgili Atasözleri	168
H. 5. 8. Askerlik ile İlgili Atasözleri	169
I. 5. 9. Hac ile İlgili Atasözleri	169
İ. 5. 10. Yaşlılık ile İlgili Atasözleri	170
SONUÇ.....	172
KAYNAK KİŞİ LİSTESİ	177
KAYNAKÇA	178
ÖZ GEÇMİŞ.....	183

KISALTMALAR

BAAD	: Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Ens.	: Enstitü, Enstitüsü
H.	: Hicri
hzl.	: Hazırlayan
İ. Ö.	: İslamiyet Öncesi
KK	: Kaynak Kişi
M. S.	: Milattan Sonra
S	: Sayı
s.	: Sayfa
T. C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve başkası, ve benzeri
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri
Yay.	: Yayını, yayına hazırlayan

ÖN SÖZ

Atasözü, bir toplumun kültürü hakkında incelikleri barındıran temel sözlerdir. Her millet, kendi kültürünü, gelenek ve göreneklerini, örf ve âdetlerini, millî değerlerini gelecek nesillere çeşitli yollarla aktarır. Bir dilin zenginliği, yazılı ve sözlü ürünleri ile doğru orantılıdır. Atasözleri, dilin zenginliğini, anlatma gücünü ve derinliğini ifade eden temel ürünlerdir. Çocuklardan büyüklere hemen hemen herkesin hafızasında bir atasözü yer alır ve günlük konuşma dilinde atasözlerinden yararlanır.

Kültürel yönden zengin içeriğe sahip olan atasözleri bir insanın doğumundan ölümüne kadar pek çok tecrübeyi içerisinde barındırmaktadır. Geçiş dönemleri, insanın yaşamında yeni bir döneme geçişi sağlayan evrenin adını oluşturur. Bu dönem, örf ve âdet, halk inanmaları, gelenek ve görenek, din ve mitoloji bağlamında halk kültürüyle ilişki içerisindedir.

Bu çalışma, **Ön Söz, Giriş, Beş Bölüm, Sonuç, Kaynak Kişi Listesi ve Kaynakça**'dan oluşmaktadır. **Giriş**'te atasözünün tanımı, Türkiye Türkçesi'nde ve Türk Dünyasında atasözü karşılığında kullanılan terimler, atasözünün doğuşu ve tarihî gelişimi, Türklerde atasözünün kullanımı, tarihî kaynaklarda atasözlerinin kullanımı, atasözlerinin özellikleri, atasözlerinin diğer türlerle ilişkisi, çalışmada kullanılan atasözlerinin alındığı kaynaklar, çalışmanın konusu, amacı, kapsam ve sınırlılıkları, metodu, materyalleri, atasözleri üzerine yapılan akademik çalışmalardan bahsedilmiştir.

Birinci Bölüm, “Anadolu Sahası Atasözlerinde Doğumla İlgili Unsurlar” adını taşır. Atasözlerinde doğum dönemi; doğum öncesi, esnası, sonrası ve diğer unsurlar başlıkları altında geçiş dönemiyle ilgili unsurlar dâhilinde açıklanmıştır. Doğum ile ilgili geçiş dönemiyle ilgili ele alınan unsurlardan bazıları; cinsiyet tayin etme, göbek bağı, ad verme, kırklama, çocuksuzluk ve Umay şeklindedir.

İkinci Bölüm, “Anadolu Sahası Atasözlerinde Evlilikle İlgili Unsurlar” adını taşır. Atasözlerinde evlilik dönemi; evlilik biçimleri, evlilik öncesi, esnası, sonrası ve diğer unsurlar başlıkları altında açıklanmıştır. Evlilik ile ilgili geçiş dönemiyle ilgili ele alınan unsurlardan bazıları; evlilik-kısmet ilişkisi, gelin-damat seçimi, nişan, başlık parası, çeyiz, nikâh, davet, düğün yemeği, duvak, saç, gelin-kaynana ilişkisi, eltiler arası ilişki şeklindedir.

Üçüncü Bölüm, “Anadolu Sahası Atasözlerinde Ölümle İlgili Unsurlar” adını taşır. Atasözlerinde ölüm dönemi; ölüm öncesi, esnası, sonrası ve diğer unsurlar başlıkları altında açıklanmıştır. Ölüm ile ilgili geçiş dönemiyle ilgili ele alınan unsurlardan bazıları; Azrail,

yıkama, kefenleme, tabut, ağıt, ölü aşı, mezar taşı, vasiyet/ miras, ölümlle ilgili inanmalar şeklindedir.

Dördüncü Bölüm, “Anadolu Sahası Atasözlerinde Geçiş Dönemiyle İlgili Diğer Unsurlar” adını taşır. Bu bölüm de diğer unsurlar başlığı altında çocukluk, okul, ergenlik, gençlik, askerlik, hac ve yaşlılık dönemleri ele alınmıştır.

Beşinci Bölüm, “Anadolu Sahası Atasözlerinde Geçiş Dönemleri (Metinler)” adını taşır. Bu bölümde, temel kaynak niteliğinde on atasözü eserinin içerisinde geçiş dönemiyle ilgili 999 atasözü seçilmiştir. Bu metinler alfabetik sıraya göre numaralandırılmış biçimde verilmiştir.

Sonuç kısmında çalışma hakkında elde edilen veriler ve çıkarımlar maddeler hâlinde verilmiştir. **Kaynak Kişi Listesinde** çalışma için başvuru alan kaynak kişilerin bilgilerine yer verilmiştir. **Kaynakça** da çalışma için kullanılan kaynaklar alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Çalışmam süresince her daim yanımda bulunarak desteklerini esirgemeyen ve bugünlere gelmemi sağlayan kıymetli annem ve babama; bilimsel araştırma teknikleri konusunda bilgileriyle beni aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN’a; engin bilgileriyle her zaman yoluma ışık tutan ve çalışmamda yol göstererek bana yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN’e; çalışma için gerekli olan materyal kısmında yardımcı olarak, içerik kısmında izlenmesi gereken metotlar ile yol gösterip değerli bilgileriyle bana her daim yardımcı olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA’ya ve çalışmam için elinden gelen tüm desteği sağlayarak hep yanımda olan ve bilgileriyle yoluma ışık tutan kıymetli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Selçuk PEKER’ e teşekkürü borç bilirim.

Nevin BÜYÜKKAYA

Konya, 2019

GİRİŞ

A. Çalışma Hakkında

1. Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusunu temel kaynak niteliğinde atasözü kitaplarının içerisinde yer alan geçiş dönemi ile ilgili metinlerin seçilmesi ve bu metinlerin geçiş dönemiyle ilgili unsurlar dâhilinde açıklanması ve yorumlanması oluşturur. Geçiş dönemleri başlıca üç dönemden oluşur. Bu dönemler doğum, evlenme ve ölüm şeklindedir. Geçiş döneminde diğer dönemler ise çocukluk, okul, ergenlik, gençlik, askerlik, hac ve yaşlılıktır. Her dönem kendi içerisinde topluma dair gelenek ve görenekleri barındırır.

2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı atasözü metinlerinde yer alan geçiş dönemlerine ait unsurları belirleyerek halk bilimi açısından değerlendirmek.

3. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamı Anadolu sahası ile ilgili atasözü metinleri ve bunların içerisinde yer alan geçiş dönemleriyle ilgili unsurlar içermektedir. Çalışmanın sınırlılıkları ise atasözleriyle ilgili temel kaynakların esas alınmasıdır.

4. Çalışmanın Metodu

Çalışmada, temel kaynak niteliğinde on atasözü kitabı esas alınarak incelenmiştir. İncelenen kaynaklar içerisinde geçiş dönemleriyle ilgili 999 atasözü metni seçilmiştir. Bu metinler geçiş dönemleriyle ilgili çeşitli sınıflandırmalar dâhilinde halk bilimi inceleme, kuram ve yöntemleri doğrultusunda incelenmiştir.

Geçiş dönemleri doğum, evlenme ve ölüm şeklinde başlıca üç dönemden oluşur. Bu çalışmada geçiş dönemlerine çocukluk, okul, ergenlik, gençlik, askerlik, hac ve yaşlılık da eklenmiştir.

Çalışma sırasında geçiş dönemleriyle ilgili atasözü metinleri, kaynaklardan alındığı orijinal hâli ile verilmiştir.

Çalışma, Anadolu sahası atasözü örneklerini kapsamaktadır ancak geçiş dönemiyle ilgili metinlere rastlanması ve önemi açısından *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te yer alan atasözü örneklerine de hem orijinal hâliyle hem de açıklamasıyla birlikte verilmiştir.

Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler adlı eserden alınan metinlerin yanında yer alan “geçtiği bölge adı”, bu çalışmada da verilmiştir.

Taranan kaynaklarda geçiş dönemleriyle ilgili olarak karşımıza çıkan ve aynı anlama gelen atasözü varyantlarından en sık tespit edileni, bu çalışmaya örnek metin olarak alınmış ancak diğer varyantların künyesi de yanında verilmiştir.

Bazı atasözü metinlerinin açıklamaları kişiden kişiye farklılık gösterdiği için bu özellikteki atasözlerinin izahında farklı görüşlere yer verilmiştir.

Çalışmada argo, müstehcen veya küfür içeren atasözü metinlerine mümkün olduğunca yer verilmemiştir.

İncelenen atasözü kitapları içerisinde atasözü başlığı altında kimi zaman deyimlere de rastlanmış, atasözü başlığı altında yer almalarına rağmen deyim olan bu sözler çalışmada değerlendirilmemiştir.

5. Çalışmanın Materyalleri

Veri toplama materyallerinden ilkinin Anadolu sahası atasözleri üzerine yapılan çalışmaları içeren yazılı kaynakların taranması oluşturur. Elde edilen veriler neticesinde geçiş dönemleri ile ilgili hem yazılı hem de sözlü kaynaklara başvuru yapılmıştır. Atasözü kaynakları ile ilgili kitaplar, makaleler ve bildiriler incelenmiştir. Buna ek olarak lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri takip edilmiştir.

B. Atasözleri Hakkında

1. Atasözü Nedir?

Atasözü kavramı üzerine geçmişten günümüze kadar birbirinden farklı pek çok tanım yapılmıştır. Sözlüklerde daha kısa ve sınırlı olarak verilen atasözü kavramının tanımı, üzerine yazılmış kitaplarda daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bu başlık altında sözlüklerde ve halk edebiyatı kitaplarında geçen atasözü kavramından bahsedilecektir.

A. Sözlüklerde Atasözü

Türkçe Sözlük'te atasözü kavramı: “Atalarımızın uzun gözlem ve denemelere dayanılarak söylenmiş ve öğüt niteliğinde söz, mesel, sav, darb-ı mesel” şeklinde geçer (Türkçe Sözlük, 2011: 180).

Derleme Sözlüğü'nde atasözü karşılığında sav kullanılmıştır. Sav karşılığında ise şu tanımlar yer almaktadır: 1. Söz, laf, dedikodu 2. Karşılıklı konuşma, sohbet 3. Bilgi, haber 4. Mektup (Derleme Sözlüğü, 1993/10: 3551).

Tarama Sözlüğü'nde ise atasözü karşılığında kullanılan sav için üç farklı tanım yer almıştır. Bunlar: 1. Hikâye, kıssa 2. Söz, lakırdı 3. Haber (*Tarama Sözlüğü*, 1996/5: 3332).

Cem Dilçin tarafından hazırlanan *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde sav şu şekilde geçmektedir: 1. Hikâye, kıssa 2. Söz, lakırdı 3. Haber (Dilçin, 1983: 181).

Besim Atalay'ın hazırladığı *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te atasözü kavramı sav şeklinde geçer. *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te sav, “*Atalar sözü, darb-ı mesel*” “*Sawda mundağ kelir*” yani “*Atalar sözünde böyle gelir*” şeklinde geçmektedir (Kâşgarlı Mahmud, 1941/III: 154).

Kamûs-i Türki'de atasözü yerine darb-ı mesel sözcüğü kullanılmıştır. Darb-ı meselin açıklaması ise: “Mesel gibi irâd olunan meşhur söz, atalar sözü” şeklinde geçer (Şemseddin Sâmî, 1978: 853).

Şinasi'nin *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye* adlı eserinde atasözü için yaptığı tanım şu şekildedir:

“Durûb-ı emsâl ki hikmetü'l-avâmdır, lisânından sâdır olduğu bir milletin mâhiyeti efkârına delâlet eder” (Şinasi, 1885: 1).

Ömer Asım Aksoy, atasözü üzerine kapsamlı çalışma yapmıştır. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı eserinde atasözünü şu şekilde tanımlamıştır:

“*Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler*” (Aksoy, 1988: 37).

Özkul Çobanoğlu'nun *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü* adlı eserinde atasözünün tanımı şu şekilde geçer:

“Yeryüzünde yaşayan bütün milletlerin atalarından kalmış, yol, yöntem gösteren sözler Türkiye Türkçesi'nde atasözü şeklinde adlandırılır” (Çobanoğlu, 2004: 1).

Ferit Develioğlu tarafından hazırlanan *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ta, darb-ı mesel “*atalar sözü, atasözleri*” (Develioğlu, 2000: 166); mesel ise “*dokunaklı ve mânâlı söz*” (Develioğlu, 2000: 625) şeklinde ifade edilmiştir.

Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü'nde atasözünün tanımı: “Ataların yıllar boyunca karşısına çıkan olay ve tecrübeler karşısında

aldıkları dersleri düsturlaştırarak bir sonraki nesillere aktarmak için söylenen özlü sözlerdir” şeklinde geçer (Kaya, 2014: 121).

B. Halk Edebiyatı Kitaplarında Atasözü

Aydın Oy *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* eserinde atasözü hakkında şunları söylemiştir: “Atalarımızın öğüt ve düşüncelerini, kısa ve özlü bir anlatımla ifade eden atasözleri, folklorumuzun ve kültürümüzün en önemli ürünlerindedir. Atasözleri, yüzyıllarca süren denemeler, gözlemler ve hayat okulundan kazanılan öğrenimlerden elde edilmiştir. Çocukluğumuzun anılarını büyüklerimizden dinlediğimiz masalların yanı sıra atasözleri de süslemektedir. Masallara ilginç çocukluk dönemini atladıktan sonra bitebilir ancak atasözleri hayatımız boyunca bizi bırakmaz” (Oy, 1972: 9).

Şükrü Elçin’ e göre atasözleri, söyleyicilerinin belli olmadığı dil mahsulleri, din, ahlâk, hukuk, iktisat, doğa olayları vb. somuttan soyuta ilerleyen yolda, bazen fıkra türünde söz ve yazı ile nesillerden nesillere iletilen hikmetli sözlerdir (Elçin, 1997: 418).

Pertev Naili Boratav, atasözlerini bir tür olarak değerlendirirken atasözlerinin bir masal ya da türkü gibi durup dururken tek başına söylenmediği, bir atasözünün söylenmesi için bir nedenin olması gerektiğini bu bakımdan da fıkraya benzediğini belirtir (Boratav, 1973: 129).

Atasözleri hakkında diğer tanımlar da şu şekildedir:

“Atasözleri en kısa tanımla hikmetü’l-avam yani halk felsefesidir. Bu sözler yüzyıllar boyunca karşılaşılan çeşitli olaylar sonucu gözlem ve deneme yoluyla söylenmiş sözlerdir. Atasözleri arasında aynı durumun hem iyi yanını hem de kötü yanını belirten örnekler vardır. Bu durum hayata dair olayları geniş açıdan kavramaktan ileri gelir” (Özön, 1958: 3).

“Bir milletin atalarının uzun süreçte edindikleri deneyimler sonucu oluşturdukları temel yargılarını genel-geçer kurallar olarak ilkeleştiren, toplum tarafından da benimsenerek gelenekselleştirilen kalıp sözlerdir” (Oğuz vd., 2010: 204).

“Yüzyıllar boyunca sözlü gelenekten beslenip halk tarafından benimsenen ve halkın ortak değerlerini taşıyan, bilge bir tavırla öğüt vermenin yanında kesin hükümler içeren, kalıplaşmış özlü sözlerdir” (Parlatır, 2010: 2).

“Atasözleri, Türk kültürünün geleneksel değer yargılarının, gözlemlerinin yansıması sonucu insani özelliklerin belirlendiği öğüt niteliğinde sözlerdir. Millî karakter taşıyan ve atalarımızdan kalan kalıplaşmış hüküm bildiren, insanların hayat anlayışının ortak ifadesidir” (Nazlı, 2013: 11).

Tüm bu tanımlar çerçevesinde atasözleri hakkında genel bir tanım yapılması gerekirse: Atalarımızın geçmişten günümüze uzun gözlem, deney ve tecrübeleri sonucu söyledikleri; öğüt niteliğinde, kısa, özlü ve toplum tarafından benimsenen kalıplaşmış, bazen açık bir şekilde ifade edilebilen bazen de kapalı ve mecazlı içerikleri olan sözlere atasözü denir.

2. Atasözü Terimleri

Bu başlık altında Türkiye Türkçesinde ve Türk dünyasında atasözü karşılığında kullanılan terimlere yer verilmiştir.

2. 1. Türkiye Türkçesinde Atasözü Karşılığında Kullanılan Terimler

Geçmişten günümüze çeşitli kültürel etkileşimler sonucu atasözü yerine farklı terimler kullanılmıştır. Bu başlık altında atasözü hakkında kullanılan terimlere değinilecektir.

Atasözünün en eski hâli savdır. Bu sözcük “sa-” fiilinden türeyerek “sab-sav” hâline gelmiştir. Göktürk Abideleri’nde, Uygurlardan kalma eserlerde, Karahanlılar devrinde Doğu Türk ilinde “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret” anlamlarına gelir. Bugün Çuvaşça’da “çap” şeklinde kullanılan “şan, şöhret” anlamına gelen kelime, Turfan metinlerinde “atalarsözü” şeklinde kullanılmıştır (Elçin, 2000: 623).

Türk kültürü ve edebiyatı açısından en önemli başyapıtlarından biri olan Dîvânü Lûgati’t-Türk’te atasözü karşılığında “sav” sözcüğü geçer. Savın anlamı ise “atasözü, hikâye, mektup, anlatım, söz, haberler ve havadisler, şöhret” kelimeleri ile karşılanmıştır (Kâşgarlı Mahmud, 2015: 810).

Atasözü karşılığında ilerleyen dönemlerde İslamiyet’in kabulüyle birlikte sav yerine “mesel, darb-ı mesel, durûb-ı emsâl ve tabir” kullanılmıştır (Gönen, 2011: 13).

Şinasi ve Rıza Tevfik atasözü için “hikmetü’l-avam” kavramını kullanmıştır. Atasözü bölgelere göre de özel adlar alır. Örneğin, İçel’de “deyişet” terimi kullanılır (Oy, 1972: 4). Cumhuriyet Dönemi ile beraber “atasözü” ve “atalarsözü” tabirleri kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde atasözü için “atalarsözü, büyükler sözü, darb-ı mesel, deme, demece, deyiş, dimece, durub-ı emsal, eskiler sözü, hikmetü’l-avam, mesel, meşhur sözler, pend, sanika, oranlama, özlü söz, teselleme, ulular sözü” tabirleri kullanılmıştır (Beğenmez, 2013: 9).

2. 2. Türk Dünyasında Atasözü Karşılığında Kullanılan Terimler

Türk dünyasında atasözü karşılığında kullanılan çeşitli terimler şunlardır:

Altaylar : *Keç Sös*

Sahalar/ Yakutlar	: <i>Hohoonu</i>
Tobollar	: <i>Takmak</i>
Çuvaşlar	: <i>Samahı</i>
Uranhalar	: <i>Ülgercomak</i>
Tuvalar	: <i>Üleger Domaktar, Çeçen Söster</i>
Karaçaylar	: <i>Nart Söz</i>
Sagaylar	: <i>Takpat</i>
Hakaslar	: <i>Söspek</i>

Başkurtlar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Kırım Tatarları, Özbek, Uygurlar *Makal* (Kaya, 2014: 121-122).

Kazan	: <i>Eski söz</i>
Türkmen	: <i>Nakıl</i> (Alizâde, 1992: 7)
Kırım	: <i>Kartlar sözü, Hikmet</i>
Doğu Türkistan	: <i>Tabma, Ulular sözü</i> (Artun, 2004: 224)

Dünya dillerinde de atasözü karşılığında farklı terimler kullanılmıştır. Bunlardan bazıları: Arapça'da *mesel*, *darb-ı mesel*, *durub-ı emsal*, *hikmet*; Farsça'da *pend*; Yunanca'da *parabol*; Latince ve Fransızca'da *proverbe*; İngilizce'de *proverb* şeklindedir (Kaya, 2014: 120-121).

3. Atasözünün Doğuşu ve Tarihî Gelişimi

Atasözlerinin ortaya çıkışı tıpkı insanlık tarihi gibi çok eskiye dayanmaktadır. Daha çok sözlü gelenek içerisinde nesilden nesile aktarılan atasözlerinin ilk söyleyicisi belli olmadığından anonimdir. Uzun gözlem ve deneyimler sonucu ortaya çıkan bu sözler, insanlara yol göstermiştir. Toplumda insanların karşılaştıkları olumlu veya olumsuz olaylar karşısında söyledikleri, ders veya öğüt niteliği taşıyan bu kısa ve anlamlı sözlerin kullanılmasıyla birlikte atasözleri doğmuştur.

Dehri Dilçin'e göre atasözlerinin doğuşu beşer cemiyetle beraberdir. Asırlarca göçebe yaşayarak ulus hâline gelip yükselen ve medenileşen törelerdir (Dilçin, 2000: 15).

Toplumların imparatorluk dönemlerini geride bırakıp ulusal niteliklerini kazanana kadar geçen sürelerde atasözleri hem sayıca artmış hem de biçim ve anlam gücü kazanmıştır. Atasözlerinin tarih ile ilgisi çok yakındır. Atasözleri, geçmişteki inanışlar, örf ve âdetler, kıymet hükümleri bakımından tarihin bir aynasıdır (Oy, 1972: 6-8).

Feridun Fazıl Tülbentçi'ye göre bazı atasözlerinin hangi yüzyıllarda lisanımıza girdiğini örneklerden saptayabiliriz. Örneğin “*Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır*” sözü Kanuni Sultan Süleyman devrinde kahvenin Osmanlı İmparatorluğu'nda içilmeye başlanmasıyla birlikte dilimize girmiştir (Tülbentçi, 1977: 6).

Eski Mısır'dan İ. Ö. 2500'e kadar dayanan atasözlerini derleme çalışmalarına dair örnekler günümüze kadar gelmiştir. Sümer Yazıtları'nda dil bilgisi kuralları ile yazılmış atasözü örneklerine rastlanmıştır. Hindistan'ın Veda Metinleri'nde felsefi düşünceleri belirtmede atasözlerinden yararlanılmıştır. *Kitab-ı Mukaddes*'te, “meseller” kitabında deyişler yer almaktadır. Eski Yunanlılar, atasözlerini daha çok Yedi Bilge'ye mal ederlerdi. Roma'da, Sezar'ın eylemini yüceltmek amacıyla eski sözler derlemesi yaptığı söylenmektedir. Ortaçağ'da atasözleri ile oluşturulan şiir derlemeleri yaygındır (Artun, 2004: 225).

4. Türklerde Atasözünün Kullanımı

Türk atasözlerinin en eski örneklerine 8. yüzyılda yazılan *Orhun Abideleri*'nde rastlanır. Göktürk alfabesi ile yazılan kaynaklarda yirmi kadar eski Türk atasözlerine rastlanmıştır. Uygur alfabesi ile yazılan kaynaklarda da Türk atasözlerinden metinler yer alır. *Dede Korkut Kitabı*'nda atasözleri önemli bir yer tutar. *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te atasözü örneklerine sav adıyla yer verilmiştir. *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l-Hakayık* eserleri ise nazım türünde atasözlerinin kullanıldığı ilk örneklerdendir (Artun, 2004: 225).

Atasözü üzerine incelenen yerli kaynakların dışında Türklerle ilişki hâlinde olan milletlere ait eserlerde de Türk atasözlerine rastlanmıştır. Çinlilerin, Pan Ku (M. S. 32-92) tarafından kaleme alınan Han Shu adlı yıllıkların 66. Bölümünde Hunlarla M. S. 90 yılında yapılan savaşın konu alındığı, savaşın kazanıldığına dair Hunlar'a ait atasözü olabilecek bir ifadeye yer verilmiştir. Bu ifade “Bir kurt kaybedilir, bin koyun kaçır” şeklindedir. Bu ifade Çin yıllıkları arasında Hunlar'a ait metinde yer aldığı belirtilmektedir (Erdal, 2019: 503-505).

Uygur Türkçesi dönemi, Türk dili tarihi bakımından önemlidir. Bu dönem atasözleri üzerine Türkiye dışında, A. Von Le Coq, L. Ensari, Z. Beşir Hemmi ve B. Hudaykul tarafından araştırma yapılmıştır. Reşit Rahmeti Arat'ın *Eski Türk Şiiri* kitabında on dört Uygur atasözü açıklamalarıyla birlikte yer almaktadır (Oy, 1972: 119).

Mevlana Şemsettin adında bir tıp âliminin kaleme aldığı *Teshil* adlı eser en eski atasözü kitabı olarak kabul edilmektedir (İzbudak, 1936: 3). 1480 ile 1481 tarihli *Kitâb-ı Atalar* adlı yazmada derlenen 698 atasözü yer alır. Atasözlerinin önemini anlatan “Atalar sözü Kur’an-a girmez, yanınca yilişür” atasözü de bunlar arasında yer alır (Acaroğlu, 2005: 1).

Divan edebiyatından Necati, Sabit, Nabi, Şeyh Galip, Ragıp Paşa gibi şairler pendnelerinde, dinsel ve ahlaki mesnevilerinde, şiirlerinde atasözlerine edebî bir söyleyişle yer vermişlerdir (Artun, 2004: 225). Sinan Paşa Nasihatname, Güvahi Pendnâme, Nabi Hayriyye, Zaifî Bustan-ı Nasâyih, Sümblüzade Vehbi Lütfiyye adlı eserleriyle nasihatname örneklerine yer vermişlerdir (Karadağ, 1996: 342).

Halk edebiyatında “*nasihat destanları*” ya da “*atalar sözü destanları*” gibi eserlerde atasözleri yer alır. Atasözlerini nazma çekmek ilk olarak Levni ile başlamıştır (Acaroğlu, 2005: 25). Levni’nin *Atalar Sözü Destanı* bu türün en başarılı örneği kabul edilir (Artun, 2004: 225).

5. Tarihî Kaynaklarda Atasözlerinin Kullanımı

Bu başlık altında tarihî süreç içerisinde atasözlerinin kullanımından bahsedilecektir. Atasözlerinin tarihî süreç içerisinde seyrinden bahsedilirken Aydın Oy, Ömer Asım Aksoy, Ferit Birtek ve Sinan Gönen’in atasözü hakkında çalışmalarından yararlanılmıştır ve yararlanılan çalışmalar hâricinde atasözü hakkında temel kaynaklara ek olarak çeşitli incelemeler de eklenmiştir. Tarihî kaynaklarda atasözlerinin kullanımı şu şekildedir:

- **Orhun Abideleri’nde Atasözleri**

Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* adlı eserinin ön söz kısmında *Orhun Abideleri* hakkında şunları söylemektedir: “Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin..İlk Türk tarihi.. Taşlar üzerine yazılmış tarih.. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması.. Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri.. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası..” (Ergin, 2013: 14).

Göktürk devrinden kalma Orhun Abideleri’nin ilki olan Kül Tigin Abidesi’ni 732 yılında Bilge Kağan kardeşi Kül Tigin ismine yaptırmıştır. İkincisi olan Bilge Kağan Abidesi’ni 735 yılında oğlu diktirmiştir. Üçüncüsü olan Tonyukuk Abidesi’ni, 720-725 yıllarında Vezir Tonyukuk kendi adına diktirmiştir (Ergin, 2013: 16).

Orhun Abideleri’nde bulunan atasözü metinlerini ilk kez toplayan Ahmet Caferoğlu’dur. Ahmet Caferoğlu 1930 yılında yayımladığı makalede üç atasözü örneğine yer vermiştir. Bunlardan biri, “Açsar tosak ümezsen bir todsar açsık ümezsen” (Aç olduğun zaman

tokluk (nedir) bilmezsin, bir defa doyunca (da) açlık (nedir) bilmezsin) şeklinde geçmektedir (Gönen, 2011: 18-19).

Orhun Abideleri'nde geçen atasözü örneği,

“Yuyka erikli toplagalı uçuz ermiş, yinçge üzgeli uçuz; yuyka kalın bolsar toplaguluk alp ermiş, yinçge yogın bolar üzgülüp alp ermiş” (Yufka olanın delinmesi kolaymış, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa, delinmesi zormuş. İnce yoğun olsa, kırmak zormuş) şeklindedir (Acaroğlu, 2006: 245).

- **Dîvânü Lûgati't-Türk'te Atasözleri**

Türk Edebiyatının başta gelen önemli eserlerinden biri, *Dîvânü Lûgati't-Türk*'tür. *Dîvânü Lûgati't-Türk*, “Türk dilleri kamusu” anlamına gelmektedir. Eserde günümüzde unutulmuş birçok kelime bulunmaktadır. Bu da kültürün ve medeni varlığın yüksekliğini gösterir. *Dîvânü Lûgati't-Türk'te* var olan örnekler Türk'ün eski tarihini, edebiyatını, yaşayış biçimini ve düşünce tarzını da bize öğretir (Kâşgarlı Mahmud, 1940/ II: 10).

Kitabın müellifi Kâşgarlı Mahmud, eserini Irak'ta yazmıştır. *Dîvânü Lûgati't-Türk* Araplara Türkçeyi öğretmek amacı ile kaleme alınmıştır. Müellif eserin yazımına Miladi 1068'de başlamış ve 1072'de bitirmiştir. Eser Bağdat halifesi Ebül-Kasım Abdullah'a sunulmuştur (Kâşgarlı Mahmud, 1940/ II, 12-15).

Eserdeki savlar üzerine, Batıda C. Brockelmann, M. Hartmann ve J. Nemeth; Türklerde Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Hüseyin Namık Orkun, Kilisli Rıfat Bilge, Necip Asım (Yazıksız), Ali Ulvi Elöve, Abdulkadir İnan, Ahmet Caferoğlu, Ferit Birtek, (Bodrumlu) Avram Galanti, Abdü'l-Ahad Nuri çalışma yapmıştır (Oy, 1972: 122).

Divân'daki atasözü üzerine çalışma yapanların tespiti üzerine:

* *Divân*'daki atasözleri hakkında ilk çalışmayı Abdülhad Nuri yapmıştır. 1918 tarihinde İstanbul'da yayımlanan çalışmanın diğer kısmı 1923 yılında Kastamonu'da tamamlanmıştır. Burada 251 kadar atasözünün varlığından söz edilir (Sakaoğlu, 2001: 18).

* *Divân*'daki atasözleri üzerine makale hazırlayan ilk yabancı araştırmacı Carl Brockelmann'dır (Mittelturkischer Wortschatz). Carl Brockelmann, *Divân* da 264 atasözünün olduğunu belirlemiştir (Sakaoğlu, 2001: 18).

* Necip Asım *Divân*'da yer alan atasözlerini Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nda yayımlamış ve 290 atasözünün varlığını tespit etmiştir (Sakaoğlu, 2001: 18).

* Ferit Birtek, *Divân*'da derlediği sözleri *En Eski Türk Sıvları* (1944) adıyla yayımlamıştır. İçerisinde 291 atasözünün yer aldığını tespit etmiştir (Sakaoğlu, 2001: 18).

* Ali Ulvi Elöve, *Divân*'da geçen atasözlerini bir kitapta toplamıştır. Kitapta, topladığı atasözlerini Maârif Vekâleti'ne sunmuştur. İçerisinde 266 atasözünün yer aldığı eser basılamamıştır (Sakaoğlu, 2001: 19).

* Talat Tekin ise 289 atasözünün varlığını belirtmiştir (Sakaoğlu, 2001: 19).

* *Divân*'daki atasözleri üzerine çalışma yapan Aydın Oy "*Tarih Boyunca Türk Atasözleri*" adlı eserinde 262 atasözüne metinleriyle birlikte yer vermiştir.

* *Divân*'da atasözleri üzerine çalışan Yücel İpek, Erciyes Dergisi'nde yayımlanan makalesinde 252 atasözü metnine yer vermiştir (Gönen, 2011: 22).

Dîvânü Lûgati't- Türk'te geçen atasözünden örnekler:

Ata oğlu ataç togar (Çocuk atasına çeker)

Atası anası açığı almıla yise oğlu kızı tışı kamar

(Babası elma yese oğlunun dişi kamaşır) (Oy, 1972: 126).

• **Kutadgu Bilig'de Atasözleri**

Kutadgu Bilig, 1069 ile 1070 yılları arasında Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınmıştır. Eser, "mutluluk veren bilgi" anlamına gelmektedir. Özellikle devlet yönetimi konusunda yazılmış olan eser, insan hayatı, ahlak, töre, görgü ve dünya görüşü ile ilgili deyişlerle doludur. *Kutadgu Bilig*'de geçen hikmetlerin çoğu kavram yönünden o dönemdeki atasözlerine benzetilmektedir. Yusuf Has Hacip, eserini yazarken kendi çağının halk düşüncesinden büyük ölçüde yararlanmıştır (Oy, 1972: 155).

Kutadgu Bilig'de geçen atasözlerinden bir örnek:

Negü ekse yirke yana ol önür

Negü birse evre anı ok alur (1394. Beyit)

Burada geçen hikmet "*Neyi ekersen onu biçersen*" atasözünün karşılığıdır (Oy, 1972: 156).

- **Atabetü'l-Hakâyık'ta Atasözleri**

Edip Ahmet Yüknê tarafından 13. yüzyılda kaleme alınan *Atabetü'l-Hakâyık*, “Hakikatlerin Eşiği” anlamına gelmektedir. Eserin tamamı gazel biçiminde söylenmiş olup konusu dinî ve ahlakidir (Gönen, 2011: 30).

Şehname ölçüsüyle yazılan eserin asıl metninde 102 dördlük vardır. 40 beyit ve 101 dördlükten oluşan eserde 484 dize yer alır. Eser, Necip Âsım tarafından 1906 yılında İstanbul Ayasofya kitaplığında bulunmuştur. *Atabetü'l-Hakâyık* hem Uygurca hem Arapça harflerle yazılmıştır. Necip Âsım tarafından incelenerek 1918'de İstanbul'da yayımlanmıştır. Eserin Uygur harfleriyle yazılı diğer nüshası Kilisli Muallim Rıfat (Bilge) tarafından bulunmuştur. Kitabın üçüncü nüshası Arap harfleriyle yazılmıştır. Eser İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda hazine bölümünde bulunmaktadır. 1951 yılında Reşit Rahmeti Arat tarafından yayımlanmıştır. Aydın Oy eseri tarayarak 23 atasözüne ulaşmıştır (Acaroğlu, 2005: 48-49).

Atabetü'l Hakâyık'ta geçen bir atasözü örneği;

“Bu yalغان söz ig teg köni söz şifa”

“Bu bir söz ozakı urulmuş mesel” (Elçin, 1997: 414).

- **Dede Korkut Hikâyeleri'nde Atasözleri**

Dede Korkut Hikâyeleri'nin önemini Fuad Köprülü, “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar” sözleriyle açıkça ifade etmiştir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin yer aldığı ilk nüsha Dresten'dir. Bu bölüm girişle birlikte on iki hikâyeden oluşur. İkinci nüshası *Vatikan* nüshasıdır ve bu nüsha girişle beraber altı hikâyeden oluşur (Gönen, 2011: 28-29).

Dede Korkut Hikâyeleri'nin üçüncü nüshası İran'da bulunan Türkmen Sahra nüshasıdır. Dede Korkut'un iki yeni boyunu içeren nüsha 61 sayfalık bir metinden oluşur. İran (Türkmen Sahra) nüshasının diğer nüshalardan farkı ise 13. Boyun yanı sıra iki yeni boyu da içermesidir. 13. Boyu Türkistan nüshası diye adlandırılan bir yazmada tespit edilmiştir. Bu yazma kitabı İran'da Türkmen Sahra'da yaşayan Veli Muhammed Hoca bulmuştur. Yazmanın dili Azerbaycan Türkçesidir ancak Tebriz ağzının özelliklerini de taşımaktadır. Nüshanın dili zengindir ve Türkmence unsurlarda yer almaktadır. Her sayfada, Dede Korkut'ta olduğu gibi 14 satır yer alır. Dede Korkut'un 13. Boy da Kazan'ın yedi başlı ejderha ile savaşı anlatılmaktadır. 14. Boy da Kazan'ın adını nasıl kazandığı anlatılmaktadır. Bölümlerinin çoğunun sonunda Dede Korkut'un konuyla ilgili düşüncesi dile getirilmektedir (Azemoun, 2019: 132-135).

Dede Korkut Hikâyeleri on iki bölümden oluşur. Eserde, *Dede Korkut* her konuda tecrübeli ve ulu bir kişi olarak tanıtılmaktadır (Oy, 1972: 162-163).

Dede Korkut Kitabı'nda geçen atasözü örnekleri:

Ecel vade irmeyince kimse ölmez

Ölen adam dirilmez, çıkan can girü gelmez (Oy, 1972: 163).

- **Kabusnâme Çevirisinde Atasözleri**

Kûhistan hükümdarı Keykâvus'un oğlu Giylânşah için 1082 de öğüt niteliğinde kaleme aldığı bir kitaptır. Eser, ahlak, görgü kuralları, gökbilim, sağlık, şiir, müzik vb. konularda öğütler içermektedir. Toplam 44 bölümden oluşur. Selçuklular dönemi edebiyat ürünlerinden sayılan bir eserdir. Eseri 15. yüzyılın ilk yarısında Farsçadan dilimize çeviren Mercimek Ahmet'tir. Mercimek Ahmet'ten önce de 14. yüzyılın sonlarında Germiyanoğlu Süleyman Şah adına Ak Kadioğlu tarafından iki kez Türkçe'ye çevrilmiştir. Kitabın Mercimek Ahmet çevirisi 18. yüzyılda Nazmizâde Murtaza tarafından işlenerek yeniden biçimlendirilmiştir (Acaroğlu, 2005: 54-55).

Eserde geçen atasözünden örnekler:

Er görmemiş avrete, avret görmemiş er gerektir

Günümüzde buna benzer atasözü örneği: “Tarlayı düz al, kadını kız al” (Oy, 1972: 176).

- **Kitâb-ı Atalar (Fatih Kitaplığı Yazması) Atasözleri**

Mevlâna Şemsettin adlı tıp bilgini tarafından yazılan *Teshil* adlı kitabın sonuna eklenen yazmadır. Eser, harekeli sülüs yazısı ile yazılmıştır. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi'nde 3443 numara ile kayıtlı bulunmaktadır (Oy, 1972: 185).

Kitâb-ı Atalar adlı yazmada geçen atasözü örnekleri:

Ac-ıla ecelli söyleşür

Açuk boğaz aç kalmaz (Oy, 1972: 187).

- **İstanbul Topkapı Sarayı'nda Bulunan Oğuznâme'de Atalarsözü**

İstanbul, Topkapı Sarayı Revan Köşkü kitaplığındaki *Oğuznâme* isimli yazmayı Nihal Atsız bulmuştur. Nihal Atsız, eline geçen bu yazmayı Orhan Şaik Gökyay'a göndermiştir. Orhan Şaik Gökyay, 65 satırdan oluşan bu yazmayı Yazıcıoğlu'nun *Selçuknâmesi*'nin baş tarafına koyup yayımlamıştır (Acaroğlu, 2005: 52).

Oğuznâme'de geçen atasözünden örnekler:

Ağır yükün hengin katır bilür

Yedi yollar ayırdın deve bilür (Oy, 1972: 171).

- **Berlin Kral Kütüphanesi'nde Bulunan Oğuznâme'de Atalarsözü**

Oğuznâme'nin küçük parçalarından biri Berlin Kral Kütüphanesi'nde, diğeri de yukarı da bahsettiğimiz Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Berlin Kral Kütüphanesi'nde bulunan yazma *Hazihü'l Risalet-i Min Kelimat-ı Oğuznâme el-Meşhur bi-Atalar Sözi* adını taşımaktadır. Bu yazmadan ilk kez Diez bahsetmiştir. Burada geçen ilk 400 atasözünü Tatarca ve Almanca yayımlamıştır. Yazma, Ahmet Caferoğlu tarafından kopya edilmiştir. Yazmanın baş tarafında geçen atasözlerinden bir örnek:

Oğul acısı, yurt yoksulluğu katı düşvardır (Oy, 1972: 168-169).

- **Megiser'in Gramer'inde Türk Atasözleri**

Avrupa'da 1612 yılında yayımlanan ilk Türk gramer kitabı Megiser'e aittir. Bu gramerin özellikleri 1969 yılında A. Dilaçar tarafından Türk Dil Kurultayı'nda bir bilimsel bildiriye sunulmuştur. Bu bildiri Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1970 yılında yayımlanmıştır. *Megiser Gramer*'ini 1612 yılında I. Ahmet'in padişahlığı sırasında Leipzig'de bastırmıştır. Bu eserde 220 Türkçe atasözü çevirisiyle birlikte verilmiştir. Atasözlerinin açıklaması yapılmış; Latince, Almanca ve İtalyanca ile karşılaştırılmıştır (Oy, 1972: 216).

Eserde geçen atasözlerinden örnekler:

Ayıpsız yar isteyen yarsız kalır

Can eyle, canan eyleme (Oy, 1972: 217).

- **Bibliothèque Nationale'de Türk Atasözleri**

Bibliothèque Nationale, Paris'te bulunan yazmadan ilk bahseden Edgart Bolchet'tir. Bu yazma 16. Yüzyıla aittir ve yazmayı ilk kez Pertev Naili Boratav tanıtmıştır. Pertev Naili Boratav, yazmada 94 atasözünü tespit etmiştir (Gönen, 2011: 35).

Atasözlerinden örnekler:

Avrat var kim arpa unun aş eyler,

Avrat var kim kertik başın yaş eyler (Gönen, 2011: 35).

- **Pend-nâme’de Atasözleri (Güvâhî)**

Atasözleri üzerine çalışma yapan birçok araştırmacı Güvâhî’nin *Pend-nâme* eserinden bazı beyitler alarak atasözlerinin eski kullanım biçimlerinden örnekler vermiştir. Hasibe Mazıoğlu yönetiminde 1977 yılında *Güvâhî’nin Hayatı ve Eserleri* adıyla yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışma Güvâhî’yi konu alan ilk çalışmadır. Eser, Feriddün Attar’ın *Pend-nâme*’si örnek alınarak yazılmıştır (Güvâhî, 1983: 5-7). Eserin 1983 yılına ait baskısında 2133 atasözü yer alır. Eserin içerisinde geçen atasözünden örnek:

Kiçiden evlenen toyar seherde

Giç evlenen veleden assı itmez (Güvâhî, 1983: 52).

- **Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye’de Atasözleri (Şinasi)**

Şinasi, 1863 yılında Tasvir-i Efkâr Basımevi’nde eserini kitap olarak bastırmıştır. Bu kitapta yaklaşık 1500 atasözü ile 300 deyim olmak üzere toplam 1800 söz yer alır. 1870 yılında kitap ikinci defa bastırılmıştır. Şinasi burada atasözlerini 2000’in, deyimleri de 400’ün üzerine çıkarmıştır. Toplam 2500 söz bulunmaktadır. Birinci baskısında sözleri elifbe olarak sıralamıştır. İkincisinde alfabetik olarak sıraladığı harfleri a, i, ö olarak hecelere ayırmıştır. Her iki baskıda da Arapça, Farsça, Fransızca sözler yer alır. Ebüzziya Tefvik 1885 yılında kitabı üçüncü kez bastırmıştır. Atasözü ve deyim bir arada yer alarak sayısı toplam 4004’e çıkmıştır (Özön, 1958: 6-7).

6. Atasözlerinin Özellikleri

Bu başlık altında atasözlerinin özellikleri şekil ve muhteva (içerik) yönünden ikiye ayrılmıştır. Atasözlerinin şekil özellikleri sıralanırken incelenen atasözü kitaplarından örnekler ile birlikte verilmiştir.

6. 1. Atasözlerinin Şekil Özellikleri

Bu başlık altında, incelenen atasözü metinlerinden yola çıkılarak şekil özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Atasözlerinin şekil özellikleri şu şekildedir:

1. Atasözleri şekil bakımından kısadır ve böylece akılda daha kolay kalır.

“Âşığa nişan, dervişe burhan” (Özön, 1958: 29).

“Çocuktan al haberi” (Aksoy, 1988: 222).

“Kız evi, naz evi” (Oy, 1972: 299; Aksoy, 1988: 362; Pala, 2002: 192; BAAD, 2016: 165).

2. Atasözleri, günlük hayatta kullanılan yalın bir dille ifade edilir.

“Dağın ardındaki gelir, taşın altındaki gelmez” (Niğde) (BAAD, 2016: 84).

“Gönül gönüle köprüdür” (Rize) (BAAD, 2016: 126).

“Vücut kocar, gönül kocamaz” (Özön, 1958: 166; Oy, 1972: 320; Tülbentçi, 1977: 303; Aksoy, 1988: 462; Pala, 2002: 277).

3. Atasözleri genellikle bir cümleden oluşur. Daha uzun cümleden oluşan atasözleri de vardır ancak çok değildir.

“Bir yiğit kırk yılda meydana gelir” (İçel) (BAAD, 2016: 66).

“Çocuklar uyuya uyuya büyür, ihtiyarlar uyuya uyuya ölür” (Özön, 1958: 80; Tülbentçi, 1977: 156).

“Dünya bir değirmendir döner, insanoğlu bir fenerdir bir gün söner” (BAAD, 2016: 98).

4. Bazı atasözü cümlelerinde yüklem bulunmamaktadır.

“Ananın bahtı kızına” (Oy, 1972: 256; Aksoy, 1988: 147).

“Kız yükü, tuz yükü” (Soykut, 1974: 98).

“Gelin duvakta, uşak kucakta” (BAAD, 2016: 123).

5. Atasözleri zamanla kurallar çerçevesinde kalıplaşmış sözler hâline getirilmiştir.

“Alın yazısı değişmez” (Oy, 1972: 253; Tülbentçi, 1977: 4; Aksoy, 1988: 136).

“Kefenin cebi yok” (Aksoy, 1988: 356).

“Nikâhta kerâmet vardır” (Oy, 1972: 307; Tülbentçi, 1977: 434; Aksoy, 1988: 397; Pala, 2002: 221).

6. Bazı atasözleri karşılıklı konuşma şeklindedir.

“Babanın öldüğünü ister misin?” demişler. “Allah esirgesin diyetini almak için öldürdüklerini isterim” demiş (Özön, 1958: 40).

“Oynamasını bilmeyen gelin ‘Yerim dar’ ” demiş; “Yerini genişletmişler ‘Yenim dar’ demiş” (Aksoy, 1988: 286; Pala, 2002: 226).

“Ölüm kime yakın” demişler, “Hastaya yakın” demişler (BAAD, 2016: 191).

7. Atasözü cümlelerinde genellikle geniş zaman kullanılır.

“Ağır yiğidi mecliste sayarlar” (BAAD, 2016: 32).

“Babası (acı) elma yese, oğlunun dişi kamaşır” (BAAD, 2016: 55).

“Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz” (Aksoy, 1988: 286; BAAD, 2016: 123).

8. Emir kipinde kullanılan atasözü örnekleri de yoğunluktadır.

“Gençlikten kocalığa pay bırak” (BAAD, 2016: 123).

“Kardeşine bak bacısını al” (Özön, 1958: 183).

“Öl git de, yolcu eşeğinde duralanma” (BAAD, 2016: 190).

6. 2. Atasözlerinin Muhteva (İçerik) Özellikleri

Çeşitli deneyim ve gözlemler sonucu oluşan atasözleri hemen hemen her konuda söylenmiştir. Atasözlerinde belli bir konu sınırlandırması yoktur. Bazı atasözleri anlam bakımından birbirine zıt ifadeleri içerir bu durumda olayların gözlem gücüyle farklı bakış açısını sunar. Bir atasözünde bile bazen o milletin kültürel yapısı hakkında çeşitli bilgilere ulaşılabilir. Atasözleri öğüt verirken aynı zamanda yol gösterir. Atasözleri halka mal olmanın yanında ortak değer yargılarını da barındırır. Karşılaşılan pek çok sorunu çözme yolunda atasözlerine başvurulur. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I* adlı kitabında atasözlerinin içerik özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Sosyal olayların deneme ve gözlem sonucu nasıl oluştuğunu tarafsızca belirten atasözleri bulunur.
2. Gözlem sonucu doğa olaylarının oluşumunu belirten atasözleri bulunur.
3. Deneme veya mantığa ilişkin ahlak dersi ve öğüt niteliğinde atasözleri vardır.
4. Çeşitli gerçekler ve bilgece düşünceler yoluyla oluşan atasözleri vardır.
5. Birtakım gelenek ve töreleri ifade eden atasözleri vardır.
6. Kimi inanışları ifade eden atasözleri de bulunur (Aksoy, 1988: 17-19).

7. Atasözlerinin Diğer Türlerle İlişkisi

Atasözleri halk edebiyatı içerisinde diğer türlerle de ilişki içerisindedir. Bu başlık altında masal-atasözü, halk hikâyesi-atasözü, efsane-atasözü, fıkra-atasözü, özdeyiş-atasözü ve deyim-atasözü ilişkisi incelenecektir.

7. 1. Masal-Atasözü İlişkisi

Masal, kahramanları genellikle tabiatüstü varlıklar ve hayvanlardan olan, hayal ürünü olmasının yanında inandırıcı bir sözlü anlatım türüdür (Sakaoğlu, 2002:4). Genellikle masal

anaları tarafından anlatılan masallar, insanları özellikle çocukları eğlendirme ve eğitime amacı taşır. Masal anlatıcıları, genellikle sözlü kültürün yoğunlaştığı ortamlarda yaşayan insanlardır. Bazen masal anlatılırken, pek çok atasözü kullanılır. Bu durum da anlatıma zenginlik katar. Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil adlı doktora tezini tamamlayan Saim Sakaoglu, 1973 yılında masalarda geçen atasözü metinlerini masalların içinde aldıkları şekillere göre bir sınıflama yapmıştır. Bu sınıflama ve atasözü örnekleri şu şekildedir:

- a. Asli şekillerini koruyanlar:
Gönül kimi severse güzel odur.
- b. Bir kelimesi mahallî bir kelimeyle değiştirilenler:
Vakitsiz öten guggunun (horozun) başını keserler.
- c. Bazıları asli şekle göre eksiktir:
Eden bulur (İnleyen ölür).
- d. Bazılarında esas kelime benzer bir kelime ile değiştirilmiştir:
Tekkeyi bekleyen sütünü (çorbayı) içer.
- e. Esas kelimelerden biri zıt anlamlı bir kelime ile değiştirilmiştir:
Sabrın başı (sonu) selâmettir.
- f. Bazılarının asli şekille yakın anlam bağı vardır:
Korku cana fayda vermez (Korkunun ecele faydası yoktur).
- g. Bazıları ilave sözlerle ve değişikliklerle görülür:
Ölümden öte gâvur köyü yok (Ölüm öte köy yok) (Gönen, 2011: 44-45).

7. 2. Halk Hikâyesi-Atasözü İlişkisi

Halk hikâyesi, göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk ürünlerinden olup; aşk, kahramanlık vb. konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım ve nesir anlatımlardır (Alptekin, 2015: 18).

Halk hikâyesi anlatıcısı olan Meddah Behçet Mahir'in anlattığı halk hikâyelerinde geçen atasözleri, Ali Berat Alptekin tarafından makale olarak hazırlanmıştır. Ali Berat Alptekin, hikâyelerde geçen atasözlerini; Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, 1000 temel eserden çıkan *Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II* adlı eserlerde geçen atasözleriyle araştırmaları dâhilinde karşılıklarıyla alt alta vermiştir (Gönen, 2011: 45-47).

Hikâyelerde yer alan atasözlerinden örnekler:

Tahir ile Zühre

Allah herkesin kalbine göre verir (Gerçek, 1939: 23; Oy, 1972: 254; Soykut, 1974: 65; Tülbentçi, 1977: 49).

Allah herkesin gönlüne göre verir (Türk Atasözleri, 31/776) (Gönen, 2011: 45-47).

7. 3. Efsane-Atasözü İlişkisi

Dinî ve inandırıcı özelliği olan kısa ve nesir şeklinde halk anlatmalarına efsane denir (Alptekin, 2012: 13). Efsanelerin içerisinde de diğer halk anlatmalarında olduğu gibi atasözü metinlerine rastlanır. Saim Sakaoğlu, Meddah Behçet Mahir'den derlediği “Yunus Emre Efsanesi” adlı makalesinde geçen atasözü örneği şu şekildedir:

“Yunus Emre, hocası Taptap Baba'ya yedi yıl hizmet etmesine rağmen kendisine hiçbir şey öğretmediğini düşünerek hocasından habersiz gurbete çıkar. Behçet Mahir, Yunus Emre'nin hocasının bu olaydan haberi olduğunu anlatmak için –gözlüye gizli olmaz- şeklindeki atasözünü kullanır” (Gönen, 2011: 47).

7. 4. Fıkra-Atasözü İlişkisi

Fıkra, insanları bazen güldüren ve güldürürken de düşündürmek amacıyla anlatılan kısa nesir şeklinde halk anlatmalarıdır (Gönen, 2004: 203). Şekil bakımından manzum ve mensur diye ayrılan atasözlerinin içerisinde mensur olan bir kısım atasözleri fıkralı atasözleri başlığı altında yer verilmiştir (Gönen, 2011: 78). Nasreddin Hoca'nın fıkralarında geçen atasözü ve deyimler üzerine ilk çalışmayı Ziya Gökalp yapmıştır (Sakaoğlu ve Alptekin, 2009: 132).

Vehbi Cem Aşkun, “*Nasreddin Hoca Fıkralarının Atasözlerimizle İlişkisi*” başlıklı yazısında; Nasreddin Hoca'nın her fıkrasının, atasözlerinden birinin açıklaması olduğunu belirtmiştir. Nail Tan'da Nasreddin Hoca fıkralarından kaynaklanan atasözleri olarak kalıp sözlere şu şekilde yer vermiştir:

“*Parayı veren düdüğü çalar*”

“*Allah dağına göre kış verir*”

“*El elin eşeğini türkü çağırarak arar*” (Emeksiz, 2013: 336).

Abdulkadir Emeksiz tarafından hazırlanan “*Nasreddin Hoca Fıkralarının Atasözleri ve Deyimlerle İlgisi*” adlı makalede, Nasreddin Hoca fıkralarının atasözleriyle ilişkisi iki yönden ele alınmıştır. Birincisi, bazı atasözlerinin fıkra doğmadan önce dilimizde var olduğu ve

anlatıma güç katmak amacıyla metin içerisinde kullanıldığı gerçeğidir. Nasreddin Hoca fıkralarından önce varlığı bilinen atasözleri çoğunlukla mesel ifadesiyle kendini belli etmektedir. Mesel haricinde metinlerde atalar kelâmı tamlaması şeklinde de yer alır. Belirtilen atasözünden sonra anlatıcı tarafından kullanılan en güçlü atasözü bildirimini “demişler” ifadesidir. Mesel kelimesiyle atasözünün kullanıldığı örneklerden birisi şu şekildedir:

“Gönülden gönüle yol vardır”

Bu atasözü metin içerisinde şu şekilde geçmektedir:

“Pes meseldür kim: Gönülden gönüle yol vardır. Evliyâ içre böyledir ki birinün gönlünden geçeni bilürler” (Emeksiz, 2013: 336).

İkincisi de, bazıları atasözü hüviyetini tam anlamıyla kazanmamış olsa da bazı kalıp sözlerin Nasreddin Hoca fıkrasıyla beraber ortaya çıkmış olmasıdır. Nasreddin Hoca'nın başından geçen bir olayla birlikte mesel ya da darb-ı meselin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Aşağıda verilen örneklere dikkat edildiğinde, sonunda “olmuştur”, “kalmıştır” hükümleri yer alır. Bu da Nasreddin Hoca'nın fıkralarının milat kabul edildiği gerçeğini gösterir. Örneğin:

“...Hoş bildim, bu yel değirmanı; amma bunun suyu nereden gelür? Bu söz dahi işte o günden berü beynen-nas darb-ı mesel kalmışdur.” (Emeksiz, 2013: 337).

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında geçen ifadeler, incelenen atasözü metinleri içerisinde de geçmektedir. “Ben ölürsem büyük kıyamet, karı ölürse küçük kıyamet (55)” atasözü buna örnektir.

7. 5. Özdeyiş-Atasözü İlişkisi

Genellikle kim tarafından söylendiği bilinen ve aydınlar arasında yaygın olan geniş anlamlı kısa sözlere özdeyiş denir. Özdeyişler kişisel ürünlerdir ve ulusal nitelik taşımazlar. Atasözleri ise ulusal ürünlerdir (Yörük, 1996: 10).

Özdeyişlerle atasözleri, anlamlarındaki yoğunluk ve söylenişlerindeki kısalık bakımından birbirine benzemektedir. Amaç yönünden de bu iki tür söylenilmek istenileni kısa ve özlü biçimde belirtmektedir. Her iki türde de etkileyici ve sanatlı bir anlatım kullanılmaktadır. Özdeyişlerin atasözlerinden ayrılan yönü, kişisel yaratı ürünü olmalarıdır. Çeşitli görüşlere göre özdeyişlerin söyleyenleri unutulmuş olanlar zamanla atasözü değeri kazanmıştır (Çotuksöken, 2000: 21). Her iki tür arasındaki fark ise atasözlerinin söyleyeni belli olmayıp özdeyişlerin söyleyeninin belli olmasıdır.

7. 6. Deyim-Atasözü İlişkisi

Atasözlerinde olduğu gibi deyimler hakkında da farklı tanımlara başvurulmuştur. Deyim, bir durumu veya kavramı ilgi çekici bir anlatımla, özel bir yapı içerisinde, genelde gerçek anlamlarının dışına çıkıldığı kalıplaşmış sözcükler ya da cümlelerdir (Aksoy, 1988: 52).

Şükrü Elçin'e göre deyim, "Asıl anlamlarının dışında yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir" (Elçin, 1997: 457).

Atasözleri ve deyimler ana nitelikleri bakımından ayrılan yönleri vardır. Deyimde kendine has özel anlatım kalıbı yer alır. Atasözlerinde ise amaç öğüt vermek ve toplumu yönlendirmektir. Atasözlerinin genel kuralları içeren sözlerden oluşur.

Deyimler, bir cümle içerisinde kullanılabilir ancak atasözleri cümle içinde değil, cümle aralarında kullanılırlar. Deyimlerin farklı şahıslar için çekimlenmiş biçimleri kullanılır. Atasözleri ise kalıplaşmış sabit yapıları nedeniyle kişilere göre çekimlenemez (Artun, 2004: 228).

Deyim ve atasözlerinin birbirine benzer yönleri de vardır. Şekil bakımından ikisi de kısa türdür. Her iki türde de söz sanatlarına başvurulur. Hem deyim hem de atasözünde bölgelere göre değişen söylemleri bulunabilir.

8. Çalışmada Kullanılan Atasözlerinin Alındığı Kaynaklar

1. Velet İZBUDAK: Atalar Sözü (1936), İstanbul: Devlet Basımevi, 83 s.

Velet İzbudak, eserin ön söz kısmında atasözlerinin öneminden bahseder. Yazar eseri, 1934 yılında İstanbul Fatih Kitapsaray'ında tıbbiye ait bir yazmanın sonuna eklenmiş olarak bulur ve atasözlerini bugünkü dile çevirerek hazırlar. Kitapta toplam 698 atasözü yer alır. Eser atasözü ile ilgili ilk eserler arasında yer alması açısından önem taşır. *Dîvânü Lûgati't-Türk*'ten alınan atasözleri yanında romen rakamları konularak belirtilmiştir. Bilinmeyen kelimeler dipnot ile belirtilerek açıklanmıştır. Atasözleri hem orijinal şekilde hem de günümüzdeki şekli ile verilmiştir. Kitabın sonunda sözlük ve tıpkıbasımı yer alır.

2. Selim Nüzhet GERÇEK: Atalar Sözü (1939), İstanbul: Kanaat Yayınları, 202 s.

Atalar Sözü kitabı, 1939 yılında İstanbul'da Kanaat Kitabevi tarafından yayımlanmıştır. Eser, Mukaddime ve Bibliyografya, Atalar Sözü ve Atalar Sözü Değerinde Sözler ve Sıvlar şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Mukaddime ve Bibliyografya kısmı Selim Nüzhet Gerçek

tarafından hazırlanmıştır. Kitap içerisinde yer alan atasözleri ve deyimler ayrı olarak gösterilmiştir. Yazar metinleri alfabetik sıraya göre vermiştir.

3. Ferit **BİRTEK: En Eski Türk Sıvları** (1944), Ankara: Alâeddin Kral Basımevi, 122 s.

Ferit Birtek, kitabın başında, eserde geçen atasözlerinin *Dîvânü Lûgati't-Türk*'ün tercümesinden derlediğini belirtmiştir. Yazar kitabın başında *Dîvânü Lûgati't-Türk* ve müellifi hakkında bilgilere yer vermiştir. Eserin 1944 yılına ait baskısı incelenmiştir. Ferit Birtek, atasözlerini konulara göre ayırmıştır. Bu başlıklar, “Dil, Söz”, “Soy, Huy”, “Din, İnanç”, “Sevgi”, “İyilik”, “Kötülük” vd. şeklinde devam eder. Girişte bu şekilde sınıflandırmasının amacının hatırlamayı kolaylaştırmak için olduğunu belirtir. Derleme esnasında şu yolu izlemiştir: Toplanan 291 atasözü arasında yakın anlam içerenleri 30 konu başlığı altında sıralamıştır. Yazar, atasözlerinin çeviri kısmı için Besim Atalay'ın, *Dîvânü Lûgati't-Türk* tercümesinden yararlandığını belirtmiştir. Her atasözünün başında sıra numarası yer alır. Metinlerin sonuna, Besim Atalay'ın yaptığı *Dîvânü Lûgati't-Türk* tercümesinde geçen atasözlerinin bulunduğu cilt, sayfa ve satır numarasına göre eklenmiştir. Kitabın sonunda dil bakımından inceleyenlere kolaylık olsun diye sözlük ve gramer özeti de yer almaktadır.

4. Mustafa Nihat **ÖZÖN: Türk Ata Sözlere** (1958), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 340 s.

Yazar, kitabın başında Birkaç Söz başlığı altında atasözü hakkında kısa tarif yaparak bu sözlerin değerini belirtmek adına çeşitli fikirlerini öne sürmüştür. Bu kitapta o ana kadar çıkmış olan belli başlı atasözü kitaplarındaki atasözleri genel itibarıyla toplanmıştır. Atasözleri alfabetik sıraya göre verilmiştir. Kitapta toplam 8600 adet atasözü yer alır.

5. Aydın **OY: Tarih Boyunca Türk Atasözleri** (1972), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 397 s.

Yazar kitabın başlangıcında on beş yıla yakın bir emeğin sonucunda hazırlanıp sunulduğunu belirtmiştir. Kitapta yer alan ana bölümler: “İnceleme”, “Eski Kaynaklarımızda Atasözleri”, “Türkiye Türkçesi Dışında Türk Atasözlerinden Örnekler”, “Türkiye Türkçesi İle Günümüzde Kullanılan Atasözleri”, “Sözlük” ve “Atasözleri Bibliyografyası” şeklindedir. “İnceleme” kısmından sonra atasözleri hakkında genel bilgilere ve dikkat çeken hususlar konu başlıkları dâhilinde belirtilmiştir.

6. İsmail Hilmi **SOYKUT: Türk Atalar Sözü Hazinesi** (1974), İstanbul: Ülker Yayınları, 496 s.

Yazar, ön sözde kitabın konusunu belirtmiştir. Kitap toplam altı bölümden oluşur. İlk üç bölümde atasözlerinin nitelikleri çeşitli yönlerden ele alınmış ve deyimlerle olan ilişkileri ve farkları belirtilmeye çalışılmıştır. Birinci bölüm kendi arasında üç bahse ayrılmıştır. İlkinde atasözlerinin kısa tarihi, ikincisinde atasözlerinde hikmet ve nükte, son bahsinde o zamana kadar yayımlanmış temel atasözü kitapları hakkında ve atasözlerinde geçen kelimelerin bölgelere göre değişen özellikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölüm iki bahse ayrılmıştır. Bunlar atasözlerinde kavram ve şekil özellikleri şeklindedir. Üçüncü bölümde atasözü ve deyimler arasındaki ilişki ve farklılardan bahsedilmiştir. Dördüncü bölümden itibaren de atasözleri kendi aralarında alfabetik sırasıyla verilmiştir. Bu bölümde ilk olarak atasözlerinin kavramlarına göre tasnifi yapılmıştır. İkinci bahiste temsili atasözlerinden örneklere yer verilmiştir. Üçüncü bahiste halk şiirlerinde geçen atasözlerinden örneklere yer verilmiştir. Dördüncü bahiste aydın zümre şiirlerinde geçen atasözlerinden örnekler verilmiştir. Örneğin, Muhibbî, Zâtî, Şeyhülislam Yahya, Şeyh Galib, Nâbî, İzzet Molla vd. Beşinci bahiste Büyüklerin Sözlüğü başlığı altında atasözlerinden örnekler verilmiştir. Örneğin, Şinasi, Ebuzziya Tevfik, Ahmet Vefik Paşa, Dehri Dilçin vd. Beşinci bölümde ana kaynaklarda atasözleri olarak gösterilmiş deyimler yer almıştır. Altıncı bölümde kavramlara göre tasnifi yapılan atasözlerinin indeksi ve bibliyografya yer almıştır. Son olarak da kavramlara göre tasnifi yapılan atasözlerinin numara sırası ve yazar adına göre fihristi yer vermiştir. Kitapta atasözü bakımından başyapıtlar olarak temel eserlerdeki atasözleri ele alınmıştır. İl, ilçe ve köylerde derlenen atasözleri üzerinde durulmuştur. Aynı kavramı ifade edip farklı kelimelerle birbirinden farklı biçimde ifadelendirilip atasözlerini ayrı ayrı vermiştir.

7. Feridun Fazıl **TÜLBENTÇİ: Türk Ata Sözlüğü ve Deyimleri** (1977), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 581 s.

Kitabın ilk sayfalarında atasözünün tarihi ve bibliyografyası bulunur. Atasözünün ilk olarak kaçınıcı yüzyılda ve hangi eserde karşımıza çıktığı hakkında önemli notlar yer almaktadır. Bu kitapta yazar, Durub-i Emsâl (Ali Emîrî Efendi), Dîvânü Lûgati't-Türk (Kâşgarlı Mahmud), Durub-i Emsâl Osmaniyye (Şinasi), Lehçe-i Osmanî (Ahmet Vefik Paşa), Durub-i Emsâl-yazana (Kadı Mehmet Emin Ayanî), Atalarsözü (Tanıtan: Velet Çelebi), Büyük Türk Lûgati (Hüseyin Kâzım Kadri), Türkî Durub-i Emsâl, Ukud-ül Hal fi Tercüme-i Emsâl (Ahmet Nazif), Durub-i Emsâl-i Türkiyye (Tekezade Sait), Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu),

Manzume-i Durub-i Emsâl (Edirneli Hıfzı ve Vacit), İstanbul Folkloru (M. Halit Bayrı) eserlerindeki atasözlerini derleyerek vermiştir. Atasözleri metin olarak yer alıp açıklamaları verilmemiştir. Deyim ve atasözleri bir arada verilmiştir. Toplam da 17440 metin yer alır.

- 8. Ömer Asım AKSOY: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I** (1988), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 486 s.

Kitap, iki bölümden oluşur. İlk Bölümünde, Atasözleri ve Deyimlerin biçim, kavram, tamamlayıcı özellikleri açıklanarak genel tanım yapılmıştır. Sonrasında kalıplaşmış başka sözlere de yer vermiştir. Eleştiriler kısmında çeşitli atasözünü kitaplarının eksik görülen veya dikkat çeken bazı noktaları eleştirilmiştir. İkinci Bölümde “Atasözleri Sözlüğü” adında atasözünü metinleri alfabetik olarak açıklamalarıyla verilmiştir. Toplam 2667 atasözünü metni yer alır.

- 9. İskender PALA: Atasözleri Sözlüğü** (2002), İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları, 297 s.

Yazar, eserin başında atasözünü tanımlı vermiş ve atasözlerinin özellikleri hususuna değinmiştir. Eserde atasözleri alfabetik sırayla ve açıklamalarıyla birlikte yer almıştır. Eserin editörlüğünü, Emine Eroğlu yapmıştır. Ön söz kısmında atasözünü metinlerini işlerken seçici davrandığını ve daha çok bilinen atasözlerini işlediğini belirtmiştir.

- 10. Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler (BAAD)** (2016), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 494 s.

Eser, 2016 yılında iki cildin birleştirilmesi ile sunulmuştur. Eserde derleme yapılan yerler metinlerin yan tarafında verilmiştir. Kitabın girişinde şehirler alfabetik olarak sıralanarak alt kısımlarına derleyicilerin adları ve gönderdiği atasözünü numarasıyla verilmiştir. Kitabın ilk baskısındaki atasözleri ve deyimlerin bir kısmı duyulduğu gibi yazıya aktarılmıştır. Son baskısında edebî bir dil ile uygun hâle getirilmiştir. Kitabın son baskısında ilk iki kitapta yer alan birbirine anlamca yakın ancak farklı yörelere ait sözler birleştirilerek verilmeye çalışılmıştır. Eserin 2016 baskısında 11462 atasözünü ve deyim yer alır. Kitabın sonunda da sözlüğe yer verilmiştir.

9. Atasözleri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

Atasözleri üzerine yapılan akademik çalışmalar içerisinde kitaplar, tezler (lisans, yüksek lisans, doktora) ve makaleler incelenmiştir. Kaynak taraması yapılırken; kütüphane arşivleri, internet kaynakları, üniversitelerin araştırma bölümleri, yüksek lisans tezlerinin yayımlandığı yükseköğretim kurumlarının veri tabanları, araştırma merkezleri gibi pek çok literatürden

yararlanılmıştır. Atasözü üzerine ulaşılan kaynakların çoğuna künyeleriyle birlikte yer verilmiştir ancak bilgilerine tam ulaşılabilen çeşitli kaynaklarda mevcuttur. Yapılan taramalar sonucu elde edilen veriler şu şekildedir:

9. 1. Kitaplar

ABDÜLAHAD NURİ (1918), **Atalar Sözü**, İstanbul.

ACAROĞLU, M. Türker (2005), **Türk Atasözleri**, Ankara: Referans Yayınları.

ACAROĞLU, M. Türker (2006), **Dünya Atasözleri**, Ankara: Referans Yayınları.

AHMET MİTHAT EFENDİ (1871), **Durûb-ı Emsâl-i Türkiye**, İstanbul.

AHMET RIZA (1933), **Türk Atasözleri**, Çankırı: Çankırı Matbaa.

AHMET VEFİK PAŞA (1852), **Müntehabat-ı Durûb-ı Emsal-i Türkiye**, İstanbul.

AHMET VEFİK PAŞA (1879), **Türkî Durûb-ı Emsal**, İstanbul.

AKDAĞ, Fikret (1989), **Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Nurdan Yayıncılık.

AKSOY, Ömer Asım (1988), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

AKTAŞ, Şöhret Türkmen (2004), **Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

AKVERDİ, Hamdi (1940), **Halk İçin Atasözlerine Tatbik Edilmiş Ruhi Bilgiler**, İstanbul: Güven Basımevi.

ALBAYRAK, Nurettin (2009), **Türkiye Türkçesinde Atasözleri**, İstanbul: Kapı Yayınları.

ALİZÂDE, Samet (1992), **Oğuznâme: XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı**, (hzl. Ali Haydar Bayat), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

ALP, Demir (1933), **Türk Darb-ı Meselleri yahut Atalar Sözü**, İstanbul.

ARIHAN, Yedigâr (1938), **Köyü ve Ziraatı İlgilendiren Atasözleri**, Ankara: Tarım Bakanlığı Yayınları.

ARIHAN, Yedigâr (1965), **Köylüleri İlgilendiren Atasözleri**, Ankara: Tarım Bakanlığı Yayınları.

AYDIN, Mehmet (1992), **Geliştirilmiş ve Açıklamalı Atasözleri**, Ankara: Emek Yayınevi.

AYTÖRE (1938), **Atasözleri ve Söz Çalımları**, Bolu: Bolu Basımevi.

AZMANOĞLU, Mesut (1999), **Türk Dünyası Atasözleri**, İstanbul: Turan Kültür Vakfı.

BAŞARAN, Selman (1984), **Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

BAYAZID, Şahnaz (1969), **Türk Atasözleri**, Ankara.

BEKEN, Süheyl (1971), **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

BENEKÇİ, Şerif (2002), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, İstanbul: Damla Yayınevi.

BERÇİN, Şener (1989), **Atasözleri ve Fıkralarla Güzel Arapça**, Ankara: Elif Matbaası.

BİRTEK, Ferit (1944), **En Eski Türk Savları**, Ankara: Alâaddin Kral Basımevi.

BÖLGE AĞIZLARINDA ATASÖZLERİ VE DEYİMLER (BAAD) (2016), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÇAKICIOĞLU, Erdal (2014), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, İstanbul.

ÇELEBİ, Necla (1991), **Açıklamalı Atasözleri ve Deyimler**, İstanbul: Yeni Okul Yayınları.

ÇELİKKANAT, Didar (2006), **Atasözü ve Deyimler Sözlüğü**, Gün Yayıncılık.

ÇIPLAK, Mustafa (1966), **Bakın Atalarımız Ne Diyor**, İstanbul.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2004), **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (1988), **Atasözlerimiz**, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.

DEMİR, Alp (1933) **Türk Darb-ı Meselleri yahut Atalarsözü**, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.

DEMİREL, Asuman (1982), **Açıklamalı Atasözleri**, İstanbul: Erenler Matbaası.

DERT, M. Agâh (1934), **Hayat Düşünceleri ve Atalarsözü**, Aydın.

DİLÇİN, Cem (1965), **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler**, Ankara: Türk Dil Kurumu.

DİLÇİN, Dehri (1945), **Edebiyatımızda Atasözleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DOĞANAY, Ali (1973), **Türk Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Güvendi Matbaası.

DOĞANYURT, Ercüment (1990), **Atasözleri Anlamları**, İstanbul: Meram Yayıncılık.

EDİRNELİ, Mehmet Hıfzı (1845), **Manzume-i Durûb-ı Emsal**, İstanbul.

EMİR, Sabahat (1969), **Atasözleri ve Vecizelerin Açıklamaları**, İstanbul: Yenilik Basımevi.

EREN, Bila (1982), **Atasözlerimiz**, İstanbul: Ayyıldız Matbaası.

ERTAN, Ali (1958), **Derslerle İlgili Seçme Atasözleri**, İstanbul.

EYÜPOĞLU, E. Kemal (1975), **13. Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler I-II**, İstanbul: Yayla Yayınları.

GERÇEK, Selim Nüzhet (1961), **Atalar Sözü**, İstanbul: Kanaat Kitabevi.

GÖKÇEOĞLU, Mustafa (1997), **Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Lefkoşa.

GÖKŞEN, Enver Naci (1979), **Açıklamalar ve Hikâyelerle Atasözleri ve Deyimler**, Koza Yayınları.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1977), **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

GÖNEN, Sinan (2011), **Batı Türklerinin Manzum Atasözleri**, Konya: Kömen Yayınları.

GÖZEN, Muttalip (1984), **Tüm Okullar İçin Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, İstanbul: Test Yayınevi.

GÖZLER, H. Fethi (1979), **Atasözleri ve Seçilmiş Güzel Sözler**, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi.

GÜL, Metin (1985), **Açıklamalı Atasözleri ve Özdeyişler Sözlüğü**, Ankara: Yıldırım Yayınları.

GÜLÜM, Kamile (2010), **Atasözlerindeki Coğrafi Gerçekler**, Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım.

GÜMÜŞ, Muhittin-Zeyneş İsmail (1995), **Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri**, Ankara: Engin Yayınevi.

GÜMÜŞ, Muhittin-Sapar Kürenov (1995), **Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri ve Bilmeceleri**, Ankara: Engin Yayınevi.

GÜMÜŞ, Muhittin-Mehman Musaoğlu(1995), **Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri**, Ankara: Engin Yayınları.

GÜMÜŞ, Muhittin-İbrahim Yoldaşev (1995), **Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri**, Ankara: Engin Yayınevi.

GÜVÂHİ (1983), **Pendnâme: Öğütler ve Atasözleri**, (hızl. Mehmet Hengirmen), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

GÜVEN, Alptekin (1981), **Dünyada Konuşulan Atasözleri**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

HAŞİM VELİ (1926), **Atalarsözü**, İstanbul: Mahmutbey Matbaası.

HIFZI (EDİRNELİ) (1846), **Manzume-i Durûb-ı Emsal**, İstanbul.

İŞİK, Nihat (1965), **İlk ve Orta Okullar İçin En Güzel ve Seçme Atasözleri**, İzmir.

İLERİ, Esat (1932), **Türk Dilinde Darb-ı Meseller**, İzmir: Sühulet Matbaası.

İLERİ, Esat (1947), **Sözlerin Özü Atalarsözü**, İzmir: Sühulet Basımevi.

İZBUDAK, Veled Çelebi (1936), **Atalarsözü**, İstanbul: Devlet Basımevi.

JAZACZKOWSKI, A. (1968), **Şehname'de Atasözleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KALELİ, Lütfi (2015), **Atasözleri, Deyimler, Deyişler ve Öğütler**, İstanbul: Berfin Yayınları.

KARABIYIK, Erol Ünal (1988), **Açıklamalı Atasözleri**, Ankara: Üner Yayıncılık.

KAVAS, Yakup (1991), **Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü: Açıklamalı-Örnekli**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

KAYMAZ, Rıfki (1985), **Sözün Özü Atasözü**, İstanbul.

KEMAL, Hamit (1985), **Atasözleri (Açıklamalı)**, Ankara: Feryal Matbaası.

KÖKLÜGİLLER, Ahmet (1984), **Öğrenciler İçin Açıklamalı Atasözleri ve Özdeyişler**, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

KURNAZ, Selim (1962), **Konularına Göre Seçme Türk Atasözleri**, İstanbul: Ekmek Yayınları.

KURT, İhsan (1991), **Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KUŞÇU, Ülkü-Hüseyin Kuşçu (1989), **Atasözleri ve Deyimler**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

KUT, Günay (1986), **Atasözleri ve Deyimlere Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Eser**, İstanbul: İstanbul Matbaası.

LEVEND, Ağâh Sırrı (1962), **Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

LUTFI, Hasan ve Muzaffer Lutfi (1928), **Türk Atalarsözü**, İstanbul.

MEHMET HIFZÎ (1262), **Manzume-i Durûb-ı Emsâl**, İstanbul.

OĞUZ, Lütfü (1932), **İçinde 10338 Atasözü Olan Eser**, İstanbul.

OKUMUŞ, Ömer (1989), **Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler**, Erzurum.

OLGUN, İbrahim (1973), **Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler Üzerine**, Ankara.

ORDULU, M. Akif (2008), **Atasözleri Deyimler Sözlüğü**, Erdem Yayınları.

OY, Aydın (1972), **Tarih Boyunca Türk Atasözleri**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OYAT, Fazıl (1946), **Atasözü Deyişler**, İstanbul.

ÖCAL, Orhan (1970), **Askerler İçin Atasözleri ve Özdeyişler**, Ankara.

ÖZBAYOĞLU, Erendiz (1988), **Latince Özdeyişler, Deyimler, Atasözleri**, İstanbul: Erol Matbaa.

ÖZBEKOĞLU, Gümülcineli Esat (1925), **Türk Dilinde Darb-ı Meseller**, İzmir.

ÖZCAN, İsmail (1984), **Açıklamalarıyla En Güzel ve Anlamlı Atasözleri**, İstanbul: Gençlik Kitabevi.

ÖZCAN, Mesut (1992), **Dersim (Zaza) Atasözleri**, Yön Matbaası.

ÖZDEMİR, Emin (1984), **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1956), **Türk Atasözleri**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ÖZTAŞ, Hasan (1967), **Atasözleri**, Ankara.

ÖZTOPÇU, Kurtuluş (1992), **Uygur Atasözleri ve Deyimleri**, İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.

PALA, İskender (1999), **Atasözleri: 1000 Söz 1000 Öğüt**, İstanbul: Deniz Yayınevi.

PALA, İskender (2002), **Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.

PAR, Arif Hikmet (1980), **İlk-Orta-Lise Öğrencilerine Örnekli Açıklamalı Atasözleri**, İstanbul: Serhat Dağıtım Yayınevi.

PARLATIR, İsmail (2008), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II**, Ankara: Yargı Yayınevi.

PEREMECİ, Osman Nuri (1943), **Atalarsözü**, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1994), **Türk Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Arkadaş Yayınları.

SABUR, Şahin (1936), **Atalarsözü**, Balıkkesir.

SALAN, Zeynep Pınar (2003), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, İstanbul: Salan Yayınları.

SARAÇ, Adil (1987), **Şanlı Urfa Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

SARAÇBAŞI, M. Ertuğrul-İbrahim Minnetoğlu (1982), **Örnekli ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları

SARICA, Salih (1990), **Konularına Göre (Açıklamalı) Atasözleri ve Özdeyişler**, İstanbul: Fil Yayınevi.

SEÇKİN, Necati (1984), **Edirne Türküleri-Mani, Deyim ve Atasözleri**, İstanbul.

SERTEL, Âdem (2006), **Tecrübenin Dili Konu Atasözleri**, İstanbul.

SOYKUT, İsmail Hilmi (1974), **Türk Atalarsözü Hazinesi**, İstanbul: Ülker Yayınları

SU, Aydın (1971), **Açıklamalı Atasözleri**, İstanbul: Yeni Dünya Yayınları.

SUNGUR, Pertev (1935), **Diyarbakır Halkiyatından Mani**, Maya, Hoyrat ve Atasözleri, Diyarbakır Halkevi.

ŞAHBAZ, Bayazıt (1969), **Türk Atasözleri**, Ankara.

ŞAHİN, Sahur (1936), **Atalarsözü**, Balıkkessir.

ŞAVK, Ülkü Çelik (2002), **Kırgız Atasözleri**, Ankara.

ŞİMŞEK, M. Sait-Taceddin Uzun (1991), **Arapça-Türkçe Deyimler, Kalıp İfadeler, Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Beyan Yayınları.

ŞİNASİ (1885), **Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye**, İstanbul: Tasviri Efkar Matbaası.

ŞUMNULU, Osman Nuri (1943), **Atalarsözleri**, İstanbul.

TATAR, Recep S. (2007), **İl İl Bu Toprağın Atasözleri ve Anlamları**, İstanbul: Su Yayınları.

TEKEZÂDE, M. Said (1894), **Durûb-ı Emsâl-i Türkiye yahut Atasözleri**, İstanbul.

TERZİBAŞI, Ata (1962), **Kerkük Eskiler Sözü**, Bağdat.

TEZEL, Naki (1941), **Atalarsözü**, Ankara.

TİMUROĞLU, Vecihi (2000), **Hoşgörü, Dostluk ve Dayanışmayı İçeren Atasözleri**, Ankara: Betik Yayıncılık.

TOPKAN, Refik (1985), **Atasözü ve Deyimler**, Ankara: Efem Basımevi.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl (1963), **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, İstanbul: İnkılap Kitabevleri.

TÜRKHAN, Aysan Ediskun (1978), **Konuşan Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

TÜRKMEN, Özcan (2017), **Emirdağ Ağzında Atasözleri ve Deyimler**, Ankara: Emirdağ Belediyesi Kültür Yayınları.

UĞURKAN, Melâhat (1971), **Atasözleri**, İstanbul: Özyürek Yayınevi.

USTAOĞLU, İsmail (1967), **Atasözlerimiz**, Maraş: Şahin Basımevi.

UZLUK, Feridun Nafiz (1960), **Büyük Annemden Dinlediğim Atasözleri**, Ankara.

ÜLKER, Şükran (2015), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, İstanbul.

ÜLKÜ, Mehmet (1988), **Açıklamalı Atasözleri**, İstanbul: Zafer Matbaası.

YALÇIN, Cevdet (1989), **Altın Sözler**, Ankara: Yalçın Emel Yayınları.

YAZICI, Murat (1998), **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Yeni Yüzyıl Gazetesi Yayınları.

YAZIKSIZ, Necip Âsım (1921), **Eski Savlar**, İstanbul.

YILMAZ, Erol (1989), **Açıklamalı Atasözleri ve Deyimler**, İzmir: Doğruluk Matbaacılık.

YILMAZ, Kerem (2010), **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Zirve Yayınları.

YİVLİ, Oktay (1998), **Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Günce Yayıncılık.

YOLDAŞEV, İbrahim ve Muhittin Güneş (1995), **Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri**, Ankara.

YÖRÜK, Sevim-Yaşar Yörük (1985), **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Eğitim Yayınları.

YURTBAŞI, Metin (1994), **Sınıflandırılmış Türk Atasözleri**, Ankara: Özdemir Yayınları.

YURTBAŞI, Metin (1996), **On beş Dilde Atasözlerimiz**, İstanbul: Serkan Yayınları.

YURTER, Mahmut (1970), **Atasözleri**, İstanbul.

YÜKSEL, Turan (1999), **Deyimler, Atasözleri ve Güzel Sözler Sözlüğü**, İstanbul: Özyürek Yayınevi.

YÜKSELMİŞ, Fatih (1960), **Türk Atasözleri**, İstanbul.

YÜZBAŞIOĞLU, Nermin (1985), **Atasözlerimiz (Açıklamalı)**. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.

9. 2. Tezler

Bu başlık altında ulaşılabilen lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerine yer verilmiştir.

9. 2. 1. Lisans Tezleri

KIRBAÇ, Selçuk (1991), **Kırım-Tatar Atasözleri**, İstanbul.

PEŞKİRİN, Şebnem (1991), **Irak Türkmenleri Ağzında Atalarsözü**, İstanbul.

9. 2. 2. Yüksek Lisans Tezleri

AGHDAM, Akbar Anvarian (2009), **Kaşkay Türklerinde Atasözleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKGÖL, Ahmet (2016), **Atasözlerinde Mizahın İşlevi**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ALHURMUZİ, Ahmed Adeeb Haseeb (2017), **Irak Türkmen Türkçesindeki Atasözlerinin Türkiye, Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerindeki Atasözleriyle Karşılaştırılması**, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ALPTEKİN, Melih (2003), **Garibnâme’de Deyimler ve Atasözleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ATASOY, Hilfe (2017), **Seyfi Sarâyî’nin Gülistan Tercümesi’nde Geçen Atasözleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAYIN, Yasin (2001), **Bazı Divanlarda Atasözlerinin Kullanımı (15-18. Yüzyıl)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BEĞENMEZ, Nuh Mustafa (2013), **Atasözlerinde Günlük Hayat**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BORODAVCHENKO, Viktoria (2018), **Türkiye Türkçesi Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

CULFAYEVA, Halide Daşdan (2004), **Kazak Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇAKMAK, Osman (2006), **Türk Atasözlerinde Kelime Grupları Kip ve Şahıs İfadesi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇEVİK, Mehmet (2006), **Basın Dilinde Atasözleri ve Deyimleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇİTGEZ, Muhammed (2010), **19. Yüzyıl Kars Âşıklarında Deyim ve Atasözleri**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇİTİL, Hacer (2009), **Sait Faik Abasıyanık'ın Hikâyelerinde Argo, Deyim ve Atasözlerinin İncelenmesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOĞAN, Oğuz (1996), **Kazak Nogay ve Kırım Çöl Türkçesindeki Atasözleri ve Bunların Şive ve Ağız Yönünden Değerlendirilmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DURU, Hüseyin (2009), **Atasözleri ve Deyimlerin Yabancılara Öğretilmesi**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DÜŞMEZ, Ömer Anıl (2014), **Türk Atasözlerinde Geçen Hayvan Adlarına Göre Kavram Profilleri (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Adlı Eser Örneğinde)**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERBAY, Seyhan (2011), **Azerbaycan Atasözlerinde Zamanlar**, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERGİNER, Güzide (2010), **Atasözlerinde Sosyal Hayat**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EYÜPOĞLU, Ayça (2017), **Kazan-Tatar Türkçesi ile Özbek Türkçesinin Hayvan Adları ile Kurulan Atasözlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GENÇ, Fatma Eroğlu (2017), **Atasözü ve Deyimlerde Cinsiyetlerin Söylem Analizi ve Din**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖZTAŞ, Gülbeyaz (2011), **Kazak Atasözlerinde Zamanlar**, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜLPINAR, Abuzer (2016), **Türkçe Atasözleri ve Deyimlerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi**, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜLÜM, Emrah (2014), **XV. Yüzyılın İlk Yarısında Telif Edilen Divanlarda Atasözleri ve Deyimler**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜNDÜZ, Mehmet (2010), **Kaşkay Atasözlerinde Ad Aktarmaları**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HASAN, Rasheed Ali (2006), **Irak-Türkmen Atasözleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNNECİ, Dilek (2004), **Malinowski'nin İşlev Teorisine Göre Türk Atasözlerinin İncelenmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

KALAÇA, Hatice (2013), **Türk Atasözleriyle Değerler Eğitimi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARADEDE, Yasin (2005), **Kırım Tatarlarının Atasözleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAREEM, Ayver Abbas (2018), **Kardeşlik Dergisi (1961-1976) Bağlamında Irak Türkmen Türkçesi Atasözleri ve Deyimleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KILANÇE, Dane (2016), **Özel Ad İçeren Çuvaş Atasözleri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

KILINÇ, Adem (2012), **Kazan-Tatar Türkçesindeki Dünya, Hayat ve Tabiat Konulu Atasözleri (Metin-Çeviri-Sözlük)**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KORKMAZ, Hatice (2007), **Dîvânü Lûgati't'teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açından Değerlendirilmesi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KURT, İhsan (1989), **Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MAQSUDI, Abdul Karım (2018), **Afganistan Özbeklerinin Akrabalıkla İlgili Atasözlerinin Türkiye'de Kullanılan Atasözleri ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MUMCU, Pınar (2008), **Türkmen Atasözlerinde Ad Aktarmaları ve Deyim Aktarmaları**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

NAZAR, Hassan (2018), **Türk ve Hint Dilleri Atasözlerinin Biçim ve Kavram Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

NAZLI, Atiye (2003), **Atasözlerin İlköğretim I. Kademedeki Öğrencilerin Eğitimine Etkisi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ONAN, Bilginer (1997), **Özbek Atasözleri A Maddesi (Metin-Çeviri-Açıklama)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

ÖGE, Sevil (2001), **15. yy. Şairlerinden Mesihî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necatî Beg, Üsküblü İshak Çelebi ve Şeyhi'nin Divanlarında Atasözleri ve Deyimler**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZDEMİR, Ahmet (2014), **Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki At ile İlgili Atasözleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZDEMİR, Neciye (2003), **Türkiye Türkçesi ve Türkmencedeki Atasözleri (Kavram Alanları ve İletileri Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZDEMİR, Sena (2014), **Safranbolu Yöresinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimlerin Fonetik İncelemesi**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZTÜRK, Aral Gence (2015), **Dîvân u Lûgati't- Türk'te Yer Alan Atasözlerinin Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımına Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme**, Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖZTÜRK, Göksel (1993), **Azerbaycan Atasözleri ve Deyimleri (Metin-Tercüme-İndeks)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

SALEMİ, Abdulmalek Ahmed Abdulbarı Al (2017), **Yemen ve Türkiye'de Kullanılan Atasözleri (aile-akrabalık) Arasındaki Benzerlikler Üzerine Bir Araştırma**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SARI, Nurcan (1988), **Türk Halk Şiirinde Atasözleri (Bilim ve İşlevleri Bakımından)**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SEVİNÇ, Devrim Kalaycı (2007), **18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerindeki Atasözleri ve Deyimler**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TAZEGÜL, Erdem (2013), **Hayvanlarla İlgili Türkmen Atasözlerinin Söz Varlığı**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOPDEMİR, Ramazan (1997), **Adıyaman Yöresinin Atasözleri ve Deyimleri**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOZOĞLU, Seher (2009), **T.C Milli Eğitim Bakanlığı'na İlköğretim İçin Tavsiye Edilen 100 Temel Eser İçerisindeki Türk Edebiyatına Ait Romanların Atasözleri ve Deyimler Bakımından İncelenmesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TUĞLUK, Mehmet Emin (2012), **Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Yapısal Özellikleri**, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

UYANIKER, Nursel (2006), **Pervâne Beğ Mecmuası'nın İlk Yüz Varağında (1a-100b) Halk Kültürü ile İlgili Unsurlar (Atasözleri-Deyimler-Halk İnanışları)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

ÜSTÜNER, Ahat (1989), **Karahanlıca ve Eski Anadolu Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YATAĞAN, Murat (2010), **Özbek Halk Masalları (Özbek Halk Atasözleri)**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YERALİYEV, Zhambul (2015), **Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yakın Akrabalık İsimleri ile Kurulan Atasözleri Üzerine Bir İnceleme Denemesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YILMAZ, Gülşah (2013), **Kazan-Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık Konulu Atasözleri: Metin-Çeviri-Sözlük**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ZARAEVA, Ekaterina (2018), **Kadın Konulu Türk-Rus Atasözleri Üzerine Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

ZHUSSUPOVA, Lyazzat (2001), **Kazakça Atasözleri, Deyimler ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

9. 2. 3. Doktora Tezleri

ALEMDAR, Ensar (2018), **Kaynaktan Eğitime Atasözleri ve Deyimler Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı Atalar Sözü Mecmuası**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2172 s.

ANNABERDİYEV, Didar (2012), **Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım**, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 553 s.

GÖNEN, Sinan (2006), **Batı Türkleri'nin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 733 s.

GÖNEN, Yelda Özlem (2015), **Türk Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsurlarının Sunumu**, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 339 s.

GÜRSU, Uğur (2009), **Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1608 s.

POURHOSSEIN, Shahrooz (2016), **Türkçe ve Farsça Atasözlerinde Hayvan Metaforları: Bilişsel Dilbilim Çalışma**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 441 s.

SARSEK, Nazira (2018), **Kuzeybatı Grubu Türk Lehçelerindeki (Başkurt, Kazak, Kırgız, Nogay, Tatar) Tabiat Konulu Atasözleri ve Türkiye Türkçesi Atasözleri ile Karşılaştırılması**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 785 s.

9. 3. Makaleler

ACAR, İsmail Hakkı (1991), "*Zara'da Mahallî Kelime ve Deyimler*", **Sivas Folkloru**, C: 1, S: 9, s. 5.

ACAROĞLU, M. Türker (1971), "*Kıyaslı Balkan Atasözleri*", **Türk Dili**, C: 20, S: 239, s. 386-389.

ACAROĞLU, M. Türker (1975), "*Ağaç Hakkında Atasözleri*", **Köy Tarım ve Orman Dergisi**, S: 522, s. 21

ACAROĞLU, M. Türker (1979), "*Dünya Atasözleri*", **Türk Halk Bilimi Araştırmaları Yıllığı-1977**, s. 5-21.

ACAROĞLU, M. Türker (1991), "*Bulgarcaya Geçen Türk Atasözleri*", **Ülkü**, C: 2, S: 14, s. 24-25.

ACAROĞLU, M. Türker (1991), "*Kantemiroğlu'nun Kitaplarında Türk ve Dünya Atasözleri ve Deyimler*", **Türk Folkloru**, S: 92, s. 11-15.

AKAY, İsmail Hakkı (1938), "*Atasözleri*", **Kaynak**, S: 62, s. 373-374.

- AKBAŞ**, Eyüp (1977), “*Erzurumunun Dilinden Dökülenler*”, **Aziziye**, S: 5, s. 30-33.
- AKIN**, Gülten (1976), “*Atasözlerimizden*”, **Özgür İnsan**, C: 4, S: 31, s. 41.
- AKSAN**, Doğan (1959), “*Bazı Tabirlerimizin Tarihi ve Hikâyesi*”, **Türk Dili**, C: 9, S: 97, s. 47-48.
- AKSOY**, Ömer Asım (1942), “*Gaziantep Ağzında Atasözleri*”, **Varlık**, C: 12, S: 205, s. 297-301.
- AKTAŞ**, Aziz (1963), “*Atasözleri*”, **Emel**, C: 2, S: 18, s. 13-16.
- AKÜN**, Ömer Faruk (1949), “*Atalar Sözüne Dair*”, **Şadırvan Dergisi**, S: 28, s. 12-13.
- AKVERDİ**, Hamdi (1941), “*Atalar Sözü*”, **Ülkü**, C: 1, S: 6, s. 2-3.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (1983), “*Meddah Behçet Mahir’in Hikâyelerindeki Atasözleri*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S: 27, s. 179-205.
- ALTINER**, Altuğ (1953), “*Tâbirlerin Doğuşu, Karamanın Koyunu*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 2, S: 42, s. 659-660.
- ARTAM**, Nurettin (1942), “*Gaziantep Ağzında Atasözleri*”, **Başpınar**, S: 32, s. 15-16.
- ASLAN**, Ensar (1972), “*Edebiyatımızda Atasözleri*”, **Kars Eli**, S: 90, s. 3-4.
- AŞKUN**, Vehbi Cem (1963), “*Atasözleri*”, **Emel**, S: 17, s. 20-21.
- AYCAN**, Ünsal (1963), “*Van Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 7, S: 162, s. 2956.
- AYRAL**, Sabahat (1943), “*Kayseri’de Söylenen Atasözleri*”, **Erciyes**, S: 21, s. 639.
- BALOĞLU**, Mustafa (1964), “*Bahçesaray’da Söylenen Ata Sözleri*”, **Emel**, C: 4, S: 20, s. 15-16.
- BALTACIOĞLU**, İsmayıl Hakkı (1969), “*Atasözleri*”, **Türk Dili**, C: 20, S: 211, s. 64-68.
- BAŞGÖZ**, İlhan (1945), “*Atalar Sözleri*”, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi IV**, s. 136-137.
- BAŞGÖZ**, İlhan (2007), “*At İşler Er Öğünür: Bir Atasözümüzün 700 Yıllık Tarihi*”, **Metin And’a Armağan**, s. 298-302.

- BAYÇIN**, Nazmi (1937), “*Atasözleri, Maniler*”, **Gediz**, S: 6, s. 10-11.
- BAYRAK**, Mehmet (1981), “*Atasözlerinde Gülmece*”, **Halay**, S: 11, s. 11-12.
- BEYHAN**, Ali İhsan (1958), “*Niğde ve Dolaylarından Derlenen Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 5, S: 105, s. 1671-1672.
- BEYSANOĞLU**, Şevket (1939), “*Folklor ve Atalarsözü*”, **Karacadağ**, C: 2, S: 15, s. 3-4.
- BİRDOĞAN**, Nejat (1970), “*Köroğlu Anlatımlarında Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S: 249, s. 5600-5602.
- BİRİNCİ**, Mustafa (1973), “*Sivas'ta Atasözleri ve Deyimler*”, **Sivas Folkloru**, S: 3, s. 9-21.
- BOLAY**, Süleyman Hayri (1984), “*Felsefe Meseleleri Açısından Bazı Türk Atasözleri Üzerine Bir Yorum Denemesi*”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, S: 1-2, s. 67-77.
- BOZDAĞ**, İsmet (1945), “*Atasözleri Oyunu*”, **Ülkü**, C: 7, S: 79, s. 8.
- BOZDOĞAN**, Mansur (1938), “*Güney Yurttan Ağtlar, Türküler, Atasözleri*”, **İçel**, S: 3, s. 3.
- BOZYİĞİT**, Ali Esat (1971), “*Atasözleri ve Deyimlerimizde Giyim, Kuşam*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S: 261, s. 5935-5937.
- BOZYİĞİT**, Ali Esat (1972), “*Atasözleri ve Deyimlerimizde Meslekler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 14, S: 276, s. 6368-6372.
- BOZYİĞİT**, Ali Esat (1975), “*Karşıt Anlamlı Atasözlerinden Örnekler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 16, S: 317, s. 7512-7514.
- BOZYİĞİT**, Ali Esat (1983), “*İki Sözcüklü Atasözleri*”, **Türk Folkloru**, S: 50, s. 25-26.
- BOZYİĞİT**, Ali Esat (1984), “*Atasözlerimizde Yer Adları*”, **Türk Folkloru**, S: 62, s. 30-33.
- BURDURLU**, İbrahim Zeki (1967), “*Atasözlerimizin Cümle Yapıları*”, **Türk Dili**, C: 16, S: 187, s. 508-513.

BÜYÜK, İhsan (1974), “*Midyat-Dargeçit Çevresi’nden Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 15, S: 302, s. 7081.

CAHİT, Adnan (1932), “*Darbimesel Mecmuaları Kitabiyatı*”, **Atsız Mecmua**, S: 12, s. 294-297.

CAHİT, Adnan (1934), “*Osmanlı Edebiyatında Atasözleri*”, **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, S: 31-32, s. 265-268.

CENGİZ, Haydar (1973), “*İlgın’da Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 14, S: 285, s. 6625-6626.

ÇAĞIRGAN, Galip (1979), “*Sümer-Babil Atasözlerinden Bazı Örnekler*”, **Yeni Adam**, S: 932, s. 22.

ÇALIM, Mehmet (1956), “*Mâni ve Darbimeseller*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 4, S: 79, s. 1263.

ÇALIŞKAN, Mahmut (1975), “*Atasözleri*”, **Av**, C: 8, S: 1, s. 14-15.

ÇENELİ, İhsan (1973), “*Zâtî Divanında Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Kültürü**, C: 11, S: 123, s. 153-157.

ÇENELİ, İhsan (1977), “*Türkmen Atasözlerinden Örnekler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 17, S: 338, s. 8089.

ÇERİ, Bahriye (1997), “*Ahmed Vefik Paşa ve Atasözlerimiz*”, **Millî Folklor**, S: 33, s. 22-26.

ÇİĞ, Muazzez (1959), “*Dünyanın En Eski Atasözleri*”, **Tarih Coğrafya Dünyası**, C: 1, S: 2, s. 148-150.

ÇİLOĞLU, A. Şükrü (1942), “*Karaman Muhitinin Hayvanlara Ait Atasözleri*”, **Konya**, S: 49, s. 32-34.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan (1939), “*Isparta’da Derlenmiş Atasözleri*”, **Halk Bilgisi Haberleri**, S: 98, s. 43.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan (1942), “*Gaziantep Ağzında Atasözleri*”, **Ün**, S: 91, s. 1313-1314

DEDE, Behçet (1983), “*Yunus Emre'nin Divanında Atasözleri*”, **Millî Kültür**, S: 38, s. 35-36.

DEDE, Behçet (1992), “*Artvin Atasözlerinden Seçmeler*”, **Millî Folklor**, S: 13, s. 51-54.

DEMİRAL, Budak (1965), “*Kars'ta Atasözleri ve Deyimler*”, **Karseli**, S: 9, s. 3.

DEMİRAY, M. Güner (1966), “*Gemerek'ten Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 10, S: 205, s. 4161.

DEMİRAY, M. Güner (1979), “*Zile'de Atasözleri ve Deyimler*”, **Sivas Folkloru**, S: 75, s. 15-17.

DEMİRAY, M. Güner (1983), “*Gemerek ve Yöresinden Atasözleri, Deyimler, Yöresel Sözcükler ve Batıl İnançlar*”, **Türk Folkloru**, S: 53, s. 22-23.

DİLCİMEN, Kâzım (1944), “*Samsun'un Teke Köyünden Derlenmiş Atasözleri*”, **19 Mayıs**, C: 7, S: 67, s. 28-29.

DİLEK, İbrahim (1997), “*Altay Türklerinin Atasözlerinde At*”, **Millî Kültür**, S: 34, s. 63.

DİMDAR, Fevzi (1981), “*Hayvanlarla İlgili Atasözleri*”, **Halay**, S: 8, s. 24-25.

DİZDAROĞLU, Hikmet (1946), “*Edebiyatımızda Atasözleri*”, **Erciyes**, S: 38-39, s. 31-33.

ELÇİN, Şükrü (1969), “*Türk Dilinde Atasözleri*”, **Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, C: 1, S: 2, s. 169-181.

EMİR, Eşref (1970), “*Maraş'ta Derlenen Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 257, s. 5820-5822.

ERCAN, Hakkı (1958), “*Köy Atasözleri*”, **Köy Postası**, S: 162, s. 18-19.

ERDAL, Cafer (2019), “*Bir Kurt Kaybedilir, Bin Koyun Kaçar*” *İlk Türk Atasözü Örneği Olabilir mi?*, **Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı** s. 503-505.

ERDEM, Bahattin (1946), “*Ata Sözlere*”, **Derme**, S: 19, s. 7-8.

ERDEMİR, Ahmet Muhtar (1938), “*Atasözlerinin Psikolojisi*”, **Erciyes Dergisi**, C: 1, S: 4, Haziran.

EREN, İsmail (1982), “*Güney İslav Atasözleri ve Deyimlerinde İstanbul*”, **Türk Kültürü**, S: 225, s. 153-161.

EREN, İsmail (1986), “*Bulgarcada Kullanılan Türkçe Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Folkloru Belleten 1986/I**, s. 87-117.

EREZ, Selçuk (1973), “*XVII. Yüzyıl Türk Atasözleri ve Önemli Bir Kaynak*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S: 71, s. 43-47.

ERTEKİN, Eşref (1939), “*Toprağa Ait Atasözleri*”, **Çorumlu**, S: 12, s. 378-379.

ERTOP, Konur (1977), “*Atasözleri ve Bilmeceler: Halk Yaratıcılığının Zengin, Şiirsel Anlatım Özellikleri Taşıyan Ürünleri*”, **Milliyet Sanat**, S: 217, s. 13-16.

ERYILDIRIM, Hamiyet (1981), “*Bitkilerle İlgili Atasözleri*”, **Halay**, S: 9, s. 24.

ESER, Selçuk (1973), “*XVII. Yüzyıl Türk Atasözleri ve Önemli Bir Kaynak: Theatre de la Turquie*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S: 71, s. 43-47.

EVİNÇ, Vehbi (1945), “*Atasözlerimizi İncelerken*”, **Görüşler**, S: 73, s. 4.

EYİCE, Semavi (1964), “*Büyük Balık Küçük Balığı Yutar*”, **Türk Etnografya Dergisi**, S: 7-8, s. 5-7.

GAZİMİHAL, Mahmut R. (1956), “*Atasözlerinde Musiki*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 80, s. 1272-1273.

GAZİMİHAL, Mahmut R. (1956), “*Efsaneler ve Atasözleri Arasında*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 83, s. 1317-1318.

GAZİMİHAL, Mahmut R. (1965), “*Atasözlerinde At*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 193, s. 3816.

GENCAN, Tahir Nejat (1979), “*Atalar Kalıtı Dil Andaçları*”, **Türk Dili**, S: 332, s. 387-392.

GENÇTÜRK, İsmail Celâl (1962), “*Sorgun Köyü Atasözü ve Deyimleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 153, s. 2686.

GÖÇGÜN, Önder (1979), “*Türk Atasözleri*”, **Bayrak**, S: 2, s. 22.

GÖDE, Halil Altay (2006), “*Isparta ve Çevresinde Evlilik ile İlgili Atasözleri*”, **Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na Armağan**, s. 462.

GÖKSAN, Ayhan (1966), “*Türk Dünyası Atasözleri*”, **Reşit Rahmeti Arat İçin**, s. 248-258.

GÖKŞEN, Enver Naci (1954), “*Ataların Diliyle: Sarımsak Sapından Arlanmaz*”, **Köy Postası**, S: 118, s. 10.

GÖKŞEN, Enver Naci (1954), “*Ataların Diliyle: Soğanın Acısını Yiyen Bilmez, Doğrayan Bilir*”, **Köy Postası**, S: 121, s. 19.

GÖKŞEN, Enver Naci (1954), “*Ataların Diliyle: Terziye Göç Demişler, İğnem Yanımda Demiş*”, **Köy Postası**, S: 119, s. 20.

GÖKŞEN, Enver Naci (1959), “*Atasözleri ve Değerleri*”, **Hür Türkiye**, S: 52, s. 20.

GÖKŞEN, Enver Naci (1972), “*Tarih Boyunca Türk Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 275, s. 6323-6324.

GÖNEN, Sinan (2006), *Manzum Atasözü Kavramı Üzerine Değerlendirmeler*, **Edebiyat Dergisi**, S: 16, s. 249-258.

GÖZAYDIN, Nevzat (1988), “*Atasözleri ve Deyimlere Yeni Katkılar*”, **Türk Dili**, S: 435, s. 152-165.

GÜÇYETMEZ, Cemil (1940), “*Atalar Sözü, Darb-ı meseller, Vecizeler ve Fikirler*”, **Başpınar**, S: 13, s. 13-14.

GÜÇYETMEZ, Cemil (1940), “*Folklor Derlemeleri: Atalarsözü*”, **Başpınar**, S: 11-12, s. 18-21.

GÜL, Vahdet (1972), “*Halk Edebiyatından Örnekler: Türkü, Mani, Atasözü*”, **İleri Türk Dergisi**, S: 7-8, s. 5-6.

GÜLEÇ, Azmi (1970), “*İklim ve İklima Dair Atasözleri, Deyimler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 252, s. 5675-5679.

GÜLEÇ, Azmi (1971), “*Büyüme, Hasat ve Harman’a Dair Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 266, s. 6083-6084.

GÜLENSOY, Tuncer (1971), “*Türk Dünyası Atasözlerinden Örnekler*”, **Bayrak**, S: 73, s. 15-17.

GÜNALP, Ziya (1940), “*Ereğli’de En Çok Söylenen Atasözleri*”, **Halk Bilgisi Haberleri**, S: 100, s. 99-100.

GÜNEY, Emrullah (1986), “*Nevşehir, Ürgüp, Avanos, Derinkuyu, Kozaklı, Gülşehir ve Köylerinde Derlenmiş Atasözleri*”, **Türk Folkloru**, S: 88, s. 23-26.

GÜRÇAN, Behice (1961), “*İstanbul’da Kullanılan Bazı Tabirler ve Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 141, s. 2364.

GÜZELBEY, Cemil Cahit (1969), “*Gaziantep’te Söylenen Atasözlerinden Örnekler*”, **Gaziantep Kültürü**, S: 139, s. 4.

HEYET, Cevat (1991), “*Genceli Nizami’nin Hamsesi’nde Türkçe Sözler, Mefhumlar ve Atasözleri*”, **Millî Kültür**, S: 90, s. 56-63.

HİNÇER, Bora (1961), “*Atasözleri Kitapları Sergisi*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 142, s. 2401-2402.

HİNÇER, İhsan (1966), “*Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 203, s. 4111-4112.

IRKILATA, Hüsnü (1940), “*At Üzerine Derlenen Atasözleri*”, **Taşpınar**, S: 178, s. 125.

İÇEL, Hatice (2009), “*Türkçede Atasözü-Deyim İlişkisi*”, **Türk Dili**, S: 687, s. 205-212.

İLİSULU, Ali (1978), “*Ermenek’te Söylenen Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 343, s. 8228-8229.

İNAN, Abdulkadir (1943), “*Gaziantep’te Kullanılan Halk Tabirleri ve Atasözleri*”, **Kopuz**, S: 8-9, s. 192-193.

İVGİN, Hayrettin (1978), “*Sungurlu Atasözleri*”, **Sivas Folkloru**, S: 65, s. 18-20.

KARTAL, Numan (1984), “*İnegöl’de Söylenen Atasözlerimizden Bir Seçki*”, **Türk Folkloru**, S: 56, s. 22-24.

KATIRCIOĞLU, Nuri (1937), “*İsparta İlinde Konuşulan Atasözleri*”, **Ün**, S: 41,

KAYA, Doğan (1980), “*Sivas’tan Atasözü ve Deyimler*”, **Türk Folkloru**, S: 17, s. 23-24.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1969), “*H. 1230-1255 Yazması Bir Erzurum Cöngündeki Atasözleri ve Halk Şairleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S: 238, s. 5285-5287.

KİŞMİR, Celâlettin (1971), “*Halk Şiirinde Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 269, s. 6155-6156.

KOÇAK, Enver Sadık (1960), “*Gaziantep’ten Türkü, Gelenek ve Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 131, s. 2168-2169.

KOZ, M. Sabri (1979), “*Adana Köylerinde Atasözleri*”, **Sivas Folkloru**, S: 72-74, s. 10-11.

KÖKLÜGİLLER, Ahmet (1971), “*Çukurova’dan Atasözleri*”, **Halkevleri Dergisi**, S: 55, s. 27.

KÖKTÜRK, Muhsin (1971), “*Yozgat Atasözlerinden Bir Demet*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 266, s. 6078-6079.

KÖSEOĞLU, Cemal (1936), “*Atalarsözü*”, **Ortayayla**, S: 1, s. 18-22.

KURT, İhsan (1983), “*Atasözleri ve Deyimlerimizde Psikolojik Unsurlar*”, **Millî Kültür**, S: 39, s. 22-26.

KUT, Turgut (1983), “*Ermeni Harfleriyle Basılmış Türkçe Atasözleri Kitapları*”, **Türk Folkloru**, S: 33, s. 5-6.

KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit (1960), “*Konya Atasözleri ve Deyimleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 6, S: 134, s. 2233-2235.

MEHMET, Mustafa Ali (1982), “*Türk-Romen Kültür İlişkileri: Benzer Atasözleri ve Deyimlerden Örnekler*”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C: 2, s. 297-305.

MİNEZ, Behzat (1946), “*Fikir ve Edebiyat Tarihimizde Atasözleri, Vecizeler*”, **Fikirler**, S: 304-305, s. 13-15.

MUALLİMOĞLU, Nejat (1977), “*Atasözleri Dünyasında Bir Gezinti*”, **Millî Kültür**, S: 1, s. 29-33.

MURATOĞLU, Ali İhsan (1973), “*Bolvadin’den Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 282, s. 6540.

OĞUZBAŞARAN, Bekir (1982), *Seyrani'de Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir Deneme*", **Millî Kültür**, S: 37, s. 30-31.

OKAYER, Mevlüt (1971), "*Van Atasözleri ve Deyimler*", **Halkevleri Dergisi**, S: 51, s. 24.

ONAY, Ahmet Talât (1919), "*Atalar Sözü*", **Halka Doğru**, S: 1, s. 11-12.

ORHAN, Tarık (1959), "*Divriği'den Atasözleri ve Tâbirler*", **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 5, S: 118, s. 1913-1914.

ORTA, Nedim (1965), "*Karaçay Folklorunda Atasözleri*", **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 9, S: 186, s. 3629.

ORTA, Nedim (1972), "*Van Ağzıyla Van da Atasözleri*", **Folklor Doğru**, S: 26, s. 18-19.

OY, Aydın (1956), "*Dede Korkut'ta Atasözleri I-II*", **Türk Dili**, S: 61, s. 39-41.

OY, Aydın (1958), "*Atasözleri Nasıl Doğmuştur?*", **Eğitim Hareketleri**, S: 37-38, s. 12-13.

OY, Aydın (1958), "*Kâbusname'de Atasözleri*", **Türk Dili**, S: 79, s. 347-351.

OY, Aydın (1959), "*Tanzimat Yazarları ve Atasözleri*", **Türk Dili**, C: 8, S: 93, s. 500-503.

OY, Aydın (1976), "*Atasözleri Kaynakçaları Üzerine*", **Sivas Folkloru**, S: 45, s. 3-7.

OY, Aydın (1976), "*Atasözleri Yönünden*", **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S: 238, s. 5294-5296.

ÖNDER, Mehmet (1944), "*Az Duyulmuş Atasözleri*", **Folklor Postası**, C: 1, S: 3.

ÖNDER, Mehmet (1961), "*Mevlana'da Türk Atasözleri*", **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 7, S: 149, s. 2573.

ÖTÜKEN, Adnan Cahit (1932), "*Darb-ı Mesel Mecmuaları Külliyyatı*", **Atsız Mecmua**, S: 12, s. 294-297.

ÖTÜKEN, Adnan Cahit (1934), "*Osmanlı Edebiyatında Atasözleri*", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, S: 31-32, s. 265-268.

ÖZCAN, Ali Osman (1987), “*Eğitim ve Psikoloji Açısından Atasözlerimiz ve Kıymeti*”, **Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, C: 2, s. 165-184.

ÖZERDEM, Ahmet (1976), “*Karaözü’de Kullanılan Deyimler ve Atasözleri*”, **Sivas Folkloru**, S: 40, s. 17-20.

ÖZTELLİ, Cahit (1952), “*Türk Atasözleri*”, **Türk Dili**, C: 2, S: 13, s. 44-50.

ÖZTELLİ, Cahit (1954), “*Edebiyatımızda Atasözleri*”, **Türk Dili**, C: 3, S: 30, s. 349-352.

ÖZTELLİ, Cahit (1966), “*Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Dili**, C: 15, S: 173, s. 352-356.

ÖZTELLİ, Cahit (1976), “*Atasözleri ve Derleme Kaynakçaları Üzerine*”, **Sivas Folkloru**, S: 40.

PEREMECİ, Osman Nuri (1944), “*Ata Sözleri*”, **Köy Postası**, S: 1, s. 3.

RECEBOĞLU, Emin (1971), “*Atasözleri ve Deyimler Üzerine*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 13, S: 269, s. 6169-6168.

SAĞLAR, Eşref (1978), “*Atasözlerimiz*”, **Eflatun**, S: 111, s. 7-9.

SAKAOĞLU, Saim (1970), “*Tokat Atasözleri ve Tabirleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S: 251, s. 5658.

SAKAOĞLU, Saim (1984), “*Atasözlerimiz Eş Manalı Olabilir mi?*”, **Halk Kültürü**, S: 3, s. 103-112.

SAKAOĞLU, Yurdanur (1983), “*Atasözlerimizin Şiir Yapısı*”, **Türk Folkloru**, S: 53, s. 13-17.

SANIR, Ferruh (1959), “*Şu Atasözlerini İbretle Okuyunuz*”, **Köy Postası**, S: 181, s. 20-21.

SARIHAN, Zeki (1973), “*Akçayazı Köyünden Bilmeceler, Atasözleri, Sözcükler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 4, S: 285, s. 6623.

SAYGUNİŞİK, Tahsin (1942), “*Atasözlerimiz Üzerinde Düşünceler*”, **İnanç**, S: 60, s. 8-11.

SELEK, Candan (1961), “*Atasözlerinde Kadın*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 6, S: 143, s. 2412.

SEYFİ, Ali Rıza (1933), “*Bin Yıl Önceki Türk Atasözleri ve Bin Yıl Önceki Türk Kültür Seviyesi*”, **Resimli Şark**, S: 36, s. 9-14.

SEYİRCİ, Musa (1984), “*Atlarla İlgili Türk Atasözleri*”, **Türk Folkloru**, S: 57, s. 14-15.

SUCU, Mustafa (1989), “*Adıyaman’da Atasözleri*”, **Bilmeceler, Dualar ve Beddualar**, **Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu**, s. 285-297.

ŞAHİN, Sabur (1936), “*Atalarsözü*”, **Kaynak**, S: 36, s. 935.

ŞENOCAK, Fikri (1979), “*Tıpta Sembolizm ve Kulak Burun Boğaz ile İlgili Türk Atasözleri*”, **Çağdaş Hekim**, S: 1, s. 9-15.

TAHSİN, Hasan (1971), “*Bugün Hâlâ Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*”, **Folklor Doğru**, S: 19, s. 6-8.

TAN, Nail (1975), “*Atasözlerimiz ve Kooperatifçiler*”, **Karınca Kooperatif Postası**, S: 466, s. 15-17.

TAN, Nail (1983), “*Atalarımız Neler Öğütüyor?*”, **Size**, S: 99, s. 7.

TAN, Nail (1983), “*Atalarımız Sulama Gübreleme ve Nadas İçin Neler Söylemişlerdir?*”, **Size**, S: 100, s. 7.

TAN, Nail (1985), “*Atasözlerimiz ve Gençlik*”, **Millî Kültür**, S: 48, s. 50-54.

TANALP, Ümran (1969), “*Erzurum Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S. 239, s. 5321.

TANSEL, Fevziye (1976), “*Tarıma Dair Atasözleri*”, **Ziraat Dünyası**, S: 315, s. 13.

TAŞDEMİR, Saim (1970), “*Arpaçay Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S: 246, s. 5524.

TEVETOĞLU, Fethi (1941), “*Yazma Bir Atasözü Mecmuası*”, **Ülkü**, C: 17, S: 102.

TEZEL, Naki (1955), “*Türk Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 4, S: 74, s. 1182-1184.

- TOKATLI**, Suzan (1995), “*Başkurt Atasözleri*”, **Millî Kültür**, S: 28, s. 43-45.
- TUĞRUL**, Mehmet (1975), “*Mahmutgazi Köyünden Derlenmiş Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 16, S: 313, s. 7404.
- TÜLBENTÇİ**, Feridun Fazıl (1969), “*Atasözleri*”, **Köy Postası**, S: 294, s. 19.
- TÜZÜNTÜRK**, Gülgün (1972), “*Atasözleri*”, **Folklor**, S: 19.
- UĞUR**, Sait (1938), “*Güney Yurtta Atasözleri*”, **İçel**, S: 11, s. 12.
- UĞURLU**, Hıdır (1980), “*Yöresel Ağızla Kars’tan Atasözleri ve Deyimler*”, **Halay**, S: 1, s. 22-23.
- US**, Mehmet Asım (1927), “*Darb-ı Mesellerimiz Delâlet ve Kıymet-i Tarihiye ve Ahlakiyeleri*”, **Terbiye Mecmuası**, S: 1.
- UYGUNER**, Muzaffer (1963), “*Konularına Göre Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 8, S: 163.
- UYGUNER**, Muzaffer (1966), “*Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Dili**, S: 175.
- UYGUNER**, Muzaffer (1970), “*Atasözleri ve Deyimler Üzerine İki Kitap*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 12, S: 246.
- ÜÇER**, Müjgân (1987), “*Atasözlerimizde Evlerimiz*”, **Millî Kültür**, S: 56, s. 24-25.
- ÜÇER**, Müjgân (1991), “*Atasözlerimizde Sağlık ve Hastalık Üzerine*”, **Türk Folkloru**, S: 93, s. 8-10.
- ÜLKER**, Hasan (2002), “*Türk Dünyasında Atasözlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme*”, **Türkler**, C: 19, s. 96-104.
- ÜLKÜTAŞIR**, M. Şakir (1962), “*Sinop ve Samsun’da Derlenmiş Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 7, S: 151, s. 2634-2635.
- ÜLKÜTAŞIR**, M. Şakir (1962), “*Türk Atasözlerinin Menşe ve Mahiyeti*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 7, S: 158, s. 2839-2842.
- ÜNVER**, A. Süheyl (1972), “*Van Atasözleri ve Deyimleri*”, **Halkevleri**, S: 69, s. 24.
- VURAL**, Nuri Kemal (1938), “*Atasözleri Nasıl Doğmuştur?*”, **Erciyes**, S: 6-7-8, s. 191-193.

YALGIN, Ali Rıza (1943), “*Halk Mahkemeleri ve Atasözleri*”, **Ülkü**, C: 3, S: 35, s. 7-8.

YARMAN, Vecdi (1976), “*Türk Atasözleri ve Şiir*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 16, S: 320, s. 7597-7599.

YASTIMAN, Şemsi (1957), “*Kırşehir ve Hinterlandında Söylenen Atasözleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 4, S: 93, s. 1483-1484.

YAZIKSIZ, Necip Asım (1922), “*Eski Savlar*”, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C: 2, S: 2, s. 153-159.

YUND, Kerim (1943), “*İçel’de Atasözleri*”, **Millet**, S: 17, s. 152-155.

YUND, Kerim (1943), “*Ormancılık Üzerine Atasözlerinin İzahı*”, **Orman ve Av**, C: 15, S: 2, s. 55-56.

YUND, Kerim (1962), “*Açıklanan Ata Sözleri*”, **Köy Postası**, S: 217, s. 24.

YUND, Kerim (1966), “*Atasözleri Açıklamaları: Eski Çamlar Bardak Oldu*”, **Köy Postası**, S: 258, s. 21.

YUND, Kerim (1966), “*Atasözlerinde Değişmeler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 10, S: 202, s. 4072-4073.

YUND, Kerim (1970), “*Bir Atasözümüzdeki Değişmeler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 266, s. 6080-6081.

YUND, Kerim (1971), “*Türk Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Dili**, S: 238, s. 279-293.

YUND, Kerim (1974), “*Sorulu Savlarımız*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C: 15, S: 301, s. 7060-7062.

YUND, Kerim (1976), “*Atasözleri Deyimin Anlamdaşları*”, **Sivas Folkloru**, S: 37, s. 9-13.

YUND, Kerim (1979), “*Türk Atasözlerinde Kişi Adları*”, **Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı-1977**, s. 329-372.

YURTER, Mahmut (1971), “*Ata Sözleri*”, **Köy Postası**, S: 318, s. 25.

YÜCE, Nuri (1983), “*Türk Şivelerindeki Ata Sözlerinde Uygunluk*”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, S: 1-2, s. 306-311.

YÜCEBAŞ, Hilmi (1967), “*Ata Sözlerimizde Öküz*”, **Köy Postası**, S: 278, s. 17.

YÜKSEL, H. Avni (1966), “*Akdağmadeni’nden Atasözleri ve Deyimler*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 203, s. 4097.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE DOĞUMLA İLGİLİ UNSURLAR

A. 1. Atasözlerinde Doğum Dönemi

İnsan hayatının başlangıç evresi olan doğum, geçiş dönemlerinin ilk aşamasıdır. Doğum evresi, kadının hamile kalmasından başlayarak çocuğun dünyaya gelmesine kadarki süreci kapsar. Bu süreç kendi içerisinde halk inanmaları, gelenek ve görenekler, örf ve âdetler, dinsel ve büyüsel işlemler gibi birtakım uygulamaları barındırır.

Anadolu sahasında doğum ile ilgili metinler incelendiğinde temelde halk inanmalarını ve uygulamalarını içeren unsurlara daha çok rastlanmıştır. Doğumla ilgili unsurlar konusunda, çocuğun cinsiyetini tayin etmede halk uygulamalarına gidildiği, toplumun genelinde görülen ataerkil yapının etkisinden hareketle erkek çocuk isteğinin ön planda olduğu, doğum esnasında yaşanan zorluklar ve ebenin doğum esnasında dikkat etmesi gereken hususlar, göbek bağı kesme işlemi ve ad vermenin öneminden, lohusanın ve çocuğun bakımına özen gösterilmesi hususunda dikkat edilmesi gerektiğinden, doğum sonrası kırk günlük sürecin öneminden, çocuksuzluk motifi ve Umay'dan bahsedilecektir.

A. 1. 1. Atasözlerinde Doğum Öncesi

Doğum öncesi ile ilgili atasözü metinleri, cinsiyet tayin etme ve erkek çocuk isteği başlıkları altında sınıflandırılacaktır.

A. 1. 1. 1. Cinsiyet Tayin Etme

Hamilelik döneminde bebeğin cinsiyeti, aile tarafından merak edilen bir husustur. Cinsiyetin öğrenilmesi için ise çeşitli yollara başvurulur. Bu yollar, çeşitli halk uygulamasının yanında değişik yöntemleri de içerebilmektedir.

Bebeğin cinsiyetini öğrenmek için bazı kesimlerde fal niteliğindeki işlemlere başvurulur. Örneğin, sekiz aylık hamile olan kadının göğsünden sıkıp çıkarılan süt bir bardağa boşaltılır. Süt damlaları bardağın dibine çökerse bebeğin oğlan olacağına inanılır. Bazı kesimlerde ise cinsiyet tayin etme rüya yorumları ile yapılır. Örneğin, hamile kadın ay görürse oğlan; güneş görürse kızı olacağına inanır (Boratav, 2013: 167)

Hamile bir kadının yiyeceklere karşı farklı ruh hâllerine girmesi ve bazı yiyeceklerden kaçınırken bazı yiyeceklere karşı istek duyması normaldir. Halk arasında bu durum cinsiyet tayin etmede kullanılan bir yöntemdir. Hamile kadın tatlı yiyecekleri aşırıyorsa oğlu; ekşi yiyecekleri aşırıyorsa kızı olacağına inanılır. “Ye ekşiyi doğur Ayşe’yi, ye tatlıyı doğur atlıyı” bu durumla ilgili meşhur bir halk söylemidir. Anadolu’nun bazı kesimlerinde yaygın olarak görülen cinsiyet tayininin bir diğer yolu da hamile olan kadının haberi olmadan oturacağı

minderlerden birinin altına bıçağın, diğerine ise makasın konulmasıdır. Hamile kadın bıçağın bulunduğu minderin üstüne oturursa oğlu; makasın bulunduğu minderin üstüne oturursa kızı olacağına inanılmaktadır.

Gökyüzü olaylarından birçok olayın yorumlanması sırasında yararlanılırken halk arasında cinsiyet tayin etmede de bu durum etkili olmuştur. Örneğin, ayı henüz doğarken gören kadının erkek çocuğunun, doğduktan sonra gören kadının ise kız çocuğunun olacağına inanılmaktadır (Kalafat, 2010: 252). “Tünle bulit örtense ewlüg urı keldürmişçe bolur, tanğda bulit örtense ewke yağı kirmişçe bolur (4)” (Gece vakti bulut kızarsa kadın erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Eğer sabahleyin bulut kızarırsa eve düşman girmiş gibi olur) (Birtek, 1944: 19) atasözü metninde hamile bir kadının gece vakti bulutun kızardığını görmesi erkek çocuğunun doğacağına inanıldığını göstermektedir.

Güneş battıktan sonra bulutun kızarması çeşitli halk söylemlerine göre uğur getirdiğine inanılır. Antakya yöresinde hamile kadının rüyasında ay görürse çocuğun erkek; çiçek, incir görürse kız olacağına inanılır (Bahadır, 2016: 93). Ankara'nın Haymana ilçesinde yüklü kadının karnı sivrileşmiş yuvarlak biçimde ise oğlu; basık biçimde ise kızı olacağına inanılır. Bu yörede hâkim olan bir diğer inanma ise hamile kadının yüzü çirkinleşmişse kızı olacağı yönündedir (KK1). Bingöl yöresinde ise durum tam tersidir. Hamileyken yüzü çirkinleşen kadının oğlu olacağına inanılır. Bingöl'de cinsiyet tayin etmeye yönelik diğer bir uygulama ise hamile kadın balık temizlerken içinden çıkan baloncuk elinde patlarsa erkek çocuğu; patlamaz ise kız çocuğu olacağına inanılması şeklindedir (Irmak, 2016: 117).

Anadolu'nun bazı yörelerinde çocuğun cinsiyeti belli olduktan sonra halk arasında hamile kadının ve yakınlarının doğum öncesi çocuğa kıyafet veya başka ihtiyaçlarını alması çocuk için iyi gelmeyeceğine ve uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu durum atasözlerine “Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez (1)”, “Doğmadık oğlana ad komak olmaz (2)” şeklinde yansımıştır. Atasözünün halk inanmasına dayandırılmasının yanında bir de gerçekleşmesi istenen bir iş için öncesinde çok acele edilmemesi ve hazırlık yapılmaması gerektiği hususu vurgulanmaktadır çünkü bazen sonuç olumlu beklenirken çeşitli hayal kırıklığı ile de karşılaşılabilir. Acele edilmemesi gerektiği ile ilgili bir diğer atasözü örneği ise “Acele eden kadın, k.çsız uşak doğurur (42)” şeklindedir.

A. 1. 1. 2. Erkek Çocuk İsteği

Doğumun gerçekleşmesi ailelerin heyecanla beklediği ve sevinçle karşıladığı bir durumdur. Burada geçen sevinç kavramı, toplumun yapısına ve kültürel değerlerine göre

değişmektedir çünkü toplumun bazı kesimlerinde erkek çocuk isteğinin ön planda olduğu görülür. Bu nedenle kız çocuk doğduğunda durum farklı olabilmektedir.

Özellikle ataerkil aile yapılarında erkek çocuğun önemi daha belirgin hâle gelmekte ve erkek çocuk isteğinin kız çocuklara göre daha baskın olduğu görülmektedir. “Oğlan olsun da ot kökü olsun (33)”, “Oğlan olsun, deli olsun; ekmek olsun, kuru olsun (34)” ve “Oğulsuz ocakta tütün tütmez (63)” atasözleri erkek çocuğunun önemini vurgular niteliktedir. Aile içinde veya toplumda erkek çocuk doğuramayan kadınlar dışlanmaktadır. Anadolu’nun bazı kesimlerinde erkek çocuk doğuramayan kadınlar “uğursuz” olarak nitelendirilmektedir. Bu durum atasözüne “Oğlu olmayan avrattan, eski hasır yeğdir (39)” şeklinde yansımıştır. Bazı yörelerde de erkek çocuk doğurması için kadının üzerine kuma getirilmektedir. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nin içeriğine bakıldığında Türk aile yapısında erkek çocuğun ne kadar önemli olduğu görülmektedir. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nin girişinde geçen “Oğul babanın sırrıdır, iki gözünün biridir, yerine yetişenidir” şeklinde geçen sözde “oğul” ifadesiyle erkek çocuğun önemi ifade edilmiştir (Koca ve Uğurlu, 2010: 1).

“Evlâdı olmayanın devleti olmaz (57)” atasözü örneğinde, Eski Türk töresine yakın bir düşünce sistemi olduğu belirtilebilir. Buna göre, çocukların içerisinde büyük oğlan çocuk babasının tahtına çıkartılır. Küçük oğlan ise babanın evinde oturur ve ocağın devamını sağlardı. Bu nedenle küçük çocuklara “Ot-Tegin” (Ateş Prensi) denilmektedir. Baba ocağını devam ettiren çocuk anlamına gelmektedir (Ögel, 2014/ 1: 33).

Atasözlerinde erkek çocuğun olması kadar onu doğuran kadın da önemli olarak görülmektedir. “Oğlan doğuran kızı ele vermezler (29)”, “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün (31)” ve “Oğlanı her karı doğurmaz, er karı doğurur (36)”, “Hatun getir, bey doğursun (59)” atasözleri de erkek çocuk doğuran kadına verilen önemi göstermektedir. Art arda kız çocuğu doğuran kadınlar, sıradaki çocuğun erkek olması için son çocuğa “Döne, Döndü, Dönüş, Dönay, Yeter vb.” isimler koyar.

Türk toplumunda “Ekene, doğurana ne mutlu (18)” atasözü örneği çocuk doğurmanın önemini gösterir. Çocuk soyun devamını sağlar ve çocuğun olması ailede gücün ve dayanışmanın sembolüdür. “Ulu ağacın gürültüsü dal ile mutlu evin yakışığı döl ile (67)” atasözü örneğinde bir ağaç ne kadar ulu olursa olsun onu asıl gösteren dallarıdır. Bir evin içerisini şenlendiren, aileye mutluluk getiren ise çocuklardır. Çocukların eve getirdiği mutluluk atasözünde “Çocuk evin meyvesidir (48)” şeklinde geçer.

A. 1. 2. Atasözlerinde Doğum Esnası

Doğum esnası ile ilgili atasözü metinleri incelendiğinde doğum yapan kadının yaşı, doğumun zorluğu ve doğumu ehil olan birisinin yaptırması konularının ön plana çıktığı görülmektedir.

A. 1. 2. 1. Doğumun Zahmeti

Doğum en çok genç yaşta kadınlar için yakıştırılmaktadır. Burada geçen gençlik kavramının her dönemde farklı yaşlara tekabül edeceği bir gerçektir. Günümüzde kadının doğum yaşı köylerde erken olsa da kentsel bölgelerde 25-40 arasında yoğunlaştığı görülmektedir. “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisinde anneliğin önemi doğrudan ön plana çıkmaktadır. Bir de doğum esnasında annenin dualarının kabul olacağına inanılır. Bu durum da kadına verilen kutsiyetten ileri gelir. Doğum yapacak kadından çokça dua istenmesinin sebebi budur. Bir çocuğu doğurmak, bebekliği döneminde emzirmek, çocukluk yıllarında üstüne titremek, gençlik yıllarında karakterini şekillendirmek, askere gittiğinde yolunu gözlemek, doğum yaptığında refakatçi olmak, evlendiğinde maddi ve manevi yükünü çekmek ve çocuğu olduğunda onlara bakmak belli başlı annelik görevlerindedir.

“Kırk kadın bir olsa doğuran çeker zahmetini (10)” atasözü örneğinde doğumun zorluğunun anne üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Doğum esnasında yaşanan zorlukların atasözlerine yansıyan bir diğer örneği ise “Yağmur yağıp durmaz, çocuk doğup durmaz (11)” şeklindedir. Burada anlatılmak istenen bebeği doğurmanın zamanı ve zahmetidir.

Doğumun kolay olmasını sağlamak amacıyla çeşitli pratik yollara başvurulur. Örneğin Tekirdağ’da çocuk çabuk doğsun diye doğum esnasında teneke çalınır (Artun, 1998: 88). Teneke çalınmasının nedeni doğum zamanı bebeğin dünyaya gelmesini zorlaştıran çeşitli varlıkları engellemektir.

Anadolu’da doğumun kolay olmasını sağlamak için halk arasında belli doğurma tekniklerine başvurulur. Bunlar: oturarak, diz çökerek, yatarak ve elleriyle ipe asılarak vb. şeklindedir. Yaygın görülen işlemlerden birisi de “Fatmaanaeli” denilen bitkinin suya konulup içirilmesi veya kadın doğum yaparken bu bitki kurutulmuş şekliyle suyun içine atılır ve kendiliğinden açılması beklenir. Burada dölyatağının açılmasını sağlayan bir gücün bulunduğu inanılır (Boratav, 2013: 171). Bu bitki çözülmezse eğer doğumun zor olacağına hatta doğumun anne ya da bebeğin ölümüne sebebiyet vereceğine inanılır.

Anne için epey zahmetli olan doğum, elbette doğumu yaptıranlar içinde sorumluluk gerektiren önemli bir görevdir. Bu sebepten ötürü doğum için ehli olan kişilerce yaptırılmalıdır. Haneye toplanan her kadının olaya müdahil olması “Bir çocuğun kırk ebesi olursa, ya kör olur,

ya total (6)” ve “Ebe çok olunca çocuk ters gelir (7)” atasözlerindeki durumların hâsıl olmasına sebebiyet verir.

A. 1. 3. Atasözlerinde Doğum Sonrası

Doğum sonrası atasözleri; göbek bağı, ad verme ve kırklama başlıkları altında yorumlanacaktır.

Anadolu’da doğum sonrası ilk yapılan işlemlerden birisi göbek bağının kesilmesi işlemidir. Göbek bağını kesme işlemi gerçekleştirildikten sonra çocuğun adını verme hususuna önem gösterilir. Lohusanın ve çocuğun bakımına ve doğum sonrası kırk günlük sürece dikkat edilir. Çocuk dünyaya geldikten sonra çocuğun kime çektiği veya çekeceği hususu da ailede merak konusunu uyandırır. Genellikle kız çocuklarının halaya, erkek çocuklarının ise dayıya ya da babaya çektiği yönünde “Oğlan dayıya, kız halaya çeker (27)”, “Mal, iyesine; oğul, babasına çeker (61)” atasözleri kullanılmaktadır.

Atasözlerine yansıyan bir diğer husus ise doğum sonrası kız çocuğunun erkek çocuğa göre daha çok sorumluluk getirdiği nedeniyle yetiştirmenin zorluğu “Kız doğuran tez kocar (24)” atasözü örneğinde ifade edilmektedir. Kız çocuk yetiştirmenin zorluğu yanında güzelliği de atasözlerinde “Bir anaya bir kız; bir kafaya bir göz (46)” ve “Dünyanın tadı göz, açın tadı tuz, evin tadı kız (56)” şeklinde geçmektedir.

Doğum sonrası çocuğun kız ya da erkek olmasından ziyade onu yetiştirme şekli de atasözlerine yansıyan başlıca hususlardan birisidir. “Oğlan doğur, kız doğur; hamurunu sen yoğur (28)”, “Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni (32)”, “Oğlan yetir, kız yetir; yine seleği (odun yükü) sen götür (35)” atasözlerinde ailenin çocuğu üzerinde sorumluluğu ve yetiştirme zorluğu belirtilmiştir. Çocuk sayısının çok olması da aile de maddi açıdan zorluğa yol açar ve bu durum atasözünde “Çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder (53)” şeklinde geçmektedir.

A. 1. 3. 1. Göbek Bağı

Bebek dünyaya geldikten sonra yapılan ilk işlemlerden biri de “göbek bağı”nın kesilmesidir. Göbek bağı, bebek ile anne arasında bulunan fizyolojik bağıdır. Doğum sonrasında göbek bağının kesilmesiyle birlikte anne ve bebek arasındaki bu bağ sona erer.

Göbek bağının kesildikten sonra konulacağı yer önemlidir çünkü halk arasında göbek bağının gömüldüğü yere göre çocuğun büyüünce yapacağı iş veya alacağı karakterin şekilleneceğine inanılır. Örneğin, göbek bağı bir okul bahçesine gömüldüğünde çocuğun âlim olacağına, cami avlusuna gömüldüğünde din adamı olacağına, evin herhangi bir yerine gömüldüğü zaman ise çocuğun eve bağlı olacağına inanılması gibi çeşitli yaygın görüşler vardır. “Ebesi göbeğini keseceğine biraz dilini keseydi (17)” atasözü örneğinde bebeğin göbek

bağının kesilme işleminin ebe tarafından yapıldığı belirtilir. Bu atasözü aynı zaman da çok konuşan kişiler için de susması yönünde söylenir.

Göbek bağı kesildikten sonra ilk olarak yıkama sonrasında tuzlama işlemi yapılır. Mersin'in Silifke yöresinde göbek bağı kesildikten sonra ilk olarak yıkama daha sonra tuzlama işlemi yapılır. Tuzlama işleminin yapılması ise kişinin nefesi ve terinin kokmasının önlenmesi içindir (KK2).

A. 1. 3. 2. Ad Verme

Anadolu sahasında çocuğa ad verilmesi doğum sonrası önemli olaylardan biri olarak görülmektedir. Çocuğun adını koyma hususunda herhangi bir tarihî olay, gün, ay, etraftaki cisimler, önemli değerler ve çevresel faktörler etkili olur.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türk kültürü, yolunun kesiştiği kültürleri etkilediği gibi onlardan da etkilenmiştir. Bu etkileşim “ad verme” alanında da büyük rol oynamıştır. Türklerde ad vermenin kaynağı, yapılan çeşitli araştırmalar sonucu Orta Asya olduğu tespit edilmiştir. Bu etki ilk olarak Türk hakan adlarının Çinceleşmesi şeklinde ortaya çıkmıştır (Acıpayamlı, 1992: 1-2).

Türklerde “ad verme” konusu çetin, şerefli ve sorumluluk gerektiren bir meseledir. *Oğuz Kağan Destanı*'nda ad verme, boy ecdatlarının adlarının verilmesi ile özel bir yer tutar. Ecdat işlevini yerine getiren şahıslara halk etimolojisine dayanan adları vermeyi “Oğuz Kağan” üstlenir. *Dede Korkut Kitabı*'nda da ad vermeyi “Korkut Ata” üstlenir (Bayat, 2006: 144). Anadolu'nun bazı yörelerinde doğan çocuğun adını genelde aile büyüklerinden biri koyar. Çocuğuna adının konulmasında dedesinin seçilmesi bu inanışın geleneksel yapıya dönüştüğünü gösterir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ad vermenin önemi açıkça görülmektedir. Çocuğa adı, gösterdiği bir kahramanlık sonucu verilmektedir. Bu kahramanlığı gösterene kadar çocuğa “adsız” şeklinde hitap edilmekteydi. *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi*'nde, Boğaç Han karşısına çıkan boğayı öldürdükten sonra “Boğaç” adını almıştır (Ergin, 1999: 83). “Ad, bir gök boncuktur (12)”, “Çocuğun adını koyalım ki, çağırması kolay olsun (14)”, örneklerinde de ad verme hususuna dikkat çekmiştir. “Ad, bir gök boncuktur (12)” atasözü örneğinde ad, gök renginde boncuğu yani belirginliği ifade eder.

Kimi zaman çocuğa verilen isim onun kaderi ile ilişkilendirilmektedir. Anadolu'nun bazı yörelerinde doğan çocuğun ölmesini önlemek ve uzun ömürlü olmasını sağlamak için “Durhanım, Yaşar, Dursun, Durali, Duran, Ölmez, Durmuş vb.” isimler konulur. Yaşar ismi

çocuğun uzun ömürlü olacağına, Dur ile başlayan isimlerin konulması ise çocuğun ölümünün önlenmesine yönelik bir çeşit halk inanmasıdır. Adın kaderle bir bağlantısı olduğunu öne çıkaran “Adın Kadir olacağına, kaderin kader olsun (13)” atasözü örneği de mevcuttur. Çocuğa ad verildikten sonra gelişme evresinde hastalanması, bayılması gibi benzeri durumlarda isim değişikliği yoluna gidilir. Ankara-Haymana yöresinde de “Adı ağır geldi vb.” tabirlerle ocak gibi yerlere başvurulur. Adak kesilerek çocuğun adı değiştirilir veya iki isimli ise bire düşürülür.

Eskiden Türklerde adın kutsallığına inanılır ve yeni doğan çocuğa ad koyma merasimi düzenlenirdi. Hunlar döneminde kişi adları düşünce bakımından sade ve ruhsal bakımdan serbest iken Göktürk ve Uygur Kağanlığı dönemlerinde kişi adları tarihî gerçeklere ve devrin ihtiyacına uygun olarak konulmuştur. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle beraber “ismin kutsallığı” anlayışı Araplar’ın, “isim akideciliği (inancı)” ile birleştirilerek daha kuvvetli bir gelenek hâline getirilmiştir. Önceden çocuk doğduktan sonra üç gün içerisinde ölse bile ona mutlaka bir ad konularak defnediliyordu. Bunun yanında Türkler İslamiyet ile birlikte adlarının arkasına memleketlerinin veya milletin adlarını da eklemiştir. Bununla beraber vatana ve millete olan sevgisini ve bağlılığını ifade etmişlerdir (Abdurrahman, 2004: 125-130).

Anadolu da genel olarak çocuğa ad verilirken sağ kulağına ezan okunduktan sonra “Besmele” ile adı söylenir. Çocuğa ad konulmasında özel günler veya aylar önemli rol oynamaktadır. Örneğin, Ramazan Bayramı’nda doğana Ramazan, Berat Kandili’nde doğana Berat isminin verilmesi gibi.

Müslüman Türkler’in geleneğinde çocuğa ilk olarak göbek adı konulurdu. Bu ad çocuğa verilirken ufak bir tören düzenlenir. Genel olarak *Kitab-ı Mukaddes*’te geçen ya da İslam geleneğinde bulunan isimler konulurdu. Örneğin; “İsa, Musa, Hacer gibi.” (Boratav, 2013: 101).

A. 1. 3. 3. Kırklama

Anadolu’da yeni doğum yapan kadın için “lohusa” tabiri kullanılmaktadır. Doğum yaptıktan sonra geçen ilk kırk günlük süreç ise “lohusalık dönemi” olarak adlandırılır. Bu dönem, anne ve bebeğin sağlığı ve bakımı için önemlidir.

Doğum sonrası lohusanın bakıma ihtiyacı olduğundan çevresi tarafından ona özen gösterilmelidir. Doğum sonrası lohusanın gerek doğumu atlatmanın verdiği süreç sonrası iyileşme gerekse de normal hayat düzeninin doğum sonrası daha çok bebek üzerinde yoğunlaşarak değişmesi fizyolojik yorgunluğa sebebiyet verebilmektedir. Bu durum atasözüne

“Güzeli kızken görme, beşik ardında gör (20)” şeklinde doğum sonrası bekârlık dönemi ile aynı hâlin olmayacağını belirtmektedir.

Lohusanın doğumdan sonra dinlenmesi gerekir. Bu süreç yaklaşık üç gün ile on gün arasında değişmektedir. Bu süreç doğumun kolaylığına veya zorluğuna göre değişmektedir. Lohusalık döneminde anne ve bebek her türlü zararlı etkilere karşı korunmaya çalışılmalıdır. İlk olarak “kötü göze” karşı tedbir alınması gerekir. Bebeğe ya da annesine nazarlık, maşallah tarzında takılar takılmalıdır. Albastının verebileceği zararlara karşıda önlem alınmalıdır. Albastı; al karısı, al anası diye de adlandırılan olağanüstü bir varlıktır. Ona karşı kırmızı kurdele veya eşarp gibi al renkli eşyaların kullanılması gerekir (Boratav, 2013: 176).

Hatay yöresinde al karısının lohusalara musallat olduğunda kadının ciğerini almadan gitmediğine inanılır. Burada al basmasından korunmak amacıyla yatağın kenarına çuvaldızın batırılması ve lohusanın üzerine iğne takılması gibi çeşitli tedbirler alınır. Bebeğin korunması için ise yastığının altına bir parça ekmek ve iğne bırakılır (Bahadır, 2016: 52-53).

Osmaniye bölgesinde al karısının rengi simsiyah olarak tasavvur edilir. Al karısı gece lohusanın rüyasına girer ve onu korkutur. Bu nedenle lohusanın başında geceleri beklenir ve evin içerisindeki tüm lambalar açık bırakılır (Teke, 2005: 101).

Kırklama, yarı kırk, kırklı olmak, kırkı çıkmak, kırklamak, kırkını çıkarmak olarak halk inanmalarında geniş coğrafi alana yayılmıştır (Kalafat, 2010: 268). Türk mitolojisinde kırk sayısı, *Manas Destanı*'nda Manas'ın kırk yiğidinin olması, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Oğuz Beylerinin kırk yiğidinin bulunması gibi önemli motifleri barındırır (Ögel, 2014/ 2: 541).

Lohusa kadının kırk gün içerisinde hastalanmasına “kırk basması” adı verilir. Kırk gün içerisinde anne ve bebeğin çeşitli hastalıklardan, kötü etkilerden, nazardan vb. durumlardan korunmasını sağlamak amacıyla çeşitli önlemler alınır. Örneğin bu süreçte anne ve bebeğin dışarı çıkmasına izin verilmez (Artun, 2015: 183).

Doğum sonrası lohusanın iştahı açılır. Bu durum atasözüne de yansımıştır: “Emiglig uragut kösegçi bolur (19)” (Emzikli kadın istekli yani iştahı açık olur) (Birtek, 1944: 41). Bu nedenle bakımının iyi yapılması gerekir. Annenin ve bebeğin sağlıklı beslenmesi için özen gösterilmelidir. Annenin emzirme döneminde sütünün çok olması için özellikle sütlü yiyecekler yedirilir veya çorba içirilir.

Lohusalık sürecinde anneye çevresi tarafından ziyaretlerde bulunulur. Bazı yörelerde lohusaya ziyarete gidildiğinde gelen misafirlere lohusa şerbeti ikramında bulunulur. Lohusa

şerbetinin kırmızı renkte olması al karısı ile de ilişkilendirilebilir. “Her kırmızı şekerden lohusa şerbeti olmaz (22)” atasözü örneğinin gerçek anlamından ziyade lohusa şerbetinin renginin kırmızılığı da belirtilmektedir.

Kırk günlük lohusalık süreci dolduktan sonra çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin: “Ankara’nın Haymana ilçesinin Sarıgöl köyünde kırk günü dolduran bebek için ılık suyun içerisine kırk tane çakıl taşı atılır ve bu suya bir Fatıha, üç İhlas suresi okunup üflenir sonra da bu suyla bebek yıkanır. Bu yolla bebeğin kırkının çıkacağına inanılır” (KK3).

Kırk günü dolan bebeğin yıkanmasına “kırklama” denir. Kırk günlük süreçte anne veya bebeğe musallat olduğu veya olacağı düşünülen al basmasının zararının dokunacağından korkulur. Bu nedenle kırk gün sonra benzeri veya farklı yollarla yapılan uygulamalarla bu korkunun yenileceği ve ruhların zararının önleneceğine inanılır. “Verince kırkı, gider korku (41)” atasözünde de bu durum belirtilmiştir.

Afyon Bolvadin ve çevresinde kırkı çıkan kadının gezmeye gittiği yerlerde çocuğa “kıyafet, para vb.” hediyeler verilir. Buna “sıçanlık hediyesi” adı verilir. Bir de çocuğun eline bir parça ekmek verilir. Nedeni ise çocuğun uykusunun gittiği evde kalmaması içindir (Güldemir, 2008: 57). Kastamonu’da kırkı karışan çocuklar ilk kırk günde bir araya getirilmez. Bir araya getirilirlerse çocukların aydaş olup zayıflayacağına hatta öleceğine inanılır (Yıldız, 2002: 559).

A. 1. 4. Atasözlerinde Doğum Dönemi ile İlgili Diğer Unsurlar

Bu başlıkta, çocuksuzluk durumu, doğum ile ilgili inanma ve uygulamalar ele alınacaktır.

A. 1. 4. 1. Çocuksuzluk

Toplum tarafından doğum dönemiyle ilgili kadına karşı çeşitli bakış açıları geliştirilmiştir. Toplumda çocuğu olmayan kadın hor görülerek “kısır, soysuz vb.” yakıştırmalarda bulunulmuştur. Çocuğun olmamasının kadından kaynaklandığına yönelik çeşitli durumlarda tıbbi yollara ya da halk hekimliği yöntemlerine başvurularak çare aranmaktadır. Çocuğu olan kadına verilen değerden ötürü evine daha bağlı olacağı düşünülür. Bu durum atasözüne “Kadını eve bağlayan altın şıkırtısı değil, beşik gıcirtısıdır (23)” şeklinde yansımıştır.

Çocuksuzluk motifi ve çocuğun olmama nedeninin kadından kaynaklandığı düşüncesinin atasözü metinlerine yansıyan örnekleri şu şekildedir: “Oğlanı kızı olmaz avrattan, eski hasır yeğdir” (37), “Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir (52)”.

Halk hikâyeleri veya destanlarda çocuk sahibi olabilmek için, “Elmalı yerlerde yuvarlanma, ata mezarlarında ve su pınarlarında sabahlama, açları doyurma, çıplakları giydirme gibi çeşitli yollara başvurulduğu görülür. Aksakal, Hızır, derviş gibi olağanüstü güçlerin yardımının gerektiğine inanılır (Yıldız, 2009: 87).

Bunlara ek olarak çocuk sahibi olabilmek için “kaplıca, kaynak, değirmen vb.” yerlerden su içmek, orada bulunan herhangi bir şeyi “kum, toprak vb.” yutmak veya orada bulunan su ile yıkanılması gibi uygulamalarda yapılmaktadır (Boratav, 2013: 166).

“Çocuksuz baba barsız ağaca benzer (51)” atasözü örneğinde çocuğu olmayan erkeğin meyvesiz ağaç gibi verimsiz olduğu yönünde benzetme yoluna gidilmiştir. Bu atasözünde de görüldüğü gibi çocuksuzluğun sebebi genelde kadın olarak görülse de çocuğun olmaması erkekten de kaynaklanabilmektedir.

Manas Destanı’nda Yakup Han çocuğu olmadığı için hatunu Çıyrıç’ı suçlayarak:

“Çıyrıç’ı alalı on dört yıl oldu. Bir çocuk koklayamadım, öpemedim. Bu hatun mezarlı yerleri ziyaret etmiyor, elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında gecelemiyor.” sözlerini söylemiştir (İnan, 2015: 168).

Çocuksuzluk epizodu, *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde de dikkat çeker. *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi*’nde: “Kamgan-oglu Han Bayındır yılda bir kez toy verip Oğuz Beyleri’ni ağırlardı. Toy vakti geldiğinde bir yere kızıl otak, bir yere ağ otak ve bir yere kara otak kurdurtur. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu ve kızı olmayanın kara otağa oturtulmasını isterdi. Toya davet edilen Dirse Han’ın oğlu veya kızı olmadığı için onu kara otağa oturturlar. Kara keçeyi altına döşeyip önüne kara koyun yahnisinden koydular.” Dirse Han bunun nedenini sorduğunda, Bayındır Han: “Oğlu kızı olmayanı, yüce Tanrı hor görmüştür, biz de hor görürüz.” demiştir. *Dirse Han* evine gittiğinde bu durumu hatununa açıklar ve hatunu bunun üzerine şunları söyler:

“Aç görürsen doyur, yalıncağ görürsen donat, borçlu olanı borcundan kurtar, tepe gibi et yığ, göl gibi kırmızı sağdır, ulu toy eyle hacet dile. Ola ki bir ağzı dualının berekâtıyla Tanrı bize erdemli bir çocuk verir.” (Gökyay, 1985: 31-33).

Dirse Han hatununun sözü üzerine büyük bir ziyafet verir. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirir sonrasında dilekte bulunur. “Bir ağzı dualının hayır duasıyla Allah ona oğlan çocuk verir” (Ergin, 1999: 24). *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde dikkat çekici unsurlar, çocuğu olmayanın dışlanması, erkek çocuğu olanın yüceltilmesi ve işlenen hayırlı işler yoluyla çocuk sahibi olunacağına inanılması yönündedir.

Destan ve halk hikâyelerinde çocuksuzluğun önlenmesi için yapılan uygulamalar Anadolu'nun çeşitli yörelerinde de görülmektedir. Örneğin çocuksuzluğun önlenmesi için türbe, yatır, ata mezarı gibi yerler ziyaret edilir. Orada adak adama, dilek dileme, ağaçlara çaput bağlama, saç sunma gibi uygulamalarda bulunulur veya dua edilir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde olduğu gibi hayır dua almanın da çocuğunun olması için bir vesile olduğu görülür. Örneğin Balıkesir'de çocuğu olmayan kadınlar, Deve Dede ve Çırçır Dede adlı yatırlara gidip orada küçük bir salıncak kurar. İçine deve biçiminde bir taş yatırır. Eğer salıncak kendiliğinden sallanırsa kadının çocuğu olacağına inanılır. Eğer sallalmazsa çocuğu olmayacağı düşünülür (Boratav, 2013: 165).

A. 1. 4. 2. Umay

Umay, Tanrıça veya Dişi Ruh diye adlandırılır. Umay hakkında ulaşılabilen ilk kaynak Orhun Abideleri'dir. Tonyukuk Yazıtı'nın otuz sekizinci satırında düşman karşısında geri dönmek isteyenlere Tonyukuk: "*Tanrı Umay, Kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oldular. Niye kaçıyoruz?*" cevabını vermiştir ve verdiği cevap neticesinde "Umay" zikredilmiştir. Kültigin Yazıtı'nın otuz birinci satırında "Umay" dan bahsedilmektedir. "*Umay misali annem Hatun'un kutu ile kardeşim Kültigin erkeklik adını elde etti*" bu parçada Gök Tanrı'yı temsil eden hükümdarın hanımının da Umay'ı temsil ettiği anlaşılmaktadır. Umay'dan aldığı kut sayesinde Hatun Kültigin'i dünyaya getirmiştir (Çoruhlu, 2011: 43-44). Burada geçen ifadelerden yola çıkarak Umay'ın kadın ve çocuklarla ilgili bir Tanrıça ya da ruh olduğu anlaşılmaktadır.

Umay, çocukları koruyan bir iyedir. Umay, koruyuculuk görevini, doğum esnasında, doğumdan sonra, çocuğun ergenliğe ulaşmasına kadar ve er adını kazanıncaya kadar sürdürür. *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te geçen atasözü örneği "Umayka tapınsa ogul bolur (5)" (İnsanlar sona taparsa oğlu olur) şeklindedir (Birtek, 1944: 19). Burada "son" olarak adlandırılan kavram doğum sancısıyla gelen plasentadır. Bazı yerlerde "eş" şeklinde geçmektedir. Erzurum yöresinde doğum sonrası eş alınıp toprağa gömülür. Bunun nedeni de Umay'a olan saygıdan ibaret olsa gerektir (Kalafat, 2010: 98-99).

Eski Türk geleneğinde kadının eşinde (son), çocuğu koruduğuna inanılan koruyucu, ana tanrıça niteliğine sahip, "Umay" vardı. Kâşgarlı Mahmud, "Umay" kelimesini açıklarken ona "son, eş" anlamını vermiştir. "Umaya inananın oğlu olur" atasözü örneğinden yola çıkarak Umay Tanrıça'nın gücünün sonda yer aldığına dair bir inanış vardır (Boratav, 2013: 174).

“Umayka tapınsa ogul bolur (5)” atasözü örneğinde Umay’ın yer alması ve bunun günümüze kadar gelmesi ayrı bir değerdir. İncelemeler sonucu Antakya’da yeni doğan çocuklarda özellikle “Umay” isminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni sorulduğunda ise Umay’ın “Ata adı” veya “Anne” anlamını taşıdığı yanıtı alınmıştır (Bahadır, 2016: 51). Bu atasözü örneği ile geleneğin birleştirilmesi sonucunda Anadolu’da eski inanmaların ne kadar canlı yaşatıldığını görmek mümkündür. Bu inanmalardan biri ise Azrail’in daha çok hamile kadınların canını aldığına yöneliktir. “Doğuran avrat Azrail’i yenmiş (16)” atasözü bu inanişaya dayalı olarak söylenmiştir.

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları içerisinde doğum ile ilgili 67 metne rastlanmıştır. Bu metinler geçiş dönemi içerisinde değerlendirilerek çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalarda inançlar, gelenek, görenek, âdet vb. uygulamaların yansıdığı görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE EVLİLİKLE İLGİLİ UNSURLAR

B. 1. Atasözlerinde Evlilik Dönemi

Evlilik, geçiş döneminin önemli aşamalarındandır. Evlilik aşaması, evlilik öncesi, esnası ve sonrası olarak değerlendirilir. Evlilik evresinin her süreci kendi içerisinde toplumlara ve yörelere özgü örf, âdet, gelenek, görenek ve ahlaki değerleri barındırır. Evlilik öncesi olarak adlandırılan hazırlık aşaması birbirlerini isteyen iki taraftan (kız veya erkek) birinin veya ikisinin karşılıklı isteğini belirtmesi ile başlar. Tarafların onayı üzerine düğün ve nikâh işlemleriyle meşrulaştırılır ve herhangi bir sebepten dolayı noktalanmadığı sürece devam eder. Evlilik yoluyla toplumun temel yapısı olan aile birliği kurulur. Aile, soyun ve toplumun devamını sağlayan yapıdır.

Evlilik yoluyla oluşan akrabalıkta tarafların birbirine olan bağı hısım veya düdür olarak adlandırılmaktadır. Hısımlar arasında ilişkiler de atasözlerinde genellikle dikkatli olunması gerektiği yönünde ifadeler yer alır aksi takdirde ilişkinin olumsuz boyutlara ulaşacağı belirtilir. Bununla ilgili atasözü örnekleri “Hısım akraba ile ye iç, alışveriş etme (390)”, “Hısım hısımın ne olduğunu ister, ne onduğunu (391)” şeklindedir. Türk kültüründe akrabalık ilişkilerine önem verilmektedir. Bu nedenle eş seçme hususunda akrabalara veya çevreye danışılır. Onların da fikirleri alınarak hareket edilir. Örneğin, bir kızın evlenme kararını vermeden önce ailesine danışması gerekmektedir. Eskiden kız alınırken aile büyüklerine danışılırdı. Aile büyüğü onayladığında kız da saygı gereği kabul ederdi ancak modern çağla beraber bu anlayış değişmiştir. Kız ve erkek önce kendileri görüşüp anlaşır daha sonra birbirlerinin anne ve babalarıyla tanışarak bu yolda ilk adımı atmaktadır. Böyle bir durumda geleneklere yönelik otoritenin değişimi söz konusudur. Ailelerin önemli olan bu kararı vermeden önce damadı araştırıp soruşturması gerekir. Aksi bir durumda karar yetkisi duygularıyla hareket eden kıza bırakıldığında “Kızı gönlünce (kendi hâline) bırakırsan ya koyun güttürür ya kuzu (78)” ve “Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır (kaçar), ya zurnacıya (79)” atasözlerinde söylendiği gibi istenmeyen bir durum ortaya çıkabilmektedir.

B. 1. a. Evlilik Biçimleri

Anadolu’da, evliliğin kız kaçırma, oturakalma, berdel, levirat, beşik kertme ve görücü usulü gibi yollarla yapılan çeşitleri görülmektedir. Kız kaçırma yoluyla evlilik, oğlan ile kızın çeşitli nedenlerden dolayı evlenemeyip oğlanın kızı kaçırması ile yapılır. Bazı yörelerde kız yerine ona ait olan herhangi bir şeyin kaçırılması da kız kaçırma ile denk tutulmaktadır. Hakkâri’de yerel adı “Dezmal Kaçırması” olan bir âdet bu duruma örnek verilebilir. Bu âdet

kızı çeşme başında veya başka yerde gören erkek başörtüsünü zorla alıp kaçıır. Başörtüsü kaçırılan kız kaçmış sayılır ve evlilik bu yolla zorunlu olarak gerçekleştirilir. Bu olayda kimi zaman silahlı çatışmalar olmakta ve kan dökülmektedir (Örnek, 1995: 186). Oturakalma evlilik, kızın sevdiği oğlanın evine bohçasını alıp gelmesi sonucu gerçekleşir. Berdel usulü evlilik, ailelerin karşılıklı kız alıp vermesidir. Bu sayede verilmesi gereken başlık parası ortadan kalkmış olur. Levirat tipi evlilikte, büyük kardeş öldükten sonra dul kalan eş kayınbiraderiyle evlendirilir. Beşik kertmesi evlilik, çocuk daha beşikteyken ailelerin ileride çocukları birbirleriyle evlendirmek için söz vermesidir. *Dede Korkut Hikâyeleri* 'nde beşik kertmesi yoluyla evlilik görülür (Başçetinçelik, 2009: 150-152). Görücü usulü evlilik, oğluna kız arayan anne ve babanın tanıdıklar veya yakınların önerisiyle kızını görmeye gitmesi ve istemesi, kız ve oğlanın ise birbirini beğenmesi sonucu gerçekleşmektedir. Görücü usulü evlilikte çiftlerden ziyade ailelerin isteği ön planda tutulmaktadır.

Evlilikler yaşanılan yere göre de sınıflandırılmaktadır. Bunlar; “matrilokal evlilik, patrilokal evlilik ve neolokal evlilik” olarak adlandırılmaktadır. Matrilokal evlilik, “iç güveyi” kavramıyla da ifade edilmektedir. Patrilokal evlilikte, kadının erkeğin ailesi ile birlikte yaşamayı kabul etmesidir. Neolokal evlilik ise günümüzde çokça görülen kadın ile erkeğin kendilerine ayrılan evde bağımsız sürdürdükleri evlilik türüdür (Kuru, 2016: 6).

B. 1. 1. Atasözlerinde Evlilik Öncesi

Evlilik öncesi dönem, evlilik-kısmet, gelin-damat seçimi, bekârlık ve evlilik yaşı, evlilikte denklik unsuru gibi konuları içermektedir. Bu konular evlilik kararının alınabilmesi için ön koşul olarak sayılabilmektedir. Atasözlerinde evlilik öncesi dönemde evliliğin genellikle kismete dayandırıldığı ve kişinin kismetinde olan için çabasının gerektiği belirtilmektedir. Evlilik öncesinde kişinin ve ailesinin belirlediği kriterler de evliliğin gerçekleşmesi için gözetilen hususlardan biridir. Evlilik yaşı ve denklik unsuru da evlilik öncesi belirlenen nitelikler arasındadır.

B. 1. 1. 1. Evlilik-Kısmet İlişkisi

Kısmet kelimesi sözlükte : “Allah’ın her kişiye uygun gördüğü, nasip, evlenme talihi” olarak geçmektedir (Türkçe Sözlük, 2011: 1425). Atasözü metinlerinde kısmet yerine baht ve nasip kavramları da kullanılmıştır. Toplum tarafından bir kızın veya erkeğin evlenme yaşına geldikten sonra ilk olarak kismetinin açılması gerektiği düşünülür. Yaşı ilerlemesine rağmen evlenemeyenlerin ise kismetinin kapalı olduğuna inanılır.

Atasözü metinlerinde evliliğin kismete bağlı olduğundan ve kismetin bireyi gezdirici yönünden bahsedilir. Toplum tarafından insanın kismetini oturduğu yerde değil arayarak

bulacağına ve muradına ereceğine inanılır. “Ab ve dâne serpilir, insanı kısmet gezdirir (1)”, “Kısmet gökten zembil ile inmez (68)” atasözleri bu durumu açıklamak için söylenmiştir. Bir insanın kısmetinde olan kişinin er ya da geç onu bulacağı “Kısmetin seni arar bulur (69)” atasözüyle belirtilir. Nasipte olan doğru kişiyi bulmak için girilecek zahmetin göze alınması gerekir. “At alırsan yazın, deve alırsan güzün, avrat alırsan gezin ha gezin (20)” atasözü eş seçerken aceleci davranmamak gerektiğini belirtir. Evliliğin nasibe dayalı olduğu ise “Daldaki elmaya kırk kişi taş atar, kısmet kiminse onun olur (44)” atasözüyle anlatılmaktadır. İnsanlar nasibinde olan kişiyi bulduklarında onun kusurlarını göremeyebilirler. “Alınacak kız ay görünür, evleri saray (6)” atasözünde de bir gencin gönlünü verdiği kızın kusurlarını göremediği onu her açıdan mükemmelleştirdiği söylenmektedir.

Anadolu’da kısmetin açılması için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin, nişan sırasında yüzüklerin bağlandığı kırmızı kurdeleden parçaların ufak ufak kesilerek evlenmek isteyen gençlere verilmesinin sebebi budur. Kına gecelerinde kına dağıtılırken gençlere “sana da bulaşsın”, “darısı başına” şeklinde söylemler de baht açılmasına yöneliktir (Başçetinçelik, 2009: 169). Bir diğer yaygın uygulama ise düğün başlamadan önce gelinin ayakkabısının altına bekâr arkadaşlarının adını yazmasıdır. Düğün bittikten sonra ayakkabıdan kimin ismi silindiyse onun nasibinin açılacağı ve evleneceği düşünülür.

Sivas ve çevresinde kısmet açtırmaya yönelik çeşitli uygulamalara gidilir. Örneğin, Cuma günü, sela verildiği vakit bahtı kapalı olduğu düşünülen kişi ayağının altına bir anahtar koyar ve “bahtım açılsın” der. Gelin olanın duvağı, evde kalan kızın başında çözülür böylelikle kısmetinin açılacağı düşünülür (Örnek, 1995: 203).

B. 1. 1. 2. Gelin-Damat Seçimi

Evlenmeyi düşünen kişi ve ailesi için eş seçimi önemlidir. Evlenilecek kız ya da erkeğin bazı niteliklere sahip olması istenir. Her iki taraf da kendi aile yapılarına uygun olan birini bulmak istemektedir. Erkek tarafı, görücü gidilecek aileyi kendi belirledikleri niteliklere göre seçer. Kız tarafı da aynı şekilde görücü gelen ailede bazı özellikler arar.

Görücülük, geleneksel kesimde; kız arama, kız bakma ve soruşturma işine denir. Anadolu’da evlenecek erkeğe kız bakmak için başvurulan bu âdette ağız arama, dünür gezme, dünür gitme, elçilik, görücüye çıkma, kız beğenme, kız arama, kız isteme gibi adlar verilir. Kız istemeye giden kişilere arabulucu, dünür, aracı, dilekçi, dünürcü başı, görücü, elçi, kılavuz gibi isimler verilir (Başçetinçelik, 2009: 173).

Ebeveynler büyük emekler sarf ederek büyüttükleri çocuklarının evlenip yuva kurduğunu görmek istemektedir. Bu durum atasözlerine “Anaların baş derdi; evlâdını baş göz etme derdi (12)” şeklinde yansımıştır. Bu durumda çocuklarını evlendirecekleri insan da bir o kadar önemlidir. Oğluna kız arayan anne babalar için “Bez alırsan Musul’dan, kız alırsan asilden (35)”; kızını verecek anne babalar içinse “Yiğit, kızını yiğide vermek ister (87)” atasözleri kullanılmaktadır.

“Kız dediğin kapı şakşahısı: Gelen çalar, giden çalar (72)” atasözünde de belirtildiği gibi bekâr bir kızın istemeye geleni çok olur. Kız arama esnasında istenilen kızın ailesinin mensup olduğu soy evlilikte gözetilen önemli hususlardandır. Birçok özelliğin aileden geldiği ve ailesi, soyu iyi olmayan kızın da evlilik için uygun olmadığı düşünülmektedir. Bu husus “Alma delinin kızını soya çeker (9)” atasözünde de söylenmektedir. “Alma çerçöp devşirenin kızını, aş pişirir teknil etmez tuzunu (8)” atasözünde, kızın evlendikten sonra da ailesinden gördüklerini yapmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle “Alma soysuzun kızını sürer anasının izini (10)”, “Arlının kızı, mallının kızından üstündür (14)”, “At alırsan taydan, kız alırsan soydan al (19)”, “Eşeğin bozunu alma, ırsızın kızını alma (55)” atasözlerinde de söylendiği gibi evlilikte ailenin önemi dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Kız aranırken ailede en çok anneye dikkat edilmektedir. Bunun sebebi çocukların yetişmesinde annenin rolünün büyük olmasıdır. “Anasını gör kızını al, kıyısını gör bezini al (13)” atasözü toplum tarafından annesi hamarat, becerikli ve iyi bir eş olanın kızlarının da öyle olacağı düşünülmektedir. Kızın ailesinin gözlemlenip bir sonuca varıldığı bir diğer durumsa “Arpayı taşlı yerden, kızını kardeşli yerden (15)” atasözündeki gibi kardeş sayısıdır. Nasıl ki taşlı tarladan alınan verim daha yüksek olarak görülüyorsa; erkek kardeşleri olan kızın da hem namus yönünden iyi korunduğuna hem de onlara hizmet etmeye ve saygı göstermeye alışık olduğundan dolayı eşine karşı da öyle olacağı düşünülmektedir. Ailelerin kızlarını verirken dikkat ettikleri diğer hususta gelin giderken çok uzağa gitmemesidir. Bu nedenle “Gurbete kız verme yiter gider; denize taş atma batar gider (59)” atasözünde de belirtildiği gibi ailelerin kızlarını gurbete vermeye pek olumlu bakmadıkları görülür.

Kızın ailesi kadar kendi kişilik özellikleri, terbiyesi, huyu ve davranışları da önemlidir. “Lambayı almadan camına bak, gelini almadan huyuna bak (80)” atasözünde bu husus anlatılmaktadır. İstenilen kız hakkında çevrenin gözlemleri ve düşünceleri önemlidir. “Kız alan gözle bakmasın, kulak ile işitsin (70)” atasözünde çevrenin kızla alakalı söylemlerine kulak verilmesi gerektiği söylenmektedir.

Evlenilecek kızda aranan bir diğer özellik kızın yetiştiği ortamdır. “Alma şehir kızını hamam der ağlar; alma köylü kızını, harman der ağlar (11)” atasözünde kızın yetiştiği hayat şartlarını evlendikten sonra da aradığı bu nedenle erkeğin kendi büyüdüğü ortama uyum sağlayabilecek biriyle evlenmesinin daha doğru olduğu söylenmektedir.

Gelin olacak kızda aranan diğer vasıflar şu şekildedir:

1. İffetli olması
2. İnatçı olmaması
3. Hazır cevap olmaması
4. Hamarat/ işe yatkın olması
5. Bir işte büyüklerine danışarak hareket etmesi
6. Dedikoducu olmaması
7. Kaynana ve kayın babasına saygılı olması (Ataman, 1992: 3-4).

Aranan nitelikler arasında kızın bakire olma hususu da bulunmaktadır. “Kırk serçeden bökerek olmaz, kaza bak kaza; dul karıdan heves alınmaz, kıza bak kıza (67)”, “Yer alırken düz al, evlenirken kız al (86)”, “Bey beyliğini verir, kız kızlığını vermez (301)” atasözleri bu hususun önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kız anne ve babaları için de damat ve ailesinin sahip olduğu nitelikler önemlidir. “Babasının mezarını bilmediğin adama kız verme (24)” atasözü kızı isteyen gencin ailesi hayatta olmasa dahi kim olduklarının önemli olduğunu belirtmektedir. Anne ve babalar kızlarını verirken sadece oğlanın niteliklerine değil ailesine de bakar. “Erkeğini öğren, sonra evlen (53)” atasözünde evlenilecek erkeğin önceden iyi araştırılması gerektiğini vurgular. Damat adayında aranan önemli niteliklerden birisi de uğraştığı meslektir. Mesleğin önemi “Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu (42)” atasözünde söylenmektedir. Damadın sahip olduğu meslek eşine sağlayacağı hayat şartlarını belirlemektedir. Anne, babalar da kızlarının yaşayacağı hayat şartlarının iyi olmasını istedikleri için damadın mesleğine dikkat ederler.

Evlenilecek erkekte aranan diğer vasıflar ise şöyledir:

1. Sözü bilmesi, kaba olmaması
2. Baba malına güvenmemesi, hazır yiyici olmaması
3. Kumar ve içki gibi kötü alışkanlığı olmaması
4. Evinin yolunu bilmesi

5. Geçici bir işi olmaması (Kendi işi, kendi toprağı, kendi emeğı ve alın teri esas olan bir işinin olması)
6. Ağır başlı, merhametli, yardımsever, cesur olması (Ataman, 1992: 5).

Her iki taraf da gelin ve damat adayında birtakım nitelikler aramaktadır. Bu arayışlar ise kusur bulmaya yönelik olmamalıdır çünkü “Boyu boyuna, huyu huyuna uymalı (40)” atasözündeki gibi her açıdan kusursuz bir eş arandığında “Ayıpsız yâr (dost) arayan (isteyen); yârsız (dostsuz) kalır (23)”, “Dazlayan daza düşer, kel başlı kıza düşer (46)” atasözlerinde belirtildiğı gibi evlilik süreci olumsuz sonuçlanabilmektedir. İnsan ortak bir hayatı paylaşacağı eşini seçerken dış görünüşe değil, huyuna dikkat etmelidir çünkü dış görünüş gelip geçici, huy ise bâkidir. Bu konuya değinen atasözü “Boya bosa bakma, huya husa bak (39)” şeklindedir. Kimi zaman insan kendisine fiziksel olarak yakın olanı (boyuna göre yakın olanı) bulup huyuna denk olanı bulamayabilir. Bu durum atasözlerine “Boyuma göre (boyumca) boy buldum, huyuma göre (huyumca) huy bulamadım (41)” gibi yakınma olarak yansımıştır.

Evlenme çağında ve bekâr olan bir kızın isteyenini “Al elmaya taş atan çok olur (3)” atasözünde de belirtildiğı gibi çok olmaktadır ancak nasibi bir kişidir. “Bir kızını bin kişi ister (de) bir kişi alır (38)” atasözü ise bu durumu anlatmaktadır. Buna karşı kimi aileler kızlarına uygun damat adayı ararlar “Bezi daha kozada iken kızına koca arar (36)” atasözü de bu durum için söylenmiştir. Kız ailesi kızlarını isteyen aileye karşı olumlu baksalar da toplum gelenekleri gereğı kendilerini naza çekmektedirler. “Kız evi naz evi (73)”, “Ne kızını verir, ne dünürü gücendirir (81)” atasözlerinde bu durum belirtilmiştir.

Alın yazısı, insanın daha doğmadan önce başına geleceklerin Allah tarafından bilinmesidir. Buna kader de denilmektedir. İnsanın hayatını birleştireceğı kişinin de Allah tarafından alın yazıldığına ve onun değişmeyeceğine inanılır. “Alında (alna) yazılan başa gelir (7)”, “Herkes nasibini bulur (61)” ve “Allah herkesin gönlüne göre verir (262)” atasözleriyle evliliğın kadere bağılı olduğu dile getirilmektedir.

B. 1. 1. 3. Bekârlık ve Evlilik Yaşı

Evlenmeyen kişiye bekâr denilmektedir. Anadolu’da bireyin olgunlaşması, doğru ve mantıklı kararlar verebilmesi için evlenmesi gerektiğı düşünülür. Evlilik insanın sorumluluklarının arttığı ve bu sayede edindiğı tecrübelerle olgunlaştığı dönemdir. Bekârlık atasözlerine genellikle olumsuz bakış açısıyla yansımıştır. “Bekâr gözü, kör gözü (27)” atasözünde bekâr insanın olayları tam irdeleyemediğı anlatılmaktadır. Bundan dolayı evlilik kararının ve evlenilecek kızın aileye danışılarak seçilmesi gerektiğı “Bekâr gözüyle kız alınmaz

(28)” atasözüyle anlatılmaktadır çünkü bekâr oğlan evleneceği kızı gördüğünde dış görünüşüne odaklanmakta ve diğer hususları atlayabilmektedir. Bekâr olan kişi tam manasıyla sorumluluk bilincinde değildir bu durumla ilgili “Bekârın parasını it yer, yakasını bit (32)” atasözü örneği söylenmiştir. Bu nedenle bekârın ani kararlar vermesi kolaydır ve kaybedeceği çok şey yoktur. Evli olan kişide bu durum farklıdır, araya çocuklar veya farklı sorumluluklar girebilir. Henüz evlenmeyen erkek, aile sorumluluklarını tam bilmediğinden evlilikle ilgili fikirleri kestirip atmaya yöneliktir. Bekâr kişi olayların doğuracağı sonuçları tam görememektedir. “Bekâra karı boşaması, köprü altından su bağışlaması (gibidir) (30)” atasözü bu duruma değinmektedir.

Bekârlık döneminde henüz aile sorumluluğu yüklenmeyen birey hayatı gelişigüzel yaşamaktadır. Bu duruma bazı atasözlerinde “Bekârlık sultanlık (-dır) (34)” örneğinde olduğu gibi olumlu, bazılarında “Bekârlık maskaralık (-dır) (33)” gibi olumsuz bakılmaktadır.

Atasözlerinde evlilik yaşının seçimine dair genel olarak karşımıza çıkan görüş erken yaşlarda olması gerektiğine yöneliktir. Bireylerin bir an önce evlenip kendi düzenlerini kurması, sorumluluklarını alması ve olgunlaşması istenmektedir. “Genci gence ver de rızıklarını Allah verir (58)” atasözüne göre evlilik erken yaşta yapılsa dahi geçim bir şekilde sağlanabilmektedir. Kadının yaşı ilerledikçe hamile kalmasının zorlaşması da erken evliliğin sebeplerindedir. “Erken kalkan yol (alır); erken evlenen döl alır (54)” atasözü bu durum için kullanılmaktadır. Bir diğer sebepse kadının doğum yaptıktan sonra daha çabuk yaşlandığının düşünülmesidir. Bunun için “Gece yürüyen gündüz sevinir, küçükken evlenen ihtiyarlıkta rahat olur (57)”, “Sabahtan karnını doyuran, küçükken evlenen aldanmamış (471)” atasözleri kullanılmaktadır.

B. 1. 1. 4. Evlilikte Denklik Unsuru

Evlilik, kadın ve erkeğin emek sarf ederek yuva kurması ve aile birliğini oluşturmasıdır. Evlilik, kişiye olumlu veya olumsuz birçok tecrübe kazandırır. Evlilik öncesi söz ve nişan gibi olumlu süreçlerle başlayan ve devamında nikâhla meşrulaştırılan birliktelik bazen hüsrarla sonuçlanabilmektedir. Bunun için evlilik öncesi hiçbir şey aceleye getirilmeyip karşılıklı denkliğin sağlanıp sağlanamadığı gözetilmelidir. Başlangıçta üzerinde durulmayan hususlar birlikteliği sonlandırabilmektedir. Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için evlenilecek kişide sadece dış görünüşe değil eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik durumların denk olup olmadığına bakılmalıdır. “Baz bazla, kaz kazla, kel tavuk topal horozla (26)”, “Davul dengi dengine çalar (45)”, “Elli kemdir, yüz karar; herkes dengini arar (52)” ve “Karga karga ile culu culu ile evlenmeli (64)” atasözleriyle evliliğin yürütülebilmesi için kişilerarası denkliğin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Denkliğin sağlanabildiği durumlarda “Dengini bulanın rengi solmaz

(50)”, “Her tencereye bir kapak bulunur (387)”; sağlanamadığı durumlarda “Dengi ile uçmayan kuşun sesi havadan gelir (49)”, “Boyunca bulunur, huyunca bulunmaz; huyunca bulunur, suyunca bulunmaz; suyunca bulunur, soyunca bulunmaz (306)” atasözleri kullanılmaktadır.

B. 1. 2. Atasözlerinde Evlilik Esnası

Atasözlerinde evlilik esnası dönem, nişan, başlık parası (kalın), çeyiz, nikâh, düğün evi ve çalgı, davet/okuntu, düğün yemeği, kına, duvak, gelinin düğün esnasındaki tutumları, sağdıç, saç ve gerdek gecesi gibi konuları içermektedir. Bu dönem, kız isteme merasiminden sonra başlayıp gelinin düğün evine getirilmesine kadar olan süreçteki âdet, gelenek, görenek, inanma, mitoloji ve halk uygulamalarını içermektedir.

B. 1. 2. 1. Nişan

Kız isteme merasiminden sonra aile içinde “söz” olarak adlandırılan yüzük takma gerçekleştirilmektedir. Daha sonra aileler gerekli hazırlıkları yapmakta ve planladıkları bir günde her iki tarafın da davetlilerinin katıldığı “nişan” merasimi gerçekleştirilmektedir. Nişana dair âdetler ve nişanın yapılma süresi ailelerin durumuna veya çeşitli nedenlere göre yöreden yöreye değişir. Bazen bir hafta içerisinde nişanın yapılmasına karar verilirken bazen de bu süre aylara yayılabilir.

Nişan öncesi, Anadolu’da genel âdetlerden olan nişan alışverişi yapılır. Geline takı, elbise, ayakkabı vs. alınır. Gelin tarafı da damada ve aile büyüklerine çeşitli bohçalar hazırlar. Nişan hazırlıkları için yapılan harcamaları bazen erkek tarafı karşılarken bazen de her iki taraf birlikte üstlenebilir.

Nişan esnasında takılan yüzük Türkçede “kurban, adak” anlamına gelen “ıdık, ıduk, ızık” sözcüklerinden gelmektedir. Kâşgarlı Mahmud “ıdhuk” terimini “kutlu ve mübarek olan her nesne” anlamında kullanmaktadır. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde ise nişan töreni “küçük düğün” şeklinde geçmektedir. Bu gelenek daha çok gelişmiş Batı Türkleri’nde yayılmıştır (Aydemir, 2010: 5).

Dede Korkut Hikâyeleri’nde nişan olayı, “Av sırasında Banu Çiçek ile karşılaşan Bamsı Beyrek’in onunla ok atıp, at koşturması ve güreş tutması sonucu onu yenerek ‘Üç öptü, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı’ diye parmağından altın yüzüğü çıkardı kızın parmağına geçirdi ve ‘Ortamız da bu nişan olsun han kızı’ ” diyerek yüzüğü takması şeklinde geçer (Gönen, 2006: 660).

Birbirlerini beğenen çiftler ailelerin desteğiyle aralarında nişan yapılmasını isterler. “Âşığa nişan dervişe burhan (17)” atasözü evlilik kararının nişan ile eşe dosta duyurulması

gerektiğini belirtmektedir. “Âşık nişanı sevgili kuşanı (kuşağını) sever (18)” atasözü örneği ise yapılan nişanın birbirini seven iki insanı mutlu ettiğini ifade eder.

Nişan töreni bazı yörelerde sazlı-sözlü şekilde yapılırken bazı yerlerde mevlit şeklinde olabilmektedir. Düğün günlerce sürebilirken nişan bir gün içerisinde belli saatleri kapsar. Bazı köylerde nişanda kızın çeyizi ortaya serilir ve nişan için getirilen hediyeler ve takılar davetlilerin duyabileceği şekilde söylenir. Günümüzde nişan merasiminde kız tarafı görsel içeriği zengin olan bir masa hazırlar. Bu masada çeşitli tatlılar bulunur. Masanın üzerinde kızın ve oğlanın adının bulunduğu yazılı bir levha da yer alır. Masa çeşitli renklerdeki aksesuarlarla süslenir ve gençlerin yüzüğü takılır.

B. 1. 2. 2. Başlık Parası/ Kalın

Başlık, istenilmeye gidilen kızın ailesinin kızı vermeden önce erkek ailesinden istediği maddi karşılıktır. Bu karşılık para olduğu gibi at, sığır, koyun, tarla veya takıda olabilmektedir.

Sedat Veyis Örnek’e göre başlık, evlenecek erkeğin ya da ailesinin çoğu kez kız tarafına verdiği nakit para ve eşyadır. Başlığa “bedel”, “ağırlık” ya da “kalın” da denilmektedir. Başlığın temelinde saygınlık ve ekonomik neden bulunmaktadır. Evlenme yoluyla evden ayrılan kızın eve sağladığı ekonomik kazancın boşluğunu doldurmak amacıyla alınan para ya da paraya çevrilebilecek değerli eşyalar dengeyi sağlamaktadır. Diğer yandan, başlığın geçerli olduğu yerlerde, töreye uyum sağlamak toplumun değerler sisteminin dışına çıkmamak önemli bir noktadır. Bu bakımdan, saygınlığı korumak amacıyla başlığın miktarı ile kızın toplumsal yeri denk tutulmuştur (Örnek, 1995: 201).

Dede Korkut Hikâyeleri’nde başlık konusu; Dede Korkut Banu Çiçek’i Bamsı Beyrek’e istemesinde geçmektedir. Dede Korkut aracılığıyla Banu Çiçek’i vermeyi kabul eden Delü Karçar “*Bin buğra getirün kim maya görmemiş ola, bin dahı aygır getirün kim hiç kısırağa aşmamış ola, bin dahı koyun görmemiş koç getirün, bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirün, bin dahı püre getirün, mana*” şeklinde başlık parası olarak deve, aygır, koç, köpek ve pire istemesi dikkat çekmektedir (Gönen, 2006: 659).

Dîvânü Lûgati’t- Türk’te “Kaling birse kız alır, kerek bolsa kız alır (137)” şeklinde geçen atasözü metni “Kalın verirse bakire gelin alır. Eğer bir şeyi istiyorsa ve ona ihtiyacı varsa onu pahalı almak zorunda kalır” (Kâşgarlı Mahmud, 2015: 498) anlamına gelmektedir. Atasözü örneğinde kalın kavramı istenilen kızı almak için belli bir bedel ödeme şekli olarak geçer. “Kızıdır nazdır, bin kese azdır (77)” atasözünde de kız isteme esnasında ailelerin başlık parası belirtme sırasında tutumları üzerine söylenir.

Kalın kavramı, Hunlar'da, "Aracılarla hazırlanıyor sonra da on binlerce at ve sığır kalın olarak gönderiliyordu", Göktürkler'de "Bilge Kağan kızını Türgeş kağanına verirken büyük tören düzenliyor. Buna karşılık Çin imparatoru kalın gelmeden kızı vermez" (Alptekin, 2011: 240) şeklinde geçer. Kalın günümüzde başlık parası, ağırlık, mihr ve çeyiz ile devam ettirilmektedir.

B. 1. 2. 3. Çeyiz

Çeyiz, düğün öncesi evlenecek olan kız için hazırlanan eşyalara denir. Çeyiz hazırlanırken genellikle sandığın içine konularak kız baba evinden alınırken beraberinde erkek evine götürülür. Çeyiz, "Kız beşikte, çeyiz sandıkta (140)" atasözünde de söylendiği gibi kız henüz çocuk yaşlardayken hazırlanmaya başlanılır. Bu eşyalar arasında yatak, yorgan, yastık, çarşaf, örtü gibi ev eşyaları ve el emeği çoraplar, işlemeli elbiseler, oyali yazmalar olabilmektedir. Anne babalar bunlar haricinde kızlarına istedikleri her şeyi çeyiz olarak verebilmektedirler. "Ana gezer, kız gezer; bu çeyizi kim düzer? (94)" atasözünde çeyiz hazırlamanın önemi vurgulanmaktadır. Evlenip kendi yuvasını kurma hazırlıkları yapan kız birçok şey isteyebilmektedir. Kızın çeyiz esnasında isteklerinin bitmemesi üzerine "Bir ev (gemi) donanır, bir kız (çıplak) donanmaz (99)" atasözü söylenir.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde genel olarak düğün öncesi kızın çeyizi serilir, akraba, arkadaş ve komşular serilen çeyize bakar. Çeyiz görmeye gelenler kıza hediyeler getirir. "Çam sakızı çoban armağanı (309)" hediyeler verilirken söylenen bir atasözüdür. Çeyiz, serme ve bakma aşamasından sonra damadın evine götürülmektedir. Orada da çeyiz açılır ve gösterilir. "Açık gelen köy tutar, çeyizli gelen yer tutar (89)" atasözü çeyizi olan kızın gelin geldiği evde hoş karşılandığını anlatmaktadır. Babasının evinden gerekli olan eşyalarını çeyiz olarak getiren kızın kocasının evlendikten sonra eşya alabilmek için hemen çalışmasına gerek kalmayacağına "Çeyizli gelinin güveyisi yavaş olur (101)" atasözünde değinilmiştir.

B. 1. 2. 4. Nikâh

Nikâh, evlilik sürecine giren bireylerin karşılıklı biat etmesidir. Türk İslam kültüründe nikâh, resmî ve dinî nikâh olmak üzere iki tanedir. Resmî nikâh, medeni kanunda düzenlenmiş usullere göre nikâh memurunca kıyılan ve resmî kayıt altına alınan nikâhtır. Dinî nikâh ise halk arasında imam nikâhı olarak da geçmektedir. Bu nikâh, imam ya da dinî bir yetkili tarafından kıyılmaktadır. İmam nikâhının amacı birlikteliği Allah huzurunda helal hâle getirmektir.

İslam hukukunda, isteme esnasında kadını almak için belirlenen paraya "mehr" ya da "mihr" denir. Bu para eşlerin ayrılması, boşanması veya kocanın ölüm hâlinde kadına verilmek

için belirlenir. Bu İslami gelenek kadının geleceğini güvenceye almasını ve evliliğin ciddiyete dayanmasını sağlar (Örnek, 1995: 202).

“Nikâhta keramet vardır (142)” atasözünde evlenen insanların anlaşılabilirliklerinin düşünülmemesi gerektiği çünkü nikâhın çiftler arasındaki sevgi bağını kuvvetlendirdiğine inanıldığı görülmektedir. Antalya’da nikâh kıyılırken şöyle bir halk inanması mevcuttur. Birisi İhlas suresini tersten okursa damat bağlı kalır yani kilitlenir. Artvin yöresinde de nikâh kıyılacağı esnada kötü niyetli birisinin etrafta büyü niyetiyle kilidi kapatması veya bıçağın ağzını kapatması damadın erkekliğini bağlamak amacıyla yapılan bir tür büyüsel işlemdir. Bu nedenle böyle kimseler nikâh esnasında etraftan uzaklaştırılır (Kalafat, 2002: 594). Kilit açıp kapama gibi büyüsel işlemler birçok yörede görülebilmektedir. Bu işlem kısmet açma gibi iyi işlerde de kullanılabilirken gelin ve damadın birleşmesini önlemek gibi kötü amaçlar için de kullanılmaktadır.

Bursa’nın Şehitler adlı bir Alevi köyünde, “Öl ikrar verme, öl ikrardan dönme (466)” atasözü örneği nikâh kıyılması esnasında kullanılır. Bu uygulama şöyledir: Düğün sona erdikten sonra damat camiye götürülür, camide namazını kıldıktan sonra köyün dedesi damadı tekbirlerle eve getirir. Damat eve getirildikten sonra dede, nikâhın kıyılması için gelini ve damadı ortaya alır ve ikrar verir. İkrar verirken tavsiye niteliğinde sıraladığı sözler arasında, “Öl ikrar verme, öl ikrardan dönme (466)” atasözü örneği de geçer (Taş, 2008: 61).

B. 1. 2. 5. Düğün Evi ve Çalgı

Düğün için öncesinde hazırlıklar yapılmakta, evlenecek çiftlerin istekleri alınmakta ve gelecek olan misafirler için çeşitli hazırlıklara girişilmektedir. Bunun için düğün öncesi aileler ister istemez çeşitli borçlanmalara girmektedir. “Evlenenle ev alana Allah yardım eder (56)” ve “Düğünün borcuyla, ramazanın harcı Allah kayırır (120)” atasözlerinden hareketle bu güç durumun üstesinden gelinebileceği belirtilmiştir. Düğün, ailesi yanında olan insanlar için bütün aksaklıklara rağmen güzel olabilmektedir. Ailesi yanında olmayanların ise bu güzel günde bir yanları eksik geçmektedir. “Garip (kör) kuşun yuvasını Allah yapar (121)” atasözünde bu durum söylenir.

Düğün evi kavramı, genel olarak erkek tarafının evi için kullanılmaktadır. Düğün evi, yemek davetinin ve eğlencenin olması nedeniyle kalabalık olmaktadır. “Düğün evi gibi giren çıkan belli olmaz (109)” atasözü düğündeki kalabalığı ifade etmektedir. Düğün evine gelenlerin çokluğundan dolayı düğün sahiplerinin telaşlı olması nedeniyle misafirlerin o güne dair kusurları abartmaması yönünde “Düğün günü edik bulunmaz (112)” atasözü söylenir. Düğün

günü kendisine yapılan ikramları beğenmeyen kişiler için de “Düğüne gider zurna beğenmez, hamama gider kurna beğenmez (118)” atasözü söylenir. Bu atasözü aynı zamanda ona sunulanlardan memnun olmak yerine sürekli kusur aramaya çalışan insanlar için de kullanılır. “Düğün el ile harman yel ile (108)” atasözü metni düğünün el birliği ile yapılmasının önemini belirtir. Nasıl ki harmanın savrulabilmesi için yel gerekli ise düğünde de kalabalığın olması hem iş yükünün hafiflemesi hem de düğün sahibinin mutluluğunun paylaşılması için önem arz eden bir durumdur. Düğünde çok insan olması sebebiyle düğün sahibinin herkesle tek tek ilgilenmesi beklenmemelidir. Bu durumu anlatmak için “Düğünde Fatmacığı kim bilir? (116)” atasözü kullanılmaktadır. Düğünün süresi yörelere göre değişebilmektedir ancak günümüzde çoğu yörede en fazla üç gün sürmektedir. Düğünün daha uzun sürmesi sahipleri için mali açıdan zorluk getirmektedir. Bu durum için “Düğüncü düğünü uzatırsa dövünür (115)” atasözü kullanılır.

Anadolu'nun birçok yerinde düğün esnasında takılan takıların karşılıklı olduğu görülmektedir. Aynı şekilde “Düğünde misafir sonunda borçlu ağırlanır (117)” atasözünde de belirtildiği gibi düğünde davetliler nasıl ağırlandırsa, onların düğünü olduğunda da aynı şekilde ağırlandırma beklenmektedir.

Çalgı düğünlerde genel itibari ile tercih edilmektedir. Çalgı, düğünün kutlama boyutunun gerçekleşmesini sağlamaktadır. Kullanılan çalgılar yörelere göre farklılık göstermektedir. Metropol şehirleşmenin olduğu yerlerde klasik müzik, köy gibi küçük yerlerde davul, zurna, bazı bölgelerde de telli çalgılar tercih edilmektedir. “Çalgı düğün evine yakışır (100)”, “Davul zurnasız çingene düğünü olmaz (103)” ve “Davulsuz düğün köpeksiz köye benzer (104)” atasözleri çalgının düğündeki önemine değinmektedir.

B. 1. 2. 6. Davet/ Okuntu

İnsanları düğünlere davet etme şekline “okuntu” denilmektedir. Okuntu, eskiden köylerde havlu, namazlık veya kumaş hediye edilerek yapılmaktaydı. Bazı yerlerde bu gelenek hâlâ devam ettirilmektedir. Günümüzde davet uygulaması davetiye kartlarıyla yapılmaktadır. Bunlar haricinde küçük yerleşim yerlerinde düğünü insanlara duyurması ve onları düğüne davet etmesi için bir kişi tutulmaktadır. Köylerde bu işi genellikle bekçi yapmaktadır. Bu işi yapan kişinin düğüne davet esnasında birini unutmaması ya da işini tam manasıyla yapamaması tarafların arasını açabilmektedir. “Düğünü davetçi mekruhlar (119)” atasözü bu durum için söylenmiştir. İnsanlar arasındaki ilişkilerde de durum böyledir. Taraflar arasında laf getirip götürerek veya durumu karşı tarafa yanlış aksettiren kişi yüzünden tarafların arası bozulabilmektedir.

Okuntu kavramı, *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te “*Ol meni oqıdı: O beni çağırdı*” şeklinde geçer. *Kutadgu Bilig*'de okuntu, “okııcı: davetçi; okıkçı, okıtçı: davetçi” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Ok atarak evlenme *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde olmak üzere pek çok metinde evlilik şartı olarak geçmektedir. Gelin otağının kurulacağı yerin belirlenmesinde ok atma işlemi yapılmaktadır. Anadolu'da davet etmek anlamına gelen “okuntu” kavramının ok atma ile ilişkisi bu yöndedir (Alptekin, 2011: 247).

B. 1. 2. 7. Düğün Yemeği

Düğün günü, doya doya yiyip içilmesinden ve eğlenilmesinden dolayı “toy günü” olarak adlandırılır. Türklerde eskiden düğün yaklaştığında evlerin kuş tüyüyle süslenmesinden dolayı düğün günü “tüy günü” şeklinde de adlandırılmıştır. Anadolu'da düğün kelimesi “düğmek” mastarından gelerek düğümlemek, bağlamak anlamlarına gelir. Anadolu ağızlarında görülen m/n değişiminden dolayı düğüm kelimesi düğün olarak kabul edilmektedir. *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te “tügün” kelimesi “akd” karşılığında kullanılmış ve “bağlama” anlamına gelmektedir (Yakıcı, 1991: 33).

Düğünde verilen yemeğe “düğün aşısı” denilmektedir. Düğün aşısındaki yemek çeşitleri yörelere göre değişmektedir. Yöresel olan bu yemekler, aşçı tutularak veya küçük yerlerde güzel yemek yapan birisi tarafından da yapılabilmektedir. “Çorbanın seyrekliği düğünün azlığından (102)” atasözü yemeklerin düğüne özgü olduğunu ve başka zamanlarda sık olarak yenemediğini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu durum günümüz koşullarında pek geçerli olmamaktadır. Düğündeki yemekler tüm davetliler için yapılmaktadır. Bundan dolayı ağırlama yapılırken kişiye özelmış gibi düşünülmemelidir. “Düğün aşısıyla dost ağırlanmaz (107)” atasözü bu durumu ögütlemektedir.

B. 1. 2. 8. Kına

Anadolu halkının düğün gelenek ve görenekleri arasında önem taşıyan hususlardan biri de “kına yakma” işlemidir. Kına yakma geleneği, Anadolu kültüründe genelde tutulan bir dileğin gerçekleşmesi niyetiyle yapılır.

Kına kavramı, Arapça “hinnâ” sözcüğünden dilimize geçmiştir. Kına ağacının kurutulmuş yapraklarının toz hâline getirilmesiyle elde edilir. Kına, kötülüklerden korunmak, bereket tılsımının yanında ağrıyı azaltan, sakinleştirici özelliğinden dolayı tedavi amaçlı da kullanılmaktadır (Tanrıbuyurdu, 2016: 104).

Türklerde kına kültürüne önem verilmektedir. İnanişe göre kına işareti taşıyan canlı veya cansız varlığın kutsal olduğuna inanılır ve ona dokunulmaz. Bunun için askere gidene,

evlenen çiftlere kına yakılır (Irmak, 2016: 124). Kâbe’den getirilen kınanın kutsal olduğuna inanılır. Bu nedenle kına gecesinde gelinin kına sürülerek süslenmesi, ona kutsal bir anlam ve değer taşıdığını ifade ettirir. Kınanın yeşil renginin kurudukça kırmızılaşması ve kendine has kokusu uğurlu sayılır (Ataman, 1992: 8). Kınanın yoğrulmasıyla ilgili atasözü örneği “Kınayı yoğurmayınca kadri bilinmez (139)” şeklindedir.

Düğün merasiminde gelin ve damada kına yakılması gelenekler arasındadır. Düğünde gelinin eline kına yakılması onun evine ve eşine adanması maksadıyladır. Kınanın renginin de gelinin beline bağlanan kuşağın rengi gibi kırmızı olması nedeni bekâretin simgesi olarak yorumlanmaktadır (Tanrıbuyurdu, 2016: 110). Anadolu’nun hemen hemen her yöresinde düğün zamanı kınanın yakılması geleneği görülür. Gelin anne evinden gitmeden önce eline, ensesine ve ayağına kına yakılır. Kınanın yakılmasıyla ilgili gelinin ağlatılmasına yönelik ve gecenin önemine dair kına türküleri söylenir. Kına yakıldıktan sonra küçük paketler hâlinde hazırlanan kınalar ve kuruyemiş karışımının olduğu çerezler dağıtılır. Bazı yörelerde gelinin arkadaşları genelde kırmızı renkte olan yöresel kıyafetler giyer. Bazı yörelerde de kına gecesi gelinin testi kırma âdeti vardır. Testi içerisinde genelde metal para, kuruyemiş ve baklagiller bulunur.

Ankara Haymana yöresinde kına yakılırken damada iğne batırılır ve kına yakılırken gelinin ağlaması uğur sayılır. Kırşehir’de gelin avucunda bulunan kınayı annesine hatıra kalsın diye evlerinin duvarına sürer (Başçetinçelik, 2009: 243). Nevşehir’de kına gecesi, kız evinde iki tepsi hazırlanır. Bu tepside “yemek, kına ve nahıl ağacı” bulunur. Niğde’de kına yakılırken bereket getirsin diye gelinin avucuna para konulur (Başçetinçelik, 2009: 244).

B. 1. 2. 9. Duvak

Türk düğün gelenekleri içerisinde yer alan “al kuşak bağlama” ve “al duvak örtme” âdetinin kökleri çok eskiye dayanmaktadır. Toplumun hayat görüşünden ve dinî inançlarından izler barındırmaktadır. Tüm bunlar kötü ruhlardan korunup temizlenme, örtünme ve erginleşmeyi ifade eder (Aydemir, 2013: 621).

Eski Türklerde duvak kırmızı renktedir. “Türkün gözü aldadır” atasözü örneği de kırmızı rengin Türklerdeki önemini pekiştirmektedir (Köse, 2003: 93). Eski Türklerde görülen bu âdet Anadolu’da hâlâ bazı yörelerde kırmızı duvak şeklinde görülmektedir. Gelin kuşağı ve duvağı geçmişten günümüze istisnalar haricinde kırmızı renkte olmuştur. Kırmızı renk Türkler için önemlidir. Kırmızı rengin, cesareti ve gücü temsil ettiği düşünülmektedir.

İslamiyet’in kabulüyle duvak bekâretin sembolü sayılmıştır. Bâkire olmayanların duvak takması ayıp karşılanmıştır. Günümüzde bunun en güzel örneği ikinci kez evlenen kadınların

“gelin başı” olarak “duvak” yerine süslü bir başlık veya çiçek takmalarıdır (Köse, 2003: 94). “Gelin duvağından belli olur (124)” atasözü bu durumu belirtir. “Al duvakla giren, ak duvakla çıkar (92)” atasözünde duvağın gerdek sonrası gelinin yüz aklığını ifade eden bir sembol olarak kullanıldığı görülmektedir. Atasözlerinde ağaç duvak ilişkisine de değinilmiştir. “Ağaçsız memleket duvaksız geline benzer (90)” atasözünde bir memleketin ve çevrenin güzelliğini sağlayan ağaçsa bir gelinin de güzelliğini sağlayan unsur duvak olarak görülmektedir. Duvağın önemini belirten diğer atasözü örnekleri “Gelin duvakta, uşak kucakta (125)”, “Gelininki duvak, evinki suvah (130)” şeklindedir.

Adana’da gerdeğin ertesi günü “Duvak günü” olarak adlandırılmaktadır. Gelin o gün elbise giyer ve başına gelinliğin duvağını takar. O gün yemekler yapılır ve mevlit okutulur (Başçetinçelik, 2009: 320). Samsun/ Büyükkolpınar Köyünde geline uğur getirmesi amacıyla düğün günü yeşil renkte duvak takılır (Şişman, 2002: 455).

B. 1. 2. 10. Gelinin Düğün Esnasındaki Tutumları

Gelinin düğün esnasındaki tutumları, ailesinin örf ve âdetlerine göre değişmektedir. Düğünde bakışlar damat ve gelin üzerinde olup davetliler tarafından değerlendirilmektedirler. Tüm bunlar çerçevesinde gelinin düğün esnasındaki davranışları bazen toplum tarafından kabul görülmeyip eleştirilebilmektedir. “Ahmak gelin, yengeyi halayığı sanır (91)” atasözünden hareketle yenge, düğün esnasında gelinin yanında durup ona yardımcı olan kadındır. Atasözü örneğinde belirtildiği gibi gelin yengeyi kendisine verilmiş bir hizmetçi olarak görüp saygısızca davranabilmektedir. Bu tutumuysa toplumun eleştirisine tabi olmaktadır. Gelin düğünü süresince aşırıya kaçan davranışlarda bulunmamalıdır. “Duvarı hatıl, gelini hatun saklar (106)” ve “Gelin, gelin değil, geldiği yer gelin gerek (127)” atasözleri gelinin olgun tavırlar sergilemesi gerektiği ve davetlilerin hatırında güzel hatıralar bırakması üzerine söylenir. Gelin olmak her ne kadar güzel bir duygu olarak görülse de doğup büyüdüğü baba evinden ayrılmak gelin için hüznü bir durumdur. “Gelin babasına hem ağlayalım hem gidelim demiş (123)” bu sebeple söylenmiş bir atasözüdür.

B. 1. 2. 11. Sağdıç

Sağdıç, düğün boyunca damadın yanında olan ona her konuda destek veren kişidir. Genel olarak sağdıçın evli ve tecrübeli olması tercih edilir. Bazı yörelerde damadın iki sağdıçı olur. Sağdıçın koluna kırmızı veya yeşil renkte şerit bağlanır. Sağdıçın görevlerinden biri de gerdek gecesi için damadı bilgilendirmektir. Sağdıçın düğün boyunca ihtiyaç duyduğu her an damadın yanında olmasına rağmen söylemlerinin dikkate alınmadığı durumlar da olabilmektedir. “Sağdıç emeği nicedir, öğütleri hiçedir (144)” atasözü böyle durumlar için

kullanılmaktadır. Nedime ise düğün süresince gelinin yanında olan ve onun ihtiyaçlarını gideren, öğütler veren kişidir.

B. 1. 2. 12. Saçı

Saçı, “Gelinin başından saçılan para, şeker, hububat nesnelere gibi şeyler; düğün armağanı” (Albayrak, 2010: 476) ve kansız kurban “Süt, kıymız, içki ve diğer yiyecek ve içeceklerin kutlu yerlere serpilmesi” (Artun, 2015: 378) şeklinde geçmektedir.

Bu gelenek, Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde gelinin geldiği gün başına saç saçılarak da uygulanmaktaydı. Saçılan bu nesnelere; avcılık devrinde avın kanı, eti ve yağı; çobanlık devrinde süt ve kıymız; çiftçilik devrinde arpa, buğday, darı vb. hububat ürünleridir. Saçı geleneği, yabancı bir soya mensup olan kızın evlendiği kişinin soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan kurban ayininin kalıntısıdır (İnan, 2015: 167).

Saçı kavramı, *Kutadgu Bilig*'de “saç-: saçmak, dağıtmak” şeklinde geçmektedir. *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te “*Ol manga yarmaq saçturdı: O, benim üzerime para saçtı*” şeklindedir (Alptekin, 2011: 245). Saçı geleneği, Türklerin “Gök Tanrı” inancını benimsediği devirlerden beri uygulanmaktadır. Müslüman Türklerde saç geleneğine dair ilk uygulamalar Karahanlı ve Oğuz Türklerinde görülmektedir. Karahanlı Türklerinde gelin attan indirilip eve gidişi esnasında başından aşağıya para ve çeşitli hububat saçılırdı (Kurtoğlu, 2009: 90).

Saçılan saçının içerisine bakliyat ürünleri (mısır, arpa, buğday) bolluk ve bereket; madenî para, güç, kuvvet ve sağlamlık; şeker, mutluluk ve tatlı geçim getirsin diye konulmaktadır. “Saçısı çok olan düğünün pekmezi tatlı olur (143)” atasözünüle saçının evlilikteki yeri söylenmektedir. Günümüzde kullanılan “Darısı başına” dileğinde saç geleneğinden gelmektedir.

B. 1. 2. 13. Gerdek Gecesi

Düğün sonrası gelin ve damadın bir araya gelmesine “gerdek” denir. Gerdek olayı medeni veya dinî nikâh sonrası gerçekleşir. Anadolu yöresinde gerdek gecesine “zifaf gecesi” de denir.

Gerdek zamanı kalınan yere “gerdek evi”, “gerdek damı” ve “gerdek odası” gibi çeşitli isimler de verilmektedir. Sağdıç ve arkadaşları tarafından damat gerdeğe gönderilir. Anadolu’da kızın bakire olmasına özen gösterilir. Özellikle törelerin etkin olduğu bölgelerde “yenge” kadınlar gerdek sonucunu bekler. Kimi yerlerde de kızın bakire olduğu anlaşılınca evin damına

bayrak asılır. Bakire olmadığı anlaşıldığında da baba evine gönderilmektedir (Örnek, 1995: 198).

“Acemi erkekten kadın bile korkar (88)” atasözünde damat gerdeğe girmeden önce sağdıcın onu yönlendirmesi gerektiği vurgulanır. Sağdıcın evli veya bekâr olma seçimi kişilere göre değişir ancak sağdıcın evli olması daha uygun görülür. “Yatsının faziletini güveyden sormalı (147)” atasözüyle de gerdeğe güveyin yatsı namazından sonra girdiği öngörülerek yatsı vaktinin güvey için önemine değinilmiştir. Gerdekle ilgili diğer atasözü örnekleri ise: “Gerdeğe kim girdi ise sarı aşı o yesin (132)”, “Gerdeğe kim girdi ise tavuğu o yesin (133)”, “Gerdek gecesi geri kalmaz (134)”, “Kabağı yiyen gerdeğe girsin (136)” şeklindedir.

Türklerde ateş etrafında oluşan halk inancı ve gerdekte yapılan bir uygulama örneği şu şekildedir: Kayseri’de Tomarza ve Hazarşah’ta damat gerdeğe girmeden önce yatsı namazını kılar. Yatsı ezanının okunmasına yakın damat ve yakınları imamla beraber eve döner. Ondan sonra “gilamada” isimli bağ çubuklarından alınıp kapı önünde imam dua ettikten sonra yakılır. Damat ateş üzerinden atlar. Atlama işlemini tamamladıktan sonra gerdeğe girer. Burada amaç şeytanın damatla beraber gerdeğe girmesini önlemektir (Bekki, 2007: 2).

Van’da gerdek sonrasına dair uygulama örneği şu şekildedir: Gelinin odasına kadınlardan biri şerbet getirir ve onu geline içirir. Gerdek odasında gelin konuşmaz ve damat ona altın taktıktan sonra “dilbağı” çözülür (Başçetinçelik, 2009: 311).

B. 1. 3. Atasözlerinde Evlilik Sonrası Dönem

Evlilik sonrası dönem, eşlerin tutumu, akraba ilişkileri ve gelin-kaynana ilişkisi konularını içermektedir. Evlilik sonrası dönem, eşlerin, eşler ile akrabaların arasındaki iletişimi konu aldığından karşılıklı saygı, güven duygusu ve sevgi bağının güçlendirilmesi hususları özendirilmiş, tam tersi durumlar ise yadırganmıştır.

B. 1. 3. 1. Evlilik Sonrası Eşlerin Birbirine Karşı Tutumu

Türk aile yapısında geçmişten günümüze örf ve âdetler içerisinde kocaya ve ataya saygı ağır basmaktadır. Kadına eşine saygıda kusur göstermemesi gerektiği yönünde “Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen atı kapında tutma hiç durma sat (157)” atasözü örneğinde olduğu gibi öğütler verilmektedir.

Kadının eşine saygılı olduğu kadar eşinin de aynı şekilde karısına saygılı davranması gerekmektedir. Evlilikteki düzen ve dirlik sadece saygıyla değil “Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan (179)”, “İki gönül bir olursa, bağ duvar istemez (214)”, “İki gönül bir olursa (olunca), samanlık seyrân olur (395)” atasözlerinde de görüldüğü gibi eşlerin birbirine

olan sevgisi ve muhabbetiyle de sağlanmaktadır. “A kız ağan ne çirkin? –Babam evinde oda yoktu (148)” atasözüyle de kadının eşine laf atılması durumunda onu koruyucu tavırlar alması gerektiği anlatılmaktadır. Erkeğin ise hanımına “Kadın erkeğin eşi, evin güneşidir (218)” atasözündeki gibi değer verici ifadeler kullanması evlilikteki olumsuzlukları ortadan kaldırmakta ve birlikteliği daha sağlıklı hâle getirmektedir. “Avradı eri saklar, peyniri deri (287)” atasözünde erkeğin eşine sahip çıkması ve onu koruması gerektiği belirtilmektedir. Elbette ki evlilikte bütün bu hususlar önemlidir ancak böyle davranılması evliliğin sorunsuz olacağı anlamına gelmez. “Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz (181)”, “Dumansız baca, çekişmedik karı koca olmaz (182)” atasözlerinde bu tür tartışmaların olabileceği vurgulanmaktadır. Yaşanabilen bu tartışmalarda dışardan müdahale yapılması “Er ile avrat arasına girenin hürmetsizliği kalır (190)”, “Karı koca arasına girilmez (221)” atasözlerinde olduğu gibi hoş karşılanmamaktadır.

Türk toplumunda kadının evlilik içi düzenin sağlanmasında önemli olduğu “Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz (164)”, “Avrat var ev yapar; avrat var ev yıkar (166)”, “Evi ev eden avrat (yurdu şen eden devlet) (201)”, “Yuvayı yapan diş kuştur (254)”, “Avradın yıkmadığı ev, bin yıl dikili kalır (289)” atasözü örnekleriyle de belirtilmiştir. Kadın evin içindeki düzene hâkim olduğunda çocuğuna yokluk durumunu göstermemelidir. Çocuk evin içerisinde yaşanan bu durumu aile dışından birilerine söyleyebilmektedir. Kocaya ise varlığı çok göstermemelidir çünkü evinde her şeyin var olduğunu bilen adam çalışma gayretini azaltabilmektedir. Bu sebepten ötürü “Azı çocuğa çoğu kocana gösterme (167)” atasözü söylenmiştir. Kadının çalışkan olması gerektiği yönünde “Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at (174)”, “Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de (199)” atasözü örnekleri söylenir.

Evlendikten sonra eşler için kendilerini en rahat hissettikleri yer evleridir. “Erim er (yiğidim yiğit) olsun da yerim (durağım) çalı (kaya) dibi olsun (193)” atasözü eşlerin en çok birbirinin yanında rahat ettiği ve başka bir yere sığınmakta zorluk çektiği hususuna değinmektedir. Anne ve babalar kızları için ellerinden geleni yaparlar ancak “Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar (152)” atasözü örneğinde olduğu gibi kız mutluluğu kocasında aramaktadır. Belli bir olgunluğa erişen kız için babasının; kocası ölmüş kadın içinse oğlunun eline bakmak ve ona muhtaç olmak ağır gelmektedir. “Baba (oğul) ekmeği zindan ekmeği; koca ekmeği meydan ekmeği (168)” atasözünde bu durum açıklanmıştır.

Kız çocukları anne ve babasının ve onlarla birlikte geçirdiği zamanın kıymetini evlendikten sonra daha iyi anlar. Anne ve babadan gördüğü o ilgiyi ve sevgiyi gittiği yer ona veremeyebilir. “Anası besler hurmayla, eloğlu karşılar yarmayla (156)” ya da “Kız idim, sultan idim, nişanlandım hân oldum, gelin oldum, kul oldum, ayaklara çul oldum (235)” atasözleri bu durumu özetlemektedir.

“Arı gibi eri olanın dağ kadar yeri olur (159)” atasözünde erkeğin çalışkanlığı arıya benzetilmiştir. “Avrat gayreti gütmemeli, er gayreti gütmeli (165)”, “Kocam gitti evim şaştı; kocam geldi evim taştı (238)” atasözlerinde bir evin geçiminin sağlanmasının daha çok erkeğe düştüğü belirtilmektedir. Erkek eve geldiği zaman karısı onu güler yüzle karşılamalıdır. “Avradı bed olanın sakalı tez ağarır (163)”, “Deh demeden yürürse at, gir oyna çık oyna; eve gelince yüzüne gülerse avrat, gir oyna çık oyna (180)” atasözleri bu durumu belirtir. Kadın kocasının varlığının kıymetini daha eşi hayatta iken bilmelidir. Bu durumla ilgili “Darı kadar kocanın, dağ kadar gölgesi olur (177)”, “Eri olmayanın yeri olmaz (192)” atasözlerinde kadının kocasının değerini hayattayken bilmesi gerektiği belirtilir. Kadının evlilikte birlikteliğe yönelik huzurun artmasını sağlamak için eşine yakın ve sadık olması yönünde “Arazi eve, at yere, avrat ere yakın olmalı (158)”, “Bir eve bir baca, bir kadına bir koca (173)”, “Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını (194)” atasözleri söylenir.

Atasözlerinde dikkat çeken hususlardan biri de tek eşliliğin önemidir. Birden fazla evliliğin uygun görülmeyip hoş karşılanmadığı atasözlerinde özellikle belirtilmektedir. Bu durumla ilgili atasözü örnekleri “Dü zen olan evde düzen olmaz (320)”, “Evde iki avrat olunca ev süpürülmemiş kalır (343)”, “İkinci koca, karanlık gece (398)”, “Kadının biri âlâ, ikisi beladır (409)” şeklindedir.

B. 1. 3. 2. Evlilik Sonrası Akraba İlişkileri

Evlilik sonrası akraba ilişkilerinde evlilik yoluyla sonradan kazanılmış ve atasözlerinde de işlenmiş akrabalıklardan olan gelin-kaynana ilişkisi, eltiler arası ilişki ve kayın ele alınacaktır.

B. 1. 3. 2. 1. Gelin-Kaynana İlişkisi

Gelin-kaynana ilişkisini konu alan; atasözü, deyim, mâni, fıkra, türkü gibi pek çok halk edebiyatı ürünü bulunmaktadır. Toplumda gelin ile kaynana ilişkisinde genel olarak görülen anlaşamama hususu atasözü metinlerinde de dikkat çekmektedir.

Günümüzde gerek modernleşme gerekse küreselleşmenin etkisiyle “etki-tepki” savunmasıyla birlikte gelinler ve kaynanalar arasında toplumun genelinde tartışmalar

çıkılmaktadır. Gelin ve kaynananın anlaşması toplum gözünde zor bir durum olarak görüldüğünden günümüzde daha kız isteme esnasında gelinin kaynanadan ayrı yerde kalma şartı sunulmaktadır. Bu ilişkiyle ilgili genel kabul gören görüş ise gelinin yaşından ve annelik konumundan dolayı kayın validesine saygılı olması yönündedir. Kaynana, anne makamına uygun düşen, kaim olan demektir. Bu sebeple gelin kaynanasına yabancı biri gibi değil, onu kendi annesinin yerine koyarak bu sevgi ve saygı ile yaklaşması gerekir.

“Bahar güneşi gelinime, güz güneşi kızıma (169)” atasözü örneğinde kaynana gelini yerine kızına daha çok değer vermektedir. Güz güneşinin insana faydası vardır ve faydalı olan şeylerin öncelikle kızına gelmesini ister. Aldatıcı etkisiyle insana zarar veren bahar güneşini ise gelinine yakıştırmaktadır. Gelinin saygılı olması gerektiği kadar kaynananın da anlayışlı olması ve baba evini bırakıp gelen kendi aile bünyesine dâhil olan geline el gibi bakmaması gerekmektedir. Kaynananın gelinini dışlayıcı tavırlar sergilemesi, kızını daha ön planda tutması sonucu “Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun (250)” öğüt niteliğinde atasözü örneği söylenir. Kaynana gelinden yaşça büyük ve daha tecrübeli olduğu bilinciyle olgun hareket etmelidir. Ailenin bütünlüğünün sağlanmasında bu tutumlar önemlidir.

Toplum tarafından gelin ve kaynana arasındaki ilişkinin “Gelin, çiçek her dediği gerçek; kaynana, yılan her dediği yalan (204)”, “Gelinin dini yok kaynananın imanı (207)”, “Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur (227)”, “Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar (230)” atasözlerinde olduğu gibi olumsuz yönde olduğu düşünülmektedir. Gelinin kocasını ailesinden ayrı bir parçaymış gibi düşünerek hareket etmesi “Kaynana öcü; oğlu cici (229)” atasözüyle belirtilmektedir. Gelin-kaynana arasındaki çatışmaların doğurduğu kapalı gerginlikle devam ederek toplumda değişmeye uygun olmayan normların bölünmesini engellemektedir (Kuru, 2016: 59).

Gelin-kaynana anlaşmazlığı arkeolojik kazılarda dahi kendisini göstermiştir. Kazı esnasında ortaya çıkan bir tablette çivi yazısıyla, bir gelinin kendisinden uzakta olan eşine “Gel beni bu annenden kurtar, yoksa öleceğim” diye seslendiği ortaya çıkmıştır (Yılmaz ve Sarı, 2015: 13).

Kaynana hâkimiyeti halk inanmalarında da kendisini gösterir. Samsun/Demirci köyünde gelin, damat evine gireceği esnada kaynananın koltuğunun altından geçirilir. Böylece gelin kaynananın buyruğunun altına girmiş olur (Şişman, 2002: 456).

B. 1. 3. 2. 2. Eltiler Arası İlişki

İki erkek kardeşin eşleri arasındaki ilişki için “elti” kavramı kullanılır. Hısımlar arası ilişkiler akrabalık ilişkileri kadar sıcak olmayabilir. Bu durumun nedeni ise hısımlar arası bağın evlilik yoluyla sonradan oluşmasıdır. Akrabalık bağı ise kan yoluyla oluşmaktadır. Türk atasözü örneklerinde de bu durumda elti çok sevilmeyen soğuk duran kişiler olarak tabir edilmiştir.

Atasözlerinde elti ilişkisi genel itibariyle aralarındaki ilişkinin çok iyi olmadığı yönündedir. Bu durum “Elti eltiden hoş olmaz, elti eteğinden peş olmaz (184)”, “Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz (186)”, “Eltinin bohçası, eltinin bohçasıyla kavga edermiş (187)” atasözü örneklerinde de kendisini gösterir. Öyle ki bu anlayışın boyutunu ifade etmek için “Eş gemisi yürümüş de elti gemisi yürümemiş (196)”, “İki kumanın çamaşırı bir tekneye sığırdı da, iki eltininki sığmadı (216)” ve “Kumanın atı yürümüş de, eltinin atı yürümemiş (243)” atasözleri kullanılmaktadır. Bu konunun diğer bir yönü ise anlaşmazlık hâlinin diğer insanları mutlu ettiği. Bununla ilgili “Elti eltiden kaçır görümceler bayrak açar (185)” atasözü örneği bulunmaktadır.

B. 1. 3. 2. 3. Kayın

Türk kültüründe kayın, kadın için erkek tarafına, erkek için ise kadın tarafına hitapların önüne eklenen kavramdır. Kayınbirader, kayınpeder, kaynana, kayınbaba, kayınvalide, kaynata vd. şeklinde kullanılmaktadır.

Ural-Altay kültüründe göğün katları, kayın ağacından yapılma bir direk üzerine ya da kayın ağacının üzerine kertikler açılarak temsil edilmektedir. Kayın ağacı burada yaşamı temsil eden ağaç olarak görülmektedir (<http://www.dilforum.com>) Eşler arası akraba ilişkilerinde kayın şeklinde hitabın kullanılması onlara verilen önemi göstermektedir. Bu durum atasözlerine de yansımıştır. “Etiler içinde koyun, erkekler içinde kayın, altınlar içinde yıldız, kadınlar içinde baldız (200)”, “Kadhaş timiş kaymaduk, kadhın timiş kaymış (Kardeş demiş kayırmamış, kayın demiş kayırmış) (217)” atasözü örneklerinde toplumda kayına gösterilen değeri ifade etmektedir.

B. 1. 4. Atasözlerinde Evlilik Dönemi ile İlgili Diğer Unsurlar

Atasözlerinde evlilik dönemi diğer hususlarda Türk kültüründe önem verilen at-avrat-silah üçlüsüne değinilecektir.

B. 1. 4. 1. At-Avrat-Silah

Türk kültüründe at, avrat ve silah üçlüsü önemlidir. Bir yiğidin biniti, silahı ve arkasında manevi güç olan eşi, namus olarak görülmektedir. Türk toplumunda bir erkeğin altındaki atı

iyi, belindeki silahı sağlam ve yanındaki karısı sadıksa onun asla hiçbir zorlukta yıkılmayacağına inanılmaktadır. Atasözü metinlerinde Türklerin at ve avradı kutsal görüp uğur getirdiklerine inandığı görülür. “Atta, avratla uğur vardır (283)” atasözü metni bu duruma örnektir ayrıca kutsal olan bu varlıkların korunması da Türkler için önemlidir. “At, avrat, silah (ödünç verilmez) (160)”, “At ile avradı emanet verme (274)” atasözlerinde onları korumanın öneminden bahsedilmektedir. At aynı zamanda Türkler de baht, kısmet olarak görülmektedir. “Altına at düşenin gönlüne murat düşer (264)”, “At ile avrat yiğidin bahtına (275)” atasözlerinde de atın kısmetle ilişkisi olduğu belirtilmektedir. “At ver barış, kız ver barış (278)” ve “At veren dost; kız veren düşman kazanır (279)” atasözlerinde at dostluğu, barışı temsil etmektedir.

İslam dininde de at önem teşkil etmektedir. Peygamberimiz Mirac’a “Burak” isimli binitle çıkmıştır. Kur’an-ı Kerim’de binitin özelliklerinden bahsedilmemiştir ancak Türkler bu biniti “kutlu at” şeklinde adlandırmışlardır. Türk kültüründe erkek çocuklara “Burak” isminin kullanılmasının bununla ilişkili olduğu söylenebilir. Çeşitli İslami rivayetlere göre Hz. Âdem’in Cennet’ten yeryüzüne inerken Burak’a bindiğine inanılır. Şamanların göğe yükselirken kullandığı deflerine “şaman atı” denilmiştir. Bu ata “Parak, Puura” gibi isimler verildiği görülür. Atların ölenlerin ruhunu öbür dünyaya götürdüğü inancı hâkimdir (Olgunsoy, 2007: 102). At sembolü, Anadolu’da sosyal, siyasi, askerî, dinî, ekonomik faaliyetler üzerinde önemli rol oynar. Dede Korkut Hikâyeleri, Manas Destanı, Köroğlu’nda atın önemi açıkça görülür.

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları içerisinde evlilik dönemi ile ilgili 488 metne rastlanmıştır. Evlilik öncesi atasözlerinde; evliliğin kısmet ile ilişkisi, evlilik öncesi ailelerin evlatlarına nasıl bir eş alınmasına dair öğütleri, alın yazısı, evlilik öncesi herkesin kendi dengine uygun olan kişiyi bulması, bekârlık hâli ve evliliğe hangi dönemde karar verilmesi gerektiği gibi konular ele alınmıştır. Evlilik esnası atasözlerinde nişan dönemi, nikâh, çeyiz, sağdıç, duvak, gelinin düğün esnasındaki tutumları, düğün evi, düğün aşısı ve çalgıları, gerdek gecesi, başlık parası (kalın), kına, saç gibi konulardan bahsedilmektedir. Evlilik sonrası atasözlerinde kadının eşine sadık olması, evin düzenini sağlaması, erkeğin çalışkan ve ailesine düşkün olması, kaynana-gelin ilişkisi gibi konular işlenmiştir. Karı ve kocanın evlilik sonrası aralarında oluşan sevgi bağının kuvvetli olması gerektiği ve sadakat konusu atasözlerinde dikkat çekmektedir. Evlilik sonrası atasözlerinde, eşler arasındaki ilişki ileride oluşacak aile bağının daha sağlam temeller üzerine oturtulması yönünde verilen tavsiyeler dikkat çekmektedir. Evlilik ile ilgili diğer atasözleri konusunda at-avrat-silah konusu ele alınmıştır. Türklerde atın, avradın ve silahın önemine değinilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE ÖLÜMLE İLGİLİ UNSURLAR

C. 1. Atasözlerinde Ölüm Dönemi

Ölüm, geçiş döneminin son aşamasıdır. Hayatın temel ve kaçınılmaz bir gerçeğidir. Ölüm konusu, hem bu dünyayla hem de öteki dünyayla ilişkilendirilir. Herkesin başına gelen ölüm sonrasında bilinmezliği insan zihnini meşgul eden konulardan biridir. Toplumda ölüme bakış açısı “acı bir gerçek, kurtuluş, buluşma gecesi, düğün gecesi, Hakk’a yürüyüş, yeniden doğuş, dünyadan göçmek vb.” şeklinde değişkenlik gösterir.

Pertev Naili Boratav’a göre ölüm, somut olarak insan yaşamının bitişidir. İnsan topluluklarının inanış ve törenlerinde doğum gibi ölümden bir geçiş aşaması değerini taşır. Ölümden sonra ölenin yaşayanlar ile ilişkileri ve alışverişleri devam etmektedir (Boratav, 2013: 221).

İnsanoğlu var olduğundan bu yana ölüm sırlarını öğrenmeye çalışarak ölümlü “nefes, rüzgâr, tın, esinti” anlamlarına gelen sözcüklerle ifade etmiştir (Artun, 2016: 10). Ruh kavramı, Sivas ve Ankara’da rüya, Eskişehir’de arı, Erzurum’da güvercin, Çankırı, Kayseri’de sinek, Afyon’da kelebek gibi somut veya soyut çeşitli benzetmelere tabi tutulmuştur (Başçetinçelik, 2009: 397).

C. 1. 1. Atasözlerinde Ölüm Öncesi

Ölüm, kesin zamanı bilinmeyen ancak insan hayatının kaçınılmaz bir olayıdır. Bundan ötürü kişi hayatını ölümü unutmuyarak ve her an olabilme ihtimaline karşı hazırlıklı yaşamalıdır. İnsanın ömrü sürelidir ve bir gün son bulduğunda gerek daha sonraki ahiret hayatı gerekse ölümden sonraki defnedilme süreci belli hazırlıkları gerektirmektedir. Ölüm öncesinde insanlar hayatlarını günah, sevap, farz, sünnet gibi emredilen ölçülerde yaşarlarsa ölüme hazır olabilmektedir. Allah yarattığı her kuluna ömrü belli bir süreyle vermiştir. “Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz (34)” ve “Allah kuluna nefesi sayı ile vermiş (36)” atasözleri ömrün belli bir süreye tabi olduğunu gösterir.

“Ölümlü misafir ansızın gelir (231)” atasözüyle nasıl ki ev misafir gelme ihtimaline karşı hazır bulunduruluyorsa, ölümün de her an gelebileceği ihtimaline karşı manen ve bedenen hazır olunması gerektiği anlatılmaktadır.

C. 1. 2. Atasözlerinde Ölüm Esnası

Ölüm esnası, Azrail'in gelip halk arasında can çekişme olarak da adlandırılan ölüm anı gelen kişinin canını alma sürecidir.

C. 1. 2. 1. Ölüm Anı

Ruhun bedenden ayrıldığı aşamaya “ölüm anı” denir. Ölüm anında kişiye ruhunu acı çekmeden ve iman selametiyle kolayca teslim edebilsin diye yakınları tarafından Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur ve ona Kelime-i Tevhid hatırlatılır. Türk kültüründe insanın ölüm esnasında canının bir kuş gibi uçtuğu varsayılır. Orhun Abideleri'nde ölmek, “uçmak, uçup gitmek” şeklinde anlatılmıştır (Artun, 2015: 229).

Dünya hayatından ayrılmanın ve ecelin bilinmezliğinin verdiği korkunun boşuna olduğu “Korkunun ecele faydası yoktur (170)” atasözü ile dile getirilir. “Ecel ne bir saat geri, ne bir saat ileri (94)” atasözünde de ecelin vaktinde gelerek canı aldığı belirtilir. Eceli gelmeyen kişi için ise “Eceli gelmeyen taşı bastırırsan yine ölmez (105)” atasözüyle ne olursa olsa yine ölmeyeceği belirtilmiştir.

İnsan hayatında bazen bir kaza bazen de hiç beklenmedik anda gelen ölüm gibi olaylar olabilmektedir. “Olaakla öleceğe çare bulunmaz (10)”, “Denize kapak, ölüme çare olmaz (77)”, “Ecelden başka her şeyin (şeye) çaresi (çare) bulunur (96)” atasözlerinde ölüme çare bulunamayacağı belirtilirken aynı zamanda olan biten bir olay için de bir şey yapılamayacağı söylenir. Bazen hasta yatağında olan ölmez de diri olan birisi ani bir şekilde ölebilir. “Hasta inilirken sağ ölür (139)”, “Hasta yatan ölmemiş, vadesi gelen ölmüş (140)” atasözleri bu duruma örnektir. Vakti dolan kişi ise çok küçük nedenlerle bile ölebilir. “Bahanesiz ölüm olmaz (51)” atasözünde bazen küçük bir baş ağrısının dahi ölüme sebep olabildiği söylenmektedir. Ölüme sebep olarak görülen durumlardan birisi de hastalıktır. “Boş oturmak (boşluk) uyku getirir, uyku hastalık getirir, hastalık ölüm getirir (63)” atasözü ölümün kendiliğinden gerçekleşmediğini ve insanın sağlığına dikkat etmediği zamanlarda ölümle karşılaşabileceği söylenmektedir.

İnsanın ölmesi için çok hasta ya da yaşlı olması gibi büyük sebeplere ihtiyacı yoktur. “Ecel geldi (cihana), baş ağrısı bahane (91)”, “Ecele çare bulunmaz (98)” ve “Çıkacak can yorganda da, urganda da çıkar (69)”, “Ecele çare olsaydı, Lokman Hekim bulurdu (99)” atasözleri ölüme (ecele) çarenin olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Ölüm vakti gelmiş olan için dünyadan ayrılışı ne kadar üzücü bir durum ise yakınları da onu kaybettiği için o kadar üzgündür. “Anadan doğmak ölmek içindir (39)” atasözü hayat

denilen doğum ve ölüm döngüsünden bahsetmektedir. Her şeyin bir sebebi olduğu gibi dünyaya gelişimizin sebebinin de ölmek için olduğu bu atasözü örneğiyle açıklanmaktadır. Ölenin ardından geride kalanlar hayatlarına devam etmek zorundadır. Bu durum için “Ölenle kim ölmüş, herkes sırasını bekler (191)” atasözü söylenir.

C. 1. 2. 2. Azrail

İslam dininde Azrail, İsrail, Mikail ve Cebrail olmak üzere dört büyük melek vardır. Bu meleklerin hepsinin farklı görevleri bulunur. Ölüm vakti gelen insanların canını alma görevi ise Allah tarafından “Azrail” e verilmiştir. “Azrail’e bahane bulunmaz (5)” atasözü insanların ölüm vakti geldiğinde Azrail karşısında çaresiz olduğunu belirtmektedir. “Azrail de emir kulu (-dur) (3)” atasözüyle Azrail’in can almakla görevlendirilmiş olduğu belirtilir. Azrail, *Kur’an-ı Kerim*’de “*Sizin canınızı almaya vekil kılınan ölüm meleği (Melek’ül-mevt) canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz*” (Kur’an/ Secde: 11) şeklinde geçer.

İnsanoğlu dünyaya ait nesnelere sonsuza dek sahip olacakmış hissine kapılır. “Mal mala erişinceye kadar, Azrail cana erer (172)” atasözüyle ölüm meleği Azrail geldiğinde ölümün gerçekleştiği ve bu hissini ortadan kalktığı söylenir. İnsanın arzu ve istekleri sona eremeyeceği gibi ömrü de bütün bunları gerçekleştirebilmek için yeterli olmamaktadır. Ölüm meleği Azrail can almaya geldiğinde, “Azrail gelince oğul, uşak sormaz (4)” atasözü örneğinde de görüldüğü üzere canını alacağı kişinin genç veya yaşlı olduğuna bakmaz.

Azrail ölüm meleği olduğundan halk arasında daha çok korku uyandırır ve “elinde tırpan olan bir biçici” olarak tasvir edilir. Azrail’in yapısının böyle korkunç olarak hayal edilmesi değişik halk inanmalarını beraberinde getirmiştir. Ölüm anında Azrail ile ilgili bazı yörelerde geçen inanmalar vardır. Örneğin bir mahalleden ölü çıktığında o mahallede su dolu kaplar boşaltılır. Nedeni ise “Azrail parmağını batırır”, “Azrail kanlı bıçağını yıkar” gibi halk inanmalarıdır (Boratav, 2013: 221).

Bazı yörelerde Azrail’den korku gereği adını anmak yerine “can alıcı” olarak söz edilir. Atasözlerinde de bunun örneği görülür “Can alıcı (Azrail) oğlancıklar üleştirmiş onun ona benim bana tek kosun (7)” atasözü metninde adının anılmaması sebebiyle Azrail’den korkulduğu görülmektedir. Azrail’in genç veya çocuk yaşta olanların canını daha çok aldığı inancı vardır. “Doğuran avrat Azrail’i yenmiş (81)” atasözünde bu inancın temellerine rastlanılır.

Trabzon’da Azrail’e dair halk inanması şu şekildedir: “Kişinin bir anda vücuduna titreme geldiğinde yakınından Azrail’in geçtiğine inanılır. Buna ‘Azrail yokladı’ denir. Bu

durumda kişi ölümü hatırlar ve unutmadığını belirtmek için titreme anında ‘ölüm aklımda’ ” der (Kolot, 2017: 119).

Çeşitli halk inanmalarına göre Azrail’in bebeklerin ve çocukların canını alırken acıtmamak ve korkutmamak için “elma” gösterdiği söylenir. Ölüme giderken gülümseyenlere ise Azrail’in cennetten bir köşk bahsettiği ve gözünün önüne getirdiği söylenir (Kutsi, 1990: 105).

Kırgız ve Kazak Türkleri arasında anlatılan, Azerbaycan ve Anadolu’da da yayılan söylentiye göre Dede Korkut uykuda iken Tanrı ona “Sen ölümünü kendin istemedikçe ölmeyeceksin” demiş. Bir gün Korkut Ata ovaya kaçan boğayı yakalamak için koşarken yorulmuş ve “Eğer ölmezsem ona yetişirim ve yakalarım” demiş. Rivayete göre böyle dedikten sonra küçük boğa ona doğru gelmiş ve Dede Korkut iş işten geçtikten sonra hata ettiğini anlamış. Bu sefer “Nor” a (erkek deve, buğra) binerek dünyanın bir ucuna gitmiş ve orada karşılaştığı mezar kazıcılarına “Bu mezar kimin?” diye sorduğunda “Korkut” un cevabını alınca dünyanın diğer ucuna kaçmıştır. Orada da mezar kazıcıların kendisi için mezar kazdığını görünce çadırına dönmüş. Ülkesine döndükten sonra üzerine bindiği Nor’u kesmiş ve derisinden torba dikmiş. Torbanın içerisine kopuzunu koymuş. Seccadesini ırmağın üzerine serip orada yaşamaya başlamış. Dede Korkut’un ettiği dua ile seccade batmayarak ırmağın ortasına kadar sürüklenmiş. Azrail, Dede Korkut’a önceleri “mezar kazan” insan biçiminde görünürken bu sefer “karayılan” kılığında gelmiş ve canını almıştır (Kutsi, 1990: 108). “Ecelden kaçılmaz nerde olsa gelir bulur (97)” atasözü örneğinde de ecelden kaçan Dede Korkut örneğinde olduğu gibi nerede olunursa olunsun ecelin gelip bulduğu, ecelden kaçışın olmadığı gerçeği anlatılmaktadır.

C. 1. 3. Atasözlerinde Ölüm Sonrası

Ölüm gerçekleşmesi tâbi bir olaydır. Kaçınılması ise mümkün değildir. İnsanlar bedenî ölümü kabullenmiş ancak isimlerinin yaşamasını istemişlerdir. Yaşarken öyle yaşamalı ki öldükten sonra dahi unutulmamalı düşüncesini benimsemişlerdir. “Er ölür adı kalır (121)” atasözü bunu dile getirir. Öldükten sonra ismini yaşatabilmenin de ya mert bir insan olarak yaşamaya ya da anılacak bir eser bırakmaya bağlı olduğunu düşünmektedirler. “Ârif ölür, el tez duyar (41)”, “At ölür meydan (nalı) kalır; yiğit ölür şan (namı) kalır (42)”, “At ölür, semeri kalır; insan ölür, eseri kalır (43)” atasözleri bu düşünceyi ifade eder.

Ölüm sonrası, ruhunu teslim eden kişinin geride kalanlar tarafından imamla birlikte yıkama, kefenleme, tabuta koyma, mezara götürme gibi defin işlemleri yapılır. Ardından ağıt

yakılır ve ölü aşı yenilir. Anadolu’da ölen kişi için mezar taşı yazdırılması geleneği de ölüm sonrası uygulamalarındandır. Ölen kişinin vasiyeti ve miras paylaşımı da ölüm sonrasında yapılmaktadır.

C. 1. 3. 1. İmam

İmam, İslam dininde bulunan din görevlilerindedir. İmamın asli görevi cemaate namaz kıldırma olmakla birlikte dinî uygulamalara öncülük etme ve insanları dinî hususlarda aydınlatma gibi görevleri de vardır. Örneğin cenaze törenlerindeki görevleri: “Sela okumak, cenaze namazı kıldırarak, cemaatten helallik istemek, talkın vermek vd.” şeklindedir.

İmamla ilgili atasözü metinlerine genel olarak bakılırsa eleştirel ve mizahi bir yönde olduğu görülmektedir. Cenaze törenlerinde taziye için gelen insanlara bazı yörelerde helva ikram edilmektedir. İmam da herkesle birlikte helva yemesine rağmen Kur’an-ı Kerim okumuş olsa dahi mizah yoluyla “Hoca helvayı gördü, Kur’an’ı unuttu (151)” atasözü örneği söylenir.

Buldukları konum gereği halk arasında imama değer verilmektedir. Bu sebepten ötürü önemli gün ve davetlerde çağrılmaktadırlar. Ölü yemeği, mevlit programları, köylerde ramazan davetlerinde, dinî nikâh merasimlerinde imam bulunur. İmamın katıldığı davetlerde dua etmesi halk için önemlidir ancak halk tarafından da imamdaki davet beklenmektedir. İmamların ise hem vakitleri yetmediğinden hem de maddi durumları müsait olmadığından misafir ağırlamaya fırsatları olamamaktadır. Bu sebepten ötürü “İmam evinden aş, ölü gözünden yaş çıkmaz (153)” atasözü örneği mizahi tarzda söylenmiştir.

C. 1. 3. 2. Yıkama

Vefat eden kişinin mezara defnedilebilmesi için kişi ruhunu teslim ettikten sonra çenesinin bağlanması, gözleri açıksa beden henüz soğumadan kapatılması, daha sonra “gasil” adı verilen yıkama işlemine geçilmesi gibi işlemlerin yapılması gerekir.

Cenazenin yıkama işlemini meslekten yıkayıcılar, hocalar ve bu iş konusunda tecrübeli olan “dinî bütün insanlar” yapar. Ölü yıkanması esnasında genellikle az kişi bulunur. Kadınları kadın yıkayıcılar; erkekleri ise erkek yıkayıcılar yıkar. Kadının yıkandığı yerde erkek, erkeğin yıkandığı yerde kadın bulunmaması gerekir (Örnek, 1995: 216). “Ben ölü yıkayıcısıyım ister cennete gitsin ister cehenneme (6)” atasözünde ölü yıkama işleminde bulunanların bu işlem sırasında gerekenleri yaptıklarını, kişinin ahiret hayatıyla ilgilenmediklerini, vefat eden kişi ister iyi ister kötü birisi olsun bu uygulamaların herkese aynı şekilde yapıldığını göstermektedir.

Yıkama işlemi için teneşir tahtasına konan mevtanın yıkanması sırasında kullanılan sabun, bez gibi malzemelerin kullanılmamış ve temiz olması gerekir. Yıkama esnasında

kullanılacak suyun da el değmemiş (temiz) olması gerekir. Vücudu sabunla ve güzel kokularla yıkanan ölüye gusül abdesti aldırılır. Yıkama işleminin hemen ardından kefenlendikten sonra defin işlemi gerçekleştirilir çünkü vücut fonksiyonları durduğu için abdest bozulabilmektedir. Ölüünün gününde gömülmesi gerektiği atasözlerinde de belirtilmiştir. “Ölüyü gününde (gömmeli), tavuğu pininde (tutmalı) (245)” şeklinde geçer.

C. 1. 3. 3. Kefenleme

Kefen, eceli gelip canını teslim eden kişinin bu dünyadan göç ederken içine sarıldığı beyaz renkteki kumaşın adıdır. Kişi mezarına kefenlendikten sonra konulur. Kefenin renginin beyaz olarak tercih edilmesi kişinin dünyadan göç ederken temiz gittiğine dair bir temenni niteliğindedir. Beyaz rengi, çeşitli mitoloji ve kültürlerde genel olarak aydınlık, ışık, saflık, temizlik, iffet, sadelik, kutsallık ve kurtuluş anlamlarına gelmektedir. Yaşar Çoruhlu’ya göre beyaz renk, ölümden dolayı duyulan üzüntüyü ifade etmek için kullanılır. Bunun sebebini Maniheizm’e yani Uygur devrine bağlamaktadır. Maniheizm’de beyaz renk ışığı (iyiliği) temsil eder (Çoruhlu, 2011: 233-235).

Ölüünün kefenlenmesi işlemi Anadolu’da İslami geleneklere göre yapılır. Erkek kefeni gömlek, izar ve lifâfe denilen üç parça bezden oluşur. Kadın kefeni ise; himâr, dir, hırka, izar ve lifâfe adında beş parça bezden oluşur. Lifâfe, baştan ayağa kadar örtülen beze denir. Himâr başa örtülen; dir göğüse konulan bezdir (Örnek, 1995: 217). “Kefenin cebi yok (166)” atasözünde gerçek manada kefenin biçim olarak cepsiz, sade, düz bir kumaş olduğunu belirtir. Cebi yoktur ifadesiyle asıl anlatılmak istenen ise kişinin bu dünyadan giderken yanında hiçbir şeyi götüremeyeceğidir.

Kefen herhangi bir iple değil, kenarından çekilen bir iplikle dikilir. Halk arasında kefen kişinin kendi helal parasından olsun ve başkasına yük olmasın düşüncesiyle sağlığı yerindeyken alıp bir kenara konulur (Artun, 2015: 235). Ölüünün ne zaman, nerede ve nasıl geleceği bilinmemektedir. İnsan hayatının geçiş dönemlerinden yaşlılık evresi ölüünün çok yaklaştığını; belin bükülmesi, saçın ağarması, bünyenin zayıf düşmesi, hastalıkların çoğalması gibi belirtilerle haber vermektedir. Bu evrede olan insanlar ölüünün yakınlığının farkındadırlar. İbadetlerini arttırmak ve fiziki hazırlıklarını yapmak gibi uğraşlara girerler. Hatta aralarında kefenini bile alanlar vardır. “Kefen alacak adam gözünün yaşından belli olur (165)” metni incelendiğinde bu hususun göz önünde bulundurulduğu görülür. Öyle ki kişi kefeni kendisi ya da bir başkası için alıyor olsa da verdiği üzüntünün kolayca anlaşıldığı söylenmektedir.

C. 1. 3. 4. Tabut

Ölen kişi yıkanıp kefenlendikten sonra mezara götürülürken tahtadan yapılmış sandık biçimindeki tabuta konulur. Seyrek olarak tabutun kişiye özel durumlarda maden veya tenekeyle kaplandığı da görülmektedir. Tabutun üzerine örtülen ve genellikle yeşil renkte olan, üzerinde Arapça yazılı dualar bulunan örtüye “tabut örtüsü”, “Kâbe örtüsü”, “cenaze örtüsü”, “sal örtüsü” denilmektedir. Bu örtünün yerine halı, kilim, battaniye vb. örtülerinde kullanıldığı görülür (Örnek, 1995: 218). Mevta hiç evlenmemiş bir genç kızsız tabutun üzerine gelinliğin duvağı da örtülebilmektedir.

Tabutun ortalama uzunluğu 2-2.25, eni 50-75 cm, derinliği 40-50 cm olur. Tabut genellikle ağacın doğal renginde kullanılır. Kimi yerlerde yeşile boyandığı da görülür. Tabutun ağaçtan yapılmasına yönelik “Ağaca, beşikten mezara kadar muhtacız (30)” şeklinde atasözü örneği bulunur. Bazı yerlerde özellikle köylerde ölü tabut yerine sedyeye benzer bir gereçle mezarlığa taşınır. Ölü genelde tabutsuz gömülür ancak kaza veya vurulma sonucu bedeni parçalanınların cesedinin tabutla birlikte gömüldüğü görülebilmektedir (Örnek, 1971: 55-57).

Bütün bu uygulamalar yapılırken kullanılan malzemelerin kalitesinin, şeklinin ve renginin kesin bir kuralı olmayıp farklı alternatifler bulunmaktadır. Bu alternatiflerin sebebi de insanlar arasında duruma göre değişen tercih farklılığıdır. “Öldüğüne bakmaz da koz ağacından tabut ister (188)” atasözü bulunduğu durumun zorluğunu düşünmeyip iyi şeyler isteyenler için söylenir. Koz ağacından yapılan tabut diğer tabutlara göre daha kıymetli ve pahalıdır. Buradan herkesin gücünün yettiği kadarını alabileceği ya da yapabileceği anlaşılmaktadır.

Ölen kişi tabuta konulup götürülür. Tabuta giren kişinin artık hayatı sona ermiştir. Dolayısıyla pişmanlığının, çıkış yolu aramasının ya da geri dönüş yapabilmesinin mümkünü yoktur. “Tabuta girdikten sonra pencere aranmaz (256)” atasözü bu durumu anlatmaktadır.

Tabutla ilgili çeşitli halk inanmaları da bulunmaktadır. Kayseri’de tabutun taşınırken sallanması, Çorum’da tabutun taşınırken gıcırdaması, Gaziantep’te tabutun taşınırken zikzaklar çizerek gitmesi gelecek ölümün habercisi sayılmaktadır (Örnek, 1971: 35).

Tabuta konan mevta cenaze namazının kılınacağı yere götürülüp musalla taşına konulur. Ardından cenaze namazı için imam önde cemaat arkasında olmak üzere saf tutulur. İmam namaz öncesinde cemaatten mevta için helallik ister. Bunun ardından cenaze namazına geçilir.

Cenaze namazı dört tekbirden meydana gelir. Musalla taşına konulan cenazenin başında imam durur ve cemaat de imamın arkasında sıralanır. Genellikle cenaze namazının kılınışı şöyledir: “İmam ‘Allahu ekber’ diye birinci tekbirini alır. Ellerini kulaklarının hizasına götürür.

Tekbirden sonra ellerini göbeğinin altında bağlar. Cemaat de imamla beraber ellerini kaldırıp içinden tekbir alıp ellerini göbeğinin altında bağlarlar. Sonra imam ellerini kaldırmadan yüksek sesle ikinci tekbirini alır. Cemaat de imama iştirak eder. Sonra imam cemaatle birlikte üçüncü tekbirini alır. Aynı şekilde dördüncü tekbir alındıktan sonra hiçbir şey okumadan ellerini iki tarafa salıverirler. Daha sonra önce sağa sonra sola selam verirler. Selam verilirken ölüye, meleklerle ve cemaate niyet edilir. Sonra tabut omuza alınarak veya cenaze aracıyla gömülmek üzere mezarlığa götürülür (Örnek, 1995: 218).

Cenaze alayına çocukların dışında herkes katılabilir. Ancak küçük yerlerde kadınların katılması hoş karşılanmaz. Ölü mezara kible doğrultusunda konulur. Sağ tarafı üzerine kibleye döndürülür ve imam cemaatle birlikte ölünün ruhuna Yasin, Tebareke, İhlas (on bir kez), Muavvizeteyn ve Fatiha surelerini okur. Sonra imam mezarın baş tarafına oturarak ölenin sorgu meleklerine cevabını kolaylaştırmak için ona bir takım sözler söyler. Buna “telkin” ya da halk deyimiyle “tövbe talkın” denilir. Telkin mevtanın sorgu meleklerine vereceği cevapları kolaylaştırmak için imamın bir takım sözlerle hatırlatmalarda bulunmasıdır. Arapça okunan telkinin Türkçesi şu şekildedir: *“Ey Abdullah! deki: Allah’tan başka ilâh yoktur. Deki: Rabbim Allah’tır. Dinim İslam’dır. Peygamberim Muhammed Aleyhisselâtiüvesselâm’ dır. Yarabbi! Bu ölüyü yalnız bırakma. Sen varislerin hayırlısısın”* (Örnek, 1971: 59).

Sivas yöresinin bazı köylerinde ölen sevdiği eşyalarla gömülür ve kişi kış mevsiminde ölmüşse mezarına yatak, yorgan vs. konulur. Urfa’da ise gelinin altın, gümüş vb. takılarla beraber gömüldüğüne dair çeşitli bulgulara rastlanmıştır. Tunceli’de de buna benzeyen çeşitli inanmalar vardır (Çıblak, 2002: 608).

C. 1. 3. 5. Ağıt

Ağıt, ölen kişinin veya toplumu derinden etkileyen olayların ardından belli geleneksel eylemlere uyularak, belirli bir ezgiyle söylenen, kendine özgü dize ve uyak düzeni bulunan anonim halk edebiyatı türüdür. Ölümün verdiği acı en doğal biçimde ağıt yoluyla ifade edilir. Ölüm haberini duyanlar ölenin evinde toplanıp acıya ortak olurlar. Onları teselli etmeye çalışırlar ve cenazeye ilgili ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Ölüm olayının duyurulması genel de “Ölü sahipleri veya komşular tarafından, camilerde selâ verdirilerek, telefon edilerek, gazetelerde ilan verdirilerek, radyo veya televizyondan duyurularak” gibi şekillerde yapılmaktadır (Baraz, 1998: 64-67).

Vefat eden kişinin ölüm haberi bütün akraba ve tanıdıklar arasında hızla yayılır. Çünkü ölüm bir insanın dünya hayatının sonlanması ve onun artık geri dönüşü olmayan bir yolculuğa

çıkığının göstergesidir. “Kara haber tez duyulur (12)” atasözü ile insanlar için önem teşkil eden ölüm haberinin kolayca yayıldığı anlatılmaktadır. İnsanlar ölüme çare bulmak için çok yollar denemiş ve bunun üzerine araştırmalara girmiştir. Ölümsüzlüğü kimisi ab-ı hayatta ararken kimisi dağda yetişen bir bitkide aramıştır. Ama ecel başa gelince tüm bu çabalar nafile kalmıştır.

Cenaze törenlerinde ölen kişinin ardından ağıt yakmak oldukça köklü bir gelenektir. Bazı bölgelerde cenaze törenlerinde özel olarak “ağıtçı kadınlar” tutulur. Ağıtçı kadınlar ölen kişinin iyi özelliklerini, yaşamı boyunca atlattığı zorlu günleri övgü dolu sözlerle mübalağalı bir dille ezgili bir şekilde ağıt yakarak anlatmaktadır. Cenaze törenlerinde ağıt yakmak kadar ağdın içeriği de önemlidir. “Ağlamasını bilmeyen ölüsünü mundarlar (33)” atasözü ağıt yakılırken dikkatli olunması, abartıya çok gidip de yanlış anlaşılmaya meyil verilmemesi gerektiğini anlatmaktadır.

Ölenin ardından ne kadar ağıt yakılırsa yakılsın ölen kişinin geriye dönmesi mümkün değildir. “Hayf ölene olur (143)” ve “Ölüye gününde ağlarlar (241)” atasözlerinde ölen kişinin yokluğunun verdiği üzüntünün belli bir zaman sonra geçtiği ve insanların hayatlarına devam ettiği üzerinde durulmaktadır. Cenazeye gelenler de yakılan ağıtlardan etkilenecek ağlamaktadır. “Ölü evinde ağlamasını, düğün evinde gülmesini bilmeli (206)”, “Ölüye varan ağlar, düğüne varan oynar (242)” atasözlerinde cenaze evinde ağlamanın gerekli bir durum olduğu belirtilir.

Anadolu sahasında ağıt ve yas töreni ile ilgili “ağıtçı, deyişat, sağı, sağıucu, sağı kılmak, sağı sağmak, yas tonu, ağı, ağıt etmek, ağıt koparmak, ağıtmak, ağıt tutmak, bayatı, deme, deyiş, deyişet, lâvik, şin, şivan, yakım” gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır (Görkem, 2001: 16-18).

Cenazede ağıt yakılırken herkes ölen kişi için ağlar. Ancak kimi insanlar cenaze evinde daha önce kaybettikleri yakınlarını hatırlar ve orada onlar için ağıt yakmaya başlarlar. Bu durum “Herkes kendi ölüsü için ağlar (148)” atasözüyle de belirtilir. *Dede Korkut Kitabı*’nda, kadınların yakınlarının ölmesinin ardından ağlarken “tırnaklarıyla yanaklarını yırtması” belirtilmektedir (Boratav, 2013: 224).

Yas günü, ölene ve topluma saygı açısından cenazeye katılanlar sade ve süslü olmayan kıyafetler giyer. Manas’ın ölümü üzerine karalar giyip yas tutma ve geride kalanlara baş sağlığı dileme geleneği vardır (Kalafat, 2010: 440). Bazı yörelerde yas zamanı kıyafetler ters giyilir. Örneğin Kars’ın Yemençayır köyünde kadınlar ölünün elli ikinci gününe kadar giysilerini ters

giyer ve kara renkte başörtüsü takar. Urfa’da ölen kişi kadının çok yakınıysa saçının bir yanını keser (Örnek, 1995: 223).

Göktürkler defin töreninde ölüyü çadıra koyduktan sonra oğulları, torunları, erkek-kadın başka akrabaları at ve koyun keserek çadırın önüne serer. Cenazenin olduğu çadırın etrafında at üzerinde yedi defa dolaşırlar. Kapı önünde yüzlerini bıçakla kesip ağlarlar. Sonra muayyen bir gün de ölünün atını ve eşyalarını ölüyle beraber yakar, külünü mezara gömerler (İnan, 2015: 177).

C. 1. 3. 6. Ölü Evi

İnsan hayatının sona ermesini ifade eden ölüm, şüphesiz ki acı ve üzüntü veren bir durumdur. Bu duruma ölüm haberini alan herkesin üzüldüğü söylenir oysaki “Ateş düştüğü yeri yakar” atasözünde de olduğu gibi aslında üzüntüyü daha çok yakın çevre hissetmektedir. Cenaze evinde yemek vakti geldiğinde taziye için gelen uzak çevreden insanların “Acıkan yer ayrı (başka), acıyan yer ayrı (başka) (27)” ifadesini kullandıkları yani “El elin ölüsüne güle güle ağlar (115)” atasözünde de dile getirildiği gibi tam anlamıyla üzülmelikleri söylenebilir. Bu durum geçmişten günümüze böyle tecrübe etmiş olacak ki “El elin ölüsüne ağlamaz (114)” atasözü örneği söylenmiştir.

Ölü evinde insanların duydukları acıdan ötürü ağlamalarına yönelik “Ağlamasını bilmeyen ölüsünü mundarlar (33)” atasözü kullanılmış duyulan acı dile getirilirken ağlamanın da usulünce olması gerektiği vurgulanmıştır. Ölü evine taziye için gelen insanlar ölüm gerçeğini çok yakın hissetmelerinden ötürü kendi ölümlerini düşünerekten “Arıca etek, kuruca yatak (40)” gibi temenni ve dualarda bulunurlar. Yakın ve uzak çevre olarak duyulan acı farklı hissedilse de cenaze evinde kendine göre usul ve âdetleri bulunmaktadır. Örneğin renkli ve süslü olmayan sade kıyafetler tercih edilmelidir. Ölü evinde günlük abartılı sohbetlerden kaçınılmalı, ölüyü yâd ederken yakınlarının acısını arttırmayacak şekilde hareket edilmelidir. Ölü evinde yemek ve çay gibi ikramlık beklentisinde bulunmayıp aksine bu konularda aileye yardımcı olunmalıdır. Anadolu da ölü evinde fazla ağıt ve sohbet yerine Kur’an okunması daha uygun karşılanmaktadır. Bunun hem ölünün yakınlarının acısını hafifleteceğine hem de ölünün ruhunu dinlendireceğine inanılır.

C. 1. 3. 7. Ölü Aşı

Ölü aşı, ölümler kültürüne bağlı defin ile ilgili en eski törenlerden biridir. Bugün kavimlerin birçoğunda görülen ölümleri anma törenleri, iptidaî devirlerde ölümlere aş verme töreninin tekâmül etmiş şeklidir. “Yog” terimi Eski Türkçe’de matem anlamına gelmektedir. “Yogla-” ve “Yogçı” kelimeleri ilk kez Orhun Yazıtları’nda karşımıza çıkar. Dîvânü Lûgati’t-Türk’te “yog” ölü

gömüldükten sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek, matem, yas anlamlarına gelir. Kutadgu Bilig’te de “yog aşısı” şeklinde zikredilmektedir (İnan, 2015: 189-192). Defin töreni sonrası bu uygulama “Ölü aşısı neylesin, türbe taşı neylesin (201)” atasözünde “ölü aşısı” şeklinde geçerek kendisini göstermektedir.

Anadolu’da ölü aşısı, “kırk ekmeği, kazma takırtısı, ölünün kırkı, can aşısı, zıkkım yemeği, can helvası, ölü yemeği, kazma-kürek helvası, hayat yemeği vd.” gibi farklı şekillerde adlandırılır (Başçetinçelik, 2009: 373).

Ölü yemeği, ölenin diğer tarafta da yaşamını sürdürdüğü, yeme ve içmeye ihtiyacı olduğu varsayımını vurgular. Ölü sahipleri tarafından verilen yemek yöreden yöreye değişebilir. Burada ekonomik durum, alışkanlık, mevsim veya ölenin vasiyeti etkilidir. Ölenin ardından evine taziye için gelen giden çok olur. Yakınları çoğunlukla ölenin acısıyla meşgul olduğundan yemek işleriyle ilgilenemezler. Ölü evinde ilk günler kazan kaynamadığı için yakınları tarafından ölü evine yemek getirilir. “Bir günlük ölüye üç günlük yiyecek gerek (14)” atasözü bu duruma değinmektedir. Ölü aşısı cenaze evinde pişirilir ve yemeğe “akrabalar, tanıdıklar, mezar kazıcılar, ölü yıkayıcılar, hocalar, yoksullar” çağrılır (Örnek, 1995: 221-222).

İlkel dönem insanları, ölen kişinin ardında bıraktıklarıyla ilişkilerinin devam ettiğine, günlük yaşamlarında olumlu veya olumsuz şekilde etkilediğine inanmıştır. Ölenin geri dönerek insanlara zarar vereceği korkusu ve yiyecek giyecek gibi şeylere ihtiyacı olabileceğine dair inanmalar “ölü kültürünü” ortaya çıkarmıştır. Eski Türklerdeki inanişe göre kişi öldükten sonra ruhu aracılığıyla dünyaya gelip dolaşmaktadır. Öteki dünya inanişi gereği ölen kişiye güzel elbiseleri giydirilir. Onun için kıymetli olan eşyaları (at, silah, takı vs.) ile birlikte gömülürmüş. Ölümünden sonraki yaşam için tüm hazırlıklar yapılmış (Çıblak, 2002: 605-606). “Ölenin malı dahi beraber ölür (195)” atasözü de bu durumu açıklar niteliktedir. Bununla birlikte atasözü örneğinde ölen kişi için üzüntü duyulduğu ancak hayatın normal düzende devam etmesinden ötürü unutulabildiği de belirtilir.

Günümüzde ölü aşısı olarak ölenin ardından haftası dolunca (yedisinde), kırkında, elli ikisinde veya yılı dolunca verilen yemek ile ölenin anılması sağlanır ve onun adına hayır dua istenir. Yemekler genelde pilav, et, helva ve çorba çeşitlerinden oluşur. Bunun haricinde yöresel yemekler de yapılabilmektedir.

C. 1. 3. 8. Mezarlık

Mezar kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılan ve kökeni Arapça’ya dayanan kabir kelimesi “İnsanın öldükten sonra defnedildiği mekân” anlamına gelir (Oğan, 2010: 4). Ölenlerin ruhlarının beklediği yer olarak bilinen “berzah âlemi” tıpkı istasyonda gideceği

istikametini seferini bekleyen bir yolcu misali geçiş güzergâhıdır. Orada geçici olarak bulunulur. Kabirde hesaba çekileceği günü bekleyen ölü gibi herkesin dünyada bulunduğu zamandaki varlığı da geçicidir. “Herkesin evi kabir misali (149)” atasözü örneğiyle kişi her ne kadar dünya mekânlarını sonsuza dek kendisine aitmiş gibi sahiplense de, bulunulan her mekânda aslında misafir olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında kabirde yaşananları sadece ölen kişinin bilebildiği; evin iç hâlini ise yalnızca ev ahâlisinin bildiğine dair benzetme yoluna gidilmiştir.

Anadolu’da mezarlıkların görünümü bölgelere göre değişmektedir. Bazı yerlerde derli toplu hâlde dururken, bazı yerlerde dağınık biçimde olduğu görülür. Kişilere ve bölgelere göre değişen mezarların görünümü kimi yerlerde gösterişli, çiçekli, bakımlı, resimli vb. iken kimi yerlerde sadece baş tarafında sade bir mezar taşı bulunur.

Köy ve şehirlerde mezar tipleri, yapımı, taşları ve süslemesinde büyük fark görülebilmektedir. Köylerin çoğunda görülen “megalit” kültür geleneğini sürdüren ilkel mezarlara karşılık; şehir alanlarında kubbeli, pahalı taşlı, mimar elinden çıkma mezarlar görülmektedir. Şehirdeki bu tür mezarların yaygınlaşması kültür değişiminde önemli rol oynar. Mezarların süslemesinde en çok selvi, asma, çam, akasya, iğde ve kavak ağaçlarıyla; gül, karanfil, menekşe ve sümbül gibi çiçekler; pelin, arapsaçı gibi otlar kullanılır (Örnek, 1995: 234).

Anadolu sahasında mezar kültürü İslami görünüm çerçevesinde devam ederek yerleşik hayata geçilmesiyle mezarlıkların somut varlıkları daha kalıcı hale gelmiştir. Bununla beraber aileler, köyde veya şehirde büyüklerinin gömülü oldukları mezarları bilhassa dinî bayramların arifelerinde, ölenlerin ölüm yıl dönümlerinde ziyaret ederek mezar taşının yaptırılması, mezara su dökme, mezar başına ağaç dikilmesi gibi İslamiyet öncesi uygulamalar, İslami bir formda devam ettirmeye çalışılmıştır (Peker, 2015: 156).

Mezarlıklar, halk arasında çeşitli inanmalara da konu olan bir mevzudur. Mezarlıktan genellikle korkulur. Özellikle gece vakti mezarlıktan geçmek veya oralarda bulunmanın kişiye zarar vereceği ve huzursuzluk yaratacağı söylenir. “Ne mezarlıkta uyu ne korkulu düş gör (183)”, “Suburganda ev bolmas, topurganda aw bolmas (22)” (Eski mezarlıklarda ev olmaz, topraklıkta av olmaz) atasözü örnekleri de bu durumu desteklemektedir. Bu durumdan ötürü çeşitli halk inanmalarına göre mezarlığın üzerinde yetişen bitkilerden veya çevresinde varsa meyve ağaçlarından meyve kopartıp yemek uygun görülmez.

C. 1. 3. 9. Mezar Taşı

Mezar taşı, bir milletin kültürel zenginliğini gösteren en somut yapılardan biridir. Bir mezar taşına bakılarak orada bulunan milletin yapısı ve kültürü hakkında pek çok bilgi edinilebilir. Bazı mezar taşları tarihle ilgili bir kilit noktayı bile değiştirebilecek nitelikte bile olabilmektedir. Bu sebeplerden ötürü bazı yerlerde de mezar taşları yok edilmeye çalışılmış ya da aşınması önlenemediği için yok olmuştur.

Orhun Türklerinde mezardaki kahramanın yanına öldürdüğü düşmanlar için mezar taşı gibi “balbal” denilen sembol şeklinde taşlar konulurdu. Öldürülen kişi önemliyse balbal taşına adı da yazılırdı (İnan, 2015: 230). Mezar taşlarında ölen kişi hakkında “adı, soyadı, nereli olduğu, doğum ve ölüm tarihi” gibi bilgiler yer alır. Bunun dışında ölenin vasiyeti üzerine beyitler ya da dörtlükler de eklenebilmektedir. Bazı mezar taşlarında nasihat biçiminde sözler de yer alır.

Örneğin Erzincan’ın Sögütözü köyünde mezar taşında ibrik resmine rastlanmıştır. Bu resim ile içinde yatanın dinî bütün ve temiz biri olduğu anlatılmak istenmiştir (Örnek, 1995: 238). İçel’de mezar taşlarında ölen kişinin ölüm nedeninin belirtildiği de görülmüştür. Ölen kişi hastalıktan ölmüş ise mezar taşına külah, suda boğulmuşsa bardak, öldürülmüş ise tabanca ya da bıçak resmi çizilir. Kocaeli’de mezar taşlarında selvi, lale, dal, ay yıldız ve meslek motifleri yer almaktadır (Artun, 2015: 241).

“Mezar taşı gibi alında <hüvelbaki> si eksik (174)” atasözü metninde ve mezar taşında da “Hüve’l-hayyü’l-bâki” şeklinde geçen ibare “Diri ve sonsuza kadar kalacak Allah’tır” anlamına gelir (Üçer, 2002: 536). Mezar taşına yazılan bu ibareyle insanlara ölümün kaçınılmaz gerçekliği nasihat şeklinde hatırlatılır. Buna benzer diğer bir atasözü örneği de “Mezar taşı gibi alında <Sahib-ül hayrat> mı yazılı? (175)” şeklindedir. “Sahib’ül hayrat” ibaresi de mezar taşlarında geçer ve “hayırlı işlerin sahibi” anlamına gelir. “Mezar taşı ile övünülmez (iftihâr edilmez) (176)” atasözünde de insanın geçmişte atalarının yaptıkları ile övünerek yetinmesi yerine kendisinin de iftihar duyulacak işler yapması gerektiği anlatılır.

C. 1. 3. 10. Vasiyet/ Miras

Vasiyet, kişinin ölmeden önce yakınlarından kendisinin ölümünden sonra yapılmasını istedikleridir. Hem yazılı hem de sözlü olabilmektedir. Sözlü vasiyetin gerçekleştirilmesi dinî kurallar, toplumsal yargılar ve kişinin vicdanına bağlı olurken yazılı vasiyetin gerçekleştirilme şartları kanunlarla belirlenmiştir.

Vasiyetnameler, miras hukukunu ilgilendiren ve belli bir üslupla oluşturulan yazılı belgelerdir. Eski Türkler’de vârislik “kanuni vârislik” ve “vasiyetname yoluyla elde edilen

vârislik” olmak üzere iki şekildedir. Türklerin örfî hukukuna göre, bütün evlatların anne-babalarının mirasları üzerinde payları vardır. Vasiyetlerde şahit bulundurmak Türk geleneklerinde önem taşır (Dursun, 2016: 149).

Ölen kişinin yazdığı veya yazdırdığı vasiyet yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Vasiyet ölenin son isteği olması münasebetiyle yerine getirilmesi gerekir. Getirilmediği takdirde vicdani rahatsızlığa sebep olup toplum tarafından yadırganmaktadır. Vasiyetin ölüm esnasında söylenmesi gibi bir şartı yoktur. Kişi hayatının herhangi bir evresinde vasiyetini belirtebilir “Vasiyet ölüm getirmez (266)” atasözü vasiyetin verilmesinin kişinin ölümünün yakın olduğu anlamına gelmediğini anlatmaktadır. “Vasiyet yazmak için hasta veya ölümcül olmak gerekmez (267)” atasözünde vasiyetin sağlıklıyken ya da genç yaşlardayken de yazılabildiğini belirtir.

Kırsal yerleşim yerlerinde evin atası öldüğünde malların paylaşımında vasiyet İslam Hukuku’na göre yapılır. Vasiyetname yazdırma geleneği pek görülmemektedir. Medeni Kanunu’nun kabulünden sonra miras paylaşımı hukuksal ölçütlere göre yapılmaktadır (Dursun, 2016: 150-151). Mallar ölenin karısı ve çocukları arasında paylaşılır. Eğer çocukları yoksa erkek kardeşine kalmaktadır. Kişi ölmeden önce vasiyetinde belirttiği takdirde mal varlığı herhangi bir kuruma ya da kişiye bağışlanabilmektedir (Örnek, 1971: 77). Miras paylaşımı İslam Hukuku’na göre yapıldığında imama kalem payı adıyla; vasiyetname usulünde kanunla desteklenerek yapıldığında notere işlem karşılığı olarak para verilmektedir.

Halk arasında mirasın çocuklara eşit pay edilmesi gerektiği düşünüldüğü için aksi bir durumda kardeşlerden haksızlık eden olduğunda mağdur olan kardeşin halk hukukuna göre ilahi adalet gereği kazançlı olacağı söylenmektedir. Miras paylaşımı hususunda maddi bir ayırımın yanı sıra insan hayatını etkileyecek kararlarda alınabilmektedir. Aynı şekilde bu durumda da ilahî adaletin tecelli edeceği düşünülmektedir. Bazı yörelerde miras meselesi o kadar önemli görülür ki evliliği dahi etkileyebilmektedir. Buna örnek olarak miras yabancı birine gidecek endişesiyle kızın aile içinden biriyle evlendirilmesi verilebilir.

Anne ve babadan kalan miras kardeşler arasında eşit olarak pay edilmektedir ancak istendiği takdirde kişi kendi haklarını diğer kardeşine devredebilmektedir. Bu durumun örneği Osman Bey’in ölümü üzerine oğlu Orhan Bey ve Alâaddin Paşa arasında görülmüştür. Alâaddin Paşa kendisine düşen haktan küçük bir hisse alıp geri kalanını Orhan Bey’e gönül rızasıyla devretmiştir (Dursun, 2016: 151).

Miras, önceki nesillerden (ata, dede, vs.) bize kalan para, mal mülk, gelenek veya kültürel değerlere denir. Halk arasında maddi mirasın daha çok dikkat çektiği atasözlerinden de

anlaşılmaktadır. Atasözlerinde miras konusuna genel olarak mirasın iyi değerlendirilmediği, har vurulup harman savrulduğu şeklinde bakılmaktadır. “Mirasa nereye gidiyorsun? demişler: Esip savurmaya demiş (24)” atasözü insanların çabalamadan miras yoluyla elde ettikleri kazancın kıymetini bilmediklerini ve harcarken savurucu bir hâlde olduklarını anlatmaktadır. “Baba mirası mum gibidir (46)” atasözü ise babadan kalan mirasın kalıcı olmadığını anlatmak için mumun erimesine benzetilerek somutlaştırma yoluna gidilmiştir.

Anne babalar evlatlarına iyilik, doğruluk gibi insani değerleri öğretebilmektedirler. Halk arasında insani değer yargılarının miras yoluyla alınamayacağı “Babadan miras kalır, adamlık kalmaz (47)” atasözüyle belirtilmiştir. Anne ve babanın doğru ve iyi insanlar olması sahip oldukları güzel huyları çocuklarına bırakabilecekleri anlamlarına gelmez. Her birey karakterini yaşamında tercih ettiği şekilde donatır.

Miras yoluyla elde edilenler sayesinde geçmişle olan bağlar daha sağlam hâle getirilir. Anne baba malından, bütün çocuklar miras payı alma hakkına sahiptir. “Miras helâl, hele (ele) al demişler (178)” atasözü bu durumu belirtmektedir. Mirasın helâl olduğunu belirten bir diğer atasözü “Ölüm hak miras helâl (220)” şeklindedir.

İnsanların hayatları boyunca çabalayarak elde ettikleri varlıklar onlar için daha değerli görülmektedir ve yaşamları devam ettikçe onlarla yetinerek yaşayabilirler ancak bu varlıklar evlatlarına miras olarak kaldığında onlara az gelmekte ve çabuk bitmektedir. “Ölünün malı diriye az gelir (234)” atasözü bu durumu anlatmaktadır.

C. 1. 4. Atasözlerinde Ölüm Dönemi ile İlgili Diğer Unsurlar

Ahret inancı, cennet ve cehennem konuları ölüm sonrası vefat edeni ilgilendiren diğer hususları oluşturmaktadır. Bununla ilgili Anadolu’da farklı inanma ve uygulamalar bulunmaktadır.

C. 1. 4. 1. Ahiret

Ahret kavramı sözlükte “son, sonra olan ve sonrakiler” şeklinde geçer. Ahiretin terim anlamı; “Dünya hayatının sona ermesinden sonra gelen sonsuz hayat” şeklindedir. *Kur’an-ı Kerim*’de ise “öbür dünya” anlamında kullanılmıştır (Kavuştu, 2007: 1-2). Öbür dünya veya öteki dünya tabiri insanın yaşamının sona ermesinden sonra dirilip sürekli kalacağı ve Allah’a hesap vereceği yerdir. *Kur’an-ı Kerim*’de “*Allah’ın gerçek bir vaadi olarak hepinizin dönüşü ancak O’nadır*” (*Kur’an/ Yunus: 4*) ayetiyle dünya hayatı başlamadan önce de ahiret hayatının olduğu ve Allah’ın oraya tekrar dönüşü vadettiği bildirilmiştir.

Müslümanlıkta iman etmek esastır ve imanın altı şartından biri ahiret inancıdır. Ahiret inancı, Allah'tan geldiğimize ve yine O'na döneceğimize şüphe etmeden inanmaktır. “*Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz*” (Kur'an/ Bakara: 156) ayeti bu durumu bildirmektedir. Ahiret hayatında insanın dünyada yaptıklarından sorguya çekileceği “Dünyada eken ahirette biçer (17)”; dünya hayatına kendini verenlere ahiret hayatının varlığını hatırlatmak için “Bugün dünya, yarın ahiret (15)” atasözleri kullanılır.

Dünya hayatının geçici olduğu ve bir gün son bulacağı gerçeği “*Her canlı ölümü tadacaktır*” (Kur'an/ Âl-i İmrân: 185) ayetiyle belirtilirken “Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil (28)” atasözünde de ölümün varlığı ifade edilmektedir. Dünya hayatının geçiciliği “Bu dünya bir köprüdür, gelenler geçer (64)”, “Dünya, (Peygamber) Süleyman'a bile kalmamış (85)” atasözleriyle söylenmiştir. Dünya hayatının son bulacağı “Cümlemizin gireceği kara topraktır (67)” atasözüyle belirtilmiştir. Herkesin bir gün öleceğini belirten atasözü örneği “Bey de ölür, abdal da ölür, yanı sıra çökdel de ölür (59)” şeklindedir. “Dağın ardındaki gelir, taşın altındaki gelmez (73)” atasözüyle de ölenin geri gelmeyeceği belirtilmiştir. Allah'a dönüşü ifade eden bir diğer ayet, “*Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O'na döneceksiniz*” (Kur'an/ Yasin: 83) şeklindedir. İnsan hayatında ölüm bir yok oluş değil ömür için biçilen sürenin sona ermesidir. Allah bu dünyayı imtihan yeri olarak yaratmış ve insanların dünya hayatındaki sıkıntılara karşı davranışları, mutlu olduklarındaki hâllerinin karşılığını ahirette alacaklarını “*O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır*” (Kur'an/ Mülk: 2) ayetiyle bildirilmiştir.

Tasavvufi Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Yunus Emre kaleme aldığı dizelerde “ahiret” kavramına geniş yer verir. Onun için “ahiret” fanilikten sonsuzluğa geçiştir. Dünya hayatındaki iyiliklerin ödüllendirilip kötülüklerin cezalandırılacağına ve ebedi âlemin varlığına inanır (Bars, 2017: 247).

C. 1. 4. 2. Cennet ve Cehennem

Cennet, sözlükte örtmek ve gizlemek anlamına gelmektedir. İçerisinde çeşitli ağaçları barındıran bahçeyi ifade eder. İslam inancına göre cennet, ölümden veya kıyametin kopmasından sonra Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış bütün müminlerin sonsuza dek yaşayacakları yerdir (Tok, 2006: 1-2).

Sonsuz hayat olarak nitelendirilen ahiret hayatının Allah tarafından, kendisinin emir ve yasaklarına uyan insanları “cennetiyle” ödüllendireceği; O'nun yasaklarından sakınmayanları ise “cehennemiyle” cezalandıracağı yer olduğu bildirilmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'de “*Ey huzura*

kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) Kullarım arasına katıl ve cennetime gir!" (Kur'an/ Fecr: 27-30) Ayetiyle de bu durum bildirilmiştir. "Herkes cennete girecek olsa cehennem boş kalır (146)" atasözünde de bu ödül ve ceza durumundan bahsedilmektedir.

"Delilsiz cennete bile girilmez (75)" atasözünde delil "kılavuz" anlamında kullanılmıştır. Yani insan bir zorluğu aşabilmek, istediği yere gelebilmek ve bir şeyler başarabilmek için kendisine rehberlik edecek bir kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Cennete girebilmek için de yapılması gerekenler Kur'an'dan, sünnetten ve hadislerden öğrenilebilmektedir.

İslam dininde kötü ve zararlı olanın katli helâl iken; insana ve ona faydalı olanlara zarar vermek haram sayılmıştır. Öyle ki "Sevap istersen öldür yılanı, cennet istersen incitme canı (252)" atasözü günah sayılan şeylerin yapılmasının cennete girmeye sebep olduğunu belirtmektedir.

Cehennem, sözlükte "ölümden sonra yaşanacak azap yeri" olarak geçer. Cehennemin terim anlamı, *Kur'an-ı Kerim*'de: "kâfirlerin, münafıkların ve zalimlerin azap görecekleri yer" olarak tasvir edilir (Tok, 2006: 6-7). Cehennem, Türk lehçelerinde "tamu, tamug, tama, tamo, duzah" gibi çeşitli kelimelerle ifade edilir. *Kur'an-ı Kerim*'de cehennem kelimesinin yanında cahîm (kat kat yanan), haviye (yukarıdan aşağıya düşen), lezâ (hâlis ateş), sakar (ateş, şiddetli ateşle yakmak) (Kuyma, 2015: 876) gibi sözcükler de yer alır.

Cehenneme Allah'ın yasaklarından sakınmayanlar gireceklerdir ve onlar bu yasakları işlerken kendilerine hep bir ortak ararlar. "Cehenneme giden yoldaş arar (16)" atasözünde günaha batanların yanında hep birini sürüklediği anlatılmaktadır.

Atasözlerinde cehennem yalnızca *Kur'an-ı Kerim*'de yazdığı, sünnet ve hadislerden öğrenilebildiği kadarıyla bilinmekte ancak insanlar bilmedikleri durumları somutlaştırma yoluna gidebilmektedir. Cehennemin bilinmezliği "Baş ağrısı cehennem gazabından imiş (53)" atasözünde olduğu gibi baş ağrısının verdiği acının cehennem gazabı ile eş tutulduğu belirtilir. "Herkes kendi günahına göre yanar (147)" atasözünde ise günah işleyen herkesin ceza çekeceği ancak herkesin cezasının günahı kadar olacağı söylenmektedir.

Halk inanmalarında cennet ve cehennemle ilgili yaygın bir görüşe göre; ölen kişi gömüldükten sonra kalkmaya çalışırken başını yukarı çarpınca ölenin kendisi olduğunu

anlarmış. Daha sonra sol tarafına yatarsa cehenneme, sağ tarafına yatarsa cennete gideceğine inanılır (Kalafat, 2010: 416).

C. 1. 4. 3. Ölümle İlgili İnanmalar

Ölüm konusu halk arasında hem merak uyandıran hem de çeşitli inanmaları beraberinde getiren bir konudur. Ölümle ilgili halk inanmalarında ölüme işaret eden çeşitli belirtiler bulunmaktadır. Ölümü düşündüren bu belirtilerin büyük kısmını hayvanlarla ilgili inanmalar oluşturur. Hasta olan kişi de görülen fizyolojik ve psikolojik belirtilerde ölüme dair yorumlanan belirtiler arasına girmektedir. Rüyalara bağlı olarak oluşan inanmalarda halk arasında ölümle ilgili işaretlere yorumlanır.

Hayvanlarla ilgili inanmalar arasında halk arasında genel olarak köpeğin uluması ölüme işaret ettiği sayılmaktadır. İncelenen atasözü metinleri arasında da benzeri inanmaya rastlanmıştır. “Üs üşgürse ölür (263)” (Akbaba kuşu ıslık çalarsa insan ölür) atasözünde akbaba kuşunun ıslık çalması ölüme işaret olarak görülmüştür.

“Aç ile eceli gelen söyleşir (2)” atasözü örneğinde de ölümü yaklaşan kişinin kendi kendine konuşması konusuna değinilmektedir. Halk arasında kötü göz yani nazarında insanın ölümüne neden olacağına inanılır. “Elin gözü, deveyi çömleğe, insanı kabre sokar (117)”, “Nazar insanı mezara, hayvanı kazana sokar (182)” atasözü örneklerinde nazarın insanın üzerine olan etkisinin ölüme kadar gideceğini belirtir.

C. 1. 4. 4. Ölümle İlgili Dua ve Beddualar

Dua, karşıdaki insana iyi temennilerde bulunma isteğidir. Bu durum atasözlerinde de açıkça görülmektedir. “Arıca etek, kuruca yatak (40)” dua niteliğinde atasözü örneği halk arasında daha çok temiz bir ölüm niyetiyle söylenir. “Allah insanın ömründen kesip bahtına katsın (35)” atasözü örneği de bir insanın uzun ömürlü olması için edilen dua niteliğinde sözdür. “Evinin temiz tut, konuk gelir; kendini temiz tut, ölüm gelir (126)” atasözünde kişinin ölümün ansızın gelebilmesine karşın kendisini her an temiz tutması gerektiğini belirtir. “Can çekişmektense ölmek yeydir (66)”, “Her gün çekmekten bir gün ölüp kurtulmak yeydir (144)” atasözlerinde hasta olanın bedeninde olan rahatsızlığı çekerken yaşayacağı acıdan dolayı ölümün ona daha uygun görüldüğü üzerine söylenir. Ölen birinin arkasından özellikle sevilmeyen biri ise çok hoş konuşulmaz. Ölenin yaptığı kötülükler, yaşattığı kötü anılar vb. yaptıklarıyla yâd edilir. “Ölenleri çekiştirme, kalanları çek çevir (198)” atasözünde de ölenlerin arkasından onu çekiştirmemesi gerektiği üzerinde durulur. “Ölü rahmet bulsun da nasıl olursa olsun (211)” atasözü de ölenin arkasından günahlarından dolayı bağışlanmasını temenni etme üzerine söylenir.

Beddua, herhangi biri hakkında iyi dileklerde bulunmama, onun kötülüğünü istemedir. “Ben öldükten sonra taş taş üstünde kalmasın (54)” atasözüyle de kişi ölümü üzerine geride kalanların iyi olmasını istememesi üzerine söylediği beddua niteliğinde atasözü örneğidir. “Etme kulum bulursun, ingildeye ingildeye ölürsün (124)” atasözünde de kişinin hayatta iken iyi veya kötü yaptıklarının ve yaşattıklarının karşılığını alacağını belirtir. Kişi yaşarken yaptığı kötülükler ile nam salmış ise ölürlen onun ölümünün iyi olmayacağı, yaşattıklarını yaşayacağı ve ruhunu teslim ederken zorlanacağı yönünde atasözüdür.

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları içerisinde 272 atasözü metnine rastlanmıştır. Ölüm dönemiyle ilgili atasözü metinleri; *ölüm öncesi*, *ölüm esnası*, *ölüm sonrası* ve *diğer unsurlar* olarak dört başlığa ayrılmıştır. Atasözlerinde ölüm öncesi dönemde, ömrün tükene bilirlüğünden ve insanın her an ölüme hazır bir şekilde yaşaması gerektiğinden bahsedilmiştir. Atasözlerinde ölüm esnası başlığı; ölüm anından ve Azrail konularından bahsedilmiştir. Atasözlerinde; ölüm sonrasında imamın cenaze esnasındaki görevlerinden ve atasözlerinde imama bakış açısı, ölüyü yıkama ve kefenleme işlemi, tabuttan ve tabut ile ilgili halk inanmalarından, ağittan, cenaze töreni sonrası verilen yemekten (ölü aşısı), mezar, mezar taşı ve mezarlıklardan, vasiyetname ve miras konularından bahsedilmiştir. Atasözlerinde ölüm ile ilgili diğer unsurlar başlığında ahiret, cennet ve cehennemden, ölümle ilgili inanmalar ve ölümle ilgili dua ve bedduadan bahsedilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMİYLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

Anadolu sahası atasözlerinde geçiş dönemiyle ilgili başlıca üç dönem haricinde (doğum, evlenme, ölüm) diğer dönemler de ele alınmıştır. Bu dönemler çocukluk, okul, ergenlik, gençlik, askerlik, hac ve yaşlılık başlıklarından oluşur. Her dönem kendi içerisinde geçiş dönemleriyle ilgili çeşitli unsurları barındırır. Bu dönemler şu şekildedir:

D. 1. Atasözlerinde Çocukluk Dönemi

Çocukluk dönemi ile ilgili atasözleri incelendiğinde genel olarak çocuğun eğitiminde ebeveynlerin rolü, çocuk yetiştirme önemi ve zorluğu, çocuk yetiştirilirken aileye düşen sorumluluklar, çocukluk hâlleri gibi hususlar dikkat çekmektedir.

Çocukluk dönemi, bebeklikten sonra başlayıp ergenliğe kadar geçen süreyi kapsar. Bu dönemde gelişim aşamasında olan çocuğun üzerinde ebeveynlerin rolü önemlidir. Çocuğun gelecekte sergileyeceği davranışların yönü ve gerçekleşme biçimi bu dönemde ailesinden aldığı ilk eğitim yoluyla şekillenir.

Çocuk kavramı, çeşitli meslek grupları tarafından farklı terimlerle ifade edilmiştir. Bir tıp uzmanı çocuğu, biyolojik bir varlık olarak görüp “küçük insan” olarak açıklarken; pedagog ise çocuğu daha geniş açıdan ele alır ve çocuğun ruhi bir yönünün olduğuna da vurgu yapar (Artun, 2015: 393).

Henüz hayatın gerçeklerinin farkında olamayan çocuğun karakterinin oluşmasında ailesine büyük sorumluluklar düşmektedir. Aile bu sorumlulukları yerine getirirken çeşitli zorluklara karşı fedakârlıklarda da bulunabilmektedir. “Ağaç ağaç içinde büyür (11)”, “Oğlan doğur, kız doğur; hamurunu sen yoğur (74)” atasözlerinde çocuğun aile içinde nasıl yetişmesi gerektiği anlatılırken “Ağaç yaş iken eğilir (12)” atasözü örneği ise çocuğun küçük yaşlarda aile içinde aldığı eğitimin önemine değinmektedir. Çocuğun yaşı büyüdükçe ona yeni kazanımların sağlanması veya kazanılmış davranışların değiştirilmesi zordur. Bu nedenle aile eğitimi, küçük yaşlarda sağlam şekilde verilmelidir.

Çocukluk dönemi atasözlerinde özellikle çocuğun bu dönemdeki tutum ve davranışları üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir. İnsanlar sevdikleri işle meşgul olurken zamanın nasıl geçtiğinin farkına varamamaktadır. Çocukluk hâlleri içerisinde de bu meşgulliyet çocuğun oyun serüvenini içermektedir. “Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz (1)” atasözü örneğinde çocuğun oyun ile geçirdiği sürede usanmadığı belirtilmektedir. Oyun süreci çocukluk

döneminde çocuğun hemen hemen temel ihtiyaçlar haricindeki tüm zamanını kapsar. Çocukluk döneminde hiç usanmadan oynanan oyunların çocuk üzerinde birçok faydası bulunmaktadır. Oyunlar zekâ ürünüdür ve çocuğun zihinsel gelişimine katkıda bulunur. Çocuklar oyun oynarken aralarında yaşanan sorunları zekâları sayesinde çözer. Oynanan oyunların kurallar dâhilinde olması çocukların davranışlarının gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır. Böylelikle çocuk kurallar sayesinde toplumun etik değerlerini de öğrenir. Oyunların faydalarına yönelik diğer bir husus ise çocukların arasında geçen kültür aktarımıdır. Mahalleye yeni gelen bir çocuk kendi kültüründe olan oyunu o mahalledeki çocuklara öğretebilir veya onlardan yeni bir oyun öğrenebilir.

Çocukluk dönemi insanın en masum olduğu dönemdir. Çocuklar kin tutmayan, içinden geldiği gibi davranan, gördüğünü olduğu gibi aktaran ve kötülük bilmeyen masum varlıklardır. “Çocuğun yediği helâl, giydiği haram (-dır) (50)” atasözüyle çocuğun planlamadan içinden geldiği gibi davrandığı belirtilmektedir. “Çocuktan al haberi (58)” atasözü metniyle de çocuğun şahit olduğu olayları işine geldiği şekilde değil gördüğünü olduğu gibi anlatması üzerinde durulmuştur.

Çocukluğa özgü hâllerden birisi de çocuğun sabırsız oluşudur. “Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez (2)” atasözü örneğinde nasıl ki karnı acıkan kişinin yemeğin hazırlanma süresini beklemeyip hemen yemek istemesi gibi çocuk da aç olduğu zaman ve yolculuk esnasında zaruri ihtiyaçlarında beklemeyi istemez. Çocuk özel nedenleri düşünemeyerek tahammülsüz tavırlar içerisine girer.

Çocukluk hâlleri arasında atasözlerine yansıyan çocuğa güvenilmemesi hususu da dikkat çeker. Örneğin “Çocuğun bulunduğu yerde kov (dedikodu, gıybet) olmaz (49)”. Çocuk o an kendisine söylenileni diğer tarafa hemen aktarabilmektedir. İçinden geldiği gibi davranır, neyin, nerede ve nasıl yapılması gerektiğini ayırt edememektedir. Yaşının küçük ve tecrübesiz olması sebebiyle kendisinden istenen işleri tam yerine getirememektedir. Bununla ilgili; “Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider (46)”, “Oğlan işi iş bolmas, oğlak münğüzi sap bolmas (75)” (Çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz) atasözleri kullanılır. Çocuğun davranışlarını yerine göre ayarlayamaması durumu da “Çocuk ile yola çıkma; yükü düşerse ağlar, yükün düşerse güler (53)” atasözüyle belirtilmiştir.

Toplum tarafından bir insanın büyüdüğünde nasıl birisi olacağı çocukluk çağındaki hâl ve tavırları gözlemlenerek değerlendirilmeye başlanır. Çocukların sorulan sorulara çarpıcı cevaplar vermesi veya aile içerisinde ondan bir talepte bulunulduğunda çocuğun bunu yaşına

nazaran daha dikkatli biçimde yerine getirmesi gibi durumlar büyüklerin onların geleceğiyle alakalı tahminlerde bulunmasını sağlar. Çocuğun büyüdüğünde nasıl bir insan olacağına küçük yaşlarda anlaşıldığı, “Adam olacak çocuk küçük yaşta belli olur (4)” atasözünde belirtilmiştir. Diğer atasözü metinlerinde çocuğun büyüyünce nasıl biri olacağına bakışından, yürüyüşünden ve doğuşundan anlaşılacağına inanıldığı görülmektedir. Bu ölçütler “Adam olacak çocuk bakışından bellidir (6)”, “Adam olacak çocuk yürüyüşünden bellidir (7)” “Adam olacak oğlan, doğuşundan bellidir (8)” vb. atasözü örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Halk arasında da çocuğun hareketleri geleceğiyle ilgili tahminlerin yanı sıra çeşitli inanmalara da sebebiyet vermiştir. Ankara'nın Haymana yöresinde çocuk sürekli ağlıyorsa ve ellerini iki yana koltuk altına doğru koyuyorsa bu hoş karşılanmaz. Sürekli ağlaması anne veya babasının öleceğine ya da o evden cenaze çıkacağına dayandırılır (KK4). İzmir'de ise ellerini sırtüstü koyup uyuyan çocuğun ömrünün kısa olacağına, başparmağını emen çocuğun ise anasız babasız kalacağına inanılır (Boratav, 2013: 179).

Çocuk eğitimi, toplumun ahlak kuralları açısından oldukça önemlidir. Bunun için çocuğun temel eğitiminde ebeveynlerin özenli davranması gerekir. Türk âdetlerinde çocuk eğitimine önceden daha küçük yaşlarda çocuğa ok atması, ata binmesi ve kılıç kuşanması yönünde eğitim verilirdi. Böylece çocuğun toplumsal yapıya dair eğitim alması sağlanırdı.

“Ölürse yer beğensin kalırsa el beğensin (77)” çocuk eğitimi hususunda söylenen bir atasözü örneğidir. Çocuk, terbiyesi ve davranışıyla çevresi tarafından örnek gösterilmelidir. Bir çocuğun yetiştirilmesinde ebeveynlerin rolü önemlidir. Çocuk, içinde yetiştiği ortama göre şekil alır. Nasıl ki su konulduğu kabın şeklini alıyorsa çocuk da içinde büyüdüğü aile üyelerinden aldıklarıyla şekillenir. “Yavru kuş yuvada gördüğünü yapar (81)” atasözü bu durum üzerine örnektir.

Ebeveynler çocuğun eğitiminde temel etkidir. Bir anne ve baba çocuğuna neyin nasıl olması gerektiğini öğretmelidir. “Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi (71)”, “Oğlan babadan görür at oynatmasını, kız anadan görür sofrayı donatmasını (72)” atasözleri de insanların hayatlarında gerekli olan temel bilgileri anne ve babalarından öğrendiklerini desteklemektedir.

Çocuğun karakteri yetiştiği ortama göre oluşur. Ebeveynler çocuğa kötü davranışları aşırsa çocuk da bunu etrafındakilere uygular. “Ağaca (taşa) çıkan keçinin dala bakan (ağaca çıkan) oğlağı olur (9)” atasözü örneği bunun için söylenmiştir. Ebeveynler çocuğun yanında toplumun ahlak kuralları çerçevesinde erdemli bir birey olmanın nitelikleri ile davranırsa

çocukta bu yönde ilerler. “Arabanın ön tekerleği nereden geçerse art tekerleği de oradan geçer (33)” atasözü örneğinde çocuğun anne ve babasını örnek aldığı ve onların öğrettiği yoldan devam ettiği söylenmektedir. “Aç, aç ile yatınca arada dilenci doğar (3)” atasözü metninde de çocuğun karakterinin anne ve babanın huylarından aldıklarıyla oluştuğu söylenir.

Çocuğun ilk eğitiminde bilhassa annenin rolü önemlidir. Baba genelde ailenin geçimini sağlamayı üstlenen kişidir. Anne ise evde çocuğun yetişmesi için onun bakımını üstlenir. “Ana ciğerden yana, baba dağda bir oba (19)”, “Baba dediğin baca tütünü, ana güder kuzuyu (40)” atasözleri çocuğun yetişmesinde annenin daha etkin olduğunu vurgulamaktadır. “Anaları ne ise danası da odur (22)”, “Anası dal dal gezerse, kızı budak budak gezer (27)”, “Çocuğa iyi kötü huy anadan gelir (47)” atasözü metinleriyse büyüme aşamasında çocuğunun her anına şahitlik edebilen annenin tutum ve davranışlarının çocuk üzerindeki önemini söylemektedir. Anne, hayat yolunda çocuğuna pusula olabilmek ve onu iyi yetiştirmek için onun bakımını üstlenir ve bu süreçte gece uyanıp emzirmek, hastalandığında onunla birlikte uykusuz kalmak gibi büyük fedakârlıklarda bulunur. “Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir (30)” atasözünde yetişme esnasında annesi yanında olamayan bir çocuğun hayat yolunda kanatsız bir kuş gibi çaresiz olacağı anlatılmaktadır. Hayatta başarılı olabilmesi için çevresindeki insanlar her ne kadar doğru öğütler verse bile bunlar çocuk üzerinde annesinden gördükleri kadar etkili olamamaktadır. “Kız anadan görmeden öğüt almaz (67)” atasözü bu durum için söylenmiştir. “Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar (24)” atasözünde ise annenin öğrettiği davranış doğru ya da yanlış her ne olursa olsun çocuğun bunu daha da ilerletebileceği söylenmektedir.

Anne evladına ne kadar kızarsa kızsın çocuğun bunu kendisinin iyiliği için yapıldığını bilmesi gerekir. “Ananın bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez) (23)” atasözünde bu durum söylenmiştir. Çocuğun eğitimi için anneler her ne kadar sert görünmeye çalışsa da merhameti yüreklerinde en çok onlar barındırır. Çocuklarına karşı sert tavırlar sergilemesi çocuğunun ilerde baş edilemeyen asi bir insan olmasını önlemeye yöneliktir. “Şımartma çocuğu, başına (tepene) çıkar (78)” atasözüyle çocuğun yetişme aşamasında her istediğinin yapılmaması hususunda annenin dikkatli davranmasının önemli olduğu söylenmiştir. Çocuğuna karşı sorumlulukları büyük olan annenin elbette ki onun üzerindeki hakkı da büyüktür. “Anaya asi gelen onmaz (31)” atasözüyle çocuğun annesine karşı geldiğinde mutlu olamayacağı ve hayatında huzura eremeyeceği söylenilerek anne hakkının önemi gösterilmiştir. Bu hususla ilgili “Ana baba bedduası alan onmaz”, “Ananın hayır duası babanın bedduası tutar” gibi sahih hadisler bulunmaktadır (Başaran, 1994: 84). “Anaya babaya hizmet, Tanrı’ya ibadet (32)”

atasözü metni de iyi yetiştirilmiş bir evladın anne ve babasına karşı hizmetinin, Tanrı'ya yapılan ibadetle eşdeğer olacağını belirtmektedir.

Annenin gözü her zaman yavrusunun üzerinde olur. Örneğin bir misafirlikte gözünü çocuğundan ayıramaz ve çocuğunun büyüme evresinde başına bir şey gelecek korkusu nedeniyle anne her zaman diken üstündedir. “Ananın gözü (yüreği) balada, balanın akli havada (25)” atasözü de annenin her zaman ve her yerde çocuğunu düşündüğünü, çocuğun ise bunlardan habersiz olduğunu söyler. Annenin çocuğu üzerinde sürekli dikkat kesilmesi çocuğa her zaman annesinin onun yanında olacağını ve ona güvenmesi gerektiğini düşündürür. Bundandır ki çocuk annesi yanında olmadığı mahzunlaşır. “Anasız çocuk evde hordur, babasız çocuk çarşıda (29)” atasözü çocuğun dış çevrede babasından içerde ise anneden aldığı güven sayesinde rahat davranabildiğini, anne ve babasının yanında olmaması hâlinde kimsenin yanına sığınmadığını ve istediği gibi davranmadığını söylemektedir.

Çocuğun yetişmesinde anne ve baba ellerinden gelen fedakârlıkları gösterebilmektedirler. “At at oluncaya kadar sahibi mat olur (36)” atasözünde iyi bir evlat yetiştirmenin ne kadar uzun, zorlu ve emek gerektiren bir süreç olduğu üzerinde durulmuştur. Çocuğu büyütmenin zahmetli yönünü dile getiren bir diğer atasözü “Çocuk büyütme taş kemirmek (51)” olarak söylenebilir. Anne ve baba çocuğu yetiştirirken üstlerine düşen vazifeyi tam olarak yerine getirmezlerse çocuk yetiştiğinde hem kendine hem de çevresine zararı dokunur. Bunun için ilk eğitim her zaman önemlidir. Bazen gelişme evresinde çevresel faktörlerden etkilenip olumsuz davranışlar edinilebilmektedir. Bu durum için “Ak koyunun kara kuzusu da olur (16)” denilmiştir. Anne ve babanın çocuğu için çok şey yaptığı çocuğun ise büyüdüğünde kendi derdine düştüğü “Ana baba evlat için, evlat kendi başı için (18)” atasözü ile anlatılmaktadır.

“Ağaç, kökünün üzerinde biter (14)” ağaç kökünün üzerinde yeşerir ve onun üzerinde meyvesini verir. Bir ağacı yetiştirmek elbette zordur. Ona sürekli ilgi göstermek ve sulamasına dikkat etmek gerekir. Suyu çok verildiğinde kökleri çürür az sulandığında susuzluktan ölür. Emek verilerek büyütülen çocuğunda ailesine sağlayacağı fayda “Ağaç yeşert, meyve getirsin; oğlan büyüt, ekmek getirsin (13)” atasözüyle anlatılmaktadır.

Çocukluk dönemi öğrenmeler deneme ve yanılma yoluyla olur. Anne ve babalar öğrenme aşamasında evlatlarını denetlemeli ve onları hatalardan korumaya çalışmalıdır. İyi yetiştirilmemiş bir evlat öğrendiği hatalı davranışlar yüzünden toplum içinde anne ve babasının da utanç sebebi olur. “İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder (65)”, “Vuran oğul, babaya

bakmaz (80)”, “Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı (82)” bu durum için söylenmiş atasözü örnekleridir. Çocuk yetiştirmenin zor olduğunun anlatıldığı atasözü örneği “Evladın var mı, derdin var (60)” şeklindedir. Anne ve babalar ellerinde imkân olmasa bile evlatlarının isteklerini gerçekleştirmek ve onları iyi insan olma yolunda eğitmek için her zorluğa katlanır. Evlatları için ek işlerde çalışır veya kendi isteklerinden feragat ederler. Çocuğunun iyi bir insan olmasından ziyade rahat yaşaması için gösterilen çabanın aşırıya kaçması çocuk yetiştirilirken yapılan hatalardan sayılmaktadır. Anne ve baba çocuğunun geleceğini düşünerek birikim yapabilmektedir fakat kendisine bırakılan mirası çocuğun doğru kullanıp kullanamama durumu “Akıllı oğlan neyley ata malını, akılsız oğlan neyley ata malını (17)” atasözünde belirtilmiştir. İyi yetiştirilmiş bir çocuk mirasa tutunmaması ve hayatta kendisinin de çalışması gerektiğini bilmelidir. Bununla ilgili “Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana (41)” denilmiştir.

Atasözlerinde çocuklara yönelik telkinlerde bulunulmasındaki amaç çocuğa daha iyi bir gelecek kazandırılması içindir. Çocuğun sağlıklı yetişmesi konusunda anne ve babalar nasıl davranması gerektiğini bilmelidir. Örneğin iyi yetiştirilmeyen bir kız çocuğunun evlendiğinde yaşayacağı huzursuzluk ailesine de yansımaktır. Bu nedenle küçüklükten eğitim iyi verilmelidir “Kızını dövmezen dizini döver (69)” atasözünde dövmekten kasıt fiziksel şiddet değil çocuğa verilen öğüt ve telkinler neticesinde iyi yetiştirilmesidir.

Toplumda kız ve erkek çocuklarına doğduktan sonra ilerideki yaşamlarında alacakları rollere dair eğitimler küçüklükten verilmektedir. Kız çocuklarına oyuncak bebek, yemek yapma aletleri; erkek çocuklarına oyuncak araba, traktör, tamir aletleri vb. alınması örneğinde olduğu gibi. Çocuklara küçük yaşlarda aşılana diğer bir husus ise saygının önemidir. “Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen atı kapında tutma hiç durma sat (28)” atasözü saygısızlığın sonuçlarını görmemek için daha küçük yaşlardayken çocukları eğitmektir.

Bir ailede ilk çocuk olarak dünyaya gelmek her zaman zor olabilmektedir. Sorumluluklar hep ilk çocuğa düşer ve ilk çocuğun kendinden sonraki kardeşlerine örnek olup davranışlarına dikkat etmesi gerekir. Bunun yanı sıra daha önce çocuk yetiştirmemiş, annelik ve babalık duygusunu tatmamış olan ebeveynler ilk çocuğun acemiliğini yaşarlar. Ondandır doğan çocuklarını tecrübeli oldukları için daha kolay yetiştirebilmektedirler. Bu husus atasözlerine de şöyle yansımıştır: “Ananın ilki olmaktan (olacağına), dağlarda tilki olmak yeğdir (ol) (26)”. Ailede kız çocuklar genelde anneyi örnek alırken erkek çocuklar babayı örnek alır. Kız çocuklar ev işleri, yemek, temizlik, el işi, çocuk bakımı gibi işlerde annesinin izinden

giderken, erkek çocuklar ise meslek edinme yolunda babasını örnek alır. “Oğlan babaya, kız anaya yâr olur (73)”, “Anadan gören inci dizer; babadan gören sofra yazar (21)”, “Ata oğlu ataç togar (37)” (Baba adamın oğlu babacan olur), “Çobana keçi, koyun; oğula baba huyunu gütmek gerekir (45)” gibi örneklerle bu durumun atasözlerine yansıdığı görülür. Eskiden baba mesleği oğula miras olarak kalırdı. Bununla ilgili “Atalar sanatı oğula mirastır (38)” denmiştir. Baba uğraştığı meslekte çocuğunu yanına alır ona mesleğinin inceliklerini küçüklükten aşılardı. Böylece çocuk usta-çırak ilişkisi içerisinde baba mesleğini öğrenirdi.

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları içerisinde çocukluk dönemi ile ilgili 82 metne rastlanmıştır. Türk toplumunda çocukluk dönemiyle ilgili atasözlerinde topluma faydalı iyi insanların yetişebilmesi için küçükken verilen eğitimin önemi, çocuğun yetişmesinde ebeveynlerin sorumluluklarının, çocuğun anne ve babasına karşı saygılı olmasının, çocukluk hâllerinin ve tutumlarının vurgulandığı görülmektedir.

E. 1. Atasözlerinde Okul Dönemi

Eğitim, insan hayatının ölüme kadar olan bütün geçiş dönemlerinde devam etmektedir ancak “okul dönemi” olarak parantez açmak gerekirse kişinin pozitif bilimlere üzerine eğitim ve öğretim gördüğü dönemi kapsar. Okul dönemi, geçmişten günümüze gelişerek devam eden bir süreçtir. Günümüze gelindiğinde okul dönemi, okul öncesi eğitiminden başlayıp ilköğretim, ortaokul, lise, üniversite olarak devam eden bir süreci kapsamaktadır.

Bir toplumun gelişip büyüebilmesi için eğitim seviyesinin yüksek olması gerekir. Eğitim seviyesinin yüksekliği ise toplumdaki okuma yazma oranına bağlıdır. Okuma yazma oranı ne kadar yüksek olursa eğitim seviyesi de o ölçüde artmaktadır. Bir insanın eğitilmesi demek bir toplumun eğitilmesi demektir. Okulda aldığı eğitimler sayesinde kendisini geliştiren ve gerçekleştiren birey toplumun yükselmesine katkıda bulunabilmektedir. “Okumadan âlim, yazmadan kâtip, gezmeden seyyah olmaz (11)” atasözüyle bireyin dolayısıyla toplumun her alanında yükselbilmesinin şartının gereken eğitimin alınmasından geçtiği belirtilmektedir. “Allah ilmi dileylene malı dilediğine verir (4)” atasözü ilmin yani eğitimin kişinin çabasıyla paralel olduğunu söylemektedir. Birey okumak için üstüne düşeni yerine getirmeyip gerekli çabayı göstermediğinde “Okumayı öğrenmeyen çuval taşımayı öğrenir (12)”, “Âlim olmak istersen al kalemi durma yaz, rençber olmak istersen durma kaz (3)” atasözlerinde de belirtildiği üzere okul dönemi aşamalarını tamamlayamayan insanların daha yerel işlerde çalışmaya mecbur kaldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte okumanın nasibe dayandırıldığı hususta bulunmaktadır. Okumak için elinden geleni yapıp okumayanlar için nasip kısmet ifadesi kullanılır.

Okumanın önemini belirten “Keten, gömlek olmaz dokutmayınca; evlat, âlim olmaz okutmayınca (9)”, “Âdemin hayvanıyeti yemekle, insanıyeti okumakla kaimdir (2)” atasözü örneklerinde âlim olmanın yolunun okumaktan geçtiği belirtilmektedir. Okuma yazma oranının düşük olduğu yerlerde hırsızlık, dolandırıcılık, gasp, cinayet vb. olaylar daha çok görülebilmektedir. Çocuk yetişirken ilk eğitimi anne ve babadan veya birinci dereceden diğer yakınlarından alır. Babanın çocuğunu okumaya teşvik etmek için öneri mahiyetindeki “Oku oğlum oku, yaz; okumazsan sana derler baba ördek, baba kaz (10)” atasözü örneği bulunmaktadır. Çocuklarının iyi bir yere gelmesini isteyen ebeveynler gerekli desteği göstermeli ve tecrübeleriyle onların yanında olmalıdırlar. “Baba bilgisi ile adam adam olmaz (5)” atasözüyle gelişerek değişen eğitim sürecinde büyüklerden alınan tavsiyelerin her zaman yeterli ve geçerli olamadığı belirtilmektedir. Örneğin “Deniz dalgasız, kapı halkasız, mektep falakasız olmaz (7)” atasözünden yola çıkarak “Evladım, ödevlerini yapmazsan seni hocan falakaya yatırır” gibi telkinlerde bulunan babanın tavsiyesi günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Günümüz eğitiminde falakaya yatırmak ya da benzeri şiddet uygulamaları kaldırılmıştır.

Okuyan bir insan her zaman erdemli ve eğitilmiş olabilir. Böyle durumlarda “Âdemi âdem eder mektep, âdem âdem olmaz ise yine merkep yine merkep (1)” atasözü kullanılarak ne kadar eğitim alınırsa alınsın kendisini insani açıdan geliştiremeyen kişinin sadece pozitif bilimlerde olan başarısıyla kaldığı anlatılmaktadır.

Okuyan mı daha çok şey öğrenir yoksa gezen mi? Bu konu üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Sorunun cevabı ise görecelidir. Günümüzde hâlâ üzerinde tartışılan konulardan birisidir. Kimine göre okumak yerine gezmek o yerleri görmek daha etkilidir. Kimine göre ise okumak gezmeye göre daha etkilidir çünkü olduğun yerde daha çok şey öğrenilebileceğine inanılır. Gezmek için hem vakit hem de durum müsait olmayabilir. Gezmek, önceleri bilgi edinebilmek için zaruri bir ihtiyaçtı. Seyyahların seyahat defterleri dışında bilgi edinilecek çok az sayıda kaynak bulunmaktadır. Bunun için “Çok okuyan değil, çok gezen bilir (6)” atasözü kullanılmıştır. Günümüzde gelişen teknoloji sayesinde gidip görmeden de o yer hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Anadolu’da eğitim-öğretim süreci okul öncesi eğitim kurumlarında başlarken; eskiden mahalle mektebi ya da sıbyan mektebi adı verilen kurumlarda başlamaktaydı. Bu okullarda camilere eklenmiş bir odanın içerisinde, caminin imamlığını yapan hocanın yönetiminde dersler okutulmaktaydı. Okumada ilerleyen öğrenciler, küçüklerin kalfalık görevini yaparlardı. Sonradan bu okullara, devlet ilkokulları açılmaya başladıktan sonra 4 ile 7 yaş aralığındakiler

elifbayı, namaz surelerini ve *Kur'an-ı Kerim*'i öğrenmek için 2 ile 3 yıllık hazırlık dersi görmeye giderlerdi. Cumhuriyet döneminde, öğretim kurumları laikleşmeye başladıktan sonra bu uygulamalarda değişikliğe gidilmiştir (Boratav, 2013: 186).

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları içerisinde okul dönemi ile ilgili toplam 13 metne rastlanmıştır. Bu metinler eğitimin hem birey hem de toplum üzerindeki etkisi ve önemi yönünde incelenmiştir. Eğitimli bireylerin topluma ne yönde etkili olduğunun, okumanın çabanın yanında nasibe dayandığının üzerinde durulmuştur. Tavsiye niteliğindeki atasözleri benzer ifadelerle desteklenerek açıklanmıştır. İncelenen metinler içerisinde geçiş dönemi âdetleri mevcut değildir ancak konuyla bağlantılı atasözü metinlerine rastlanması sebebiyle alınmıştır.

F. 1. Atasözlerinde Ergenlik Dönemi

Ergenlik dönemi, gençlik çağının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Buluş çağına erme ile başlayan bu dönemin tüm aşamaları her bireyde aynı sırayı izlemekle birlikte zamanlaması bireyden bireye farklılık gösterir. Ortalama olarak kızlar erkeklerden bir buçuk iki yaş önce buluşa girerler ve bu dönem yaklaşık altı yıl sürer. Bu dönemle birlikte çocukluk sona erer. Sorumluluk alma ve onun gereğini yerine getirme bilinci ortaya çıkmaya başlar (Özdemir ve Kavak, 2014: 1217).

Bu dönem kişinin özgürlüğü çocukluğa göre daha fazladır. Birey bu dönemde ailesinin sorumluluğunda olmasından ötürü gençliğe göre daha kısıtlıdır. *Kur'an-ı Kerim*'de ergenliğe ulaşan birey için şöyle bir ayet geçmektedir: “Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler (büyükleri) izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler.” (Kur'an/ Nûr: 59). Bu dönemde bireylerin çoğu ailesinin yanında ortaöğretim veya lise eğitimine devam etmekte dolayısıyla ailesinin sorumluluğu altında bulunmaktadır. Ergenlik döneminde olan bir genç başta ebeveynleri olmak üzere çevresindeki insanlarla iletişim problemleri, aile içi kuralları kabullenemeyip karşı çıkmalar, özgür yaşama ilgi duyduklarından asi davranışlar ve kendilerini anlatamadıklarını düşünmek gibi çeşitli problemler yaşamaktadırlar.

Ergenlik dönemiyle ilgili atasözleri incelendiğinde genelde bu dönemde olan bireyin sorumsuz hâlleri ve umursamaz tavırları dikkat çekmektedir. Ergenlik döneminde olan birey sorumluluk almayı sevmez “Ergenin bağırını bit yer, yakasını it (3)” örneğinde bağırını bit yer denirken kendi bedensel temizliğini dahi yapmaya üşendiği, yakasını it yer derken ise parasını idare etmeyi bilmediği üzerinde durulur. Bu atasözü genel olarak ergen kişinin sorumluluk bilincinin gelişmediğini göstermektedir. “Ergene karı boşaması kolaydır (2)” atasözünde ise ergenlik döneminde olan bireylerin hayattaki önemli olayları dahi fazla ciddiye alamadığı

üzerinde durulur. Olayları ciddiye alamamalarının sebebi bu dönemde olaylara akıl ve mantıktan ziyade duygularla yaklaşmalarıdır.

Bu dönemle ilgili halk arasında çeşitli uygulamalar da yapılmaktadır. Anadolu’da yaygın bir gelenek olan ergenlik çağına gelenin evlenmeye niyet ettiğinde özellikle erkeğin giriştiği yöntemlerden birisi anne ve babasına “gurbete çıkmaya niyetlendiğinden” söz etmesidir. İstanbul’da ise evlenmek isteyen kızların papatya ile niyet tutması ve üstlerinde karınca duası taşıması örneklerine rastlanmıştır. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde ise bir erkekten hoşlanan kız için “kedisi mavladı” deyimini kullanılır (Boratav, 2013: 189-190).

Birey ergenliğe girdikten sonra toplumda genel kabul gören algı, evlilik yaşının gelmiş olmasına yöneliktir. Ergen gencin olgunlaşabilmesi için evlenmesi gerektiğine inanılmaktadır. “Ergen gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma (1)” atasözü örneğinde ergenlik döneminde olan birisi için anne ve babanın istenilecek kızı kendilerinin gözlemleyip seçmesi gerektiği, çocuklarının evleneceği doğru kişiyi kendi başına seçemeyeceğinin düşünüldüğünden bahsedilmektedir.

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları içerisinde ergenlik dönemiyle ilgili 3 metne rastlanmıştır. Bu metinler genellikle psikolojik açıdan ele alınarak yorumlanmıştır. Ergenlik geçiş dönemleri arasında psikolojik etkilerin daha yoğun görüldüğü bir dönemdir. Ergenliğe giren bireylerde duygular daha etkin rol oynar. Toplumda genel olarak ergenlik çağına giren bireyin evlilik için de hazır olduğunun düşünüldüğünden ve bu dönemde bireysel olarak alınan kararların daha çok aile öncülüğünde yürütüldüğünden bahsedilmiştir.

G. 1. Atasözlerinde Gençlik Dönemi

Gençlik dönemi, çocukluk ile erişkinlik arasında yer almaktadır. Bu dönem bireyin gelişip bağımsız yaşama adım attığı süreci kapsamaktadır. Birey bu dönemde bedensel, ruhsal ve toplumsal olgunlaşma içerisine girmektedir (Özdemir ve Kavak, 2014: 1216).

Gençlik dönemi için “genç yetişkinliği” kavramını kullanan Erikson bu dönemi: “Toplumda görülen çeşitli baskılardan etkilenmeyen bağımsız roller deneyen bireylerin kendilerine toplumda uygun bir yer bulduğu zaman dilimi” şeklinde tanımlar (Atak ve Çok, 2010: 43).

Birey bu dönemde kendisini tanımaya ve toplumda yer edinmeye çalışmaktadır. Bu dönemde bireye iş ve aile sorumluluğu yüklenmektedir. Kırsal yerlerde gençler yirmili yaşlarda evliliğe adım atarken kentsel bölgelerde bu yaş otuzu bulabilmektedir. Nedeni ise kırsal yerlerde bulunan gencin iş olanaklarının sınırlı olmasıdır. Kentsel yerde bulunan genç ise iş

arayışına girdiğinde evlilik yaşını uzatabilmektedir. Aynı sebeplerden ötürü kentsel bölgede bulunan genç kırsal bölgelere göre daha geç yaşta çocuk sahibi olmayı tercih edebilmektedir.

Çocukluk ve ergenlik gibi ailesinin sorumluluğunda olan dönemleri atlatmış olan genç, artık kendi ayakları üzerine basmanın başlangıcı olan gençlik evresinde sorumluluk bilincini almaktadır. “Tay atatsa at tınur, ogul eredhse ata tınur (18)” (Tay atlaşa at dinlenir, oğul erleşse ata dinlenir) (Birtek, 1944: 40) atasözü metninde oğulun büyüyüp kendi ayaklarının üzerinde durup sorumluluklar almaya başladığında babasının yükünü hafiflettiği söylenmektedir. Bu dönemde birey geleceğe yönelik kararlar almakta, planlar yapmakta, iş hayatıyla birlikte ekonomik özgürlüğe kavuşmakta ve kazancını nasıl idare etmesi gerektiğini de öğrenmektedir. İnsan hayatının her döneminde olduğu gibi gençlikte de belli sıkıntılar yaşanabilmektedir. Bu dönemde kendi başına alınan kararlar ve sorumluluklar, sorunları da beraberinde getirmektedir. “Dağ başında duman, yiğit başından boran eksik olmaz (7)” atasözünde de bu duruma değinilmiştir. “At arıklıkta, yiğit gariplikte (4)” atasözü metninde atın cılızken yiğidin ise gariplen türlü dert ve sınavların içine düştüğü ve bu sınavları yolundan sapmadan atlatabilirse toplumun gözünde iyi intiba uyandıracığına inanılmaktadır.

“Yiğitlik vurmakla, zenginlik vermekle (20)” atasözünde geçen yiğit unvanı erkekler için kullanılan “cengâver, aslan, civan, delikanlı” gibi tabirleri karşılamakta ve onun yeteneğiyle de bağdaştırılmaktadır. Gençlik dönemi her ne kadar kişinin sorumluluklarını benimsediği bir dönem olsa da bu yıllarda genç aşırıya kaçan, fazla maceralı işler yapabilmektedir. “Gençlikte olur puşluk (13)” atasözü metni ise gençlikte bunların görülebildiği bir dönem olduğunu belirtir. Gençlik döneminde insanın sağlığının yerinde olmaması ve gençliğini gerektiği gibi yaşayamaması “Genliğin tadı dinçliktedir (11)” atasözüyle anlatılmaktadır.

“Gençlik uçar kuştur, ihtiyarlık nâcâr iştir (12)” atasözü metninde olduğu gibi gençlik dönemi ihtiyarlığa göre daha kısa ve daha çabuk gelip geçen bir evredir. Çabuk gelip geçen gençlik döneminde yakalanan fırsatlar imkânlar dâhilinde değerlendirilmelidir. Bu durumda ise bazı fırsatlar ikinci kez yakalanamayabilir. “Yiğit bin yaşar, fırsat bir düşer (19)” atasözünde bu hususa değinilmektedir. Birey gençlik döneminde yapabildikleri sayesinde ileriki yaşlarında bulunacağı konumu belirler. Aklını ne yönde ve nasıl kullanması gerektiği genç için önemlidir. Gençlik insan hayatının şekil almaya başladığı ve kararları üzerinde hayatının bazı dönemlerinin inşa edildiği evredir. “Akıl yiğidin sermayesidir (2)” atasözünde insanın girişimlerde bulunarak para kazanmasının gençlik yıllarında daha mümkün olduğu söylenmektedir. Bunun için aklını kullanarak hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Gençlik dönemi kişinin kendisinin farkında olduğu dönemdir. Bu dönemde insanın gücü, güzelliği, sağlığı yerindedir ve yaşı hayatıyla ilgili uzun planlar yapabilmesine müsaittir. “Arslan, yatağında; yiğit, çağında (güzeldir) (3)” atasözünde gücüyle ve görkemiyle bilinen aslanın yatağında, egemenlik kurabildiği yerde, kendini daha iyi gösterdiği; yiğit çağında derken ise delikanlı hareketlerin zamanında, gençken, yapılabildiği söylenmektedir. İnsan her ne kadar yaşlanmayı kabul etmeyip gençmiş gibi hareketler yapsa bile gençliğe özgü olan davranışlar bu dönemi geçirmiş olan kişiye yakışmamaktadır.

Atasözü metinlerinde gençlik döneminin kıymetinin bilinmesi hususu daha çok yaşlılıkla kıyaslanarak ele alınmıştır. İnsanlar gençlik çağındayken bir gün yaşlanacaklarını unutabilmektedirler. Yaşlılıkla birlikte ne tür zorlukların geleceğini tahmin edemeyebilirler bununla beraber yaşlandıklarında dolu dolu geçirilen gençlik yıllarına özlem duyabilmektedirler. “Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir (10)” atasözü örneği bu durumu anlatmaktadır. “Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur (9)”, “Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı (17)” metinlerindeyse ihtiyarlıkta karşılaşılan sağlık problemlerinin birçoğunun temelini gençlik dönemine dayandığı söylenmektedir. Gençliğin verdiği heyecanla ve gençlikteki sağlığa güvenilerek yeme, içme, uyku gibi yaşamın temel ihtiyaçlarında yapılan düzensizlikler hastalıkların başlama sebebi olabilmektedir.

Gençliğinde birikim yapan kişi yaşlandığında geçimini kolayca sağlayabilmektedir. “Gençlikte para kazan (taş taşı), kocalıkta kur kazan (ye aş) (15)” atasözü metninde nasıl ki kışın yakılacak odun ve tüketilecek erzaklar yaz mevsiminde hazırlandığında kış daha rahat geçiriliyorsa gençlikte yapılan birikimlerin de yaşlılıkta sağlayacağı rahatlık ve kolaylığa değinilmiştir.

Gençliğin güzel ve faydalı yönlerinin yanı sıra bu dönemde yaşanabilen üzücü ve talihsiz durumlarla da karşılaşılabilir. “Gençlikte ölüm, kocalıkta açlık güç (14)” örneğinde hayatının henüz baharındaki gencin ölümünün zorluğu dile getirilmiştir. Gençlik dönemi insan hayatının ilk safhaları arasında yer almaktadır ve bu yaşta yaşanabilecek talihsizliklerin başında yer alan ölümü Yunus Emre şu dizelerle anlatır: “Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm, yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi” (Uslu, 2001: 103).

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları arasında gençlik dönemiyle ilgili 20 metne rastlanmıştır. Bu dönemle ilgili atasözlerine bakıldığında; gençliğin çabuk geçen bir zaman dilimi olması nedeniyle kıymetinin bilinmesi gerektiği, gençlikten yaşlılığa birikim ve hazırlıkların yapılması üzerine tavsiyeler, gençliğin güzel ve faydalı yönlerine dair konuların yer aldığı görülmüştür.

H. 1. Atasözlerinde Askerlik Dönemi

Askerlik dönemi, doğum, çocukluk, okul ve ergenlik dönemlerinden sonra gelen gençlik dönemini de içerisine alan süreci kapsar. Bu dönem, dünya üzerinde bulunan topluluklarda farklı şekilde sistemleştirilmiştir. Bu farklılığın nedeni ise ülkelerin bulunduğu konum ve yaşam şekilleridir. Yaşam şekli bakımından savaşçı bir millet olan Türkler diğer topluluklardan farklı olarak tarih boyunca “ordu-millet” düşüncesini benimsemiştir.

Orduda her şeyin temeli belli bir düzene ve disipline dayanır. Türk ordusu teşkilatlanma ve düzen açısından kendine özgü bir nizama sahiptir. “Bir çivi bir nal, bir nal bir at, bir at bir yiğit, bir yiğit bir ordu, bir ordu bir memleket kurtarır” sözüyle de ordunun önemi belirtilmiştir. Hun hükümdarı Mete Han’ın kurduğu 10’lu sistemle askerî disiplin ve teşkilatlanma sağlanmıştır. Bu sayede askerî görevini tamamlayan bireyler hayatları boyunca her an savaşa hazır konumda yetiştirilmiştir. Böylece “ordu-millet” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu sistem içerisinde tüm dünyanın beğenisini kazanan ünlü Türk komutanları yetiştirilmiştir (Fidan, 2008: 12-13).

Bir askerî terim olan “sü” asker, er ve ordu anlamlarına gelir ve kelimenin ilk kez Hunca yazıldığı ileri sürülür. “Sü” terimine, M. S. 329’da meydana gelen bir olayla alakalı olduğu tahmin edilen bir satırda rastlanır. Talat Tekin tarafından “Süke tılıkang bukukğı tuktang” (Orduyu düzenleyip çıkın, Bukug’u tutun!) şeklinde çevrilen “sü” burada ordu anlamında kullanılmıştır (Eker, 2006: 104-109). *Dîvânü Lûgati’t-Türk*’te “sü” terimiyle ilgili geçen atasözü örneği, “Otagka öpkelep süke sözlemedük (5)” (Çadırdaki arkadaşlarına kızdı, sonra da askerlerle konuşmadı) şeklindedir (Birtek, 1944: 16). Atasözü örneğinde “sü” asker anlamında kullanılmıştır.

Tarih boyunca birçok devlet kuran Türkler yaşadıkları zorlu coğrafi şartlar nedeniyle savaşçı bir kimlik kazanmıştır. Orhun Kitabeleri’nde “Tanrı güç verdiği için babam kağanın askeri böri imiş, düşman koyun gibi imiş.” Sözünde Türk askeri için, savaşçı özelliğinden ötürü, kurt anlamına gelen böri kullanılmıştır (Fidan, 2008: 18).

Karahanlı döneminde de başbuğ devletin hanıdır. Türklerde önceden devletin yöneticisi aynı zamanda ordunun da başkomutanıdır. Kâşgarlı Mahmud, bu unvanın Afrasiyab oğullarına verildiğini onun ise hakan olduğunu belirtmiştir. Han, ülkenin yöneticisi olduğu gibi ordunun da başbuğudur ve ordunun içerisinde birliği ve savaş düzenini sağlar (Özkırımlı, 1972: 88).

Türklerin tarih boyunca kurduğu uzun ömürlü ve güçlü devletlerden Osmanlı İmparatorluğu’nun askerî gücünü, I. Murat devrinde kurulan “Yeniçeri Ocağı ve Tımar

Sistemi” oluştuyordu. Yeniçeri Ocağı, devletin bekası için canı pahasına yüzyıllar boyunca hayati görevler üstlenmiştir (Fidan, 2008: 19).

Günümüzde zorunlu askerlik uygulamasında toplumun ve devletin ihtiyaçları doğrultusunda birtakım esneklikler oluşturulmaya çalışılmıştır. Zorunlu askerlik uygulaması, Türkiye vatandaşı olan her erkeğin yükümlü tutulduğu askerlik sürecidir. Bunun altında; kısa dönem, uzun dönem ve bedelli askerlik uygulamaları yer alır (Çetin, 2018: 169). Uzun dönem, askerlik için belirlenen sürenin tam olarak yerine getirilmesidir. Kısa dönem, askerlik için belirlenen sürenin yarısına kadar askerlik görevinin yerine getirilmesidir. Bedelli askerlik uygulaması belli bir bedel yani nakit ödenerek yaklaşık bir ay kadar sürede temel askerlik eğitiminin alınmasıdır. Diğer bir konu ise profesyonel askerlik uygulamasıdır. Profesyonel askerlik, bireyin isterse askerliği meslek olarak seçmesi ve maaş karşılığında devam etmesidir (Çetin, 2018: 172).

Köklü bir geçmişe sahip olan Türk milletinde askerlik, “ordu-millet” anlayışıyla “Asker ocağı millet kucağı (1)” denilmiş ve bu görev kutsallaştırılarak “Asker ocağı, peygamber kucağı” olarak görülmüştür. Askerlik yoluyla birey sosyalleşmeyi ve ona emanet edilen vatan bilinciyle sorumluluk almayı öğrenir. Askerde aldığı eğitimler askerlik süresince ve sonrasında bireyin hayatına disiplin duygusunu kazandırır. Bunların yanı sıra askerlik görevi bireyde koruma ve sabır duygusunu geliştirir. Askerlik dönemi erkeğin olgunlaşmasında bir süreç olarak görülür.

Türk toplumunda askerlik kutsal bir vazife olarak görüldüğünden vatan ve din uğruna ölenler ölü değil şehit sayılırlar. Bu uğurda ölenler İslam dininde şehitlikle müjdelenmiştir ve ahirette cennetle ödüllendirilecekleri bildirilmiştir (Fidan, 2008: 89). *Kur'an-ı Kerim*'de konuyla ilgili geçen ayet şu şekildedir: “*Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız*” (Kur'an/Bakara: 23). Askerde şehit olmanın önemi “Rahat döşeginde ölmekten, düşman karşısında şehit olmak yeğdir (6)” atasözü örneğinde de kendisini göstermektedir. Askerdeyken şehit veya gazi olmak erkek ve ailesi için bir onur kaynağıdır. Bu durum Türk milletinin vatana, millete ve bayrağa olan aşkından ileri gelir. Hatta genellikle askere gidenin eline ya da ensesine kına yakılması onun vatana kurban edilebileceğini gösterir.

Toplumda askerlik yapan gencin daha bilinçli olduğu düşünülür ve sözü daha çok dikkate alınır. Evlilikte genellikle askerlik şartı aranır. “Dur dur durmuşu var, askerden gelmişe var, karısı ölmüşe var (4)” atasözü örneğinde olduğu gibi askerden gelen kişinin olgunlaştığı

ve evliliğe hazır olduğu düşünülür ancak askerlik öncesi evliliğe çok sıcak bakılmaz. Bu durumun nedeni ise askere gidenin döneceğinin garantisi yoktur ve bu durumla ilgili “Askerin parası pul, karısı dul (3)” atasözü örneği söylenmiştir.

Askerlik zamanı gelen kişiye askerlik şubesi tarafından “celp evrağı” gönderilir ve kişi sağlık muayenesi için çağrılır. Muayenede sağlık problemi olmadığı takdirde kişiye askerlik yapacağı yerin belli olduğu “pusula evrağı” gönderilir sonrasında askere gidecek olan kişi askerlik şubesine giderek işlemlerini yapar. Pusulada belirtilen tarihte görev yapacağı yere son mesai saatine kadar teslim olma hakkı vardır ve askerî görevi teslim olduğu saatten itibaren başlar.

Anadolu yöresinde genel olarak askere gidecek olan kişi önce yakınlarını ziyaret eder. Evlere davet edilir ve ona özel yemekler hazırlanır. Yakınları da onu askere gitmeden önce ziyaret eder ve ona destek olsun diye çeşitli ihtiyaçlarını (para, çamaşır vs.) karşılar. Asker adayı, asker olma heyecanının yanı sıra hiç bilmediği bir yere gitmenin de endişesini yaşar. Bu davetler sırasında askerliğini yapanlardan çeşitli tavsiyeler alır. Yakınları arasında da askerin duasının kabul olacağına inanıldığı için ondan dualar istenir. Bu ziyaretler sırasında askerle helalleşirler. “Çabuk gidip gelsin diye” özellikle köy yerlerinde askere gidenin ardından su dökülür.

Ankara'nın Haymana ilçesinde on beş yıl öncesine kadar asker uğurlaması esnasında köy halkı köy meydanında toplanır ve ona cami imamı eşliğinde dualar edilirdi. Asker adayı herkesle helalleşip yaşlıların elini öperdi (KK5). Günümüzde ise bu gelenek değiştirilip eğlence fasıllarına dönüştürülmüştür. Erkek askere gitmeden önce ona bir eğlence gecesi düzenlenir, asker adayı çeşitli türkü ve oyunlarla eğlendirilir. “Asker Kınası” düzenlenir. Askerin avuç içine ve ensesine kına yakılır.

Bazı yörelerde asker uğurlama gecelerinde askere kına yakılırken mâniler söylenir. Askerliğin vatan borcu olduğu ve milliyetçilik duygusu aşağıdaki mâni örneğinde de kendisini göstermektedir (Edirne/ Havsa):

Mendilimin dört ucu

Turuncudur turuncu

Yap yârim askerliğini

Askerlik vatan borcu (Ayva, 2006: 168).

Konya'nın Seydişehir ilçesinde, askere uğurlama töreninde kadınlar askere gidecek delikanlı için azık olarak çörek hazırlardı. Bu çörek üçe bölünür ve çöreğin bir bölümü “kurda kuşa yem olsun” diye suya atılırdı. Bir bölümü delikanlının gömleklerinden birine sarılarak sandığa koyup saklanırdı. Diğer kalan parça da azıklık olsun diye kendisine verilirdi. Sandıkta saklanan parça genç askerden izinli geldikçe ona yedirilirdi. Asker uğurlandıktan sonra kadınlar toplanıp yemek yiyip def çalıp oynanırdı (Boratav, 2013: 218).

Afyon'un Bolvadin ilçesi ve çevresinde askere giden gencin arkasından ev bir gün boyunca hiç süpürülmez. Askere gidenin kendisinin de süpürülüp gideceğinden korkulur (Güldemir, 2008: 61).

Askere giden erkek kışlasına teslim olduğunda silahı, kamufleajı, postalları, künyesi gibi askerî teçhizatı üzerine zimmetlenir. Künye üzerinde askerin, “adı soyadı, kimlik numarası, dönemi ve kan grubu” yazar. Künye iki adet olup askerin üzerinde taşınması zorunludur.

Askerlik sırasında komutanlar tarafından askerlere moral olması amacıyla çeşitli eğlenceler düzenlenir. Askerin moralinin bu kadar önemsenmesinin sebebi moral kavramının askerî gücün oluşmasındaki dört temel öğeden biri olan eğitim sisteminin parçası olmasıdır. Askerî bir gücün oluşmasında bu dört temel kavram: “Teşkilat, silah sistemleri, araç ve gereç, disiplin ve morali kapsayan eğitim” şeklindedir (İlhan, 1990: 146).

Askerlik yapanların aralarında kullandıkları çeşitli tabirler vardır. Askerlerin aralarında kullandığı bu şifreli tabirler aynı zamanda dilin zenginliğini de gösterir. Bunlar “alt devre, çömez, nöbetten düşmek, şafak, şafak defteri, tezkere, tertip, dede, torun” gibi kelimelerdir. Özellikle askere gidenin ardından bekleyenler hep şafak sayar veya ona “Şafak kaç?” diye sorulur. Bunun nedeni yakınları tarafından askerin dönüşünün dört gözle beklenmesidir. Asker, şafak belirtirken genellikle kalan gün sayısı yerine, 42 veya Konya gibi memleketinin adını ya da plakasını söyler.

Askerlik yoluyla farklı kesimden insanlar bir araya gelir ve bireyler arasında kültürler arası etkileşim gerçekleşir. Kendi kültürünü karşı tarafa aktaran asker aynı zamanda karşı tarafın da kültürünü öğrenir ve kendi kültürüyle kıyaslar. Orada bulunanlar farklı yörelerden, farklı yaşam şartlarından ve şekillerinden gelmiş olmalarına rağmen ortak amaç etrafında toplanıp eşit koşullarda bir çatı altında yaşamayı öğrenir.

Askerler, sevdiklerine hasret kalmaları sebebiyle yaşadıklarını yazdıkları bir anı defteri ya da günlük tutabilmektedir. Kimileri ise sevdiklerine mektup yazarak hasretini giderir.

Mektuplaşma geleneği günümüzde eskisi kadar devam ettirilmese de hâlen kullanılabilir. Asker, ailesine özlemini mektupta dile getirir ve mektubun içerisine varsa resmini ekleyerek gönderirdi. Aynı şekilde ailede oğluna mektup yazar ve hasret bu şekilde giderilmeye çalışılırdı. Günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle iletişim daha kolay sağlanmaktadır. Asker, ailesine telefonla daha kolay ulaşabilmektedir. Bu durum teknolojinin faydalı olmasının yanı sıra mektuplaşma geleneğinin tarihe karışmasına sebebiyet veren olumsuz bir etki oluşturur.

Askerdeyken birey sürekli emir altında olduğundan dolayı ve aldığı eğitimler gereği üzerindeki psikolojik gerginlik asker dönüşünde de devam edebilmektedir. Bunun için “Askerden gelen, kırk gün havaya, kırk gün tavaya çatar (2)” atasözü kullanılır. Askerlik sonrası sivil hayata adapte olma sürecinde asker sıkıntı yaşayabilmektedir ve bu yaşadıklarını bir fıkra mahiyetinde anlatmasıyla da işin eğlenme kısmına gidildiği görülür. Askerlik sürecini tamamlayan kişi “tezkere” denilen bitirme evrağını alarak memleketine döner. Dönerken gittiği yerin hatırası olan hediyeler alır.

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları içerisinde askerlik dönemi ile ilgili 6 metne rastlanmıştır. Metinler askerlik öncesi, esnası ve sonrası şeklinde halk uygulamalarıyla açıklanmıştır. Tüm bunların yanında Türk toplumunda şehitliğin önemine ve geçmişten günümüze askerlik uygulamalarına değinilmiştir.

I. 1. Atasözlerinde Hac Dönemi

Geçiş dönemleri Anadolu kültürüne göre ayrıntılı olarak bölündüğünde hac ibadetinin de bir geçiş evresi olduğu görülür. Türk halk kültüründe bireyi bulunduğu sosyal konumdan başka bir sosyal konuma geçiren geçiş dönemi ve törenlerinden olan “hac” ibadeti için Anadolu’da çeşitli törenler uygulanır (Artun, 2015: 310).

İslam dininin, kesin olarak yapılmasını emrettiği ibadetler “farz” olarak adlandırılır. Bu farz ibadetlerden biri de “hac” görevidir. Hac ibadeti, İslam dininin beş şartından ve Müslüman olan herkesin yerine getirmesi gereken farz görevlerden biridir. *Kur’an-ı Kerim*’de hac ile ilgili yirmi beş ayet yer alır (Erkal, 2001: 145). Haccın farz olduğu *Kur’an-ı Kerim*’de: “*Orada apaçık nişâneler, (ayrıca) İbrahim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir*” (Kur’an/ Âl-i İmrân: 97) ayetiyle geçmektedir.

Türkçe Sözlük’te hac kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: “1. Genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi

2. *İslam'ın beş şartından biri olan, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan Kâbe'yi ziyaret ve tavaf ibadeti.*” (Türkçe Sözlük, 2011: 1021).

Haccın, İslam fikhındaki terim anlamı ise “*İmkânı olan her Müslüman'ın belirli vakitlerde Suudi Arabistan'a giderek Kâbe, Arafat, Mina ve Müzdelife'yi ziyaret ederek orada belli bazı dini görevleri yerine getirmek suretiyle yapılması*” şeklindedir (Arslan, 2015: 64).

Hac ibadetinin yapıldığı Kâbe, insana yaratılışının gayesini ve sırrını hatırlatan, asli vatanına yabancı olmamasını telkin eden, ilahî bir hidayet sembolüdür. Kâbe, birliğin ve kudretin deruni manasıyla ve diğer âlemin belirtileriyle yüklü olan kutsal bir yapıdır (Demirci, 2003: 364). Bu yapının sağladığı birlik hac ibadetini yerine getirmek için farklı milletlere mensup insanların bir araya gelmesiyle görülür. Burada bulunan insanların dilleri farklıdır ancak Müslümanlığın kalıplaşmış ifadeleri sayesinde birbirleriyle iletişim sağlayabilmektedirler. Hz. İbrahim, Kâbe'yi inşâ eden ve insanları Kâbe'ye çağıran ilk peygamberdir (Yılmaz, 2015: 102). *Kur'an-ı Kerim*'de bu hususa dair ayet şu şekildedir: “*Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Sizde İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin*” (Kur'an/ Bakara:125).

Hac ibadetinin yerine getirilmesi için erkek ve kadınlar üzerine ortak şartlar vardır. Bu şartların başında Müslüman olmak yer alır. Diğer şartlar ise; vücudun sağlam ve sağlıklı olması, kara, hava ve deniz yollarıyla hacca gitmek için yolun emniyetli olmasıdır. Yol güvenli değil ise hac farz olmaz. Hacca gitmek için kadına özel şartlarda vardır. Kadın yanında kocası ya da mahremi olmadan hacca gidemez. Mahremi, kadının süt yoluyla, kan bağı ve evlilik yoluyla asla evlenemeyeceği erkektir. Hacca gitmek için kısıtlı olmamak gerekir. Yani hapiste veya devletçe önlenecek ya da yasaklanana hac farz değildir. Yola dayanamayacak olana, kör veya kötürüm olana da hac farz değildir (Akyüz, 2015: 180-181).

Hac ibadetinin yapılma zamanı kesin olmamakla birlikte kişi kendisini manen hazır hissettiğinde niyet edip gerçekleştirebilir. Haccın gerçekleştirilebilmesi için bazı şartlar gereklidir. Bunlar, maddi ve manevi olarak hazır olma, zaman ve mekân şartıdır. “*Abdal tekkede, hacı Mekke' de bulunur (1)*” atasözü örneği haccın yer şartına örnektir. Hacca gitmeye niyet eden kişinin bedenlen de hazır olması gerekir. Hac bizzat yapılan bir ibadettir. “*İsmarılama hac, hac olmaz (kabul olunmaz) (8)*” atasözüyle hac ibadetinin şartlarından olan kişinin kendisinin yapmasının gerektiğine değinilir. Nasıl ki kişinin kendisinden beklenen işi başkasına yaptırmaması kendi yaptığının yerini tutmazsa hac ibadetini de kişiden başkası edememektedir. Haccın eda edilebilmesi için her ne kadar bazı şartlar aransa da bu ibadetin

gerçekleşebilmesi nasibe de dayanmaktadır. “Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar (12)” atasözü örneğinde olduğu gibi kişinin hacca gidişini engelleyen her hangi bir sebep olmadığında bile nasibinde yoksa gerçekleştirememektedir.

Hac ibadeti farklı coğrafyalardan ve ırklardan insanların bir yumak olup Allah’a yöneldiği, duaların ve yakarışların yapıldığı faziletli bir ibadettir. Hac ibadeti sırasında kişinin Allah’ın emirlerine ve yasaklarına uyarak kötülükleri terk etmesi, riyaya, husumete, gıybet, kötü niyete ve bühtana son vermesi gerekir (Kaya, 2016: 1). Hac sonrası kişi bu davranışlarını geri kalan hayatında da sürdürmelidir. Böyle olmaması durumunda “Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke’ye, dede dede olmaz gitmekle tekkeye (5)” atasözünde olduğu gibi toplum tarafından çeşitli olumsuz eleştirilere maruz kalır. Hacı olmak için maddi ve fizyolojik yeterliliğin yanında bireyin kendini maneviyat bakımından da hazır hissetmesi gerekir. Kişi sadece Mekke’ye gidip gelmekle “hacı” olmaz. Tüm bunlar için hem hacca giderken hem de gelirken bir takım sorumlulukların da bilincinde olması gereklidir.

Hac ibadeti sırasında insanların zorlandığı kısımlar Arafat’ta, Müzdelife’de ve şeytan taşlama esnasında olur. İnsanlar buralarda az uyku ile üç gün boyunca çok enerji tüketir. Dolayısıyla bu ibadeti yerine getirirken zorlukları göze alan insanlar sağlığın kıymetini, dünya malının ve servetinin geçici olduğunu anlar (Kaya, 2016: 1). Hacca gidenler dünyevi kıyafetlerini bir kenara bırakıp ihrama bürünür. İhramın iki parça bezden oluşması, dikişsiz ve sade oluşu dünyalıkların hiçliğini ifade eder.

İslam dininin diğer ibadetlerinde de olduğu gibi haccın da Allah için yapılması gerekir. Bununla ilgili *Kur’an-ı Kerim*’de geçen ayet “*Haccı ve umreyi Allah için tam yapın*” (Kur’an/ Bakara: 196) şeklindedir. Kişinin yaptığı ibadette Allah’ın rızasından çok gösterişi ön planda tutması toplumca yadırganabilmektedir. Haccın bitiminden sonra kişi davranışlarını tevazu ve alçakgönüllülük yerine bilmişlik ve üstün görmeye bırakırsa “Mürekkep yalamış hoca ile kuma basmış hacıdan sakın (9)” atasözünde olduğu gibi bir durumla karşılaşır. “Evi delikli baca, milleti hacı ile hoca yıkar (3)”, “Hacıdan hocadan, karanlık geceden kork (6)” atasözü örnekleri de toplumun hacılara bakış açısına yönelik kötü izlenimini destekler.

Hacılıkla ilgili hacca gidip gelen kişinin dünya hayatından ve dünyevi işlerden elini çekmesi gerekir gibi yanlış düşünceler oluşabilmektedir. Hacca giden kişinin bütün dünyevi işlerden değil dinen yasak konulan işlerden uzaklaşması gerekir. Bu yanlış anlaşılma “O hacı, bu hacı, kim olacak boyacı (10)” atasözüyle desteklenir.

Hac dönemi insan hayatının eğitim safhalarından birini oluşturur. Bu eğitime örnek olarak hac sırasında ihram yasağının canlılara ve doğaya zarar vermemek için olduğu verilebilir. Bu ibadetle birlikte insanlar dünyaya karşı farklı bir bakış açısı kazanırlar. Yere, göğe, suya, insanlara ve hayvanlara iyi davranmayı öğrenirler (Yılmaz, 2015: 107).

Toplum tarafından hacca gidiş ve dönüş sırasında çeşitli törenler yapılır ve bunlardan en yaygın olanı “hac yemeği” dir. Hac yemeği kişinin akraba ve tanıdıklarıyla bir araya gelip helalleştiği bir organizasyondur. Hacdan geldiği zaman da hac karşılaması yapılır. Hacının evine gidilir. Hacdan gelen kişi kutsal yerlerden getirdiği hurma, zezem suyu, mis, tesbih gibi hediyeleri misafirlerine ikram eder. Bu törenlerin uygulanışı Anadolu’da yöreden yöreye değişiklik gösterebilmektedir.

Bursa’da, hac dönüşü yapılan törene “tehniye” denir. Hacı memlekete dönünce ilk olarak evine gitmez. Öncelikli olarak camiye gider. Sonra akrabalarından birinin evine gidip üç gün orada kalır. Bu süre zarfında evinde bir “düğün” eğlencesi düzenlenir. Ev süslenir, beyaz giyinen genç kızlar başına taç takar. Bir masanın etrafında toplanırlar ve masaya zezem, hacıyağı ve şeker konulur. Üçüncü günün akşamında hacı eve getirilir. Dualar eşliğinde şerbetler içirilir (Boratav, 2013: 219).

Sonuç olarak Anadolu’da çeşitli törenlerin uygulandığı hac dönemi, içerisinde gelenek ve görenekleri barındırır. İncelenen atasözü kitapları arasında hac dönemiyle ilgili 12 metne rastlanmıştır. Atasözü metinleri hac, İslam dinindeki yeri, önemi, kişiler üzerindeki etkisi ve hac sonrası kişinin yaşamında nasıl davranması gerektiği, Anadolu’nun bazı yörelerinde yapılan çeşitli törenler ile açıklanmıştır.

İ. 1. Atasözlerinde Yaşlılık Dönemi

Yaşlılık, geçiş dönemleri arasında yaşamın sonuna yaklaşıldığının habercisi olan dönemdir. Yaşlılık döneminde bireyde, kemiklerde erime ve buna bağlı olarak boyun kısalması, belin bükülmesi, saçların ağarması, görme ve işitme yetilerinin azalması gibi bedensel değişiklikler görülür. Bu bedensel değişikliklerin yanında unutkanlık, alınganlık, endişe gibi zihinsel sıkıntılar da görülebilmektedir.

Türk toplumunda okuma yazmanın olmadığı dönemde halk yaşlıları bilgi kaynağı olarak görür ve onlara fikir danışırdı. Aynı zamanda gençlerin geçmişteki örf ve âdetlerin yaşlılar tarafından devam ettirildiğini görmesi toplumun sosyokültürel yapısının ortaya konulmasında önemlidir. “Ata yolu doğru yoldur (8)”, “Atasının önünden geçeni Allah sevmez (9)”, “Büyüğünün sözünü dinlemeyen yorulur (11)” atasözleri büyüklere saygıyı, büyüklerin

sözünün dinlenmesi ve tecrübeleri doğrultusunda ilerledikleri yolun takip edilmesi gerektiğini ifade eder. İnsanın yaşı ilerledikçe tecrübesi de artar bu nedenle büyüklerin öğütlerinden yararlanılması gerekir. “Başak büyüdükçe boynunu eğer (10)” atasözüyle yaşı ilerledikçe ilim yönünden kendisini geliştiren insanın daha alçak gönüllü ve eğilimli olduğu belirtilmiştir. Âşık şiirlerinde büyük ve yaşlı kimseler için “ata, aksakallı, ulu, pîr, âkil” gibi sözler kullanılır. Ruhsatî bir dörtlüğünde ata öğüdünü kimya ilmiyle denk tutmuştur. Ata nasihatini dinlemeyen kişinin başında büyük sıkıntıların olacağı ve bu sıkıntılardan kurtulamayacağını dile getirmiştir (Özdemir, 2016: 229).

Türk destanlarında da yaşlılar, bilge insan tipleri, bilge devlet adamı tipi kimliğiyle karşımıza çıkar. Oğuz Kağan’da Uluğ Türk, Manas’ta Bakay, Dede Korkut Destanı’nda Dede Korkut, diğer anlatılarda İrkıl Ata ve Yuşi Hoca bilge insan tipleridir (Esirgen, 2007: 12-13).

Türk toplumunun yaşlılığa bakış açısı atasözü metinlerinde açıkça dile getirilmiştir. Yaşlılar, tecrübe sahibi olarak görülür ve onların öğütlerinden yararlanılır. “Ulugnu uluglasa kut bulur (30)” (İnsan, uluyu ululasa kut bulur) (Birtek, 1944: 50) atasözü örneğinde insanın kendisinden büyük olana saygı gösterip sözünü dinlediğinde kut yani mutluluk bulacağı dile getirilmiştir. İnsanın başına bir musibet geldiğinde bu zorlu yoldan nasıl çıkacağını yaşlı ve bilgili kimselere danışmalı ve onlardan aldığı öğütleri dinlemelidir. Yaşlı kimseler geçiş dönemin tüm yollarından geçtiği için tecrübe sahibidir. Genç birinin hayatına nasıl yön vermesi gerektiği hususunda yaşlıların tecrübelerinden faydalanması gerekir. “Ulusunu (büyüğünü) bilmiyen, Tanrısını (da) bilmez (31)” atasözü metninde kişinin kendinden yaşça daha olgun olana karşı saygılı olmasının önemine değinilmiştir. Büyüklerinin söylediklerini dikkate almayan ve onlara saygı duymayanın Allah’ın da gücüne giden davranışta bulunmuş olduğunu belirtir. “Ulu sözü dinlemiyen (öğüdün tutmıyan) uluya kalır (uluya uluya gider) (29)” atasözü metninde de büyüklerin öğütlerinin tutulması gerektiğine değinilmiştir.

İnsan yaşamındaki olaylar ancak vakti geldiğinde gerçekleşebilmektedir. “Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez (1)” atasözü örneğiyle yaşamın bir parçası olan yaşlılığın somut göstergelerinden olan saçın ağarması belirtilmiştir. Yaşlılığın diğer belirtilerinden biri olan hafıza kaybının artmasına yönelik “Altmış, yetmiş, akli başından gitmiş (gelmiş geçmiş) (6)” atasözü örneği söylenir. İnsan yaşlandıkça bedenin direnci azalır ve çabuk yorulur hâle gelir. “Çocuklar uyuya uyuya büyür, ihtiyarlar uyuya uyuya ölür (12)” atasözü örneğinde de çabuk yorulmanın ve bu yorulma sonucunda da uykuya çok fazla ihtiyaç duymanın insanların yaşının ilerlediği ve ölüm zamanının yaklaştığının belirtisi olduğu söylenmektedir.

İnsan yaşlandığında kendisini bakıma muhtaç hisseder ve varsa evlatlarından bakımını üstlenmelerini ister. Bunun sebebi yaşlı insanların bünyesinin zayıflaması ve fiziken zor şartlara gücünün yetememesidir. Bundan ötürü gençken yaptıkları işlerin daha kolayını yapmayı tercih ederler. “Arslan karısa sıçgan ütin küdhezür (7)” (Bu sav, yaşlı bir adamın büyük bir iş yapamadığı zaman daha aşağısına razı olması hâlinde söylenir) (Birtek, 1944: 25). Buna benzer bir diğer atasözü “Yokuştan iniş kocaya yigdür (36)” örneğinde de yaşlıların zayıflayan bünyelerinden ötürü zor şartları kaldıramadıkları ve yokuş çıkmak yerine inmek gibi kendilerini zorlamayan işleri tercih ettikleri görülür.

İnsanın yaşı geçtikçe tecrübesi artar ve olgunlaşır. Bazen insan ne kadar yaşlansa da akliselim tavırlar sergileyememektedir. Yaşlılıkta özellikle olgunluğunu koruyamayan insanlar için “Akıllı olsa her sakallı kişi, sakallılara danışır her işi (4)” ve “Sakal ile olaydı kişi (kâmil olsa kişi), keçiye danışırlardı her işi (28)” atasözleri kullanılır. Yaşlandığı halde kendisine çeki düzen veremeyen insanlar için “Aksakallıya korku gerek (3)” atasözü örneğiyle ölüm korkusu gibi ciddi bir durumun tedirginliğiyle durması gerektiğinin hatırlatılabildiği söylenmektedir.

Gençlik yıllarında zorlu şartlardan geçmiş insanlar için yaşlılıkta Allah bolluk, bereket içerisinde yaşatıp yüzünü güldürsün anlamında dua niyetine “Allah son gürlüğü versin (5)” atasözüne başvurulur. İnsan gençken çoğu ortamda sözünü geçirmek için ısrarcı davranabilmektedir. Yaşlandıkça bu durum değişebilmekte ve sözünü geçirdiği insanların sözünü dinler duruma gelmektedir. “İhtiyarlık maskaralıktır (25)” atasözü bu durumu açıklar niteliktedir. “Genç yumruk yedirir, ihtiyar kuyruk yedirir (15)” atasözünde insanın gençken gücüne güvenip her şeyi başarabileceği ve cesurca hareket edebildiği ancak yaşlanınca gücüne güvenemeyip olaylar karşısında cesurca davranmadığı ve boyun eğmek zorunda kaldığı belirtilmiştir.

Atasözü metinlerinde yaşlılıkta karşılaşılan sağlık problemlerinin temelini gençlikte dikkat edilmeyen durumlardan kaynaklandığı görülür. Bu nedenle gençlere bu hususlarda tavsiyeler de bulunur. “Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur (16)” atasözüyle insanın gençken sağlığının kıymetini bildiği takdirde yaşlanınca daha az sıkıntı yaşayacağı ve şikâyetinin de olmayacağı belirtilir. İnsan gençliğini yaşlanmayacak gibi hor yaşadığında yaşlanınca pişmanlık duyar. Bu nedenle gençliğini hor kullanmamalı, bünyesini yıpratmamalı, beynini, kalbini ve duygularını tamamen gençlikte heba etmemelidir. Bunun üzerine “Gençlikten kocalığa pay bırak (21)”, “Gençlikten kocalığa sağlık saklanmalı (22)”

atasözleriyle tavsiye verilmiştir. Böyle davranılmadığı durumda ise “Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir (17)” atasözü örneği söylenmiştir.

Kişi gençlikte maddi açıdan birikim ve hazırlık yaparsa yaşlılığında rahat eder. Birikimi ve hazırlığı olmayan insanlar için yaşlılık zordur. Para kazanabilmek için çalışmak gerekir ancak yaşlı insanların bünyesi zayıf olduğundan çalışamayabilirler. “Er emekli olursa, kadın yemekli olur (13)”, “Gençlikte para kazan (taş taşı), kocalıkta kur kazan (ye aşı) (20)” atasözleriyle gençlikte birikim yapan kişilerin yaşlandığında geçimini kolay sağladığı belirtilir.

Gençlik gelip geçicidir, ihtiyarlık ise çaresizliklerin olduğu daha zorlu bir dönemdir. Bu durum için kullanılan atasözü örneği “Gençlik uçar kuştur, ihtiyarlık nâcâr ıştır (18)” şeklindedir. Gençken ölen birisi için ölüm olayı acı vericidir. Yaşlı insanların ise bünyeleri zayıf olduğu için açlığa uzun süre dayanamazlar. Bu durum da onlar için zordur. “Gençlikte ölüm, kocalıkta açlık güç (19)” atasözünde belirtildiği gibi yaşlı insanların dertleri yemek, uyku, hastalık gibi meseleleridir. Uzun vadeli bir planları kalmadığı için dertleri de küçülür. Oysa bir gencin önünde uzun yıllar, uzun vadeli planlar ve bu planların gerçekleşmeme korkusu gibi büyük dertleri olur.

“İhtiyarlık insanı her şeyden geçirir (24)” atasözünde insan yaşlandığında ömrünün büyük bir kısmını yaşamış ve son evresine yaklaştığı için dünyaya dair hevesi kalmadığı söylenmiştir. Dünyanın iyi ya da kötü çoğu hâllerini tatmıştır. Yaşayamadıkları, içinde kalanlar bile olsa yaşlı bünyesi bunlar için uygun değildir. “Yaş yetmiş, iş bitmiş (35)” atasözünde yaşlılar için ölümün beklenen bir gerçek olduğu dile getirilmiştir. Kişinin ne kadar yaşlanırsa yaşlansın dünya işlerini ve hayatını düşünmekten vazgeçmediğini “Horoz ölür (ölmüş), gözü çöplükte kalır (kalmış) (23)” atasözü belirtir. Yaşlanan insanların yaşayacağı uzun yılların kalmadığını ve ölümün onlara yakın olarak görüldüğünü ise “Uzun yaşın ucı ölümdür (32)” atasözü örneği belirtir.

Sonuç olarak incelenen atasözü kitapları arasında yaşlılıkla ilgili 36 metne rastlanmıştır. Metinler; yaşlılık döneminin etkileri, belirtileri ve sonuçları göz önüne alınarak açıklanmıştır. Yaşlılığın getirdiği fiziksel ve ruhsal zorlukların yanında tecrübe ve bilgilerin gençlere sunulması da atasözü metinleriyle belirtilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
ANADOLU SAHASI ATASÖZLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ
(METİNLER)

Anadolu sahası atasözlerinde geçiş dönemleri ile ilgili metinler doğum, evlilik, ölüm, çocukluk, okul, ergenlik, gençlik, askerlik, hac ve yaşlılık dönemlerinden oluşmaktadır. İncelenen atasözü kitapları içerisinde geçiş dönemleriyle ilgili dönemlerin sıralaması ve alınan metinlerin sayısı şu şekildedir: Doğum ile İlgili Atasözleri (67), Evlilik ile İlgili Atasözleri (488), Ölüm ile İlgili Atasözleri (272), Çocukluk ile İlgili Atasözleri (82), Okul ile İlgili Atasözleri (13), Ergenlik ile İlgili Atasözleri (3), Gençlik ile İlgili Atasözleri (20), Askerlik ile İlgili Atasözleri (6), Hac ile İlgili Atasözleri (12) ve Yaşlılık ile İlgili Atasözleri (36). Geçiş dönemleriyle metinler içerisinde sayı bakımından en çok evlilik dönemi ve en az ergenlik dönemi ile ilgili metinlere rastlanmıştır. Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler adlı eserden alınan atasözleri yanında geçtiği bölge adı ile birlikte verilmiştir. Birden fazla kaynaktan geçen metinlerden ortak olanı seçilip yanında hangi kaynaklarda yer aldığı künyeleriyle birlikte verilmiştir. Metinlerin yanında yer alan kaynakların tarihi kronolojik sıraya göre verilmiştir. Metinler kaynaklarından alınan orijinal hâli ile verilmiştir. Çalışma Anadolu sahası atasözlerini içerir ancak geçiş dönemleriyle ilgili unsurların varlığı ve önemi açısından Dîvânü Lûgati't-Türk'te yer alan metinlere de yer verilmiştir.

A. 5. 1. Doğum ile İlgili Atasözleri

A. 5. 1. 1. Doğum Öncesi ile İlgili Atasözleri

1. Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez (İzbudak, 1936: 28; Özön, 1958: 99; Oy, 1972: 276; Tülbentçi, 1977: 187; Aksoy, 1988: 244; Pala, 2002: 91).
2. Doğmadık oğlana ad komak olmaz (İzbudak, 1936: 57; Özön, 1958: 99; Tülbentçi, 1977: 188).
3. Ebenin burnu karnında, gebenin karnı burnunda (Tülbentçi, 1977: 202).
4. Tünle bulıt örtense ewlög urı keldürmişçe bolur, tanğda bulıt örtense ewke yağı kirmişçe bolur (Birtek, 1944: 19).
(Geceleyin bulut yansa, kızarsa kadın, erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Sabahleyin bulut kızarırsa eve düşman girmiş gibi olur).
5. Umayka tapınsa ogul bulur (Birtek, 1944: 19).
(İnsan Umay'a tapınırsa çocuk bulur).

A. 5. 1. 2. Doğum Esnası ile İlgili Atasözleri

6. Bir çocuğun kırk ebesi olursa ya kör olur, ya topal (Isparta) (BAAD, 2016: 63).
7. Ebe çok olunca çocuk ters gelir (Giresun) (BAAD, 2016: 101).

8. Ebesiz doğan, kebesiz büyür (Soykut, 1974: 140).
 9. Gizlide gebe kalan aşikârede doğurur (Aksoy, 1988: 288).
 10. Kırk kadın bir olsa doğuran çeker zahmetini (Adana) (BAAD, 2016: 164).
 11. Yağmur yağıp durmaz, çocuk doğup durmaz (Tülbentçi, 1977: 544).
- A. 5. 1. 3. Doğum Sonrası ile İlgili Atasözleri**
12. Ad, bir gök boncuktur (Isparta) (BAAD, 2016: 29).
 13. Adın Kadir olacağına, kaderin kader olsun (Isparta) (BAAD, 2016: 29).
 14. Çocuğun adını koyalım ki çağırması kolay olsun (Soykut, 1974: 197).
 15. Doğduğu gibi hâlâ gözleri bağlı (Özön, 1958: 98).
 16. Doğuran avrat Azrail'i yenmiş (Gaziantep) (Özön, 1958: 99; Oy, 1972: 276; Aksoy, 1988: 245; BAAD, 2016: 94).
 17. Ebesi göbeğini keseceğine biraz dilini keseydi (Tülbentçi, 1977: 202).
 18. Ekene, doğurana ne mutlu (Özön, 1958: 111; Tülbentçi, 1977: 205).
 19. Emiklig uragut kösegçi bolur (Birtek, 1944: 41; Oy, 1972: 130).
(Emzikli kadın istekli olur).
 20. Güzeli kızken görme, beşik ardında gör (Aksoy, 1988: 298).
 21. Hepsinden bahtlı beşikte olan (Tülbentçi, 1977: 281).
 22. Her kırmızı şekerden lohusa şerbeti olmaz (Soykut, 1974: 215).
 23. Kadını eve bağlayan altın şıkırtısı değil, beşik gıcirtısıdır (Ordu) (BAAD, 2016: 154).
 24. Kız doğuran tez kocar (Özön, 1958: 198; Tülbentçi, 1977: 366).
 25. Kızın oldu, kırmızı donunu çıkar (Tülbentçi, 1977: 366).
 26. Kişi, anasından üryan doğar (Tülbentçi, 1977: 371).
 27. Oğlan dayıya, kız halaya çeker (Yozgat) (İzbudak, 1936: 36; Özön, 1958: 235; Oy, 1972: 308; Soykut, 1974: 234; Tülbentçi, 1977: 438; Aksoy, 1988: 398; Pala, 2002: 223).
 28. Oğlan doğur, kız doğur; hamurunu sen yoğur (Aksoy, 1988: 399).
 29. Oğlan doğuran kızını ele vermezler (Gaziantep) (BAAD, 2016: 185).
 30. Oğlan doğuran ok gibi, kız doğuran b.k gibi (Bolu) (BAAD, 2016: 185).
 31. Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün (Oy, 1972: 308; Soykut, 1974: 98; Tülbentçi, 1977: 438; Aksoy, 1988: 398).
 32. Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 399; BAAD, 2016: 185).

33. Oğlan olsun da ot kökü olsun (Sivas) (BAAD, 2016: 186).
34. Oğlan olsun, deli olsun; ekmek olsun, kuru olsun (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 399; BAAD, 2016: 185).
35. Oğlan yetir, kız yetir; yine seleği (odun yükü) sen götür (Aksoy, 1988: 399).
36. Oğlanı her karı doğurmaz; er karı doğurur (Tülbentçi, 1977: 438).
37. Oğlanı, kızını olmaz avrattan, eski hasır yeğdir (Tülbentçi, 1977: 438).
38. Oğlanınkı oğul balı, kızınkı bahçe gl (Aksoy, 1988: 399).
39. Oğlu olmayan avrattan, eski hasır yeğdir (zn, 1958: 235).
40. Oğlumunu (evladı) ben doğurdum amma gönlünü ben doğurmadım (zn, 1958: 235; Oy, 1972: 308; Aksoy, 1988: 399).
41. Verince kırkı, gider korku (zn, 1958: 290; Tülbentçi, 1977: 539).
- A. 5. 1. 4. Doğum ile İlgili Diğer Atasözleri**
42. Acele eden kadın, k.sız uşak doğurur (Trabzon ve evresi) (Soykut, 1974: 70).
43. Ala keçi her vakit püsküllü oğlak doğurmaz (Gerçek, 1939: 22; Oy, 1972: 253; Aksoy, 1988: 134).
44. Allah kulunu kısmetiyle yaratır (zn, 1958: 16; Aksoy, 1988: 139).
45. Avrat lazım kalçalı, oğlan doğursun aslanpeneli (Gaziantep) (Soykut, 1974: 102; BAAD, 2016: 50).
46. Bir anaya bir kız; bir kafaya bir gz (Oy, 1972: 268; Aksoy, 1988: 192).
47. Biri kara biri sarı, ondan doğar huri (Adana) (BAAD, 2016: 64).
48. ocuk, evin meyvesidir (Ankara) (BAAD, 2016: 79).
49. ocuk isteyen belasını da istemek gerek (zn, 1958: 80).
50. ocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte (zn, 1958: 80; Oy, 1972: 272; Soykut, 1974: 199; Tülbentçi, 1977: 148; Aksoy, 1988: 221).
51. Çocuksuz baba, barsız ağaca benzer (Van) (BAAD, 2016: 80).
52. Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir (Tülbentçi, 1977: 156).
53. Çok ocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder (Oy, 1972: 272; Soykut, 1974: 191).
54. Doğdu boğmaya gelmez (zn, 1958: 98).
55. Doğuşuna bakma gelişine bak (Tülbentçi, 1977: 188).
56. Dünyanın tadı gz, aın tadı tuz, evin tadı kız (Gaziantep) (BAAD, 2016: 98).
57. Evlâdı olmayanın devleti olmaz (Soykut, 1974: 98).

58. Hamur yoğuruştan, çocuk doğuruştan olur (Konya) (BAAD, 2016: 131).
59. Hatun getir, bey doğursun (Mersin ve çevresi) (Soykut, 1974: 102).
60. Mal istersen, bedeninden; evlat istersen, belinden (Gaziantep) (BAAD, 2016: 179).
61. Mal, iyesine; oğul, babasına çeker (Bitlis) (BAAD, 2016: 179).
62. Maya budlu avrat al ki, nar budlu oğlan doğursun (Malatya) (BAAD, 2016: 180).
63. Oğulsuz ocakta tütün tütmez (Van) (BAAD, 2016: 186).
64. Oturan karı oğlan doğurmaz (Burdur) (BAAD, 2016: 188).
65. Seversen oğlanı sev, kız kendini sevdirebilir (Soykut, 1974: 98).
66. Tavşan, hamile kadınlara düşman (Tülbentçi, 1977: 511).
67. Ulu ağacın gürültüsü dal ile mutlu evin yakışığı d.l ile (Soykut, 1974: 98).

B. 5. 2. Evlilik ile İlgili Atasözleri

B. 5. 2. 1. Evlilik Öncesi ile İlgili Atasözleri

1. Ab ve dâne serpilir, insanı kısmet gezdirir (Tülbentçi, 1977: 17).
2. Ağadan kız alasin, fakirin kurtanını dağıtasın (Bitlis) (BAAD, 2016: 30).
3. Al elmaya taş atan çok olur (Oy, 1972: 252; Soykut, 1974: 81).
4. Al kibar kızını, işlesin bulana bulana, al çatlak kızını gezsün eğlene eğlene (Tülbentçi, 1977: 43).
5. Alın yazısı değişmez (Oy, 1972: 253; Tülbentçi, 1977: 47; Aksoy, 1988: 136).
6. Alınacak kız ay görünür, evleri saray (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 134; BAAD, 2016: 37).
7. Alında (alna) yazılan başa gelir (gelir başa görülür) (Özön, 1958: 15; Oy, 1972: 253; Soykut, 1974: 80; Tülbentçi, 1977: 98; Aksoy, 1988: 136).
8. Alma çerçöp devşirenin kızını, aş pişirir teknil etmez tuzunu (Soykut, 1974: 141).
9. Alma delinin kızını, soya çeker (Oy, 1972: 255).
10. Alma soysuzun kızını, sürer anası izini (Aksoy, 1988: 142).
11. Alma şehir kızını, hamam der ağlar; alma köylü kızını, harman der ağlar (Soykut, 1974: 249).
12. Anaların baş derdi; evlâdını baş göz etme derdi (Soykut, 1974: 146).
13. Anasını gör kızını al, kıyısını gör bezini al (İzbudak, 1936: 10; Oy, 1972: 256; Soykut, 1974: 233; Tülbentçi, 1977: 56; Aksoy, 1988: 147; Pala, 2002: 29).

14. Arlının kızı, mallının kızından üstündür (Sivas) (BAAD, 2016: 44).
15. Arpayı taşlı yerden; kızı kardaşlı yerden (Gaziantep-Afyon) (Aksoy, 1988: 153; BAAD, 2016: 44).
16. Aslı paktan kemlik gelmez (Gaziantep) (BAAD, 2016: 45).
17. Âşığa nişan dervişe burhan (Özön, 1958: 29).
18. Âşık, nişanı; sevgili, kuşanı (kuşağını) sever (Özön, 1958: 28; Tülbentçi, 1977: 68).
19. At alırsan taydan, kız alırsan soydan al (Isparta) (BAAD, 2016: 46).
20. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, avrat alırsan gezin ha gezin (Yozgat) (BAAD, 2016: 46).
21. At beslenirken, kız istenirken (Oy, 1972: 259; Soykut, 1974: 193; Tülbentçi, 1977: 70; Aksoy, 1988: 160).
22. Avradın küçüğün al; işsiz çıktı bahtına, dişsiz çıktı bahtına (Soykut, 1974: 101).
23. Ayıpsız yâr (dost) arayan (isteyen); yârsız (dostsuz) kalır (İzbudak, 1936: 17; Oy, 1972: 263; Aksoy, 1988: 168; Pala, 2002: 41).
24. Babasının mezarını bilmediğin adama kız verme (Niğde) (BAAD, 2016: 55).
25. Bahtı açılan bazara güymez (Adana) (BAAD, 2016: 56).
26. Baz bazla, kaz kazla, kel tavuk topal horozla (Soykut, 1974: 212; Tülbentçi, 1977: 103; Aksoy, 1988: 184).
27. Bekâr gözü, kör gözü (Soykut, 1974: 83; Tülbentçi, 1977: 103; Aksoy, 1988: 184).
28. Bekâr gözüyle kız alınmaz (Özön, 1958: 48; Soykut, 1974: 69; Tülbentçi, 1977: 103; BAAD, 2016: 60).
29. Bekâr oğlan kızıdan sayılır (Eskişehir) (BAAD, 2016: 60).
30. Bekâra karı boşaması, köprü altından su bağışlaması (gibidir) (Soykut, 1974: 83; Pala, 2002: 49).
31. Bekârın mekânı sorulmaz (Ordu) (BAAD, 2016: 60).
32. Bekârın parasını it yer, yakasını bit (Özön, 1958: 48; Soykut, 1974: 83; Tülbentçi, 1977: 103; Aksoy, 1988: 184).

33. Bekârlık maskaralık (-dır) (Özön, 1958: 48; Oy, 1972: 266; Soykut, 1974: 83; Tülbentçi, 1977: 103; Aksoy 1988: 184).
34. Bekârlık sultanlık (-dır) (Özön, 1958: 48; Oy, 1972: 266; Soykut, 1974: 83; Tülbentçi, 1977: 103; Aksoy 1988: 184; Pala, 2002: 52).
35. Bez alırsan Musul'dan, kız alırsan asilden (Oy, 1972: 267; Tülbentçi, 1977: 110; Aksoy, 1988: 188).
36. Bezi daha kozada iken kızına koca arar (Gerçek, 1939: 33; Özön, 1958: 52; Tülbentçi, 1977: 109).
37. Bir arıklıya bir çarıklı bulunur (Kastamonu) (BAAD, 2016: 63).
38. Bir kızını bin kişi ister (de) bir kişi alır (Aksoy, 1988: 197).
39. Boya bosa bakma, huya husa bak (Niğde) (BAAD, 2016: 69).
40. Boyu boyuna, huyu huyuna uymalı (Gerçek, 1939: 36).
41. Boyuma göre (boyumca) boy buldum, huyuma göre (huyumca) huy bulamadım (Gerçek, 1939: 36; Oy, 1972: 270; Aksoy, 1988: 205).
42. Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu (Gerçek, 1939: 41; Oy, 1972: 272; Tülbentçi, 1977: 154; Aksoy, 1988: 220).
43. Dağda öküz, düğünde kız seçilmez (Artvin) (BAAD, 2016: 83).
44. Daldaki elmaya kırk kişi taş atar, kısmet kiminse onun olur (Elazığ) (BAAD, 2016: 84).
45. Davul, dengi dengine çalar (Oy, 1972: 274; Soykut, 1974: 212; Tülbentçi, 1977: 167; Aksoy, 1988: 229; Pala, 2002: 82).
46. Dazlayan (kusur bulup beğenmemek) daza düşer, kel başlı kıza düşer (Oy, 1972: 274; Soykut, 1974: 212; Tülbentçi, 1977: 168; Aksoy, 1988: 230).
47. Delikli taş (boncuk) yerde kalmaz (deli kız evde kalmaz) (İzbudak, 1936: 19; Birtek, 1944: 40; Oy, 1972: 274; Soykut, 1974: 193; Tülbentçi, 1977: 172; Aksoy, 1988: 232).
48. Demir tavında (dövülür), dilber çağında (sevilir) (Gerçek, 1939: 44; Oy, 1972: 274; Soykut, 1974: 218; Tülbentçi, 1977: 173; Aksoy, 1988: 233; Pala, 2002: 85).
49. Dengi ile uçmayan kuşun sesi havadan gelir (Sivas) (BAAD, 2016: 89).
50. Dengini bulanın rengi solmaz (Soykut, 1974: 212).
51. Elin öğdüğünü el alır, ananın babanın öğdüğü evde kalır (Özön, 1958: 116; Oy, 1972: 279).
52. Elli kemdir, yüz karar; herkes dengini arar (Özön, 1958: 116; Soykut, 1974: 212; Tülbentçi, 1977: 216).
53. Erkeğini öğren, sonra evlen (Tülbentçi, 1977: 221).

54. Erken kalkan yol (alır); erken evlenen döl alır (Özön, 1958: 119; Oy, 1972: 280; Aksoy, 1988: 269; Pala, 2002: 105).
55. Eşeğin bozunu alma, ırsızın kızını alma (Isparta) (BAAD, 2016: 114).
56. Evlenenle ev alana Allah yardım eder (Özön, 1958: 125; Oy, 1972: 282; Aksoy, 1988: 279; Pala, 2002: 110).
57. Gece yürüyen gündüz sevinir, küçükken evlenen ihtiyarlıkta rahat olur (Tülbentçi, 1977: 244).
58. Genci gence ver de rızıklarını Allah verir (Özön, 1958: 135; Tülbentçi, 1977: 247).
59. Gurbete kız verme yiter gider; denize taş atma batır gider (İçel) (BAAD, 2016: 128).
60. Her şey vaktiyle olur, horoz bile vaktinde öter (Özön, 1958: 155; Aksoy, 1988: 312).
61. Herkes nasibini bulur (Tülbentçi, 1977: 291).
62. İnsan kısmetini aramazsa, kısmet insanı arar (Tülbentçi, 1977: 311).
63. Kardeşine bak bacısını al (Özön, 1958: 183).
64. Karga karga ile culu culu ile evlenmeli (Amasya) (BAAD, 2016: 156).
65. Kaynatam devletli olsun kaynanam sahavetli (Özön, 1958: 187; Tülbentçi, 1977: 346).
66. Kendinden küçükten kız al, kendinden büyüğe kız ver (Oy, 1972: 298; Tülbentçi, 1977: 356; Aksoy, 1988: 358).
67. Kırk serçeden börek olmaz, kaza bak kaza; dul karıdan heves alınmaz, kıza bak kıza (Isparta) (BAAD, 2016: 164).
68. Kısmet gökten zembil ile inmez (Özön, 1958: 196; Aksoy, 1988: 361).
69. Kısmetin seni arar bulur (Özön, 1958: 196; Tülbentçi, 1977: 364).
70. Kız alan gözle bakmasın, kulak ile işitsin (Gaziantep) (Tülbentçi, 1977: 365; BAAD, 2016: 165).
71. Kız alırsan Söğüt'ten, at alırsan yörükten al (Bilecik) (BAAD, 2016: 165).
72. Kız dediğin kapı şakşahısı: Gelen çalar, giden çalar (Gaziantep) (BAAD, 2016: 165).
73. Kız evi, naz evi (Bolu-Isparta-Samsun-Çankırı) (Oy, 1972: 299; Aksoy, 1988: 362; Pala, 2002: 192; BAAD, 2016: 165).
74. Kız evi, vezir evi (Ordu-Amasya) (BAAD, 2016: 166).
75. Kız evladı on ikisine bastı mı, ya ere ya yere (Ordu) (BAAD, 2016: 166).

76. Kız yükü, tuz yükü (Muğla ve çevresi) (Soykut, 1974: 98).
77. Kızıdır nazdır, bin kese azdır (Isparta-Çankırı) (BAAD, 2016: 166).
78. Kızı gönölünce (kendi hâline) bırakırsan ya koyun güttürür ya kuzu (Aksoy, 1988: 220).
79. Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır (kaçar), ya zurnacıya. (Oy, 1972: 299; Aksoy, 1988: 362).
80. Lambayı almadan camına bak, gelini almadan huyuna bak (Amasya) (BAAD, 2016: 177).
81. Ne kızı verir, ne dünürü gücendirir (Tülbentçi, 1977: 429).
82. Odama vurdu güneş, bulam kendime bir eş (Tülbentçi, 1977: 437).
83. On beşinde kız ya erde gerek, ya yerde (Oy, 1972: 308; Tülbentçi, 1977: 441; Aksoy, 1988: 400; Pala, 2002: 224).
84. Pekmezi küpten, kadını kökten al (Aksoy, 1988: 414; Pala, 2002: 237).
85. Yazıdan (kader) kaçmak olmaz (Özön, 1958: 300).
86. Yer alırken düz al, evlenirken kız al (Rize) (Oy, 1972: 316; Aksoy, 1988: 442; BAAD, 2016: 224).
87. Yiğit, kızını yiğide vermek ister (Tülbentçi, 1977: 563).

B. 5. 2. 2. Evlilik Esnası ile İlgili Atasözleri

88. Acemi erkekten kadın bile korkar (Isparta) (BAAD, 2016: 25).
89. Açık gelen köy tutar, çeyizli gelen yer tutar (Amasya) (BAAD, 2016: 26).
90. Ağaçsız memleket, duvaksız geline benzer (Tunceli) (BAAD, 2016: 30).
91. Ahmak gelin, yengeyi halayığı sanır (Oy, 1972: 250; Soykut, 1974: 77; Tülbentçi, 1977: 35; Aksoy, 1988: 125).
92. Al duvakla giren, ak duvakla çıkar (Niğde) (BAAD, 2016: 36).
93. Alanla satan bilir, gelinle yatan bilir (Sivas-Samsun-Malatya) (BAAD, 2016: 36).
94. Ana gezer, kız gezer; bu çeyizi kim düzer? (Kocaeli) (Aksoy, 1988: 145; BAAD, 2016: 40).
95. Aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur (Oy, 1972: 259; Aksoy, 1988: 156).
96. Avrat nikâhla, tarla tapuyla zaptolunur (Malatya) (BAAD, 2016: 50).
97. Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk (Gerçek, 1939: 30; Özön, 1958: 40; Oy, 1972: 264; Aksoy, 1988: 174).
98. Bey aşı borç, düğün aşı ödünç (İzbudak, 1936: 15; Özön, 1958: 52; Oy, 1972: 267; Soykut, 1974: 229; Tülbentçi, 1977: 109; Aksoy 1988: 187)

99. Bir ev (gemi) donanır, bir kız (çıplak) donanmaz (Aksoy, 1988: 195).
100. Çalgı düğün evine yakışır (İzmir) (Gerçek 1939: 40; Özön, 1958: 74; Tülbentçi, 1977: 146; BAAD, 2016: 75).
101. Çeyizli gelinin güveyisi yavaş olur (İçel) (BAAD, 2016: 77).
102. Çorbanın seyrekliği düğünün azlığından (Soykut, 1974: 229).
103. Davul zurnasız çingene düğünü olmaz (Gerçek, 1939: 44; Özön, 1958: 87; Soykut, 1974: 212; Tülbentçi, 1977: 167).
104. Davulsuz düğün köpeksiz köye benzer (Tülbentçi, 1977: 167).
105. Deli kız düğün etmiş, kendi baş sedire geçmiş (Özön, 1958: 89; Oy, 1972: 274; Tülbentçi, 1977: 170; Aksoy, 1988:232).
106. Duvarı hatıl, gelini hatun saklar (tutar) (Giresun-Malatya) (BAAD, 2016: 97).
107. Düğün aşıyla dost ağırlandı (Aksoy, 1988: 250).
108. Düğün el ile harman yel ile (Özön, 1958: 103; Oy, 1972: 279; Tülbentçi, 1977: 196; Aksoy, 1988: 250; Pala, 2002: 134).
109. Düğün evi gibi giren çıkan belli olmaz (Tülbentçi, 1977: 196).
110. Düğün evini bilmez çanak çömlek taşır (Özön, 1958: 103; Tülbentçi, 1977: 196).
111. Düğün evinin kapısı açık olur (Özön, 1958: 103).
112. Düğün günü edik bulunmaz (Ankara) (BAAD, 2016: 98).
113. Düğün olur iki kişiye kaygısı düşer deli komşuya (Özön, 1958: 103; Oy, 1972: 277; Aksoy, 1988: 250).
114. Düğün seninse de duvarı tuta tuta oyna (Gaziantep) (BAAD, 2016: 98).
115. Düğüncü düğünü uzatırsa dövünür (İzmir) (Özön, 1958: 104; Oy, 1972: 277; Soykut, 1974: 163; BAAD, 2016: 98).
116. Düğünde Fatmacığı kim bilir (Özön, 1958: 104; Oy, 1972: 277; Aksoy, 1988: 250).
117. Düğünde misafir sonunda borçlu ağırlandı (Özön, 1958: 104; Tülbentçi, 1977: 197).
118. Düğüne gider zurna beğenmez, hamama gider kurna beğenmez (Özön, 1958: 104; Tülbentçi, 1977: 197).
119. Düğünü davetçi mekruhlar (Özön, 1958: 104; Tülbentçi, 1977: 197; Aksoy, 1988: 250).
120. Düğünün borcuyla, ramazanın harcını Allah kayırır (Afyon) (BAAD, 2016: 98).
121. Garip (kör) kuşun yuvasını Allah yapar (Tülbentçi, 1977: 242; Pala, 2002: 116).
122. Gelin ata binmiş ya nasip, kim bilir kime münasip (Özön, 1958: 133; Oy, 1972: 284; Soykut, 1974: 81; Tülbentçi, 1977: 246; Aksoy, 1988: 286; Pala, 2002: 119).

123. Gelin babasına hem ağlayalım hem gidelim demiş (Özön, 1958: 133; Oy, 1972: 283; Tülbentçi, 1977: 246).
124. Gelin, duvağından belli olur (Ankara) (BAAD, 2016: 123).
125. Gelin, duvakta, uşak kucakta (Bitlis) (BAAD, 2016: 123).
126. Gelin odası ziyetli olur (Özön, 1958: 133; Tülbentçi, 1977: 247).
127. Gelin, gelin değil, geldiği yer gelin gerek (Gaziantep) (BAAD, 2016: 123)
128. Gelini ata bindir güvey yolu kancaru (neresi) der (İzbudak, 1936: 50; Özön, 1958: 133; Tülbentçi, 1977: 247)
129. Gelinin güzelliği güveyinin harcından (Bolu) (Soykut, 1974: 136; BAAD, 2016: 123).
130. Gelininki duvak, evinki suvah (Malatya) (BAAD, 2016: 123).
131. Gelinliği pekmez sandım, yüreğimi yakmaz sandım (Tülbentçi, 1977: 247).
132. Gerdeğe kim girdi ise sarı aşı o yesin (Tülbentçi, 1977: 233).
133. Gerdeğe kim girdi ise tavuğu o yesin (Özön, 1958: 135; Tülbentçi, 1977: 248).
134. Gerdek gecesini geri kalmaz (Tülbentçi, 1977: 248).
135. Güveyi (güveylik) kim etmez kızı kim dilemez (Özön, 1958: 142; Tülbentçi, 1977: 265).
136. Kabağı yiyen gerdeğe girsin (Tülbentçi, 1977: 326).
137. Kalınğ birse kız alır, kerek bolsa kız alır (Birtok, 1944: 33; Oy, 1972: 134).
(İnsan ağırılık verirse kız alır, gerek olursa pahalı alır).
138. Kınadan gayrı nesne yağ götürmez (Özön, 1958: 195).
139. Kınayı yoğurmayınca kadri bilinmez (Özön, 1958: 195).
140. Kız beşikte, çeyiz sandıkta (Oy, 1972: 299; Tülbentçi, 1977: 365 Aksoy, 1988: 362).
141. Kızı duvak gelini beşik arkasında görmeli (Özön, 1958: 198).
142. Nikâhta kerâmet vardır (Oy, 1972: 307; Tülbentçi, 1977: 434; Aksoy, 1988: 397; Pala, 2002: 221).
143. Saçısı çok olan düğünün pekmezi tatlı olur (Özön, 1958: 251).
144. Sağdıç emeği nicedir, öğütleri hiçedir (Soykut, 1974: 197).
145. Tavuk var kazdan güzel, gelin var kızdan güzel (Isparta) (BAAD, 2016: 209).
146. Telsiz gelin, tuzsuz yemek (gibi); (gibi tatsız olur) (Soykut, 1974: 95).
147. Yatsının faziletini güveyden sormalı (Tülbentçi, 1977: 553; Soykut, 1974: 198; Aksoy, 1988: 470; Pala, 2002: 283).

B. 5. 2. 3. Evlilik Sonrası ile İlgili Atasözleri

148. A kız ağın ne çirkin? –Babam evinde o da yoktu (Gerçek, 1939: 2; Soykut, 1974: 112; Tülbentçi, 1977: 17).
149. Adam eşeğinden, karı döşeginden belli olur (Denizli) (BAAD, 2016: 28).
150. Adamı ar, avradı er zapt eder (Isparta) (BAAD, 2016: 28).
151. Ağızdan burun yakın, kardeşten karın (Aksoy, 1988: 122).
152. Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar (Oy, 1972: 256; Tülbentçi, 1977: 56; Aksoy, 1988: 146).
153. Ananın bahtı kızına (Oy, 1972: 256; Aksoy, 1988: 147).
154. Ananın dediği dağa taş, gelinin dediği gele başa (Isparta) (BAAD, 2016: 41).
155. Ananın dostu damat, babanın dostu evlat (Konya) (Tülbentçi, 1977: 56; BAAD, 2016: 41).
156. Anası besler hurmayla, eloğlu karşılar yarmayla (Burdur) (Aksoy, 1988: 144; BAAD, 2016: 41).
157. Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen atı kapında tutma hiç durma sat (Oy, 1972: 256; Tülbentçi, 1977: 56).
158. Arazi eve, at yere, avrat ere yakın olmalı (Artvin) (BAAD, 2016: 42).
159. Arı gibi eri olanın dağ kadar yeri olur (Soykut, 1974: 85; Tülbentçi, 1977: 61; Aksoy, 1988: 150).
160. At, avrat, silah (ödünç verilmez) (Soykut, 1974: 249; Tülbentçi, 1977: 78; Pala, 2002: 36).
161. Atın ölürse tay (al), karın ölürse kız al (Soykut, 1974: 249).
162. Avrada, oğlana, meyhora râz deme (Özön, 1958: 35).
163. Avradı bed olanın sakalı tez ağarır (Özön, 1958: 35; Soykut, 1974: 87).
164. Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz (İzbudak, 1936: 30; Özön, 1958: 34; Soykut, 1974: 102).
165. Avrat gayreti gütmemeli, er gayreti gütmeli (Silifke) (BAAD, 2016: 50).
166. Avrat var ev yapar; avrat var ev yıkar (Tülbentçi, 1977: 78; Aksoy, 1988: 166; Pala, 2002: 40).
167. Azı çocuğa, çoğu kocana gösterme (Sinop-Samsun) (Oy, 1972: 263; Soykut, 1974: 109).

168. Baba (oğul) ekmeği zindan ekmeği; koca ekmeği meydan ekmeği (Özön, 1958: 40; Oy, 1972: 264; Tülbentçi, 1977: 87; Aksoy, 1988: 173; Pala, 2002: 45).
169. Bahar güneşi gelinime, güz güneşi kızıma (Bitlis) (BAAD, 2016: 56).
170. Baskısız yongayı sel alır, kocasız karıyı el alır (İçel) (BAAD, 2016: 58).
171. Ben istemez miyim kaynatam kasap ola, kaynanam hamamcı ola (Özön, 1958: 49).
172. Bir dönümün verdiğini bir bey vermez (Yeşilyurt-Malatya) (BAAD, 2016: 64).
173. Bir eve bir baca, bir kadına bir koca (İçel) (Soykut, 1974: 113; Tülbentçi, 1977: 117; BAAD, 2016: 64).
174. Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at (Aksoy, 1988: 208).
175. Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte (Özön, 1958: 80; Oy, 1972: 272; Tülbentçi, 1977: 148; Aksoy, 1988: 221).
176. Damadının dişine vurmayan sonra başına vurur (Sivas) (BAAD, 2016: 84).
177. Darı kadar kocanın, dağ kadar gölgesi olur (Burdur) (BAAD, 2016: 85).
178. Dayıya yeğen gerek, gemiye yelken kürek (Tülbentçi, 1977: 168).
179. Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan (Aksoy, 1988: 230).
180. Deh demeden yürürse at, gir oyna çık oyna; eve gelince yüzüne gülerse avrat, gir oyna çık oyna (Artvin) (BAAD, 2016: 86).
181. Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz (Aksoy, 1988: 249).
182. Dumansız baca, çekişmedik karı koca olmaz (Giresun) (Özön, 1958: 103; Oy, 1972: 277; Tülbentçi, 1977: 195; BAAD, 2016: 97).
183. Ekmek ekmeğin mayası, gelin kaynananın dayası (Özön, 1958: 110; Tülbentçi, 1977: 206).
184. Elti eltiden hoş olmaz, elti eteğinden peş olmaz (Tekirdağ) (BAAD, 2016: 110).
185. Elti eltiden kaçır görümcüler bayrak açar (Özön, 1958: 116; Oy, 1972: 280; Tülbentçi, 1977: 216; Aksoy, 1988: 265).
186. Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz (Oy, 1972: 280; Tülbentçi, 1977: 217; Aksoy, 1988: 265).
187. Eltinin bohçası, eltinin bohçasıyla kavga edermiş (Samsun) (BAAD, 2016: 110).
188. Er ekmeği, meydan ekmeği (Aksoy, 1988: 267).
189. Er ile avradın toprağı bir yerden kalkar (Kırşehir) (BAAD, 2016: 111).

190. Er ile avrat arasına girenin hürmetsizliği kalır (Özön, 1958: 117; Tülbentçi, 1977: 219).
191. Er ölür avrat boş olur (Özön, 1958: 118).
192. Eri olmayanın yeri olmaz (Soykut, 1974: 177).
193. Erim er (yiğidim yiğit) olsun da, yerim (durağım) çalı (kaya) dibi olsun (Oy, 1972: 280; Soykut, 1974: 177; Tülbentçi, 1977: 219; Aksoy, 1988: 268).
194. Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını (Özön, 1958: 118; Oy, 1972: 280; Tülbentçi, 1977: 220; Aksoy, 1988: 269; Pala, 2002: 195).
195. Ersiz avrat, yularsız at (Soykut, 1974: 177).
196. Eş gemisi yürümüş de elti gemisi yürümemiş (Özön, 1958: 120).
197. Eşini ağlatan gülmemiş (Özön, 1958: 121; Soykut, 1974: 136; Tülbentçi, 1977: 224).
198. Eşini, aşını, işini bilir (Özön, 1958: 121; Oy, 1972: 259; Soykut, 1974: 249; Tülbentçi, 1977: 224; Aksoy, 1988: 156; Pala, 2002: 35).
199. Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de (Aksoy, 1988: 276; BAAD, 2016: 116).
200. Etler içinde koyun, erkekler içinde kayın, altınlar içinde yaldız, kadınlar içinde baldız (Isparta) (BAAD, 2016: 116).
201. Evi ev eden avrat (yurdu şen eden devlet) (Özön, 1958: 125; Oy, 1972: 282; Tülbentçi, 1977: 230; Aksoy, 1988: 278; Pala, 2002: 110).
202. Geçim geçim olsun da, oturduğum yer samanlık köşesi olsun (Soykut, 1974: 115).
203. Gelin altın kürsü getirmiş, çıkmış üstüne kendi oturmuş (Özön, 1958: 133; Oy, 1972: 283; Tülbentçi, 1977: 246; Aksoy, 1988: 285).
204. Gelin, çiçek her dediği gerçek; kaynana, yılan her dediği yalan (Malatya) (Özön, 1958: 133; Oy, 1972: 283; Tülbentçi, 1977: 246; BAAD, 2016: 123).
205. Gelin övünür, kaynana dövünür (Gaziantep) (BAAD, 2016: 123).
206. Gelin, kaynana toprağından yaratılmış (Burdur) (BAAD, 2016: 123).
207. Gelinin dini yok, kaynananın imanı (Özön, 1958: 133; Tülbentçi, 1977: 247).
208. Görümce yüzünü görmeyim ölünce (Özön, 1958: 138; Tülbentçi, 1977: 256).
209. Hanım yapınca güç, bey yapınca suç (Samsun) (BAAD, 2016: 132).
210. Hayır dile eşine, hayır gelsin başına (İzbudak, 1936: 13; Özön, 1958: 149; Oy, 1972: 287; Tülbentçi, 1977: 278).

211. Herkesin karısı, canının yarısı (Malatya) (BAAD, 2016: 136).
212. Hoşnut olan erinden, erken kalkar yerinden (Niğde) (BAAD, 2016: 139).
213. İçgüveysi iç ağrısı (Özön, 1958: 165; Oy, 1972: 291; Tülbentçi, 1977: 302; Aksoy, 1988: 320).
214. İki gönül bir olursa, bağ duvar istemez (Soykut, 1974: 231).
215. İki karılı bittin, iki analı süttten ölür (Burdur) (Aksoy, 1988: 322; BAAD, 2016: 143).
216. İki kumanın çamaşırı bir tenekeye sığıdı da, iki eltininki sığmadı (Rize) (BAAD, 2016: 144).
217. Kadhaş timiş kaymaduk, kadhın timiş kaymış (Birtek, 1944: 38; Oy, 1972: 134).
(Kardeş demiş kayırmamış, kayın demiş kayırmış).
218. Kadın erkeğin eşi, evin güneşidir (Tülbentçi, 1977: 328).
219. Kadın, kocasına göre baş bağlar (Bursa) (BAAD, 2016: 153).
220. Kadın, kocasını isterse vezir; isterse rezil eder (Aksoy, 1988: 340; Pala, 2002: 176).
221. Karı koca arasına girilmez (Oy, 1972: 296; Tülbentçi, 1977: 340).
222. Karı koca ipek, araya giren köpek (Tülbentçi, 1977: 340).
223. Karı kocasını bulmamış yağşanıp geçer, öküz dengini bulmamış genşenip geçer (Denizli) (BAAD, 2016: 157).
224. Karıdır erkeği şişiren, yağdır yemeği pişiren (Denizli) (BAAD, 2016: 157).
225. Karı-koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır (Aksoy, 1988: 346).
226. Karımın aklına gelen benim başıma gelsin; anamın aklına gelen düşman başına gelsin (gelmesin) (Soykut, 1974: 65).
227. Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur (Ankara) (BAAD, 2016: 159).
228. Kaynana gelinin altın duvağı (Tülbentçi, 1977: 346).
229. Kaynana öcü, oğlu cici (Oy, 1972: 296; Tülbentçi, 1977: 346; Aksoy 1988: 351; Pala, 2002: 183).
230. Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar (Oy, 1972: 297; Tülbentçi, 1977: 346; Aksoy 1988: 352).
231. Kaynananın en iyisi başını sallar (Burdur) (BAAD, 2016: 160).
232. Kaynananın iyisi, kırk arşından kuyusu (Bitlis) (BAAD, 2016: 160).

233. Kırk bacanağı bir it parçalamış (Gaziantep) (BAAD, 2016: 160).
234. Kız gittiği, oğlan bittiği yerde ekmek yer (Samsun) (BAAD, 2016: 166).
235. Kız idim, sultan idim, nişanlandım hân oldum; gelin oldum, kul oldum, ayaklara çul oldum (Tülbentçi, 1977: 366).
236. Kızı kızken görme, gelinken gör; gelinken görme beşik ardında gör (Aksoy, 1988: 362).
237. Kocadır gül eder, kocadır kül eder (Samsun) (BAAD, 2016: 168).
238. Kocam gitti evim şaştı; kocam geldi evim taşı (Ordu) (BAAD, 2016: 168).
239. Kocanın kabı ikiyse birini kır (Aksoy, 1988: 366).
240. Kocasından yüzlü olan düğünde; hocasından yüzlü olan oyunda belli olur (İçel) (BAAD, 2016: 168).
241. Komşu sever varlıkla; koca sever sağılıkla (Isparta) (Soykut, 1974: 177; BAAD, 2016: 169).
242. Kulun yoksa, iç güveyin de mi yok? (Soykut, 1974: 169).
243. Kumanın atı yürümüş de eltinin atı yürümemiş (Malatya) (BAAD, 2016: 174).
244. Kül tepecik olmaz, güvey oğul olmaz (İzbudak, 1936: 60; Özön, 1958: 215; Tülbentçi, 1977: 399; BAAD, 2016: 105).
245. Mallar içinde koyun; insanlar içinde kayın (Isparta) (BAAD, 2016: 179).
246. Ocağın yakışığı odun; evin yakışığı kadın (Pala, 2002: 222).
247. Ortak (kuma) gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş (Oy, 1972: 308; Tülbentçi, 1977: 442; Aksoy, 1988: 401).
248. Otuz oğlun olacağına bir oturak kocan olsun (Soykut, 1974: 177).
249. Soğan kabuğundan kaynana olsa kığışdar (Niğde) (BAAD, 2016: 201).
250. Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun (Oy, 1972: 319; Soykut, 1974: 126; Tülbentçi, 1977: 534; Aksoy, 1988: 456; Pala, 2002: 272).
251. Yawlak tıllıg bigden kerü yalınğus tul yig (Birtek 1944: 22; Oy, 1972: 152).
(Kötü dilli kocadan, beyden, yalnız dul yeğ).
252. Yeni gelinin gözü kör olur (Mersin ve çevresi) (Soykut, 1974: 137).
253. Yerine düşmeyen güzel (gelin) yerine yerine; boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir (Oy, 1972: 323; Tülbentçi, 1977: 560; Aksoy, 1988: 474; Pala, 2002: 286).

254. Yuveyı yapan dişi kuştur (Gerçek, 1939: 46; Özön, 1958: 307; Oy, 1972: 324; Tülbentçi, 1977: 568; Aksoy, 1988: 480; Pala, 2002: 290).

B. 5. 2. 4. Evlilik ile İlgili Diğer Atasözleri

255. Adam öküz derdinde; gelin sakız derdinde (Pala, 2002: 15).

256. Ağa eşikte, gelin beşikte (Özön, 1958: 7; Oy, 1972: 248; Tülbentçi, 1977: 18).

257. Akarsuya dayanma, eloğluna inanma (İzbudak, 1936: 11; Özön, 1958: 13; Oy, 1972: 251; Tülbentçi, 1977: 37; Aksoy, 1988: 126).

258. Akıllı danışıncaya kadar deli oğlunu evlendirir (Soykut, 1974: 78).

259. Akşam aşından bir gelin ölmüş (Gerçek, 1939: 21; Tülbentçi, 1977: 41).

260. Alçaklara ev yapma sel için, yüksekere harman yapma yel için, ihtiyarlıkta genç kadın alma el için (Sivas) (BAAD, 2016: 36).

261. Aldığın karının ya gümüşü olmalı ya da kömüşü (Soykut, 1974: 204).

262. Allah herkesin gönlüne göre verir (Gerçek, 1939: 23; Oy, 1972: 254; Soykut, 1974: 65; Tülbentçi, 1977: 49).

263. Alma avradın dulunu, dalında (yanında) gelir kulunu (Artvin) (Soykut, 1974: 101).

264. Altına at düşenin gönlüne murat düşer (Giresun) (BAAD, 2016: 39).

265. Ana bahtı kızına; baba ocağı oğula kalır (Ordu) (BAAD, 2016: 40).

266. Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış (Oy, 1972: 256; Tülbentçi, 1977: 55; Aksoy, 1988: 146).

267. Ana yılan, sözü yalan; karı çiçek, sözü gerçek (Aksoy, 1988: 148).

268. Ananın geçtiği köprüden kız da geçer (Soykut, 1974: 233).

269. Âşığa Bağdat uzak (ırak) değil (gelmez) (Aksoy, 1988: 156).

270. Âşığın gözü kördür (kör olur) (Aksoy, 1988: 155).

271. Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır (Aksoy, 1988: 156).

272. Âşık daima bey oturmaz (Soykut, 1974: 224; Aksoy, 1988: 156).

273. At ile avrada inan olmaz (Oy, 1972: 260; Tülbentçi, 1977: 70).

274. At ile avradı emanet verme (Soykut, 1974: 195; Tülbentçi, 1977: 78).

275. At ile avrat yiğidin bahtına (Oy, 1972: 260; Soykut, 1974: 221; Tülbentçi, 1977: 70; Aksoy, 1988: 162)

276. At kaderi, it kaderi; ille de avrat kaderi (Kayseri) (BAAD, 2016: 48).

277. At kudümü, yurt kudümü, avrat kudümü (Aksoy, 1988: 162).

278. At ver barış, kız ver barış (Burdur) (BAAD, 2016: 50).
279. At veren dost; kız veren düşman kazanır (Denizli) (BAAD, 2016: 50).
280. Ateşle barut bir yerde olmaz (Gerçek, 1939: 27; Oy, 1972: 260; Tülbentçi, 1977: 75; Aksoy, 1988: 161; Pala, 2002: 37).
281. Atı, avradı yiğit olanla yolculuk edemezsin (Amasya) (BAAD, 2016: 50).
282. Atın dorusunu al, kızın delisini (Soykut, 1974: 187).
283. Atta, avratta uğur vardır (Oy, 1972: 261; Tülbentçi, 1977: 73; Soykut, 1974: 243; Aksoy, 1988: 164).
284. Attan vefa gelir, avrattan vefa gelmez (Tülbentçi, 1977: 73).
285. Avradı ar zapt eder, er zapt etmez (Gerçek, 1939: 28; Oy, 1972: 262)
286. Avradı boşayan topuğuna bakmaz (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 165; BAAD, 2016: 50).
287. Avradı eri saklar, peyniri deri (Oy, 1972: 262; Tülbentçi, 1977: 78; Aksoy, 1988: 165).
288. Avradın malı, eşeğin nalı (Malatya) (BAAD, 2016: 50).
289. Avradın yıkmadığı ev, bin yıl dikili kalır (Soykut, 1974: 102).
290. Avrat attır, gemini boş tutma (İğdır-Kars) (BAAD, 2016: 50).
291. Avrat hastalanacağına eri hastalansın, eri öleceğine avradı ölsün (Van) (BAAD, 2016: 50).
292. Avrat lâzım kalçalı, oğlan doğursun aslanpençeli (Gaziantep) (Soykut, 1974: 102; BAAD, 2016: 50).
293. Avrat malı, kapı mandalı (tokmağı) (Soykut, 1974: 193; Aksoy, 1988: 166; Pala, 2002: 40).
294. Az eş, uz eş, boyunca eş (Gaziantep) (BAAD, 2016: 52).
295. Babasının akçesi, anasının bohçası (Samsun) (BAAD, 2016: 55).
296. Bağın taşlısı, karının saçlısı (Oy, 1972: 264; Tülbentçi, 1977: 90; Aksoy, 1988: 176).
297. Bahçivanın belı, gelinin teli (Özön, 1958: 42; Oy, 1972: 264).
298. Bakarsan ere, köle olmazsın ele (Malatya) (BAAD, 2016: 56).
299. Bakkal findığı ile yar sevilmez (Tülbentçi, 1977: 91).

300. Baktın yârin yâr değil, terkini kılmak az değil (Gaziantep) (Soykut, 1974: 210; Aksoy, 1988: 177; BAAD, 2016: 57).
301. Bey beyliğini verir; kız kızlığını vermez (İçel) (BAAD, 2016: 61).
302. Beyazın (akın) adı (var), esmerin (karanın) tadı (var) (Oy, 1972: 267; Tülbentçi, 1977: 109; Aksoy, 1988: 187).
303. Bir daha gelin olsam, yatış duruş öğrenirdim (İzbudak, 1936: 23; Özön, 1958: 56).
304. Bizim gelin bizden kaçar, tutar ele başın açar (Özön, 1958: 62; Tülbentçi, 1977: 125).
305. Boşanıp kocana varma, sevişip dostuna varma (Aksoy, 1988: 204).
306. Boyunca bulunur, huyunca bulunmaz; huyunca bulunur, suyunca bulunmaz; suyunca bulunur, soyunca bulunmaz (Soykut, 1974: 212).
307. Büyük kızın gönlü gelinlik isterse, küçük kızı yontarlar (Gaziantep) (BAAD, 2016: 71).
308. Çağırın akıllı gelini, kessin öküzün başını (Özön, 1958: 74).
309. Çam sakızı çoban armağanı (Özön, 1958: 75; Oy, 1972: 271; Soykut, 1974: 80; Tülbentçi, 1977: 14; Aksoy, 1988: 216).
310. Çay kıyısından tarla alma, sel alır; kırkından sonra kız alma, el alır (Burdur-Uşak) (BAAD, 2016: 77).
311. Çirkin sen bekle, daha güzeli bulamazsam gelir alırım (Trabzon) (BAAD, 2016: 78).
312. Çok naz âşık usandırır (Aksoy, 1988: 224; Pala, 2002: 78).
313. Dadandırma kara gelin, dadanırsa yine gelir (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 226; BAAD, 2016: 83).
314. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur (Birtek, 1944: 19; Oy, 1972: 273; Tülbentçi, 1977: 160; Aksoy, 1988: 227).
315. Deniz dalgasız olmaz, gönül sevdasız olmaz (Tülbentçi, 1977: 173; Aksoy, 1988: 234).
316. Derdin yoksa söylen, borcun yoksa evlen (Gerçek, 1939: 45; Oy, 1972: 274; Aksoy, 1988: 235).
317. Dikensiz gül, engelsiz yâr olmaz (Gerçek, 1939: 46; Tülbentçi, 1977: 181).
318. Dul kadının eteği uzundur (Samsun) (BAAD, 2016: 97).
319. Dul karı, şeytan karı, aldatır alır bekârı (Trabzon) (BAAD, 2016: 97).
320. Dü zen olan evde düzen olmaz (Soykut, 1974: 102).
321. Dügüne giden övünür, köyde kalan dövünür (Adana) (BAAD, 2016: 98).

322. Düğünsüz ev olur, ölümsüz ev olmaz (Özön, 1958: 104; Oy, 1972: 277; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 197).
323. Ecel ile nikâhın günü şaşmaz (Tokat) (BAAD, 2016: 101).
324. Eğretiye düğün evinde sayarlar (Afyon) (BAAD, 2016: 101).
325. Ekşi hamur, turş ekmek mideni harap eder; yanı koduklu karı evini harap eder (Van) (BAAD, 2016: 103).
326. El atna ya bayram ya düğün günü binilir (Adana) (BAAD, 2016: 104).
327. El ile gelen düğün bayramdır (Özön, 1958: 114; Oy, 1972: 279; Aksoy, 1988: 263).
328. Ele uyan, eşini boşar (İzmir) (İzbudak, 1936: 28; Özön, 1958: 115; Oy, 1972: 278; Tülbentçi, 1977: 215; Aksoy, 1988: 259; Pala, 2002: 100; BAAD, 2016: 106).
329. Elin işte, gözün eşte olsun (Özön, 1958: 113).
330. Er kızı olma; er karısı ol (Soykut, 1974: 102).
331. Er kocar, gönül kocamaz (Özön, 1958: 117; Oy, 1972: 280; Soykut, 1974: 223; Aksoy, 1988: 270).
332. Erineni er almaz (Soykut, 1974: 147).
333. Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer (Aksoy, 1988: 269).
334. Erkeğin nefsi birdir; kadının ki dokuzdur (Özön, 1958: 119).
335. Erkeğin şeytanı kadın (karı): (Kadın erkeğin şeytanıdır) (Aksoy, 1988: 269).
336. Erkek aslan, aslan da; dişi aslan, aslan değil mi? (Aksoy, 1988: 269).
337. Erkek kuş gezer havai havai; dişi kuş yapar yuvayı (Özön, 1958: 119; Oy, 1972: 280; Tülbentçi, 1977: 220).
338. Erkek sel, kadın (avrat) göl (Aksoy, 1988: 269).
339. Erli ağlar, ersiz ağlar, kırk oynaşlının gözünün yaşı kurumaz (Soykut, 1974: 191).
340. Ersek erke tegmes, iwek ewke tegmes (Birtek, 1944: 41; Oy, 1972: 131).
(Ersek ere varmaz, evek eve varmaz).
341. Eskimedik bez, gelin olmadık kız olmaz (Gaziantep-Artvin) (BAAD, 2016: 113).
342. Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 276; BAAD, 2016: 116).
343. Evde iki avrat olunca ev süpürülmemiş kalır (Özön, 1958: 124).
344. Evde kendi başını bağlayamayan, düğünde el başı bağlar (Niğde) (Tülbentçi, 1977: 230; BAAD, 2016: 117).

345. Evin varken ev, erin varken er kazan (Malatya) (BAAD, 2016: 118).
346. Evlenen doğurarı kaçırmaz (Konya) (BAAD, 2016: 118).
347. Evli evinde, köylü köyünde gerek (Özön, 1958: 125; Oy, 1972: 282; Aksoy, 1988: 279; Pala, 2002: 111).
348. Evli olup ev hâminden bilesin; bekâr olup hangır hangır gülesin (Sivas) (BAAD, 2016: 118).
349. Evlinin bir, evsizin bin evi vardır (Isparta) (Aksoy, 1988: 279; BAAD, 2016: 118).
350. Faydasız hısımdan faydalı hısım yeğdir (Tülbentçi, 1977: 235).
351. Geçinmeye göynüm yok ki, adımı sorayım (Amasya) (BAAD, 2016: 122).
352. Geçinmeyene dokuz koca; okumayana dokuz hoca az gelir (Isparta) (BAAD, 2016: 122).
353. Gel git de birbirinden kız alma (Eskişehir) (BAAD, 2016: 122).
354. Gelin atta, kısmeti yolda (Özön, 1958: 133).
355. Gelin atta, buyruk Hak'ta (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 285; BAAD, 2016: 122).
356. Gelin ayağından; çoban dayağından (değneğinden) (belli olur) (Malatya-Sivas-Afyon-Ordu-Samsun) (BAAD, 2016: 122).
357. Gelin bindi deveye, gör kısmeti nereye (Hakkâri-Kayseri-Sivas) (BAAD, 2016: 122).
358. Gelin eşikte, oğlan beşikte. (Özön, 1958: 133; Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 246; Aksoy, 1988: 286).
359. Gelin girmedik ev olur; ölüm girmedik ev olmaz (Van-Konya-Antalya-Samsun) (Aksoy, 1988: 286; BAAD, 2016: 123).
360. Gelin gitti yerine, kalan kızlar yerine (Özön, 1958: 133; Tülbentçi, 1977: 246).
361. Gelin halı getirir, serer kendi oturur (Aksoy, 1988: 286).
362. Gelin olmak isteyen kız “öleyim” der; evlenmek isteyen oğlan “gurbete gideyim” der (Niğde) (BAAD, 2016: 123).
363. Gelin olmayan (kalmış) kızın vebali, ammisi oğlunun boynuna (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 286; BAAD, 2016: 123).
364. Gelin, hâlince salın (Sivas) (BAAD, 2016: 123).
365. Gelinler kırmızı giydiğinden, kızlar kolay sanırmış (BAAD, 2016: 123).
366. Gitme düğüne, kalkarsın oyuna (Samsun) (BAAD, 2016: 124).
367. Gizli evlenen eşkere doğurur (Malatya) (BAAD, 2016: 125).

368. Gönül düştü bir b.ka, o da misk gibi koka (Aksoy, 1988: 290).
369. Gönül evi, düğün evinden kalabalıktır (Tülbentçi, 1977: 253).
370. Gönül ferman dinlemez (Oy, 1972: 284; Aksoy, 1988: 290; Pala, 2002: 122).
371. Gönül gönüle köprüdür (Rize) (BAAD, 2016: 126).
372. Gönül karımaz (kocamaz) (Aksoy, 1988: 290).
373. Gönül kimi severse güzel odur (Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 253; Aksoy, 1988: 291; Pala, 2002: 122).
374. Gönül var otluğa, gönül var b.kluğa (konar) (Oy, 1972: 284; Aksoy, 1988: 291).
375. Gönül verme evliye; eve gider unuttur (Soykut, 1974: 164; Tülbentçi, 1977: 254; Aksoy 1988: 291).
376. Gönülden gönüle (kalpten kalbe) yol vardır (Oy, 1972: 284; Soykut, 1974: 223; Tülbentçi, 1977: 254; Aksoy, 1988: 290; Pala, 2002: 122).
377. Gül çengelsiz, yâr engelsiz olmaz (Tülbentçi, 1977: 251).
378. Gülü seven dikenine katlanır (Aksoy, 1988: 295; Pala, 2002: 126).
379. Gülünsüz toy olmaz (Kars-Iğdır) (BAAD, 2016: 128).
380. Güvenme erine, et teper derine (Ankara) (BAAD, 2016: 130).
381. Güzel, göz için; akıllı, gönül için (Soykut, 1974: 79).
382. Güzellerin talihi çirkin olur (Aksoy, 1988: 298; Pala, 2002: 129).
383. Halayıktan kadın olmaz; gül ağacından odun (Aksoy, 1988: 300).
384. Hasırdan baca, ussuzdan koca olmaz (Soykut, 1974: 79).
385. Her çiçek koklanmaz (Tülbentçi, 1977: 282; Aksoy, 1988: 306; Pala, 2002: 141).
386. Her gönülde bir aslan yatar (Özön, 1958: 158; Soykut, 1974: 223; Tülbentçi, 1977: 288; Aksoy, 1988: 307; Pala, 2002: 142).
387. Her tencereye bir kapak bulunur (İçel) (BAAD, 2016: 137).
388. Herkesin gönlünde bir sultan gezer (Tülbentçi, 1977: 292).
389. Hetiye hütüye, düşersin bir kötüye (Ordu) (BAAD, 2016: 138).
390. Hısım akraba ile ye iç, alışveriş etme (Oy, 1972: 290; Tülbentçi, 1977: 294).
391. Hısım hısımın ne olduğunu ister, ne onduğunu (Tülbentçi, 1977: 294; Aksoy, 1988: 315; Pala, 2002: 179).
392. Ihlamurdan odun (olmaz); beslemeden kadın olmaz (Soykut, 1974: 143).
393. İki bacı, bir herifte duramaz (Giresun) (BAAD, 2016: 143).
394. İki çıplak bir hamama yakışır (Soykut, 1974: 191; Aksoy, 1988: 321; Pala, 2002: 156).

395. İki gönül bir olursa (olunca), samanlık seyrân olur (Özön, 1958: 167; Soykut, 1974: 207; Tülbentçi, 1977: 305; Aksoy, 1988: 322; Pala, 2002: 157).
396. İki göz cefadır, dört göz sefadır (Sivas) (BAAD, 2016: 144).
397. İki güzel bir yastığa baş koymaz (Gaziantep) (BAAD, 2016: 144).
398. İkinci koca, karanlık gece (Niğde) (BAAD, 2016: 144).
399. İkiyi bir alma, yiğit diyüp karı alma (İzbudak, 1936: 32).
400. İlk avrat çarık, sonraki sarık (Aksoy, 1988: 323).
401. İnce kız donanınca (çeyizleninceye kadar) yoğun kız ere varmış (Özön, 1958: 169).
402. İngen inğrasa, butu buzlar (Birtek, 1944: 39; Oy, 1972: 133).
- (Dişi deve inlese yavrusu seslenir).
403. İven kız ere varmaz, varsa baht bulmaz (İzbudak, 1936: 10; Soykut, 1974: 70; Tülbentçi, 1977: 321; Aksoy, 1988: 335).
404. İyi adam eşeğinden, iyi karı döşeğinden belli olur (Isparta) (BAAD, 2016: 150).
405. İyi kadın ev yapar; kötü kadın ev yıkar (Soykut, 1974: 102).
406. İyi koca karıyı gül, yaprak; kötü koca kül, toprak yaparmış (Sinop) (BAAD, 2016: 151).
407. Kadını evinden; erkeği pirinden sorarlar (Eskişehir) (BAAD, 2016: 154).
408. Kadının ahmağı, kocasına darılandır (Soykut, 1974: 102).
409. Kadının biri âlâ, ikisi beladır (Bolu-İçel) (BAAD, 2016: 154).
410. Kaldın mı oğul eline, müdârâ eyle geline (Aksoy, 1988: 341).
411. Kara kız süsleninceye kadar güvey elden gider (Soykut, 1974: 77).
412. Kardeş kardeşi istese karısını almaz; bacı bacıyı istese yerine varmaz (Malatya) (BAAD, 2016: 156).
413. Kardeşim ağa, avradı hatun, almaz beni kulluğa satın (Aksoy, 1988: 344).
414. Karı hısımı alay bağlar; koca hısımı sinek avlar (Isparta) (BAAD, 2016: 157).
415. Karı kocasını bulmamış yağşanıp geçer; öküz dengini bulmamış genşenip geçer (Denizli) (BAAD, 2016: 157).
416. Karın çirkin ise gir ağla, çık ağla; karın güzel ise gir oyna, çık oyna (Burdur) (BAAD, 2016: 157).
417. Karına iyi deme yoksulluk görmeyince (Sivas ve çevresi) (Soykut, 1974: 102).
418. Karımı kaynına, paranı koynuna emanet et (Kütahya) (BAAD, 2016: 157).

419. Karının dırdırı, üstüne kuma getirir (Soykut, 1974: 100).
420. Karının kurnazı çocuğu babasına yakar (Afyon) (BAAD, 2016: 158).
421. Karısı olmayana karı dövmek kolay olur (Isparta) (BAAD, 2016: 158).
422. Kendi başını deremeyen; gelin başı derer (Uşak-Denizli-Isparta) (BAAD, 2016: 162).
423. Kesmez bıçak ele şerşem, iş bilmeyen avrat dile şerşem (Soykut, 1974: 151).
424. Kısmetinde ne varsa kaşığında o çıkar (Soykut, 1974: 66; Pala, 2002: 192).
425. Kız anadan, ekmek bezeden gider (İçel) (BAAD, 2016: 165).
426. Kız babası tuz babasıdır (Eskişehir) (BAAD, 2016: 165).
427. Kız evi, umut evi; oğlan evi, unut evi (Niğde) (BAAD, 2016: 165).
428. Kız evladı yerine düşerse bir eğerli at; yerine düşmezse bir uyuz it (Niğde) (BAAD, 2016: 166).
429. Kız evlerde tanınır; ipek tezgâhta (Özön, 1958: 197).
430. Kız kocayınca gayret dayıya düşer (Özön, 1958: 197; Oy, 1972: 299; Tülbentçi, 1977: 366).
431. Kızı güzel olanın, ayağı yukarıda olur (Eskişehir) (BAAD, 2016: 166).
432. Kızı kendi keyfine koysalar çalgıcıya varır (Özön, 1958: 198; Tülbentçi, 1977: 366).
433. Kızı medhederek evlendirirler, gelinin iyisini gören az olur (Artvin) (BAAD, 2016: 166).
434. Kızı olan tez kocar (Özön, 1958: 198).
435. Kızı tuzla, sandığı düzle (Niğde) (BAAD, 2016: 166).
436. Kızım kimi severse güveyim odur; oğlum kimi severse gelinim olur (Tülbentçi, 1977: 366).
437. Kızın varsa el yatağında yatmasın; oğlun varsa el ekmeğini tatmasın (Afyon) (BAAD, 2016: 166).
438. Kızını katma akranına eşine, horoz küçükse tavuk düşer peşine (Samsun) (BAAD, 2016: 167).
439. Kızını seven kocaya; oğlunu seven hocaya vermesin (Sivas) (BAAD, 2016: 167).

440. Kızlar gelin olmayı masal sanır, ata binince koşar sanır (Denizli) (BAAD, 2016: 167).
441. Kiminle adın çıkarsa onunla canın çıksın (Adana) (BAAD, 2016: 167).
442. Kişi sözleşü yılki yıdlaşu (Birtek, 1944: 14; Oy, 1972: 137).
(Kişi sözleşir, hayvan koklaşır).
443. Kızlençü kelinde (İçel) (Birtek, 1944: 41; Oy, 1972: 137; BAAD, 2016: 125).
(Gizlence gelinde).
444. Koca koca can koca, dertlere derman koca (Samsun) (BAAD, 2016: 168).
445. Komşu kızı almak, kalaylı kaptan (tastan) su içmek gibidir (Özön, 1958: 202; Soykut, 1974: 165; Aksoy, 1988: 368).
446. Koş kılıç kınka sığmas (Birtek, 1944: 42; Oy, 1972: 137).
(Çifte kılıç kına sığmaz).
447. Kulak işitse könğül bilir, köz körse üdhig kelir (Birtek, 1944: 19; Oy, 1972: 138).
(Kulak işitse gönül bilir, göz görse coşkunkluk gelir).
448. Kulun yoğısa güyegün de mi yoktur (İzbudak, 1936: 51).
449. Kuş kanatın, er atın (Birtek, 1944: 47; Oy, 1972: 139).
(Kuş kanadıyla, er atıyla)
450. Maya budlu avrat al ki nar budlu oğlan doğursun (Malatya) (BAAD, 2016: 180).
451. Murat veren, murat alır (Elazığ) (BAAD, 2016: 181).
452. Nasipten öteye yol yok (Pala, 2002: 218).
453. Neçe munduz erse iş edgü, nece eğri erse yol edgü (Birtek, 1944: 36; Oy, 1972: 141).
(Ne kadar kötü olsa eş iyi, ne kadar eğri olsa yol iyi).
454. Oğlan anası kapı arkası; kız anası minder kabası (Oy, 1972: 307; Tülbentçi, 1977: 437; Aksoy, 1988: 398).
455. Oğlan doğuran ana sevinmesin de ekmeğini yiyen sevinsin (Erzincan) (BAAD, 2016: 185).
456. Oğlan evlenince bey oldum sanır (Özön, 1958: 235).
457. Oğlan gider it getirir; kız gider yiğit getirir (Gaziantep-Malatya) (BAAD, 2016: 185).
458. Oğlan olduğu yere, gelin geldiği yere (İçel) (BAAD, 2016: 185).

459. Oğlum oldu gülüm oldu, everdim elin oldu; ayırdım komşum oldu (Ordu) (BAAD, 2016: 186).
460. Oğlum (evladı) ben doğurdum amma gönlünü ben doğurmadım (Özön, 1958: 235; Oy, 1972: 308; Aksoy, 1988: 399).
461. Oğluna kız bulma, kızına yar bul (Afyon) (BAAD, 2016: 186).
462. Oğlunu seven hocaya; kızını seven kocaya verir (Özön, 1958: 235).
463. Okunmadık düğüne keloğlan gider (Tokat) (BAAD, 2016: 186).
464. Oynamasını bilmeyen gelin “Yerim dar!” demiş; yerini genişletmişler “Yenim dar!” demiş (Aksoy, 1988: 286; Pala, 2002: 226).
465. Oynaşına inanan avrat, ersiz kalır (İzbudak, 1936: 62; Soykut, 1974: 207; Tülbentçi, 1977: 444; Aksoy, 1988: 404; Pala, 2002: 226).
466. Öl ikrar verme, öl ikrardan dönme (Gaziantep) (BAAD, 2016: 145).
467. Ölüm düşlendiği yere, düğün başlandığı yere (İçel) (BAAD, 2016: 191).
468. Önce düzen, sonra kazan (Afyon) (BAAD, 2016: 192).
469. Para şıkırtısı, gelin kıkırtısı gibidir (Isparta) (BAAD, 2016: 193).
470. Raftan sünger düşmüş, gelinin başını yarmış (Özön, 1958: 248; Tülbentçi, 1977: 460).
471. Sabahtan karnını doyuran, küçükken evlenen aldanmamış (Aksoy, 1988: 417).
472. Samanlık saray oldu, gelinlik kolay oldu (Soykut, 1974: 223; Tülbentçi, 1977: 470).
473. Sarımsağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış (Pala, 2002: 246).
474. Sev beni, seveyim seni (Pala, 2002: 249).
475. Sev, seni seveni hâk ile yeksân olsa; sevme, seni sevmeyeni Mısır’a sultân olsa (Tülbentçi, 1977: 478; Pala, 2002: 250).
476. Sevda geçer, yalan olur; sonra sokar, yılan olur (Pala, 2002: 249).
477. Sever alırsan, bülbülyuvası; sevmez alırsan, gönül yarası (Soykut, 1974: 146).
478. Sevilmeyen gelinin sekirdanı eğri gerek (sekiz karış) (Çankırı-Konya) (BAAD, 2016: 200).
479. Sevilmeyen gelinin selamı yanlış gelir (Niğde) (BAAD, 2016: 200).
480. Suçu gelin etmişler, güvey girmemiş (Özön, 1958: 266; Tülbentçi, 1977: 494).
481. Tarla satanla, karı boşayanın ahı geçmez (Burdur) (BAAD, 2016: 208).

482. Tünle yorıp kündüz sewnür; kiçigde ewlenip ulgadhu sewnür (Birtek 1944: 39; Özön, 1958: 280; Oy, 1972: 149).

(Tünle (geceleyin) yürüyen gündüz sevinir, küçükken evlenen yaşlanınca sevinir).

483. Yakın (hayırlı) dost (komşu), hayırsız hısımdan (akrabadan) yeğdir (iyidir) (Tülbentçi, 1977: 545; Aksoy, 1988: 464; Pala, 2002: 279).

484. Yazıda böri ulısa, ewde it bağırtıdır (Birtek, 1944: 40; Oy, 1972: 152).

(Kırda kurt ulusa evde itin bağırtılır).

485. Yerine düşmeyen gelin yerine yerine; boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir (Oy, 1972: 323; Tülbentçi, 1977: 560; Aksoy, 1988: 474; Pala, 2002: 286).

486. Yıgaç uçınğa yil tegir, körklüg kişike söz kelir (Birtek, 1944: 15; Oy, 1972: 152).

(Ağaç ucuna yel değer, güzel insana söz gelir).

487. Yüfüşlüg kelin, küdhegü yafaş bulur (Birtek, 1944: 32; Oy, 1972: 154).

(Mallı gelin güveyi yavaş bulur).

488. Yüzke körme, erdhem tile (Birtek, 1944: 15; Oy, 1972: 154).

(Yüze bakma erdem dile).

C. 5. 3. Ölüm ile İlgili Atasözleri

C. 5. 3. 1. Ölüm Öncesi ile İlgili Atasözleri

1. İnsan, öleceğini bilse mezarını kendi kazar (Özön, 1958: 171; Oy, 1972: 292; Tülbentçi, 1977: 312).

C. 5. 3. 2. Ölüm Esnası ile İlgili Atasözleri

2. Aç ile eceli gelen söyleşir (İzbudak, 1936: 26; Oy, 1972: 246; Soykut, 1974: 72; Tülbentçi, 1977: 21; Aksoy, 1988: 112).
3. Azrail de emir kulu (-dur) (Soykut, 1974: 90).
4. Azrail gelince oğul, uşak sormaz (Oy, 1972: 263; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 86; Aksoy, 1988: 171).
5. Azrail'e bahane bulunmaz (Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 86).
6. Ben ölü yıkayıcıyım; ister cennete gitsin ister cehenneme (Özön, 1958: 50).
7. Can alıcı (Azrail) oğlancıklar üleştirmiş, onun ona benim bana tek kosun (İzbudak, 1936: 27; Özön, 1958: 71; Tülbentçi, 1977: 141).
8. Can alıcıdan (Azrailden) korkup oğlancıklarına yavuz öğretme (İzbudak, 1936: 30; Özön, 1958: 71; Tülbentçi, 1977: 141).

9. Hasta yeten ölmez, eceli yeten ölür (Pala, 2002: 135).
10. Olacakla öleceğe çare bulunmaz (Oy, 1972: 308; Soykut, 1974: 81; Aksoy, 1988: 400; Pala, 2002: 223).
11. Ölüyü yıkayanın ölüsü ortada kalır (Nevşehir) (BAAD, 2016: 191).
12. Kara haber tez duyulur (Özön, 1958: 182; Oy, 1972: 295; Tülbentçi, 1977: 337; Aksoy, 1988: 343; Pala, 2002: 178).

C. 5. 3. 3. Ölüm Sonrası ile İlgili Atasözleri

13. Ağrısız baş mezarda gerek (bulunur) (Oy, 1972: 250; Soykut, 1974: 89; Tülbentçi, 1977: 34; Aksoy, 1988: 123; Pala, 2002: 19).
14. Bir günlük ölüye üç gün yiyecek gerek (Aksoy, 1988: 196; BAAD, 2016: 64).
15. Bugün dünya, yarın ahiret (Afyon) (Tülbentçi, 1977: 132; BAAD, 2016: 69).
16. Cehenneme giden yoldaş arar (Soykut, 1974: 217).
17. Dünyada eken, ahirette biçer (Özön, 1958: 105; Oy, 1972: 277).
18. Dünyada Van, ahirette iman (Özön, 1958: 105).
19. Elin arı, kabir azabından büyüktür (fenadır) (Van) (BAAD, 2016: 107).
20. Faydasız baş, mezara yaraşır (Soykut, 1974: 196; Tülbentçi, 1977: 235; Pala, 2002: 113).
21. Mezarıma kandil mi asacak, ahirette şefaet mi edecek (Özön, 1958: 223).
22. Suburganda ev bolmas, topurganda aw bolmas (Birtek, 1944: 27; Oy, 1972: 145).
(Eski mezarlıklarda ev olmaz, topraklıkta av olmaz).

C. 5. 3. 4. Ölüm ile İlgili Diğer Atasözleri

23. “Babanın öldüğünü ister misin?” demişler, “Allah esirgesin, diyetini almak için öldürdüklerini isterim” demiş (Özön, 1958: 40).
24. “Mirasa nereye gidiyorsun?” demişler, “Esip savurmaya” demiş (Aksoy, 1988: 390).
25. “Ölüm kime yakın” demişler, “Hastaya yakın” demişler (İçel) (BAAD, 2016: 191).
26. Acı anıldığı gün akla gelir (Kayseri) (BAAD, 2016: 25).
27. Acıkan yer ayrı (başka), acıyan yer ayrı (başka) (BAAD, 2016: 26).
28. Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil (Oy, 1972: 247; Aksoy, 1988: 114).
29. Adamın adı çıkacağına canı çıksın (Aksoy, 1988: 116; Pala, 2002: 16).
30. Ağaca beşikten mezara kadar muhtacız (Tülbentçi, 1977: 29).
31. Ağaca dayanma kurur; adama dayanma ölür (Oy, 1972: 249; Tülbentçi, 1977: 29; Aksoy, 1988: 115; Pala, 2002: 16).

32. Ağlama ölü için; ağla deli (diri) için (Oy, 1972: 250; Tülbentçi, 1977: 34; Aksoy, 1988: 122).
33. Ağlamasını bilmeyen ölüsünü mundarlar (Soykut, 1974: 247).
34. Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz (Aksoy, 1988: 138).
35. Allah, insanın ömründen kesip bahtına katsın (Özön, 1958: 16).
36. Allah, kuluna nefesi sayı ile vermiş (Özön, 1958: 16; Oy, 1972: 254; Tülbentçi, 1977: 49).
37. Allah'a bir can borcum var (Özön, 1958: 17; Tülbentçi, 1977: 51).
38. Allah'ın öldürmediğini kimse (kul) öldüremez (Gerçek, 1939: 23; Özön, 1958: 17; Oy, 1972: 255; Soykut, 1974: 63; Tülbentçi, 1977: 51).
39. Anadan doğmak, ölmek içindir (Gerçek, 1939: 23; Özön 1958: 21; Oy, 1972: 256; Soykut, 1974: 90; Tülbentçi, 1977: 55).
40. Arıca etek, kuruca yatak (Aksoy, 1988: 150).
41. Ârif ölür, el tez duyar (Soykut, 1974: 173).
42. At ölür meydan (nalı) kalır; yiğit ölür şan (namı) kalır (Tülbentçi, 1977: 71; Pala, 2002: 38).
43. At ölür, semeri kalır; insan ölür, eseri kalır (Özön, 1958: 150; Oy, 1972: 287; Soykut, 1974: 76; Tülbentçi, 1977: 279).
44. Ata tonı ogulka yarasa atasın tilemes (Birtek, 1944: 33; Oy, 1972: 127).
(Ata elbisesi oğula yarasa atasını dilemez).
45. Ayağı ile gelene ölüm olmaz (Gerçek, 1939: 28; Özön 1958: 36; Soykut, 1974: 134; Tülbentçi, 1977: 81).
46. Baba mirası mum gibidir (Gerçek, 1939: 30; Özön, 1958: 40).
47. Babadan miras kalır, adamlık kalmaz (Gerçek, 1939: 30; Özön, 1958: 40).
48. Babamın (anamın) öleceğini bilseydim, kulağı dolu dariya satardım (Özön 1958: 40; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 88; Aksoy, 1988: 174).
49. Baban öldüyse yalanlarını da mı götürdü? (Isparta) (BAAD, 2016: 55).
50. Babası ölen, ağa oldum sanır; anası ölen, hanım oldum sanır (Adana) (BAAD, 2016: 55).
51. Bahanesiz ölüm olmaz (Afyon-Gaziantep) (Aksoy, 1988: 176; BAAD, 2016: 56).
52. Bakkal, ölümlerin borcunu dirilere yükletir (Özön, 1958: 42; Tülbentçi, 1977: 92).
53. Baş ağrısı, cehennem gazabından imiş (Tülbentçi, 1977: 96).
54. Ben öldükten sonra taş taş üstünde kalmasın (Özön, 1958: 50).

55. Ben ölürsem büyük kıyamet, karı ölürse küçük kıyamet (Özön, 1958: 50; Tülbentçi, 1977: 106).
56. Ben ölürsem sana eskimle püsküm mü kalacak (Özön, 1958: 50).
57. Ben ölürsem yâre ne, yâr ölürse çare ne? (Özön, 1958: 50; Tülbentçi, 1977: 106).
58. Beşikte giren, mezarda çıkar (Trabzon) (BAAD, 2016: 61).
59. Bey de ölür, abdal da ölür, yanı sıra çökdel de ölür (İçel) (BAAD, 2016: 61).
60. Bir mut darı bir akçaya, bir karı aç ölmüş (Özön, 1958: 59).
61. Biri ölmezse biri dirilmez (Van) (Tülbentçi, 1977: 123; BAAD, 2016: 65).
62. Borcun iyisi, ver kurtul; derdin iyisi, öl kurtul (Soykut, 1974: 154).
63. Boş oturmak (boşluk) uyku getirir, uyku hastalık getirir, hastalık ölüm getirir (Soykut, 1974: 147).
64. Bu dünya bir köprüdür, gelenler geçer (Ankara) (BAAD, 2016: 69).
65. Bunalan ölmez kara gün kararıp kalmaz (Özön, 1958: 67).
66. Can çekişmektense ölmek yeydir (Gerçek 1939: 38; Özön, 1958: 70; Tülbentçi, 1977: 138).
67. Cümlemizin gireceği kara topraktır (Özön, 1958: 73; Tülbentçi, 1977: 145).
68. Çengi ölüsü çalgı ile kalkar (Özön, 1958: 77; Oy, 1972: 272; Soykut, 1974: 212).
69. Çıkacak can yorganda da, urganda da çıkar (Soykut, 1974: 91).
70. Çıkacak cana cefa ne (Özön, 1958: 78).
71. Çıkmadık canda umut var(-dır) (Gerçek 1939: 41; Özön, 1958: 78; Oy, 1972: 272; Soykut, 1974: 244; Aksoy, 1988: 218).
72. Çulha, kefensiz ölür (Soykut, 1974: 202).
73. Dağın ardındaki gelir, taşın altındaki gelmez (Niğde) (BAAD, 2016: 84).
74. Deli deliden hoşlanır, imam ölüden (Oy, 1972: 274; Soykut, 1974: 199; Aksoy, 1988: 231).
75. Delilsiz cennete bile girilmez (Oy, 1972: 274; Aksoy, 1988: 232).
76. Deliyle ölü sahibinindir (Eğridir-Isparta) (Özön, 1958: 241; BAAD, 2016: 88).
77. Denize kapak, ölüme çare olmaz (Soykut, 1974: 91).
78. Dertsiz baş terkide gerek (Aksoy, 1988: 237).
79. Dertsiz baş, mezara (mezarda) taş (Aksoy, 1988: 236).
80. Doğru söyleyene ölüm yoktur (Özön, 1958: 99).
81. Doğuran avrat, Azrail'i yenmiş (Oy, 1972: 276; Aksoy 1988: 245).
82. Duvarı nem; insanı gam yıkar (öldürür) (Pala, 2002: 95).

83. Dügünsüz ev olur, ölümsüz ev olmaz (Özön 1958: 104; Oy, 1972: 277; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 197).
84. Dün öleni dün gömdüler (Özön, 1958: 104; Tülbentçi, 1977: 196; Aksoy, 1988: 250).
85. Dünya, (Peygamber) Süleyman'a bile kalmamış (Özön, 1958: 105; Oy, 1972: 277; Tülbentçi, 1977: 198; Aksoy, 1988: 252).
86. Dünya bir değirmendir döner, insanoğlu bir fenerdir bir gün söner (Malatya) (BAAD, 2016: 98).
87. Dünya kime kalmış ki sana kalacak (Özön, 1958: 105).
88. Dünya ölümlü, gün akşamlı (Oy, 1972: 277; Soykut, 1974: 91; Aksoy, 1988: 252).
89. Düşünse toprağa sarıl (Soykut, 1974: 131).
90. Ecel, Allah'tan gelir (Özön, 1958: 108).
91. Ecel geldi (cihana), baş ağrısı bahane (Gerçek 1939: 50; Özön, 1958: 108; Oy, 1972: 278; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 202; Aksoy, 1988: 408).
92. Ecel gelirse hata yürümez ecel ne bir saat geri ne bir saat ileri (Özön, 1958: 108).
93. Ecel ile nikâhın günü şaşmaz (Tokat) (BAAD, 2016: 101).
94. Ecel ne bir saat geri, ne bir saat ileri (Tülbentçi, 1977: 202).
95. Ecel yeri açıktır cebe dahi fayda etmez (İzbudak, 1936: 41; Özön, 1958: 108; Tülbentçi, 1977: 202).
96. Ecelden başka her şeyin (şeye) çaresi (çare) bulunur (Özön, 1958: 108; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 202; Aksoy, 1988: 256).
97. Ecelden kaçılmaz nerde olsa gelir bulur (Tülbentçi, 1977: 202).
98. Ecele çare bulunmaz (Oy, 1972: 278; Aksoy, 1988: 256; Pala, 2002: 98).
99. Ecele çare olsaydı, Lokman Hekim bulurdu (Tülbentçi, 1977: 202).
100. Ecele derman, fakire ferman (olmaz) (Özön, 1958: 108; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 202).
101. Eceli gelen (yaklaşan) köpek (it) cami (mescid) duvarına (avlusuna) siyer (işer-sürtünür) (Özön, 1958: 108; Oy, 1972: 278; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 203; Aksoy, 1988: 256).
102. Eceli gelen fare, kedinin yoluna çıkar (Soykut, 1974: 91).
103. Eceli gelen ölür, eceli gelmiyen ölmez (Tülbentçi, 1977: 203).
104. Eceli gelenle lâf olmaz (Özön, 1958: 108; Tülbentçi, 1977: 203).
105. Eceli gelmeyi taşıla bastırsan yine ölmez (Isparta) (BAAD, 2016: 101).
106. Eceli gelmiş düşecek yer arar (Tülbentçi, 1977: 203).

107. Ecelsiz kul olmaz (ölmez) (Özön, 1958: 108; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 203).
108. Ecelsiz ölüm yok (İzbudak, 1936: 43; Özön, 1958: 108).
109. Eden bulur, inleyen ölür (etme bulma dünyası) (Pala, 2002: 99).
110. Edhgü er süngüki erir, atı kalır (Birtek 1944: 20).
(İyi erin kemiği erir, adı kalır)
111. Eken biçer, konan göçer (Aksoy, 1988: 258).
112. Ekini ambarda karını mezarda medhet (Özön, 1958: 110).
113. Ekmek boğazda kalırsa su, su boğazda kalırsa kefen (Gaziantep) (BAAD, 2016: 103).
114. El elin ölüsüne ağlamaz (Tokat) (BAAD, 2016: 106).
115. El elin ölüsüne güle güle ağlar (Ardahan) (BAAD, 2016: 106).
116. Ele verir talkını, kendi yutar salkımı (Gerçek, 1939: 52; Özön, 1958: 115).
117. Elin gözü, deveyi çömleğe, insanı kabre sokar (Isparta) (BAAD, 2016: 108).
118. Emel altında ecel pusudadır (Soykut, 1974: 91).
119. Er kişi niyetine! derler her kim ölürse (Soykut, 1974: 91).
120. Er ölmüş, gayret ölmemiş (Soykut, 1974: 108).
121. Er ölür adı kalır (Özön, 1958: 118).
122. Er ölür avrat boş olur (Özön, 1958: 118).
123. Eşek ölür semeri, insan ölür eseri kalır (Malatya-Artvin) (Soykut, 1974: 106; BAAD, 2016: 115).
124. Etme kulum bulursun, ingildeye ingildeye ölürsün (Van) (Tülbentçi, 1977: 229; BAAD, 2016: 116).
125. Evden bir ölü çıkacak, demişler, herkes hizmetçinin yüzüne bakmış (Soykut, 1974: 86).
126. Evini temiz tut, konuk gelir; kendini temiz tut, ölüm gelir (Konya-Sivas) (Soykut, 1974: 241; BAAD, 2016: 118).
127. Fakirin tesellisi ölümdür (Tülbentçi, 1977: 233).
128. Falan ölmüş filan ölmüş, bir gün derler Sinan ölmüş (Bolu) (Soykut, 1974: 91; BAAD, 2016: 119).
129. Fani dünya hoştur ama âkıbet mevt olmasa (Tülbentçi, 1977: 234).
130. Gam gam getirir, gam çör getirir, çör ölüm getirir (Diyarbakır) (Özön, 1958: 131; Tülbentçi, 1977: 241; BAAD, 2016: 121).
131. Gamdan ölmese gayretten helâk olur (Tülbentçi, 1977: 242).

132. Gelen geçer (göçer), konan göçer (geçer) (İzbudak, 1936: 35; Özön, 1958: 134; Oy, 1972: 283; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 246; Aksoy 1988: 285; Pala, 2002: 118).
133. Gelen gelsin sağlıklı, giden gitsin selametle (Tülbentçi, 1977: 246).
134. Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz (Aksoy, 1988: 286).
135. Giden gelse mezardan deden gelir (Ankara-Isparta) (Tülbentçi, 1977: 249; Aksoy, 1988: 288; BAAD, 2016: 124).
136. Giden ölmez, yeten ölür (Van) (BAAD, 2016: 124).
137. Gidenin yeri, ölenin eri (Van) (BAAD, 2016: 124).
138. Gözü bir şey doyurmaz illâ toprak (Özön, 1958: 140; Tülbentçi, 1977: 259).
139. Hasta inilirken sağ ölür (Denizli) (BAAD, 2016: 133).
140. Hasta yatan ölmemiş, vadesi gelen ölmüş (Samsun) (Aksoy 1988: 303; BAAD, 2016: 133).
141. Hastalık ölüm getirmez (Gaziantep) (BAAD, 2016: 133).
142. Hastalık şaşırır, ölüm yıkar (Samsun) (BAAD, 2016: 133).
143. Hayf ölene olur (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 304; BAAD, 2016: 133).
144. Her gün çekmekten bir gün ölüp kurtulmak yeydir (Özön, 1958: 152; Oy, 1972: 288).
145. Her inleyen ölmez (Aksoy, 1988:308).
146. Herkes cennete girecek olsa cehennem boş kalır (Oy, 1972: 289).
147. Herkes kendi günahına göre yanar (Tülbentçi, 1977: 290).
148. Herkes kendi ölüsü için ağlar (Oy, 1972: 289; Tülbentçi, 1977: 291; Aksoy, 1988: 311).
149. Herkesin evi kabir misali (Afyon) (BAAD, 2016: 136).
150. Hoca gelmiş iken ölen ölsün (Özön, 1958: 161; Tülbentçi, 1977: 296).
151. Hoca helvayı gördü, Kur'an'ı unuttu (Tülbentçi, 1977: 296).
152. İm bilse er ölmes (Birtek, 1944: 35).
(İm, işaret bilse adam ölmez).
153. İmam evinden aş, ölü gözünden yaş çıkmaz (Soykut, 1974: 199; Tülbentçi, 1977: 308; Aksoy 1988: 32; Pala, 2002: 158).
154. İncir babadan, zeytin dededen (Bolu) (BAAD, 2016: 145).
155. İnsan, bir kere ölür (Özön, 1958: 170; Tülbentçi, 1977: 310).
156. İpliği pazar bilir, ölüyü mezar (Niğde) (BAAD, 2016: 147).
157. İpliğin iyisi pazarda, insanın iyisi mezarda (Niğde) (BAAD, 2016: 147).
158. İşte, geldik, gidiyoruz; şen olasın Halep şehri (Soykut, 1974: 91).
159. İyiler, dünyada kalmaz (Isparta) (BAAD, 2016: 151).

160. Kabahat (suç) öldürende değil; ölümdedir (Oy, 1972: 294; Soykut, 1974: 228; Aksoy, 1988: 338; Pala, 2002: 174).
161. Kabanın başucunda öleceğine, kibarın ayak ucunda öl (Sivas) (BAAD, 2016: 153).
162. Kara ile ak, sırat köprüsünden ayrılır (Tokat) (BAAD, 2016: 156).
163. Kardeş mezarı yok, karı mezarı çok (Gürsu-Bursa) (BAAD, 2016: 156).
164. Kardeş yürek yağı, karı çarık bağı (Bursa) (BAAD, 2016: 156).
165. Kefen alacak adam, gözünün yaşından belli olur (Gaziantep) (Oy, 1972: 297; Tülbentçi, 1977: 350; Aksoy, 1988: 356; BAAD, 2016: 161).
166. Kefenin cebi yok (Aksoy, 1988: 356).
167. Kefensiz mezar, parasız çarşı olur mu? (Trabzon) (BAAD, 2016: 161).
168. Kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür (Oy, 1972: 298; Soykut, 1974: 91; Tülbentçi, 1977: 363; Aksoy, 1988: 360).
169. Kişi ölmekle hatırı ölmez (Özön, 1958: 200).
170. Korkunun ecele faydası yoktur (İzbudak, 1936: 43; Özön, 1958: 204; Oy, 1972: 301; Soykut, 1974: 91; Aksoy 1988: 369; Pala, 2002: 197).
171. Küsen barışır, ölen toprağa karışır (Isparta) (Özön, 1958: 215; Oy, 1972: 304; Tülbentçi, 1977: 400; BAAD, 2016: 176).
172. Mal mala erişinceye kadar, Azrail cana erer (Soykut, 1974: 120).
173. Marttan sonra yağın durmaz, doğan ölmez (Isparta) (BAAD, 2016: 180).
174. Mezar taşı gibi alnında <hüvelbaki> si eksik (Özön, 1958: 223; Tülbentçi, 1977: 417).
175. Mezar taşı gibi alnında <Sahib-ül hayrat> mı yazılı? (Tülbentçi, 1977: 417).
176. Mezar taşı ile övünülmez (iftihâr edilmez) (Özön, 1958: 223; Oy, 1972: 306; Soykut, 1974: 85; Tülbentçi, 1977: 417; Aksoy, 1988: 390).
177. Mezarlığın gideni var, geleni yok; çarşısı yok, pazarı yok (Afyon) (BAAD, 2016: 181).
178. Miras helal, hele (ele) al demişler (Aksoy, 1988: 391).
179. Misafir ite ölüm gaipten gelir (İçel) (BAAD, 2016: 181).
180. Nasıl yaşarsak öyle ölürüz (Özön, 1958: 227).
181. Nasihat istersen: komşunun ölümü (Komşunun ölüsüne bak!) (Soykut, 1974: 91).
182. Nazar insanı mezara, hayvanı kazana sokar (Samsun) (BAAD, 2016: 183).
183. Ne mezarlıkta uyu ne korkulu düş gör (Özön, 1958: 230; Soykut, 1974: 110; Tülbentçi, 1977: 430).
184. Oldu ile ölüye çare yok (Özön, 1958: 236; Soykut, 1974: 81; Tülbentçi, 1977: 440; Aksoy 1988: 400).

185. Öd keçer kişi tuymas, yalnğuk oğlu menğku kalmas (Birtek, 1944: 22).
(Zaman geçer kişi duymaz, insanoğlu bengi kalmaz).
186. Öl git de, yolcu ešeğine duralanma (Ordu) (BAAD, 2016: 190).
187. Öl şehirde, kal şehirde (Konya) (BAAD, 2016: 191).
188. Öldüğüne bakmaz da koz ağacından tabut ister (Tülbentçi, 1977: 447).
189. Ölecek karga, kırılacak dala konar (Bolu-Çankırı) (Soykut, 1974: 241; BAAD, 2016: 145).
190. Ölen, canını kurtarır yazık kalanın gününe (Özön, 1958: 240).
191. Ölen ile kim ölmüş, herkes sırasını bekler (Tülbentçi, 1977: 447).
192. Ölen, kurtulur (Soykut, 1974: 92).
193. Ölen, kalan da terviyesiyle durur (Ordu) (BAAD, 2016: 145).
194. Ölenin arkasından kimse ölmez (İzbudak, 1936: 44; Tülbentçi, 1977: 447).
195. Ölenin malı dahi beraber ölür (Tülbentçi, 1977: 447).
196. Ölenin öldüğü sararıp solduğu kalır (İçel) (BAAD, 2016: 145).
197. Ölenle ölinmez (Oy, 1972: 309; Tülbentçi, 1977: 447; Aksoy, 1988: 407; Pala, 2002: 230).
198. Ölenleri çekiştirme, kalanları ek evir (Tülbentçi, 1977: 447).
199. Ölme, bayılmaya benzemez (Gaziantep) (Soykut, 1974: 152; Tülbentçi, 1977: 448; Aksoy, 1988: 407; BAAD, 2016: 145).
200. Ölmede belli olmaz, gömmede belli olur (Tokat) (BAAD, 2016: 145).
201. Ölü aşu neylesin, türbe taşı neylesin (Gaziantep) (Aksoy 1988: 407; BAAD, 2016: 191).
202. Ölü bir iken iki oldu mezarı geniş kaz (Özön, 1958: 241).
203. Ölü ömleği gibi kakalanmaktan mezara girmek yeydir (Özön, 1958: 241; Soykut, 1974: 122).
204. Ölü de komşuyla diri de (Afyon) (BAAD, 2016: 191).
205. Ölü diriden, diri de Allah'tan ister (İçel) (BAAD, 2016: 191).
206. Ölü evinde ağlamasını, düğün evinde gülmesini bilmeli (Soykut, 1974: 219).
207. Ölü gibi öl ki adam gibi ağlayayım (Özön, 1958: 241).
208. Ölü ile delinin hatırı sayılmaz (Gaziantep) (BAAD, 2016: 191).
209. Ölü kimdi ki mezara koyan kim olsun (Özön, 1958: 241).
210. Ölü ölür ballanır (Van) (BAAD, 2016: 191).

211. Ölü rahmet bulsun da nasıl olursa olsun (Trabzon) (BAAD, 2016: 191).
212. Ölüler öyle bilir ki diriler helva yer (Özön, 1958: 241; BAAD, 2016: 191).
213. Ölüm altın kapak (Afyon) (BAAD, 2016: 191).
214. Ölüm bağıra bağıra gelmez (Artvin) (BAAD, 2016: 191).
215. Ölüm bir devedir ki, herkesin kapısına çöker (Özön, 1958: 241; Soykut, 1974: 92; Tülbentçi, 1977: 448).
216. Ölüm bir gün, figan iki gün (Gaziantep) (Soykut, 1974: 144; BAAD, 2016: 191).
217. Ölüm dirim (kalım) bizim için (Özön, 1958: 241; Oy, 1972: 309; Aksoy, 1988: 407; Pala, 2002: 230).
218. Ölüm düşlendiği yere, düğün başlandığı yere (İçel) (BAAD, 2016: 191).
219. Ölüm gence, kocaya göre değil (Trabzon) (BAAD, 2016: 191).
220. Ölüm hak miras helal (Özön, 1958: 241; Oy, 1972: 309; Soykut, 1974: 205; Tülbentçi, 1977: 448; Aksoy 1988: 408; Pala, 2002: 231).
221. Ölüm ile oç alınmaz (Özön, 1958: 241; Oy, 1972: 309; Tülbentçi, 1977: 448; Aksoy, 1988: 408; Pala, 2002: 231).
222. Ölüm ne bir soluk evvel gelir ne bir soluk sonra (Özön, 1958: 241; Tülbentçi, 1977: 448).
223. Ölüm ölüm hırlaması ne zulüm (Van) (BAAD, 2016: 191).
224. Ölüm var, dirim (kalım) var (Aksoy 1988: 408).
225. Ölüm yüz aklıdır (Isparta) (Aksoy, 1988: 408; BAAD, 2016: 191).
226. Ölümünden korkmak fayda vermez (Tülbentçi, 1977: 448).
227. Ölümünden öte gavur köyü yoktur (Isparta) (Tülbentçi, 1977: 448; Aksoy, 1988: 407; BAAD, 2016: 191).
228. Ölümünden öte yol yok (Çankırı) (BAAD, 2016: 191).
229. Ölümüne çare bulunmaz (Aksoy, 1988: 407; Pala, 2002: 231).
230. Ölümüne giden gelmiş, paraya giden gelmemiş (Gaziantep-Van) (Aksoy 1988: 408; BAAD, 2016: 191).
231. Ölümle misafir ansızın gelir (Isparta) (BAAD, 2016: 191).
232. Ölümü gören hastalığa kail (mum) olur (Özön, 1958: 241; Oy, 1972: 309; Tülbentçi, 1977: 449; Aksoy, 1988: 408; Pala, 2002: 231).
233. Ölünce (-ye kadar) geçineceğini, yorulunca (-ya kadar) ara (Soykut, 1974: 86).
234. Ölünün malı, diriye az gelir (Ordu) (BAAD, 2016: 191).

235. Ölünün yüzü soğuk olur (Özön, 1958: 241).
236. Ölürüm diyenin üstüne varılmaz (Özön, 1958: 241; Tülbentçi, 1977: 449).
237. Ölüsü olan bir gün ağlar; delisi olan her gün ağlar (Oy, 1972: 309; Aksoy, 1988: 408; BAAD, 2016: 191).
238. Ölüye başı üstüne ağlanır (Bitlis) (BAAD, 2016: 191).
239. Ölüye de dine dine ağlanır (Tokat) (BAAD, 2016: 191).
240. Ölüye günlük satan kimseden haber gelmez (Özön, 1958: 241).
241. Ölüye gününde ağlarlar (Özön, 1958: 241).
242. Ölüye varan ağlar, düğüne varan oynar (Tokat-Kayseri) (Oy, 1972: 309; BAAD, 2016: 191).
243. Ölüyü çok yursan sıçağan olur (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 409; BAAD, 2016: 191).
244. Ölüyü diriyi temiz eden sudur (Van) (BAAD, 2016: 191).
245. Ölüyü gününde (gömmeli), tavuğu pininde (tutmalı) (Samsun) (BAAD, 2016: 191).
246. Ölüyü mezar, ipliği Pazar bilir (Niğde) (BAAD, 2016: 192).
247. Ölüyü örte korlar deliyi dürte korlar (Gaziantep) (Özön, 1958: 241; Aksoy, 1988: 409; BAAD, 2016: 192).
248. Ölüyü tenesir bilir (Niğde) (BAAD, 2016: 192).
249. Parasız pazara, imansız mezara gidilmez (Samsun-Afyon) (BAAD, 2016: 193).
250. Rahat döşeğinde ölmekten, düşman karşısında şehit olmak yeğdir (Tülbentçi, 1977: 460).
251. Sebepsiz ölüm olmaz (Oy, 1972: 312; Soykut, 1974: 230; Tülbentçi, 1977: 474; Aksoy, 1988: 423).
252. Sevap istersen öldür yılanı, cennet istersen incitme canı (Amasya-Sivas) (BAAD, 2016: 133).
253. Sırat köprüsü gibi cehennem tuzağı (Tülbentçi, 1977: 481).
254. Söz ölüm getirmez (Isparta) (BAAD, 2016: 202).
255. Tabut arayanın gözleri yaşlı olur (Soykut, 1974: 203).
256. Tabuta girdikten sonra pencere aranmaz (Soykut, 1974: 201).
257. Takdirde (takdirle) yazılan tedbirde (tedbirle) bozulmaz (Soykut, 1974: 81).
258. Tasadan öldü köse (Tülbentçi, 1977: 508).
259. Terlemeden para kazanılmaz solumadan can verilmez (Özön, 1958: 277).
260. Uyku küçük ölümdür (Soykut, 1974: 213).

261. Uyku ölümün (küçük) kardeşidir (Soykut, 1974: 213; Aksoy,1988: 454).
262. Uzun yaşın ucı ölümdür (Tülbentçi, 1977: 531).
263. Üs üşgürse ölür (Birtek 1944: 18).
(Akbaba kuşu ıslık çalarsa insan ölür).
264. Vadesi yetmiş çare yoktur (Özön, 1958: 288).
265. Vaktini gözetem emeline nail olur (Özön, 1958: 288).
266. Vasiyet ölüm getirmez (Oy, 1972: 320; Soykut, 1974: 92; Aksoy 1988: 460; Pala, 2002: 276).
267. Vasiyet yazmak için hasta veya ölümcül olmak gerekmez (Pala, 2002: 276).
268. Yalınğuk menğkü tirilmes, sınka kirüp kirü yanmas (Birtek 1944: 22; Oy, 1972: 151).
(İnsanoğlu ebedî olarak yaşamaz, mezara girdiği zaman bir daha geri dönmez).
269. Yalınğuk oğlu yokadhur, edhgü atı kalır (Birtek 1944: 16; Oy, 1972: 151).
(İnsanoğlu yok olur, ölür; iyi adı kalır).
270. Yankıdan kaya yıkılır bühtandan ölür er (Özön, 1958: 296).
271. Yara öldürmez, Yaradan öldürür (Van) (BAAD, 2016: 221).
272. Yatan ölmez yiten ölür (Özön, 1958: 299; Oy, 1972: 322; Tülbentçi, 1977: 552; Aksoy 1988: 469; Pala, 2002: 283).

D. 5. 4. Çocukluk ile İlgili Atasözleri

1. Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz (Oy, 1972: 245; Soykut, 1974: 88; Tülbentçi, 1977: 17; Aksoy, 1988: 106; Pala, 2002: 10).
2. Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez (Oy, 1972: 246; Soykut, 1974: 71; Aksoy, 1988: 109).
3. Aç, aç ile yatınca arada dilenci doğar (Aksoy, 1988: 109).
4. Adam olacak (kimse) küçük yaşta belli olur (Çanakkale) (BAAD, 2016: 29).
5. Adam olacak çocuk, b..undan bellidir (Oy, 1972: 248; Aksoy, 1988: 117; Pala, 2002: 15).
6. Adam olacak çocuk, bakışından bellidir (Gerçek, 1939: 19; Soykut, 1974: 203).
7. Adam olacak çocuk, yürüyüşünden bellidir (Soykut, 1974: 203).
8. Adam olacak oğlan, doğuşundan bellidir (Soykut, 1974: 203).
9. Ağaca (taşa) çıkan keçinin dala bakan (ağaca çıkan) oğlağı olur (Gerçek, 1939: 20; Oy, 1972: 249; Soykut, 1974: 233; Aksoy, 1988: 118).
10. Ağacı besleyen toprak, toprağı besleyen yaprak (Ordu) (BAAD, 2016: 30).
11. Ağaç, ağaç içinde büyür (Isparta-İçel) (Aksoy, 1988: 118; BAAD, 2016: 30).

12. Ağaç, yaş iken eğilir (Aydın) (İzbudak, 1936: 49; Oy, 1972: 248; Soykut, 1974: 242; Tülbentçi, 1977: 29; Aksoy, 1988: 118; Pala, 2002: 17; BAAD, 2016: 30).
13. Ağaç yeşert, meyve getirsin; oğlan büyüt, ekmek getirsin (Soykut, 1974: 97).
14. Ağaç, kökünün üzerinde biter (Soykut, 1974: 141).
15. Ağanın gözü, öküzü (ineği) semiz eder (Aksoy, 1988: 120).
16. Ak koyunun kara kuzusu da olur (Aksoy, 1988: 132).
17. Akıllı oğlan neyler ata malını, akılsız oğlan neyler ata malını (İzmir) (Aksoy, 1988: 129; BAAD, 2016: 33).
18. Ana baba evlat için, evlat kendi başı için (Rize) (BAAD, 2016: 40).
19. Ana ciğerden yana, baba dağda bir oba (İçel) (BAAD, 2016: 40).
20. Ana çeker zahmeti, baba alır rahmeti (Sivas) (BAAD, 2016: 40).
21. Anadan gören inci dizer; babadan gören sofraya yazar (Aksoy, 1988: 145).
22. Anaları ne ise danası da odur (Soykut, 1974: 233).
23. Ananın bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez) (Aksoy, 1988: 147; Pala, 2002: 29).
24. Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar (Gaziantep) (Aksoy, 1988: 147; BAAD, 2016: 41).
25. Ananın gözü (yüreği) balada, balanın akli havada (Soykut, 1974: 139).
26. Ananın ilki olmaktan (olacağına), dağlarda tilki olmak yeğdir (ol) (Gaziantep) (Soykut, 1974: 139; BAAD, 2016: 40).
27. Anası dal dal gezerse, kızı budak budak gezer (Amasya) (Soykut, 1974: 233; BAAD, 2016: 41).
28. Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen atı kapında tutma, hiç durma sat (Oy, 1972: 256; Tülbentçi, 1977: 56).
29. Anasız çocuk evde hordur, babasız çocuk çarşıda (Soykut, 1974: 146).
30. Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir (Konya) (BAAD, 2016: 41).
31. Anaya âsi gelen onmaz (Tokat) (BAAD, 2016: 41).
32. Anaya babaya hizmet, Tanrı'ya ibadet (Malatya) (BAAD, 2016: 41).
33. Arabanın ön tekerleği nereden geçerse art tekerleği de oradan geçer (Oy, 1972: 257; Soykut, 1974: 230; Aksoy, 1988: 149).
34. Arık teke anasını aşar (Uşak) (BAAD, 2016: 43).
35. Aslandan doğan aslan olur (Hakkâri-Burdur-İçel) (Gerçek, 1939: 25; BAAD, 2016: 44).
36. At at oluncaya kadar sahibi mat olur (Gerçek, 1939: 26; Oy, 1972: 259; Soykut, 1974: 198; Tülbentçi, 1977: 69; Aksoy, 1988: 160; Pala, 2002: 35).

37. Ata oğlu ataç togar (Birtek, 1944: 17; Oy, 1972: 126).
(Baba adamın oğlu babacan olur).
38. Atalar sanatı oğula mirastır (Gerçek, 1939: 27; Aksoy, 1988: 159).
39. Azı çocuğa çoğu kocana gösterme (Sinop-Samsun) (Oy, 1972: 263; Soykut, 1974: 109).
40. Baba dediğin baca tütünü, ana güder kuzuyu (Soykut, 1974: 139).
41. Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana (Aksoy, 1988: 173).
42. Babası (acı) elma yese, oğlunun dişi kamaşır (Bolu-Sinop) (BAAD, 2016: 55).
43. Balın âlâsı (tazesi) oğulun tazesinden (Aksoy, 1988: 178).
44. Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at (Aksoy, 1988: 208).
45. Çobana keçi, koyun; oğula baba huyunu gütmek gerekir (Soykut, 1974: 147).
46. Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider (Oy, 1972: 272; Soykut, 1974: 88; Aksoy, 1988: 221; Pala, 2002: 76).
47. Çocuğa iyi kötü huy anadan gelir (Tülbentçi, 1977: 156).
48. Çocuğu banağa, komşuyu çanağa alıştırma (Denizli) (BAAD, 2016: 79).
49. Çocuğun bulunduğu yerde kov (dedikodu, gıybet) olmaz (Soykut, 1974: 88; Aksoy, 1988: 221).
50. Çocuğun yediği helâl, giydiği haram (-dır) (Oy, 1972: 272; Soykut, 1974: 88; Tülbentçi, 1977: 156; Aksoy, 1988: 221).
51. Çocuk büyötmek taş kemirmek (Özön, 1958: 80).
52. Çocuk düşe kalka büyür (Özön, 1958: 80; Oy, 1972: 272; Soykut, 1974: 88; Tülbentçi, 1977: 154; Aksoy, 1988: 221).
53. Çocuk ile yola çıkma; yükü düşerse ağlar, yükün düşerse güler (Soykut, 1974: 88).
54. Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte (Özön, 1958: 80; Oy, 1972: 272; Tülbentçi, 1977: 148; Aksoy, 1988: 221).
55. Çocukla fak kurma; ya fakını, ya kuşunu (Soykut, 1974: 88).
56. Çocuklar uyuya uyuya büyür, ihtiyarlar uyuya uyuya ölür (Özön, 1958: 80; Tülbentçi, 1977: 156).
57. Çocuklu ev: pazar, çocuksuz ev: mezar (Soykut, 1974: 88).
58. Çocuktan al haberi (Aksoy, 1988: 222).
59. Çocuktü, kıyamadım; büyüktü, yenemedim (Soykut, 1974: 242).
60. Evladın var mı, derdın var (Aksoy, 1988: 278).

61. Günden evvel kalkan evlat, o evde olur devlet; günden sonra kalkan evlat, o evde olur mu bereket? (Ankara) (BAAD, 2016: 129).
62. Hamı tatlı, yetkini acı (Kayseri) (BAAD, 2016: 131).
63. Hamur yoğuruştan, çocuk doğuruştan olur (Konya) (BAAD, 2016: 131).
64. Her kuzu anasına gider (Hakkâri) (BAAD, 2016: 136).
65. İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder (Soykut, 1974: 98; Aksoy, 1988: 335).
66. Karga yavrusuna bakmış, “Benim ak pak evladım” demiş (Aksoy, 1988: 346).
67. Kız anadan görmeden öğüt almaz (Artvin) (BAAD, 2016: 165).
68. Kız büyür, bahtı beraber büyür (Gaziantep) (BAAD, 2016: 165).
69. Kızını dövmeyen dizini döver (Aksoy, 1988: 362).
70. Muş oğlu muyava togar (Birtek, 1944: 17; Oy, 1972: 141).
(Kedi yavrusu miyavlayarak doğar).
71. Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi (Soykut, 1974: 107; Aksoy, 1988: 398).
72. Oğlan babadan görür at oynatmasını, kız anadan görür sofraya donatmasını (Soykut, 1974: 107).
73. Oğlan babaya, kız anaya yâr olur (Soykut, 1974: 139).
74. Oğlan doğur, kız doğur; hamurunu sen yoğur (Aksoy, 1988: 399).
75. Oğlan işi iş bolmas, oğlak münğüzi sap bolmas (Birtek, 1944: 25; Oy, 1972: 142).
(Çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz).
76. Oğlan yiliksiz, oğlan biligsiz (Birtek, 1944: 35; Oy, 1972: 142).
(Oğlan iliksiz, oğlan bilgisiz).
77. Ölürsen yer beğensin kalırsa el beğensin (Özön, 1958: 241; Oy, 1972: 309; Aksoy, 1988: 408; Pala, 2002: 232).
78. Şımartma çocuğu, başına (tepene) çıkar (Soykut, 1974: 242).
79. Şom olandan yine şom toğar (İzbudak, 1936: 28).
80. Vuran oğul, babaya bakmaz (Kars-Artvin-Van-Ordu) (BAAD, 2016: 218).
81. Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar (Soykut, 1974: 107).
82. Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı (Aksoy, 1988: 470).

E. 5. 5. Okul ile İlgili Atasözleri

1. Âdemi âdem eder mektep, âdem âdem olmaz ise yine merkep yine merkep (Malatya) (BAAD, 2016: 29).
2. Âdemin hayvaniyeti yemekle, insaniyeti okumakla kâimdir (Tülbentçi, 1977: 27).
3. Âlim olmak istersen al kalemi durma yaz, rençber olmak istersen durma kaz (Malatya-Diyarbakır) (BAAD, 2016: 37)
4. Allah ilmi dileylene malı dilediğine verir (Oy, 1972: 254).
5. Baba bilgisi ile adam adam olmaz (Özön, 1958: 40; Soykut, 1974: 235).
6. Çok okuyan değil, çok gezen bilir (Özön, 1958: 81).
7. Deniz dalgasız, kapı halkasız, mektep falakasız olmaz (Özön, 1958: 91).
8. Geçinmeyene dokuz koca, okumayana dokuz hoca az gelir (Isparta) (BAAD, 2016: 122).
9. Keten, gömlek olmaz dokutmayınca, evlat, âlim olmaz okutmayınca (Van) (BAAD, 2016: 163).
10. Oku oğlum oku, yaz; okumazsan sana derler baba ördek, baba kaz (Sivas) (BAAD, 2016: 186).
11. Okumadan âlim, yazmadan kâtip, gezmeden seyyah olmaz (Soykut, 1974: 96).
12. Okumayı öğrenmeyen çuval taşımayı öğrenir (Malatya-Afyon-Isparta-Kastamonu) (BAAD, 2016: 186).
13. Talebe, hocadan; karı, kocadan korkmalı (Afyon) (BAAD, 2016: 207).

F. 5. 6. Ergenlik ile İlgili Atasözleri

1. Ergen gözüyle kız alma; gece gözüyle bez alma (Oy, 1972: 266; Soykut, 1974: 83; Tülbentçi, 1977: 220; Aksoy, 1988: 268).
2. Ergene karı boşaması kolaydır (Oy, 1972: 266; Tülbentçi, 1977: 220).
3. Ergenin bağırını bit yer, yakasını it (Oy, 1972: 266; Tülbentçi, 1977: 220).

G. 5. 7. Gençlik ile İlgili Atasözleri

1. Ağır yiğidi mecliste sayarlar (Uşak) (BAAD, 2016: 32).
2. Akıl, yiğidin sermâyesidir (Soykut, 1974: 78).
3. Arslan, yatağında; yiğit, çağında (güzeldir) (Soykut, 1974: 218).
4. At arıklıkta, yiğit gariplikte (Aksoy, 1988: 159).
5. Atın iyisine doru derler, yiğidin iyisine deli derler (Bitlis-Gaziantep) (BAAD, 2016: 48).
6. Bir yiğit kırk yılda meydana gelir (İçel) (BAAD, 2016: 66).

7. Dağ başında duman, yiğit başından boran eksik olmaz (Soykut, 1974: 224).
8. Ekmeğin iyisi deneden, yiğidin iyisi anadan olur (Afyon) (BAAD, 2016: 102).
9. Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 247).
10. Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir (Tülbentçi, 1977: 247; Aksoy, 1988: 287).
11. Gençliğin tadı dinçliktedir (Soykut, 1974: 99).
12. Gençlik uçar kuştur, ihtiyarlık nâcâr iştir (Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 247).
13. Gençlikte olur puştluk (Afyon-Denizli) (BAAD, 2016: 123).
14. Gençlikte ölüm kocalıkta açlık güç (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 248).
15. Gençlikte para kazan (taş taşı), kocalıkta kur kazan (ye aşı) (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284; Soykut, 1974: 86; Tülbentçi, 1977: 248; Aksoy, 1988: 287).
16. Gençlikten kocalığa pay bırak (Sivas-Malatya-Çankırı) (BAAD, 2016: 123).
17. Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284).
18. Tay atatsa at tınur, ogul eredhse ata tınur (Birtek, 1944: 40; Oy, 1972: 146).
(Tay at olduğu zaman at dinlenir, binilmekten kurtulur; oğul da yetişip adam olunca babası dinlenir, çocuk artık ona muhtaç olmaz).
19. Yiğit bin yaşar, fırsat bir düşer (Soykut, 1974: 197; Aksoy, 1988: 477).
20. Yiğitlik vurmakla, zenginlik vermekle (Soykut, 1974: 219).

H. 5. 8. Askerlik ile İlgili Atasözleri

1. Asker ocağı millet kucağı (Tülbentçi, 1977: 66).
2. Askerden gelen, kırk gün havaya, kırk gün tavaya çatar (Ordu) (BAAD, 2016: 45).
3. Askerin parası pul, karısı dul (Niğde) (BAAD, 2016: 45).
4. Dur dur durmuşu var, askerden gelmişe var, karısı ölmüşe var (Trabzon) (BAAD, 2016: 97).
5. Otagka öpkelep süke sözlemedük (Birtek, 1944: 16).
(Çadırdaki arkadaşlarına kızdı, sonra da askerle konuşmadı).
6. Rahat döşeğinde ölmekten, düşman karşısında şehit olmak yeğdir (Tülbentçi, 1977: 460).

I. 5. 9. Hac ile İlgili Atasözleri

1. Abdal tekkede, hacı Mekke' de bulunur (Oy, 1972: 245).
2. Derviş dervişi tekkede (hacı hacıyı Mekke'de) bulur (Özön, 1958: 92; Soykut, 1974: 199; Tülbentçi, 1977: 175; Aksoy, 1988: 237; Pala, 2002: 131).

3. Evi, delikli baca; milleti, hacı ile hoca yıkar (Oy, 1972: 282).
4. Hacca gidenin işini almaz ki tez gelsin diye (Özön, 1958: 143; Tülbentçi, 1977: 267).
5. Hacı, hacı olmaz gitmekle Mekke'ye; dede, dede olmaz gitmekle tekkeye (Özön, 1958: 143; Oy, 1972: 288; Tülbentçi, 1977: 267; Aksoy, 1988: 299; Pala, 2002: 131).
6. Hacıdan hocadan, karanlık geceden kork (Bitlis) (BAAD, 2016: 131).
7. Hacıya “Tesbih alır mısın?” demişler “Ya biz buraya ne için geldik” demiş (Özön, 1958: 143; Soykut, 1974: 193; Tülbentçi, 1977: 268).
8. Ismarlama hac, hac olmaz (kabul olunmaz) (Gaziantep) (Oy, 1972: 291; Tülbentçi, 1977: 300; Aksoy, 1988: 319; Pala, 2002: 152; BAAD, 2016: 141).
9. Mürekkep yalamış hoca ile kuma basmış hacıdan sakın (Tülbentçi, 1977: 423).
10. O hacı bu hacı kim olacak boyacı (Özön, 1958: 234; Aksoy 1988: 399).
11. Özenmekle hacı olunmaz (Bolu) (BAAD, 2016: 192).
12. Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar (Aksoy, 1988: 440; Pala, 2002: 261).

İ. 5. 10. Yaşlılık ile İlgili Atasözleri

1. Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez (Aksoy, 1988: 120).
2. Ağarmış arpanın ömrü olmaz (az olur) (Ankara) (BAAD, 2016: 31).
3. Aksakallıya da korku gerek (Adana) (BAAD, 2016: 35).
4. Akıllı olsa her sakallı kişi, sakallılara danışırlardı her işi (Bolu) (Aksoy, 1988: 129; BAAD, 2016: 34).
5. Allah son gürlüğü versin (Aksoy, 1988: 140).
6. Altmış, yetmiş akli başından gitmiş (gelmiş geçmiş) (Soykut, 1974: 100).
7. Arslan karısa sıçgan ütün küdhezür (Birtek, 1944: 25; Oy, 1972: 258; Soykut, 1974: 100; Aksoy, 1988: 154).
(Arslan yaşlandığı zaman sıçanın deliğini gözler).
8. Ata yolu doğru yoldur (Kastamonu) (BAAD, 2016: 47).
9. Atasının önünden geçeni Allah sevmez (Samsun) (BAAD, 2016: 47).
10. Başak büyüdükçe boynunu eğer (Burdur) (BAAD, 2016: 58).
11. Büyüğünün sözünü dinlemeyen yorulur (Diyarbakır) (BAAD, 2016: 71).
12. Çocuklar uyuya uyuya büyür; ihtiyarlar uyuya uyuya ölür (Özön, 1958: 80; Tülbentçi, 1977: 156).
13. Er emekli olursa kadın yemekli olur (Soykut, 1974: 86).
14. Er kocarsa (kocadıkça) koç olur; karı kocarsa (kocadıkça) hiç olur (Oy, 1972: 280; Soykut, 1974: 103; Tülbentçi, 1977: 219).

15. Genç yumruk yedirir; ihtiyar kuyruk yedirir (Van) (BAAD, 2016: 123).
16. Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 247).
17. Gençliğin kıymeti, ihtiyarlıkta bilinir (Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 247; Aksoy, 1988: 287).
18. Gençlik uçar kuştur; ihtiyarlık nâcâr iştir (Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 247).
19. Gençlikte ölüm; kocalıkta açlık güç (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284; Tülbentçi, 1977: 248).
20. Gençlikte para kazan (taş taşı); kocalıkta kur kazan (ye aş) (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284; Soykut, 1974: 86; Tülbentçi, 1977: 248; Aksoy, 1988: 287).
21. Gençlikten kocalığa pay bırak (Sivas-Malatya-Çankırı) (BAAD, 2016: 123).
22. Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı (Özön, 1958: 135; Oy, 1972: 284).
23. Horoz ölür (ölmüş), gözü çöplükte kalır (kalmış) (Soykut, 1974: 74; Aksoy, 1988: 316).
24. İhtiyarlık insanı her şeyden geçirir (Tülbentçi, 1977: 303).
25. İhtiyarlık maskaralıktır (Özön, 1958: 166; Tülbentçi, 1977: 303).
26. Kal sawı kalmas, kağıl bağı yazılmas (Birtek 1944: 14; Oy, 1972: 134).
(Yaşlı sözü kalmaz, bırakılmaz; kağıl bağı yazılmaz, çözülmez).
27. Kaza görünü gelmez, karı bükülüb ölmez (İzbudak, 1936: 54).
28. Sakal ile olaydı kişi (kâmil olsa kişi), keçiye danışırlardı her işi (Soykut, 1974: 94).
29. Ulu sözü dinlemiyen (öğüdün tutmıyan) uluya kalır (uluya uluya gider) (Soykut, 1974: 211).
30. Ulugnu uluglasa kut bulur (Birtek, 1944: 50; Oy, 1972: 149).
(İnsan, uluyu ululasa kut bulur).
31. Ulusunu (büyüğünü) bilmeyen, Tanrı'sını (da) bilmez (Soykut, 1974: 211)
32. Uzun yaşın ucu ölümdür (Tülbentçi, 1977: 531).
33. Üzümün iyisi denedir (tanedir); kadının iyisi nenedir (ninedir) (Gaziantep) (Soykut, 1974: 102; BAAD, 2016: 215).
34. Vücut kocar, gönül kocamaz (Özön, 1958: 166; Oy, 1972: 320; Tülbentçi, 1977: 303; Aksoy, 1988: 462; Pala, 2002: 277).
35. Yaş yetmiş, iş bitmiş (Özön, 1958: 298; Soykut, 1974: 100; Aksoy, 1988: 469; Pala, 2002: 283).
36. Yokuştan iniş kocaya yiğdür (İzbudak, 1936: 55).

SONUÇ

Temel kaynak niteliğindeki 10 eserden seçilen 999 atasözü incelenmiş, çalışmanın sonunda seçilen atasözleri sayısal olarak değerlendirildiğinde geçiş dönemlerinin ilki olan doğum ile ilgili 67, evlilikle ilgili 488, ölümlle ilgili 272, diğer geçiş dönemleri ile ilgili de 172 atasözü ele alınmıştır.

Çalışmanın sonunda çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Doğum ile ilgili olarak 67 atasözü seçilmiştir. Doğumla ilgili atasözü örneklerine evlilik ve ölüm dönemlerine göre daha az sayıda rastlanmıştır. Doğum ile ilgili metinlerin genellikle halk inanmaları ve uygulamalarına yönelik örnekler (göbek bağı, kırklama vb.) olduğu görülür.

Doğumla ilgili atasözleri *atasözlerinde doğum öncesi*, *atasözlerinde doğum esnası*, *atasözlerinde doğum sonrası* ve *atasözlerinde doğum ile ilgili diğer unsurlar* başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Atasözlerinde doğum öncesi metinler, cinsiyet tayin etme ve erkek çocuk isteği olarak iki alt başlık altında ele alınmıştır. Bebeğin cinsiyetinin tayin edilmesinin atasözlerine yansımaya bakıldığında gökyüzü olaylarının esas alındığı dikkat çekmektedir. Erkek çocuk isteğiyle ilgili atasözleri incelendiğinde genel olarak Türk toplumunun ataerkil yapısından dolayı erkek çocuk isteğinin ön planda olduğu görülmektedir.

Atasözlerinde doğum esnası ile ilgili metinlerde doğumun zahmetinden, doğurma eyleminin zorluğundan, doğumu yaptıranın sorumluluğundan, anneliğin önemi ve anne hakkından bahsedildiği göze çarpar.

Doğum sonrası atasözlerinde göbek bağı, ad verme, kırklama işlemlerinin yapılışı ve önemleri ele alınmıştır. Bu işlemlerden ad verme hususunun Türklerdeki geçmişine, sorumluluk gerektirdiğine, kutsallığı barındırdığına, kaderle olan ilişkisine ve bu hususla ilgili halk inanmalarına fazlaca rastlandığı görülür.

Atasözlerinde doğum ile ilgili diğer unsurlar konusunda çocuğun olmama durumunun kadına da erkeğe de bağlanabildiği atasözü metinleri tespit edilmiştir. Umay ile ilgili inanmaların hâlen devam ettiriliyor olması da dikkat çekmektedir.

2. Evlilik dönemi ile ilgili 488 atasözü metni seçilmiştir. Geçiş dönemleri içerisinde en çok metin ve unsurun evlilik döneminde yer aldığı görülür. Bu metinler; *atasözlerinde evlilik*

öncesi, atasözlerinde evlilik esnası, atasözlerinde evlilik sonrası ve atasözlerinde evlilik ile ilgili diğer unsurlar olmak üzere dört ana başlık altında değerlendirilmiştir.

Evlilik öncesi dönemde evliliğin kismete dayanan yönü, gelin-damat seçimi, bekârlık ve evliliğin yaşla ilişkisi, evlenilecek kişiler arasında olması gereken kültürel, maddi, sosyal denklik gibi konuların ön plana çıktığı görülür.

Evlilik esnası dönemde evlilik sürecini başlatan merasimlerden nişan ve nişanın Anadolu'da uygulanışı, başlık parası (kalın), anne ve babanın kızları için hazırladıkları ve düğünün önemli âdetlerinden olan çeyiz, Anadolu'da resmî ve dinî olmak üzere iki şekli bulunan ve uygulanan nikâh, genel olarak damat evi için kullanılan düğün evi kavramı ve çalgı, düğüne davet/okuntu, düğün yemeği, uğur ve adanma anlamları taşıyan kına kültürü, renginden ötürü Türkler için önemli bir yeri olan duvak ve duvağın bakirelik ile ilişkisi, düğünde gelinin davranışları ve çevresindekilere karşı tutumları, damadın yardımcısı olan sağdıç, içerisindeki materyallere bağlı olarak bereket, güç, mutluluk gibi anlamlar taşıyan saçı ve gelinle damadın bir araya gelmesi olan gerdek konusu işlenmiştir.

Evlilik sonrası dönemde; eşlerin birbirine karşı saygı, sevgi ve güveni temel alması gereken tutumları, kaynana gelin ilişkisinin toplumda kabul görmüş hâli, gelinin kaynanasına annelik vasfından ve yaşından ötürü saygılı olması gerektiği, kaynananın ise kendisinden küçük olan ve evladı konumunda görmesi gereken geline karşı anlayışlı davranması gerektiği, erkek kardeşlerin eşleri arasında kurulan eltilik ilişkisi ve bu ilişkinin genel olarak anlaşamamaya dayalı yönü, kayın gibi konular işlenmiştir.

Evlilik sonrası diğer unsurlar bölümünde ise Türk kültürü açısından önemli bir yere sahip olan at-avrat-silah üçlüsü, bu üçlüde at ve silahın iyi olmasının yiğitlikle bağlantısı, avrat kavramında ise yiğit bir adamın karısının sadık olması ve kocasının arkasında durması gerektiği dile getirilmiştir.

3. Ölüm dönemi ile ilgili olarak 272 atasözü metni seçilmiştir. Ölüm döneminde diğer dönemlere göre daha çok dini unsurların ağırlıkta olduğu görülür. Bu bölümdeki atasözleri daha çok hadisler ve Kur'an-ı Kerim'le alakalıdır.

Ölüm dönemi atasözleri *atasözlerinde ölüm öncesi, atasözlerinde esnası, atasözlerinde sonrası ve atasözlerinde ölüm ile ilgili diğer unsurlar* olmak üzere olmak üzere dört bölümde incelenmiştir. Ölüm öncesi dönemde; ölüme karşı hazırlıklı yaşanması gerektiği, ömrün belli bir süre sonunda nihayetleneceği hususuna vurgu yapılmıştır.

Ölüm esnası atasözlerinde ölümü yaklaşan bireyin ölüm anı ve ölüm meleği Azrail ele alınmıştır.

Ölüm sonrası dönemde imam ve imamın cenaze işlemlerinde görevi, halkın imama bakış açısı, ruhunu teslim eden kişinin yıkama işleminden başlanarak kefenleme, tabuta konulup mezara defnedilme işlemleri, defin sonrası ölümden duyulan acının anlatıldığı ağıt ve ölü evi, yedirilen ölü aşı, mezar, mezarlık ve mezar taşı, ölen kişinin isteklerini içeren vasiyet ve geride bıraktığı mal varlığını konu alan miras atasözü metinlerine konu olmuştur.

Ölüm ile ilgili diğer unsurlar bölümünde ahiret, cennet ve cehennem, metinlerde geçen ölümlle ilgili halk inanmaları ve ölümlle ilgili dua ve beddualar ele alınmıştır.

4. Doğum, evlenme ve ölüm dışında kalan geçiş dönemleri *çocukluk, okul, ergenlik, gençlik, askerlik, hac ve yaşlılık* olmak üzere 7 başlık altında ele alınmıştır.

Çocukluk dönemi ile ilgili 82 atasözü metni seçilmiştir. Bu dönemde genel olarak çocuğun eğitilmesinde ailenin rolü, dikkat edilmesi gereken hususlar ve çocuğun hayatında önemli bir yere sahip olan oyun ele alınmış; oyunun, çocuğun zihinsel, kültürel ve ahlaki açıdan gelişimine katkı sağladığı anlatılmıştır. Atasözlerinin çocukluk ile ilgili dikkat çeken bir diğer konusu ise çocuğun sabırsız oluşu, içinden geldiği gibi davranması, masumiyeti gibi davranış biçimleridir. Bunlara ek olarak çocukluk döneminde çocuğun gelecekteki hayatı ve karakteri üzerine de tahminlerin yapılmıştır. Bu tahminler ağırlıklı olarak çocuğun fiziki görünümü ve davranışlarına dayandırılmıştır.

Okul dönemi ile ilgili 13 atasözü metni belirlenmiştir. Bu metinler kendi içerisinde; okumanın eğitim açısından önemi, eğitilmiş bireyin topluma katkısı, ailenin eğitimde çocuğu için üstüne düşeni yapması gerektiği, okumanın çabanın yanı sıra nasibe dayanan yönü ve geçmişten günümüze eğitim sistemindeki değişiklikler ele alınmıştır.

Ergenlik dönemi ile ilgili 3 atasözü metni belirlenmiştir. Geçiş dönemleri içerisinde en az metin ergenlik dönemine aittir. Bu dönemde çocukluk sonrası gelen ergenliğin fiziksel ve duygusal değişimleri de beraberinde getirdiği, bu dönem de birey üzerinde sorumluluk bilincinin gelişmemiş olduğu, yaşamın hâlen anne babanın sorumluluğu altında devam ettiği görülmüştür. Bunlar haricinde toplumda ergenliğe giren bireyin evliliğe hazır olduğu düşüncesinin yaygın olduğu ancak eş seçiminde anne babanın etkin rol aldığı da görülerek bu bağlamda açıklama yapılmıştır.

Gençlik dönemi ile ilgili 20 atasözü metni seçilmiştir. Geçiş dönemiyle ilgili kaynaklar incelendiğinde gençlik dönemi ele alınmamıştır ancak bu çalışma ile alınma gereği duyulmuştur. Bu dönemde bireyin kendisini tanımaya ve toplumda yer edinmeye çalıştığından bahsedilmiştir. Gençlik ile ilgili olarak gençliğin çabuk geçen bir zaman dilimi olduğu, kıymetinin ihtiyarlıkta bilindiği, bu dönemde verilen kararların bireyin geri kalan yaşamının şekillenmesinde etkili olduğu bu nedenle aklını ne yönde ve nasıl kullanması gerektiği gibi konulara değinilmiştir. Bunlar dışında gençlik dönemiyle ilgili atasözü metinlerinde gençliğin güzelliğinin yanında bu dönemde yaşandığında talihsizlik olarak görülen ölüme de değinilmiştir.

Askerlik dönemi ile ilgili 6 atasözü metni seçilmiştir. Bu metinler; askerlik öncesi, askerlik esnası ve askerlik sonrası yapılan halk uygulamaları göz önüne alınarak açıklanmıştır. Askerlik öncesinde yapılan hazırlıklar, davetler, şenlikler; esnasında askerin şubesine teslim olmasıyla başlayıp tezkere almasıyla sonuçlanan süreç ve bu süreçte kullanılan askerliğe özgü terimler; sonrasında ise sivil hayata dönen bireyin ruh hâli ve psikolojisinden bahsedilmiştir. Bunların yanı sıra askerlik sisteminin tarihi ve şehitliğin kutsallığı açıklanmıştır.

Hac dönemi ile ilgili 12 atasözü metni belirlenmiştir. Bu metinlerle; hac ibadeti ve yapılışı, hacdan gelen kişilerin nasıl olması gerektiği, dikkat etmesi gerekenler, hacılık ile ilgili toplumda oluşan yanlış kanılar, hacca giderken ve dönerken uygulanan gelenekler açıklanmıştır. Hac dönemi ile ilgili metinler açıklanırken genel de ayetlere başvurulmuştur.

Yaşlılık dönemi ile ilgili 36 atasözü metni seçilmiştir. Geçiş dönemiyle ilgili incelenen kaynaklar içerisinde yaşlılık dönemi ele alınmamıştır ancak bu çalışma ile alınma gereği duyulmuştur. Yaşlılık dönemi metinlerinde; yaşlılığın belirtileri, zorlukları, yaşlı kimselerin bilge oldukları, yaşlıların tecrübelerinden faydalanılması ve öğütlerinin dinlenilmesi gerektiği, yaşlılık yaşamın son evresi olması sebebiyle yaşlı insanların ölüme hazırlıklı olmaları gerektiği gibi konular gençlik dönemiyle karşılaştırma yoluna gidilerek açıklama yapılmıştır.

Sonuç olarak hayatımızda değişen yaşam şartlarıyla beraber pek çok değer de unutulmaya yüz tutmuştur. Özellikle eskiden düğünlerde uygulanan pek çok gelenek, günümüzde artık sürdürülememektedir. Geçiş dönemleri içerisinde yer alan unsurların devam ettirilmeye çalışılması kültürel çeşitliliği ve devamlılığı sağlamaktadır. Gün içerisinde bazen çoğu kez kullandığımız bazen de çevre yoluyla aşına olduğumuz atasözleri, içerisinde barındırdığı hayat felsefesi, öğüt ve deneyim niteliğindeki yönleriyle yaşamımıza yön vermektedir. Bu nedenle

atasözlerinin günlük dilde kullanımının artırılması gerekir. Hem atasözleri hem de geçiş dönemleri topluma dair unsurları içerisinde barındırması yönüyle kültürel zenginliğin işaretidir.

Milletler, ancak kendi kültürleriyle tanınıp onlara sahip çıkıp koruyabildikleri ölçüde millet olma bilincini yaşarlar. Bir milletin kültürüne dair bilgileri yine o milletin kültürüne has ürünleri vermektedir. Bu nedenle halkın kendine has kültürel değerleri sürekli hâle getirilmelidir. Aksi takdirde hızla değişen dünyanın değirmeninde tüm değerler benliğini kaybedip öğünerek yok olacaktır.

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

1. KAYNAK KİŞİ

Adı Soyadı: Hayriye BÜYÜKKAYA

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü/ 1956

Öğrenim Durumu: İlkokul terk

Mesleği: Ev Hanım

2. KAYNAK KİŞİ

Adı Soyadı: Ali Berat ALPTEKİN

Doğum Yeri ve Yılı: Mersin/ Silifke/ İmamuşağı Köyü/ 1953

Öğrenim Durumu: Profesör

Mesleği: Öğretim Üyesi (Akademisyen)

3. KAYNAK KİŞİ

Adı Soyadı: Fatma BÜYÜKKAYA

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü/ 1958

Öğrenim Durumu: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

4. KAYNAK KİŞİ

Adı Soyadı: Dilek BÜYÜKKAYA

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü/ 1992

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans

Mesleği: Ev Hanımı

5. KAYNAK KİŞİ

Adı Soyadı: Ünal BÜYÜKKAYA

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü/ 1956

Öğrenim Durumu: Ortaokul

Mesleği: Çiftçi

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN**, Varis (2004), “Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme”, *Millî Folklor*, S: 61, s. 124-133.
- ACAROĞLU**, M. Türker (2005), *Türk Atasözleri*, Ankara: Referans Yayınevi.
- ACAROĞLU**, M. Türker (2006), *Dünya Atasözleri*, Ankara: Referans Yayınevi.
- ACIPAYAMLI**, Orhan (1992), “Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C: IV, s. 1-15.
- AKSOY**, Ömer (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- AKYÜZ**, Vecdi (2015), Hac İbadetinin Uygulanışı: Hacca Dair Fikhî Hükümler, *Bütün Yönleriyle Hac*, (Ed. Murat Sülün), İstanbul: Çınar Matbaa ve Yayıncılık, s. 177-214.
- ALBAYRAK**, Nurettin (2010), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları
- ALİZÂDE**, Samet (1992), *Oğuznâme: XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı*, (Yay. hzl. Ali Haydar Bayat), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (2011), *Halk Bilimi Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (2015), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, 7. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARSLAN**, Ali (2015), “Bazı Hadislerde Değınilen Cahiliye Devri Hac Uygulamaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, S: 22, s. 63-81.
- ARTUN**, Erman (1998), “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S: 9-10, s. 85-107.
- ARTUN**, Erman (2004), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARTUN**, Erman (2015), *Türk Halkbilimi*, Adana: Karahan Kitabevi.
- ARTUN**, Erman (2016), “Çukurova ve Kıbrıs Halk Kültüründe Ölümü Algılama”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C: 22, S: 85, s. 9-22.
- ATAK**, Hasan-Figen Çok (2010), “İnsan Yaşamında Yeni Bir Dönem: Beliren Yetişkinlik”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, S: 17, s. 39-50.
- ATAMAN**, Sadi Yaver (1992), *Eski Türk Düğünleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AYDEMİR**, Abdullah (2010), “Türk Folklorunda Nişanlanma ve Evlilik Sembolü olarak; Gerdanlık, Küpe ve Yüzük”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S: 282, s. 20-23.
- AYDEMİR**, Adem (2013), “Türk Dünyasından Bazı Düğün Terimleri ve ‘Al Duvak’ Geleneği Üzerine”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S: 9, s. 619-655
- AYVA**, Aziz (2006), “Havsa (Edirne)’da Mâni Söyleme Geleneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 19, s. 149-173.
- AZEMOUN**, Youssef (2019), “Dede Korkut’un Yeni Nüshası ve İki Yeni Boy Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C: 4, S: 1, s. 132-142.
- Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler (BAAD)** (2016), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAHADIR**, Sedat (2016), *Hatay’da Türk Halk İnançları*, Ankara: Sonçağ Yayınları.
- BARAZ**, Nesrin (1998), *Halk Bilimine Giriş*, Eskişehir: İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- BARS**, Mehmet Emin (2017), “Yunus Emre’de Ahiret İnançları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 42, s. 244-259.
- BAŞARAN**, Selman (1994), *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

- BAŞÇETİNÇELİK**, Ayşe (2009), **Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm**, Adana: Altın Koza Yayınları.
- BAYAT**, Fuzuli (2006), **Oğuz Destan Dünyası**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BEĞENMEZ**, Nuh (2013), **Atasözlerinde Günlük Hayat**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BEKKİ**, Salahaddin (2007), “Ateş Etrafında Oluşan Halk İnanışları ve Nevruz Ateşi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S: 41, s. 249-254.
- BİRTEK**, Ferit (1944), **En Eski Türk Sıvıları**, Ankara: Alâeddin Kral Basımevi.
- BORATAV**, Pertev Naili (1973), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV**, Pertev Naili (2013), **100 Soruda Türk Folkloru**, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- ÇETİN**, Nagihan (2018), “Türk Töresinde Askerliğin Yeri ve Türkiye’de Askerliğe Bakış Açısında Meydana Gelen Değişmeler”, **Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 1, s. 161-175.
- ÇIBLAK**, Nilgün (2002), “Anadolu’da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler”, **Türk Kültürü**, S: 474, s. 605-614.
- ÇOBANOĞLU**, Özkul (2004), **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ÇORUHLU**, Yaşar (2011), **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- ÇOTUKSÖKEN**, Yusuf (2000), **Konularına Göre Özlü Deyişler Sözlüğü**, İstanbul: Bu Yayınevi.
- DEMİRCİ**, Senai (2003), **Sevgili’nin Evine Doğru Hac Günlüğü**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Derleme Sözlüğü** (1993), “Sav”, C: 10, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- DEVELİOĞLU**, Ferit (2000), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, (hızl. Ferit Develioğlu), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİLÇİN**, Cem (1983), **Yeni Tarama Sözlüğü**, (hızl. Cem Dilçin), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- DİLÇİN**, Dehri (2000), **Edebiyatımızda Atasözleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DURSUN**, Aysun (2016), **Türk Halk Hukuku**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- EKER**, Süer (2006), “Sü ve Sü ile Yapılan Tarihi Askerî Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme”, **Türkbilig**, S: 12, s. 104-133.
- ELÇİN**, Şükrü (1997), **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ELÇİN**, Şükrü (2000), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- EMEKSİZ**, Abdulkadir (2013), “Nasreddin Hoca Fıkralarının Atasözleri ve Deyimlerle İlgisi”, **Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri (Saim Sakaoğlu Armağanı)**, (Ed. Metin Ergun), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 325-340.
- ERDAL**, Cafer (2019), “ ‘Bir Kurt Kaybedilir, Bin Koyun Kaçar’ İlk Türk Atasözü Örneği Olabilir mi?”, **Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı**, Konya: Kömen Yayınları, s. 503-505.
- ERGİN**, Muharrem (1999), **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN**, Muharrem (2013), **Orhun Abideleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERKAL**, Mehmet (2001), “Hac Emirliği (Yönetimi) ve Bununla İlgili Bazı Fıkhi Meseleler”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 4, s. 145-161.
- ESİRGİN**, Bilge (2007), **Türk Destanlarında Bilge Adam Tipi Üzerine Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

FİDAN, Süleyman (2008), **Anadolu Folklorunda Askerlik (Adana-Gaziantep-Kayseri Örneği)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GERÇEK, Selim Nüzhet (1939), **Atalar Sözü**, İstanbul: Kanaat Kitabevi.

GÖKYAY, Orhan Şaik (1985), **Dede Korkut Hikâyeleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

GÖNEN, Sinan (2004), “Prof. Dr. Saim Sakaoglu’nun Fıkra İle İlgili Çalışmalarının Bibliyografyası”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 12, s. 203-216.

GÖNEN, Sinan (2006), “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri”, **Saim Sakaoglu’na Armağan**, (Yay. hzl. Ali Berat Alptekin), Konya: Kömen Yayınları, s. 659-673.

GÖNEN, Sinan (2011), **Batı Türklerinin Manzum Atasözleri**, Konya: Kömen Yayınları.

GÖRKEM, İsmail (2001), **Türk Edebiyatında Ağıtlar-Çukurova Ağıtları-(İnceleme-Metinler)**, Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜLDEMİR, Münevver Karanfil (2008), **Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜLENSOY, Tuncer (2002), **Manas Destanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜVÂHİ (1983), **Pend-nâme**, (hzl. Mehmet Hengirmen), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

IRMAK, Yılmaz (2016), “Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 6, S: 11, s. 113-132.

İLHAN, Suat (1990), **Atatürk ve Askerlik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İNAN, Abdülkadir (2015), **Tarihte ve Bugün Şamanizm/Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İZBUDAK, Velet (1936), **Atalar Sözü**, İstanbul: Devlet Basımevi.

KALAFAT, Yaşar (2002), “Alanya Yöresinde Kilit-Bağ-Kitlenmek-Bağlanmak”, **Erdem/Türk Halk Kültürü Özel Sayısı-III**, Ankara: Can Reklam Evi Basın Yayın, C:13, S: 39, s. 589-597.

KALAFAT, Yaşar (2010), **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, 6. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.

KARADAĞ, Metin (1996), **Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri**, Balıkesir: Akademi Dergisi Yayınları.

KÂŞGARLI MAHMUD (1940), **Divânü Lügat-it Türk**, (çev. Besim Atalay), C: 2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÂŞGARLI MAHMUD (1941), **Divânü Lügat-it Türk**, (çev. Besim Atalay), C: 3, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÂŞGARLI MAHMUD (2015), **Dîvânu Lugâti’t-Türk**, (hzl. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu), 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAVUŞTU, Mehmet (2007), **Kur’an’da Ahiret Hayatı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYA, Doğan (2014), **Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınları.

KAYA, Doğan (2016), “Hac Hatıraları ve Fıkralarında Mizah Unsurları”, **Mizah Sempozyumu Bildirileri**, (13-15 Mayıs 2016), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, s. 1-10.

KOCA, Kürşad-Serdar Uğurlu (2010), “Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat Olarak Oğul Kavramı”, **Akademik Bakış Dergisi**, S: 22, s. 1-10.

KOLOT, Berna (2017), **Geçiş Dönemi Âdetlerinde Mitolojik Unsurlar/ Demirci (Trabzon-Akçaabat) Köyü Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÖSE, Nerin (2003), “Türk Dügünlerinde Gerdek Sonrası Duvak Geleneği”, **Millî Folklor**, S: 60, s. 92-109.

KUR’AN-I KERİM (2017), **Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meâli**, (Komisyon), Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

KURTOĞLU, Orhan (2009), “Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği”, **Millî Folklor**, S: 81, s. 89-99.

KURU, Akife Gül (2016), **Türk Ailesinde Karakter ve Otorite: Bir Toplumsal Tip Olarak Kaynana ve Kaynanalık Rolü Üzerine Bir Araştırma**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.

KUTSİ, Tahir (1990), **Halkbilim ve Edebiyat**, İstanbul: Toker Yayınları.

KUYMA, Erol (2015), “Cehennem ve Tamu Kelimeleri Üzerine Art Zamanlı Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S: 4, s. 875-888.

NAZLI, Atiye (2013), **Türk Atasözlerinden Seçmeler**, Ankara: Akçağ Yayınları.

OĞAN, Kasım (2010), **Kabir Hayatıyla İlgili Rivayetlerin Tespit Tahric ve Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.

OĞUZ, M. Öcal vd. (2010), **Türk Halk Edebiyatı (El Kitabı)**, 7. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.

OLGUNSOY, Berna (2007), **Balıkesir Yöresinden Derlenmiş Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

OY, Aydın (1972), **Tarih Boyunca Türk Atasözleri**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2014), **Türk Mitolojisi**, C: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÖGEL, Bahaeddin (2014), **Türk Mitolojisi**, C: II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZDEMİR, Cafer (2016), “Değerlerin Aktarımı Bağlamında Âşık Edebiyatı ve Gençlik”, **Karadeniz**, S: 32, s. 223-237.

ÖZDEMİR, Şuayip-Rahime Kavak (2014), “Kur’an ve Hadislerde Gençlik Dönemi Özellikleri”, **Turkish Studies**, S: 9, s. 1215-1226.

ÖZKIRIMLI, Atilla (1972), “Kaşgarlıya Göre Türklerde Askerlik”, **Türk Dili/ Dil ve Edebiyat Dergisi**, S: 253, s. 88-91.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1958), **Türk Atasözleri**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

PALA, İskender (2002), **Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.

PARLATIR, İsmail (2010), **Atasözleri**, Ankara: Yargı Yayınevi.

PEKER, Selçuk (2015), **Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)**, 1. Baskı, Konya: Kömen Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (2001), **Dîvânü Lûgati’t-Türk’te Türk Halk Edebiyatı (Yayımlanmamış Ders Notları)**, Konya.

SAKAOĞLU, Saim (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim-Ali Berat Alptekin (2009), **Nasreddin Hoca**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi

SOYKUT, İsmail Hilmi (1974), **Türk Atalar Sözü Hazinesi**, İstanbul: Ülker Yayınları.

- ŞEMSEDDİN SÂMÎ** (1978), **Kamûs-i Türkî**, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞİNASÎ** (1885), **Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye**, İstanbul: Tasviri Efkar Matbası.
- ŞİŞMAN**, Bekir (2002), “Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle (Doğum/Sünnet/Evlilik ve Ölümle) İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar”, **Erdem/Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III**, Ankara: Can Reklam Evi Basın Yayın, C: 13, S: 39, s.445-470.
- TANRIBUYURDU**, Gülçin (2016), “Klâsik Türk Şiirinde Bir Sembol Dili Olarak ‘Kına’”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C: 5, S: 1, s. 102-115.
- Tarama Sözlüğü** (1996), “Sav”, C: 5, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAŞ**, Hülya (2008), “Bir Alevi Köyü: Bursa Şehitler Köyü’nde Evlenme Törenleri”, **Millî Folklor**, S: 80, s. 53-63.
- TEKE**, Elif (2005), **Osmaniye’de Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOK**, Faruk Nafiz (2006), **Kur’an’da Cennet Ehli ve Cehennem Ehli**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜLBENTÇİ**, Feridun Fazıl (1997), **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, (der. Feridun Fazıl Tülbentçi), İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Türkçe Sözlük** (2011), “Atasözü”, “Kısmet”, “Hac”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- USLU**, Mustafa (2001), **Yunus Emre**, İstanbul: Papatya Yayınları.
- ÜÇER**, Müjgân (2002), “Beşik-Eşik-Keşik-Sivas da Ölümle İlgili İnanışlar Sözlü Gelenek ve Sivas Mezarlıkları”, **Erdem/Türk Halk Kültürü Özel Sayısı-III**, Ankara: Can Reklam Evi Basın Yayın, C: 13, S: 39, s. 507-542.
- YAKICI**, Ali (1991), “Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri Üzerine”, **Millî Folklor**, S: 11, s. 33-36.
- YILDIZ**, Naciye (2002), “Kastamonu’nun İlçesi Abana’da Halk Kültürü”, **Erdem/Türk Halk Kültürü Özel Sayısı-III**, Ankara: Can Reklam Evi Basın Yayın, C: 13, S: 39, s. 551-568.
- YILDIZ**, Naciye (2009), “Türk Destanlarında Çocuksuzluk”, **Millî Folklor**, S: 82, s. 76-88.
- YILMAZ**, H. Kâmil (2015), “Haccın Rûhu, Hac Menâsikinin Sembolik Anlamı” **Bütün Yönleriyle Hac**, (Ed. Murat Sülün), İstanbul: Çınar Matbaa ve Yayıncılık, s. 95-109.
- YILMAZ**, Yakup-Hatice Sarı (2015), “Türk Atasözlerinde Akrabalık Adlarının Kullanımı”, **Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 2, s. 1-20.
- YÖRÜK**, Sevim ve Yaşar Yörük (1996), **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul: Serhat Yayınları.

Elektronik Kaynakça

<http://www.dilforum.com/forum/archive/index.php/t-22856.html> (Erişim tarihi: 03. 07. 2019)

ÖZ GEÇMİŞ

1993 yılında Ankara'nın Haymana ilçesinin Sarıgöl köyünde dünyaya geldi. İlköğrenimini, Sarıgöl İlköğretim Okulu'nda ve Mahmut Hilmi Doğan Ortaokul'unda tamamladı. Lise eğitimini Ankara'da Halide Edip Lisesi'nde tamamladı. 2012 yılında Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı ve 2016 yılında mezun oldu. Aynı yıllar içerisinde çift anadal programıyla kazandığı Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. 2016 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden Pedagojik Formasyon eğitimi aldı. 2016 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini almaya hak kazandı. Hâlen yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Nevin BÜYÜKKAYA

mail: nvnbuyukkaya@gmail.com

Konya, 2019